

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI**

A.SH. XOLMURODOV, SH.B. XOLMURATOV, B.N. QODIROV.

ZAMONAVIY TA'LIMDA INNOVATSIYON BOSHQARUV

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini
qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti
tinglovchilari uchun tayyorlangan

O'QUV QO'LLANMA

**“Yo'lni biladigan, to'g'ri yo'ldan boradigan
va yo'l ko'rsatuvchi rahbardir”.**

Toshkent - 2025

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA‘LIMI VAZIRLIGI**

**MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARI DIREKTOR VA
MUTAXASSISLARINI QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

**A.SH. XOLMURODOV
SH.B. XOLMURATOV
B.N. QODIROV**

ZAMONAVIY TA‘LIMDA INNOVATSION BOSHQARUV

O‘QUV QO‘LLANMA

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va
ularning malakasini oshirish instituti tinglovchilari uchun
tayyorlangan

TOSHKENT - 2025

Mazkur o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 24-dekabrdagi 412-son buyrug'ining 2-ilovsida ko'rsatilgan, davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori lavozimiga nomzodlar uchun menejerlik o'quv kursining o'quv dasturi asosida tayyorlandi.

TUZUVCHILAR:

**Xolmurodov A'zam
Shaxriyorovich**

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti Bo'lim boshlig'i, Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent.

**Xolmuratov Shaxriddin
Baxriddinovich**

"Sirdaryo online education" MCHJ direktori, Menejment.uz. loyihasi rahbari.

**Qodirov Bekmurot
Nurillayevich**

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodisti.

Taqrizchilar:

M.T.Mirsolieva

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Talaba va o'quvchilarni ijtimoiy faolligini oshirish markazi Bo'lim boshlig'i, Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.

N.Sh.Miryusupova

Maktabgacha ta'lim instituti "Maktabgacha ta'lim menejmenti" kafedrası dotsent v.v.b, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Mazkur o'quv qo'llanma Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti Ilmiy-metodik kengashining 2025-yil 30-iyundagi 6 -son qarori bayonnomasi bilan ma'qullangan va tasdiqlash uchun tavsiya etilgan.

ZAMONAVIY TA'LIMDA INNOVATSION BOSHQARUV

ANNOTATSIYA

Mazkur o'quv qo'llanma maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktori lavozimiga nomzodlarning ta'lim boshqaruvi sohasidagi bilim va ko'nikmalarini zamonaviy menejment talablariga mos ravishda takomillashtirish maqsadida ishlab chiqilgan.

Qo'llanma maktabgacha ta'lim tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish bo'yicha belgilangan ustuvor vazifalarga asoslanadi. Unda mavzular mazmuni, bugungi kunda dolzarb bo'lgan menejment muammolari va ularning yechimlariga qaratilgan zamonaviy va metodik yondashuvlar batafsil yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarining ish faoliyatida amaliy qo'llanishi lozim bo'lgan modullar va ularning mavzulari keng qamrovda ochib berilgan.

Ushbu qo'llanmada yoritilgan mavzular maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlariga zamonaviy menejment usullarini amaliyotda qo'llash orqali kadrlarni boshqarish, ta'lim jarayonini rejalashtirish va tashkil etish, resurslardan samarali foydalanish, yangi innovatsiyalarni joriy etish hamda tashkilotning samarali va barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

АННОТАЦИЯ

Данное учебное пособие разработано с целью совершенствования знаний и навыков кандидатов на должность директора дошкольного образовательного учреждения в области управления образованием в соответствии с современными требованиями менеджмента.

Пособие основано на приоритетных задачах, направленных на внедрение современных принципов кадровой политики в системе дошкольного образования. В нем подробно освещено содержание тем, актуальные на сегодняшний день проблемы менеджмента и современные методические подходы к их решению. Кроме того, подробно раскрыты модули и темы, которые должны применяться на практике в деятельности директоров дошкольных образовательных учреждений.

Содержание тем, представленных в данном учебном пособии, способствует тому, чтобы директора дошкольных образовательных учреждений могли применять современные методы менеджмента на практике для управления кадрами, планирования и организации образовательного процесса, эффективного использования ресурсов, внедрения инноваций, а также обеспечения эффективного, качественного и устойчивого развития организации.

ANNOTATION

This training manual has been developed to enhance the knowledge and skills of candidates for the position of director of preschool educational institutions in the field of educational management in accordance with modern management requirements.

The manual is based on priority tasks aimed at implementing modern principles of personnel policy in the preschool education system. It provides a detailed overview of the topics, current management challenges, and modern methodological approaches to their solutions. In addition, it comprehensively covers the modules and topics that should be applied in practice in the work of directors of preschool educational institutions.

The content of the topics presented in this manual helps directors of preschool educational institutions apply modern management methods in practice to manage personnel, plan and organize the educational process, use resources efficiently, implement innovations, and ensure the effective, high-quality, and sustainable development of their organizations.

“Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”

**O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Shavkat Mirziyoyev**

KIRISH

Bugungi kunda jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion yondashuvlar, strategik rejalashtirish, moliyaviy mustaqillik va puxta kadrlar siyosati sohaning rivojlanishida hal qiluvchi omillar hisoblanadi. Shu bois, O'zbekiston sharoitida davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari menejmentini ilmiy asosda shakllantirish va uni davlat siyosati bilan uyg'unlashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Ta'lim tizimi jamiyatning eng muhim poydevorlaridan biri bo'lib, uning sifatli va samarali tashkil etilishi mamlakatning kelajagi, iqtisodiy taraqqiyoti hamda ijtimoiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ta'lim menejmenti, uning sifatini oshirish va rivojlantirishga qaratilgan boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri sanaladi. Ta'lim tashkilotlarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun barcha tarkibiy qismlar tizimli va kompleks yondashuv asosida boshqarilishi zarur.

Ta'lim tizimining samarali ishlashi rahbar va pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash, ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish hamda o'quv-tarbiya jarayonini ilmiy asosda boshqarishga bog'liq. Ta'lim menejmenti o'z ichiga rahbarlik, pedagogik jarayonlarni tashkil etish, inson resurslarini boshqarish va moliyaviy boshqaruv kabi muhim yo'nalishlarni oladi. Ushbu omillarning uyg'unligi ta'lim tashkilotining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga, tarbiyalanuvchilarga esa sifatli ta'lim-tarbiya olish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, bolalar salomatligini muhofaza qilish, ularning sog'lom ovqatlanishini tashkil etish, ota-onalar va jamoatchilik bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish ham o'quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismlaridan biridir. Zamonaviy ta'lim tizimida bu masalalar bo'yicha qarorlar qabul qilish jarayoni tashkilot boshqaruvida innovatsion yondashuvlarni qo'llashni talab qiladi.

Ta'lim menejmentining rivojlanishi nafaqat pedagogik, metodik va didaktik bilimlarni, balki ma'muriy hamda moliyaviy boshqaruv, shuningdek, jamiyat bilan aloqalar va inson resurslarini boshqarish sohalarini ham qamrab oladi.

Muvaffaqiyatli ta'lim tizimini shakllantirish uchun ushbu yo'nalishlar o'rtasida uyg'unlik va integratsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa, o'z navbatida, rahbarlarning strategik qarorlar qabul qilish salohiyatini oshirish, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, resurslardan oqilona foydalanish va ta'lim jarayonini jamiyat ehtiyojlariga mos holda tashkil etish imkonini beradi.

Shu maqsadda, ta'lim menejmentini takomillashtirish va ta'lim tashkilotlarining rivojlanishini samarali boshqarish uchun kompleks strategiyalar ishlab chiqish, ularni amaliyotda qo'llash hamda innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur. Muvaffaqiyatli boshqaruv ta'lim jarayonining barcha jihatlarini o'z ichiga olgan integratsiyalashgan yondashuvni talab etadi. Bugungi kunda ta'lim tizimining rivojlanish tendensiyalari, innovatsion texnologiyalar va zamonaviy boshqaruv usullarini hisobga olish orqali ta'lim tashkilotlarining barqaror rivojlanishini ta'minlash, bolalar salomatligini muhofaza qilish hamda tarbiyalanuvchilarning sifatli ta'lim-tarbiya olishiga xizmat qiluvchi mexanizmlarni shakllantirish mumkin.

Biz tomonidan taqdim etilayotgan **“Zamonaviy ta'limda innovatsion boshqaruv”** nomli o'quv qo'llanma bugungi kunning siyosiy va ilmiy talablari asosida yaratilgan bo'lib, undagi har bir mavzu maktabgacha ta'lim tashkilotlarining yanada rivojlanishiga yo'naltirilgan. Qo'llanma annotatsiya, so'zboshi, o'nta bo'lim va ularning mavzulari, mavzuga oid tayanch tushunchalar, nazorat savollari hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Mazkur o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yil 24-dekabrdagi 412-son buyrug'ining 2-ilovasida keltirilgan **davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori lavozimiga nomzodlar uchun menejerlik o'quv kursi dasturi** asosida tayyorlangan. Dasturdagi o'nta modul va ularga tegishli mavzular **“Zamonaviy ta'limda innovatsion boshqaruv”** qo'llanmasida batafsil hamda zamonaviy yondashuvlar asosida yoritilgan.

I. MODUL. TA'LIM MENEJMENTI

- 1. Maktabgacha ta'limni boshqarish strategiyasi**
- 2. Maktabgacha ta'limda boshqaruv psixologiyasi**
- 3. Zamonaviy menejer va lider**
- 4. Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish**
- 5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda muammolarga yechim topish va qaror qabul qilish**
- 6. Direktor – loyiha boshqaruvchisi sifatida**

"Ta'lim-tarbiya insonni kamolot sari yetaklaydi.

Ilm va tarbiya yo'qolsa, jamiyat inqirozga yuz tutadi."

Abu Nasr Forobiy.

Tayanch tushuncha va iboralar: *maktabgacha ta'lim, boshqaruv, strategiya, ta'lim sifatini boshqarish, innovatsion yondashuv, pedagogik jarayon, davlat ta'lim standarti, monitoring va baholash, tarbiyaviy muhit, menejment, ta'lim, psixologiya, boshqaruv psixologiyasi, ta'lim tizimi, pedagogik boshqaruv, rahbar, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, motivatsiya, kommunikatsiya, psixologik muhit, emotsional intellekt, stress, qaror qabul qilish, shaxslararo munosabatlar, liderlik, jamoa, rivojlanish, ijtimoiy psixologiya*

1. MAKTABGACHA TA'LIMNI BOSHQARISH STRATEGIYASI

Zamon o'zgarar, ammo ta'limning siyosiy ahamiyati o'zgarmaydi – u milliy mafkuraning asosiy tayanch ustunidir. Har bir davlat o'z salohiyatini avvalo ta'lim tizimi orqali namoyon etadi, uni samarali boshqarish esa kuchli siyosiy irodani talab qiladi.

Ta'lim menejmenti – bu nafaqat tashkilotchilik faoliyati, balki millat taqdirini belgilovchi strategik siyosiy jarayondir. Bugungi kunda raqobatbardosh

davlatlar ta'limni boshqarishda yangicha yondashuvlar, ilg'or siyosiy qarashlar va innovatsion boshqaruv modellarini joriy etmoqda.

Ta'limni boshqarish faqat tashkiliy ishlarni amalga oshirish bilangina cheklanmaydi. U ta'lim sifatini oshirish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish, innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish, strategik qarorlar qabul qilish va ularning natijadorligini ta'minlashni ham o'z ichiga oladi.

Menejment tushunchasi

“Menejment” inglizcha *management* so'zidan olingan bo'lib, Oksford lug'atida quyidagicha ta'riflanadi:

- boshqaruv san'ati va hokimiyati;
- resurslarni samarali boshqarish bo'yicha mahorat hamda ma'muriy ko'nikmalar majmui.

Shu ma'noda, menejment – bu tashkilot faoliyatini samarali boshqarish uchun qo'llaniladigan ilmiy asoslangan tamoyillar, metodlar va qoidalar tizimidir. Menejmentning bosh maqsadi – mavjud resurslardan oqilona foydalanish orqali belgilangan natijalarga erishish va tashkilotning samaradorligini oshirishdir.

Menejmentning eng muhim tamoyillaridan biri **rejalashtirish** hisoblanadi. Har qanday faoliyat aniq maqsadlarni belgilash va ularga erishish yo'llarini puxta rejalashtirishdan boshlanadi. Rejalashtirish orqali tashkilot o'z yo'nalishini belgilaydi, maqsad sari harakat strategiyasini ishlab chiqadi.

Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarish

Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarish – bu faqat ma'muriy nazoratni amalga oshirish emas, balki strategik rejalashtirish, monitoring, tahlil va innovatsion yondashuvlar asosida samarali tashkil etiladigan murakkab kompleks jarayondir.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'limni rivojlantirish bo'yicha davlat strategiyalari, konsepsiyalar va dasturlar ishlab chiqilgan. Ularning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari avtonomiyasini kengaytirish;
- pedagogik va tashkiliy erkinlikni ta'minlash;
- sifat monitoringi tizimini joriy etish;

- raqamli boshqaruv elementlarini tatbiq etish.

Biroq amaliyotda hali ham ayrim tizimli muammolar mavjud. Jumladan, strategik yondashuvning yetarlicha shakllanmagani, hududlar o'rtasidagi tengsiz qamrov, pedagog kadrlar yetishmovchiligi, ularning kasbiy rivojlanishidagi uzilishlar – bu sohaning dolzarb masalalari bo'lib qolmoqda. Shuningdek, strategik boshqaruvda ilmiy yondashuv, natijadorlikka asoslangan monitoring tizimi, hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish va mahalliy sharoitlarga mos boshqaruv modellarini ishlab chiqish zarurati ham mavjud.

Maktabgacha ta'limni boshqarishning asosiy yo'nalishlari

1. Maktabgacha ta'limni tashkil etish va rivojlantirish

- maktabgacha ta'lim tizimini samarali boshqarish uchun turli modeldagi ta'lim muassasalarini rivojlantirish zarur. Bular qatoriga davlat, xususiy va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, bolalar bog'chalari hamda ijtimoiy-pedagogik markazlar kiradi.

- davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri – maktabgacha ta'lim qamrovini kengaytirish, ayniqsa, chekka va kam ta'minlangan hududlarda ta'lim sifati va mavjudligini ta'minlashdir.

2. Pedagogik yondashuvlar va innovatsiyalar

- bolalar ta'lim-tarbiyasini tashkil etishda an'anaviy pedagogik usullardan tashqari, zamonaviy innovatsion metodlar - **STEM-ta'lim, raqamli texnologiyalar, o'yin orqali o'qitish** kabi yondashuvlar keng qo'llanilishi lozim.

- pedagoglarning malakasini oshirish, ularni metodik va psixologik jihatdan zamon talablariga mos ravishda tayyorlash boshqaruv strategiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

3. Ta'lim muassasalarini boshqarish tizimi

- har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti o'zining aniq tuzilgan boshqaruv tizimiga ega bo'lishi zarur. Bunda direktor, mutaxassis, pedagog va ota-onalar o'rtasida hamkorlik aloqalari tizimli yo'lga qo'yilishi kerak.

- **raqamli boshqaruv tizimini** joriy etish orqali ta'lim jarayonini nazorat qilish, ota-onalar bilan muntazam aloqada bo'lish hamda samaradorlikni oshirish imkoniyati yaratiladi.

4. Kadrlar siyosati va malaka oshirish

- kadrlar siyosati pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi va innovatsion pedagogik yondashuvlar bilan tanishuvini ta'minlashi lozim.
- pedagoglar malakasini oshirish bo'yicha davlat dasturlari ishlab chiqilishi va muntazam amalga oshirilishi ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

5. Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlik

- maktabgacha ta'limni samarali boshqarishning muhim shartlaridan biri – ota-onalar va jamoatchilik bilan faol hamkorlikni yo'lga qo'yishdir.
- ota-onalar ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlari, bolalarning ehtiyojlari va rivojlanish jarayoni haqida muntazam ma'lumot olib turishlari zarur.
- jamiyat bilan o'zaro hamkorlikni mustahkamlash, ta'lim sohasidagi tashkilotlar o'rtasida qo'shma dasturlarni amalga oshirish - ta'lim tizimini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'limni boshqarishdagi qonunlar va qarorlar

Maktabgacha ta'limni boshqarishda quyidagi asosiy qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar muhim o'rin tutadi:

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni.

Ushbu qonun mamlakatning yagona ta'lim tizimini tartibga soladi hamda ta'limning barcha bosqichlarini – maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limni belgilab beradi. Mazkur qonun maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishda asosiy huquqiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

2. Maktabgacha ta'limni rivojlantirishga doir davlat dasturi.

O'zbekiston Respublikasi Hukumatining 2021-yil 30-dekabrdagi “Maktabgacha ta'limni rivojlantirishga doir kompleks chora-tadbirlar dasturi” mamlakatda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi. Dasturda ta'lim sifati va qamrovini oshirish, ilg'or

pedagogik metodlarni joriy etish, pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qaratilgan aniq chora-tadbirlar nazarda tutilgan.

3. Maktabgacha ta'limni rivojlantirish strategiyasi (2020–2030 yillar)

Mazkur strategiya O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini yanada kengaytirish, sifatini oshirish hamda ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion yondashuvlarni joriy etishni maqsad qilgan. Unda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni tatbiq etish va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish masalalari o'z aksini topgan.

4. Pedagoglarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish to'g'risidagi qarorlar

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim sohasidagi pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qaratilgan qaror va farmonlari tizimda sifatli ta'lim jarayonini yo'lga qo'yish, ilg'or pedagogik tajribalarni amaliyotga joriy etish imkonini beradi.

Yangi qonun va qarorlar maktabgacha ta'limni yanada samarali boshqarish, ta'lim sifatini oshirish va tizimning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Boshqaruv strategiyasining har bir jihatida amaldagi qonunlar va qarorlar bilan mustahkamlanadi.

Ta'limni boshqarish nazariyasida boshqaruv jarayonining o'ziga xosligi turli yondashuvlar orqali namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuvlar boshqaruv evolyutsiyasining mazmunini ochib beradi, ularni tarixiy-pedagogik tahlil qilish boshqaruv paradigmasini aniqlash imkonini yaratadi. Strategik menejment sohasidagi ilmiy izlanishlar ta'lim tizimini rivojlantirishning nazariy asoslarini ochib beradi hamda "strategiya", "rivojlanish" va "prognozlash" tushunchalarining o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi.

Taniqli tadqiqotchilar G. Mintzberg, J. Quinn va S. Ghoshal strategik menejmentni "tanlangan maqsadlarni amalga oshirish hamda tashqi muhit bilan samarali o'zaro aloqani o'rnatish jarayoni" sifatida talqin qiladilar. Strategik menejment ta'lim tizimida quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- ta'lim sohasi eng innovatsion sohalardan biri bo'lib, boshqa sohalardagi samaradorlikni belgilovchi asosiy omil hisoblanadi;
- ta'lim tizimi ochiq, moslashuvchan, ijodiy va uzluksiz o'qitish tizimi sifatida insonning butun umri davomida rivojlanishini ta'minlaydi;
- ta'limni boshqarish texnologik, pedagogik va tashkiliy innovatsiyalarni joriy etish orqali tizimning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi;
- strategik boshqaruv innovatsion tusga ega bo'lib, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillar bilan bog'liq xavflarni boshqarish imkonini beradi.

Strategiyani amalga oshirish o'zaro bog'liq ikkita asosiy vazifani hal etadi:

1. **Strategiya** – bu ta'lim muassasasining hamkorlar va raqobatchilar bilan o'zaro munosabatlarini o'zgartirish vositasi bo'lib, uning natijasida muassasa raqobatbardosh ustunliklarga ega bo'ladi.

2. **Ta'lim tizimini boshqarish** – bu ichki o'zgarishlar majmuini o'z ichiga oladi: moddiy-texnik va uslubiy ta'minot, muassasaviy va tashkiliy tuzilmalardagi yangilanishlar, rahbar va xodimlarning professional malakasini oshirish.

Bu jarayonlar ta'lim muassasasiga tashqi muhitdagi o'zgarishlarga moslashish, ularga munosib javob qaytarish va ularni o'z strategik maqsadlariga xizmat qildirish imkonini beradi. Strategiyani ishlab chiqishda ta'lim muassasasi faoliyatining ko'p bosqichli xususiyatini inobatga olish lozim.

Maktabgacha ta'limni boshqarishning asosiy maqsadlari va vazifalari

Maktabgacha ta'limni boshqarishning asosiy maqsadi – bolalar uchun sifatli va samarali ta'lim jarayonini tashkil etish, ularning rivojlanishi uchun qulay muhit yaratish, pedagogik faoliyatni ilmiy asosda boshqarishdir.

Boshqaruv strategiyasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- **Ta'lim sharoitlarini yaxshilash:** Bola psixologiyasi va individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda, har bir bolaga mos o'qitish metodlarini ishlab chiqish;
- **Sifatli ta'lim resurslarini yaratish:** Ta'lim muassasalarini zamonaviy jihozlar, o'quv materiallari va raqamli resurslar bilan ta'minlash;

- **Pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish:** Pedagoglarning metodik, psixologik va kasbiy ko'nikmalarini doimiy yangilab borish;
- **Innovatsion yondashuvlarni joriy etish:** O'quv jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni, raqamli boshqaruv tizimlarini kiritish;
- **Samaradorlik va natijadorlikni oshirish:** Tizim faoliyatini monitoring qilish, natijalarga asoslangan boshqaruv modelini yo'lga qo'yish.

Qonunlar va qarorlar

Maktabgacha ta'limni boshqarishda quyidagi asosiy qonunlar va qarorlar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni.

Mazkur qonun mamlakatda yagona ta'lim tizimini tashkil etish va uni tartibga solishning asosiy huquqiy asosidir. U ta'limning barcha bosqichlarini – maktabgacha, umumiy o'rta, kasb-hunar va oliy ta'limni – qamrab oladi. Shuningdek, ushbu qonunda maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, ta'lim jarayonini takomillashtirish hamda bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari belgilab berilgan.

2. "Maktabgacha ta'limni rivojlantirishga doir davlat dasturi" (2021-yil)

Mazkur dastur maktabgacha ta'lim tizimini kengaytirish, yangi ta'lim muassasalarini tashkil etish, mavjudlarini modernizatsiya qilish, shuningdek, pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishni nazarda tutadi. Dastur doirasida ta'lim sifati, qamrov darajasi va innovatsion yondashuvlarni joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'limni yanada rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.

Ushbu qaror maktabgacha ta'lim tizimini kengaytirish, bolalar uchun sifatli ta'lim muhitini yaratish, shuningdek, pedagogik kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirishga qaratilgan. Qarorda maktabgacha ta'lim muassasalarida boshqaruvning zamonaviy tamoyillarini joriy etish, davlat-xususiy sheriklik asosida yangi bog'chalar tashkil etish, ta'lim sifatini baholash va monitoring tizimini takomillashtirish masalalari o'z ifodasini topgan.

Maktabgacha ta'limni boshqarish strategiyasi jamiyatning intellektual salohiyati va bolalar ta'lim-tarbiyasining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish, samarali boshqaruv tizimini shakllantirish hamda ota-onalar va jamiyat bilan faol hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Davlat tomonidan qabul qilingan qonunlar, qarorlar va dasturlar ushbu sohaning huquqiy asoslarini mustahkamlab, maktabgacha ta'lim tizimini barqaror va izchil rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy ta'lim muhiti bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda loyiha asosida o'qitish tamoyillarini joriy etishni talab etadi. Loyihaviy yondashuv bolalarning ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, ta'lim texnologiyalarini integratsiya qilish, raqamli vositalardan samarali foydalanish hamda pedagogik jarayonni interaktiv va innovatsion tarzda tashkil etish ta'lim samaradorligini oshiradi.

2. MAKTABGACHA TA'LIMDA BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI

Ilmiy nuqtayi nazardan qaraganda, maktabgacha ta'limda boshqaruv psixologiyasi – bu psixologiya va boshqaruv fanlarining kesishgan nuqtasida shakllanadigan mustaqil yo'nalish bo'lib, u pedagogik jarayon ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, psixologik motivatsiya, ijtimoiy-emotsional muhitni boshqarish hamda qaror qabul qilish mexanizmlarini o'rganadi.

Mazkur yo'nalishning ahamiyati, ayniqsa, inson omiliga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirishda - rahbar, tarbiyachi, ota-ona va bola o'rtasidagi ruhiy-psixologik aloqalarni to'g'ri yo'lga qo'yishda namoyon bo'ladi. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarning individual rivojlanish xususiyatlari, hissiy holati va psixologik ehtiyojlarini inobatga olgan holda tizimli hamda samarali boshqaruvni tashkil etishni taqozo etadi.

Siyosiy jihatdan qaraganda, maktabgacha ta'limni sifatli tashkil etish va boshqarish milliy taraqqiyot strategiyasining ajralmas qismidir. Bugungi kunda

O'zbekiston Respublikasi hamda boshqa ko'plab davlatlar maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, kadrlar salohiyatini oshirish va boshqaruvga zamonaviy yondashuvlarni joriy etishga katta e'tibor qaratmoqda.

Boshqaruv psixologiyasi bu jarayonlarda muhim o'rin tutadi - u siyosiy barqarorlik, ijtimoiy adolat va intellektual jamiyat qurilishi yo'lida ta'lim tizimini insonparvarlik tamoyillariga asoslangan holda rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida samarali psixologik boshqaruvni yo'lga qo'yish orqali bolalar uchun sog'lom, xavfsiz va rivojlantiruvchi muhit yaratish mumkin bo'ladi.

1. Ta'lim tizimining maqsadi va boshqaruv psixologiyasi

Ta'lim tizimining asosiy maqsadi – tarbiyalanuvchilarga zarur bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni berish orqali ularni jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlashdir. Biroq, bu maqsadga erishishda nafaqat didaktik metodlar, balki psixologik omillar ham muhim rol o'ynaydi.

Ta'limda boshqaruvning psixologik aspektlari tarbiyalanuvchilarning ichki motivatsiyasini shakllantirish, tarbiyachilarning faoliyatini rag'batlantirish hamda ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhitni yaratishga qaratilgan.

Boshqaruv psixologiyasi ta'lim jarayonining barcha subyektlari – rahbar, tarbiyachi, ota-ona va tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga soladi. Bu munosabatlar o'zaro hurmat, ishonch va qo'llab-quvvatlash tamoyillariga asoslangan bo'lishi zarur.

2. Boshqaruv va psixologik dinamika

Boshqaruv jarayonida psixologik dinamika – insonlarning fikrlash, his-tuyg'u, motivatsiya va qaror qabul qilishdagi o'zgarishlari - muhim o'rin tutadi.

Rahbar yoki tarbiyachi o'zining psixologik ta'sirini ongli ravishda boshqarib, bolalarda ijobiy o'zgarishlarni rag'batlantirishi lozim. Bu ta'sir orqali tarbiyalanuvchilar yangi bilimlarni o'zlashtiradi, o'ziga ishonch hosil qiladi va shaxs sifatida rivojlanadi.

Boshqaruvning psixologik samaradorligi quyidagi omillarga tayanadi:

- **Motivatsiya** – pedagoglarning o‘ziga ishonchini, tashabbuskorligini va ijodiy faoliyatini oshirish.

- **O‘zaro munosabatlar** – rahbar va pedagoglar o‘rtasidagi ishonchli, ochiq muloqot.

- **Ruhiy holat** – ijobiy psixologik muhitni saqlash, stressni kamaytirish, emotsional barqarorlikni ta’minlash.

- **Jamoaviy ish** – pedagoglarni bir jamoa sifatida hamkorlikda ishlashga yo‘naltirish, o‘zaro yordam va ishonchni mustahkamlash.

3. Boshqaruv uslublari va ularning psixologik ta’siri

Ta’lim tizimida rahbarlik uslubi pedagoglar faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi:

- **Avtoritar uslub** – qat’iy nazorat va buyruq asosida boshqarish; qisqa muddatda tartibni saqlaydi, biroq uzoq muddatda ijodkorlik va motivatsiyani susaytiradi.

- **Demokratik uslub** – jamoaning fikrini inobatga oladi, ishtirokchilikni rag‘batlantiradi, motivatsiyani oshiradi va ijobiy psixologik muhit yaratadi.

- **Liberal uslub** – erkinlikni keng beradi, lekin nazorat sust bo‘lsa, natijadorlik pasayishi mumkin.

4. Ta’lim tizimida psixologik muhitni shakllantirish

Ta’lim muassasasida boshqaruvning psixologik muhitini shakllantirish jamoaning umumiy rivojlanishi, faoliyat samaradorligi hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Sog‘lom psixologik muhit xodimlarning o‘zini qulay va xavfsiz his etishiga, shuningdek, ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi.

Sog‘lom psixologik muhitni yaratish uchun quyidagi omillarni inobatga olish lozim:

- **Xodimlarni individual qo‘llab-quvvatlash.** Har bir xodimning shaxsiy ehtiyojlari, imkoniyatlari va qobiliyatlarini hisobga olib, unga nisbatan individual yondashuvni amalga oshirish.

- **Pozitiv motivatsiya.** Xodimlarning yutuq va muvaffaqiyatlarini e'tirof etish, ularni yanada yuqori natijalarga erishishga ruhlantirish.

- **Stress va tashvishlarni kamaytirish.** Ta'lim jarayonida yoki unga tayyorgarlik davrida yuzaga keladigan stress holatlarini kamaytirish maqsadida psixologik yordam, maslahat va qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish.

Maktabgacha ta'limda boshqaruv psixologiyasi – bu maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonni samarali boshqarish, tarbiyachi va boshqa pedagogik xodimlarning o'zaro munosabatlarini anglash hamda ularni boshqarish, shuningdek, bolalar va ularning ota-onalari bilan ijobiy psixologik aloqalarni shakllantirish jarayonlarini o'rganadigan sohadir. Ushbu yo'nalish pedagogik boshqaruvni psixologik nuqtai nazardan tahlil etadi va inson omiliga asoslangan yondashuvni ilgari suradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruv psixologiyasi muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu davrda bolalar ijtimoiy va psixologik jihatdan faol rivojlanish bosqichida bo'ladi. Shu sababli tarbiyachilar va rahbar xodimlar bolaning psixologik holati, individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini chuqur anglab, ularga mos pedagogik hamda boshqaruv yondashuvlarini ishlab chiqishlari zarur.

Maktabgacha ta'limda boshqaruv psixologiyasining asosiy yo'nalishlari:

1. Tarbiyachi va pedagoglarning psixologik tayyorgarligi

Tarbiyachilar bolalar psixologiyasini chuqur bilishlari zarur, chunki bu ularning bolalar bilan samarali muloqot o'rnatishiga yordam beradi. Tarbiyachining psixologik tayyorgarligi stressni boshqarish, o'zgarishlarga moslashish va bolaning individual ehtiyojlarini aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

2. Tarbiyachilar va boshqaruvchilar o'rtasidagi munosabatlar

Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik jamoani boshqarish psixologik yondashuvni talab etadi. Boshqaruvchilarning kommunikativ kompetensiyasi, motivatsiyani shakllantirish va jamoaviy ishlash ko'nikmalari muassasa samaradorligini belgilaydi. Shuningdek, ijobiy psixologik muhit yaratish,

konfliktlarni konstruktiv hal etish hamda jamoa a'zolarining motivatsiyasini oshirish boshqaruv psixologiyasining muhim yo'nalishlaridandir.

3. Bolalar bilan samarali ishlash

Bolalarning psixologik rivojlanishi, yosh xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvlarni qo'llash, shuningdek, ularning o'zini tutish va o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirish boshqaruv psixologiyasining asosiy vazifalaridan biridir. Tarbiyachilar bolalarning emotsional holatini, xavotir va qo'rquvlarini to'g'ri anglab, ularga ijobiy ruhiy muhit yaratish orqali individual yondashuvlarni ishlab chiqishlari lozim.

4. Ota-onalar bilan ishlash

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Boshqaruv psixologiyasi ota-onalar bilan muntazam aloqa o'rnatish, ularning ehtiyoj va fikrlarini inobatga olish, shuningdek, bolalarning tarbiyasi va ta'limidagi o'zaro hamkorlikni mustahkamlashni nazarda tutadi. Ota-onalarning bolalar ta'limiga bo'lgan munosabatini o'rganish, ularning motivatsiyasi va xulq-atvori haqida ma'lumot to'plash ham muhim psixologik jarayon hisoblanadi.

5. Bolalar guruhini boshqarish

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar guruhini boshqarish psixologik jihatdan murakkab jarayon bo'lishi mumkin. Har bir bola o'ziga xos xulq-atvor, qiziqish va ehtiyojlarga ega. Guruh ichida ijobiy munosabatlarni shakllantirish, tengsizliklarni bartaraf etish, bolalar o'rtasida do'stlik va hamjihatlikni rivojlantirish boshqaruv psixologiyasining muhim yo'nalishlaridan biridir.

6. Emotsional boshqaruv

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagoglarning stressni boshqarish qobiliyati, shuningdek, bolalarning emotsional holatini nazorat qilish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar bolalarning ruhiy farovonligiga, shuningdek, pedagoglarning ish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Boshqaruv psixologiyasi va boshqaruvchilarning roli

Maktabgacha ta'lim tashkiloti boshqaruvchilari muassasaning samarali faoliyat yuritishini ta'minlash maqsadida quyidagi psixologik yondashuvlardan foydalanishlari lozim:

- **Psixologik monitoring** – pedagoglar, bolalar va ota-onalar o'rtasidagi psixologik holatni muntazam kuzatish hamda muammolarni erta aniqlash.
- **Motivatsiya va rag'batlantirish** – pedagoglar va bolalar uchun ijobiy psixologik muhit yaratish orqali ularning faoliyatga bo'lgan qiziqishini oshirish.
- **Konfliktlarni boshqarish** – maktabgacha ta'lim jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyat va mojarolarni samarali hal etish usullarini qo'llash.

Ta'lim tizimida boshqaruv psixologiyasi nafaqat pedagogik texnologiyalarni, balki ta'lim jarayonining ruhiy va emotsional jihatlarini ham o'z ichiga oladi. Samarali boshqaruv bolalarni rag'batlantirish, ularning motivatsiyasini oshirish va psixologik xavfsizligini ta'minlash orqali ta'lim sifatini yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'limda boshqaruv psixologiyasi – bu ta'lim tizimining barqaror va samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim ilmiy-amaliy yo'nalishdir. U pedagogik jarayon ishtirokchilarining psixologik xususiyatlarini o'rganish, boshqaruv qarorlarini psixologik asoslash, jamoada sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish hamda bolalarning individual rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olgan holda boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

3. ZAMONAVIY MENEJER VA LIDER

Zamonaviy boshqaruv tizimida menejer va lider tushunchalari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Har ikki rol o'ziga xos vazifalarga ega bo'lib, ular tashkilotning samarali ishlashi va rivojlanishi uchun zarur hisoblanadi.

Menejer tartib va tizimga tayangan holda tashkilotning kundalik faoliyatini boshqaradi, belgilangan rejalarni amalga oshiradi va mavjud imkoniyatlarni to'g'ri yo'naltiradi. Lider esa ko'proq kelajakka qaraydi, jamoani ilhomlantiradi va o'z g'oyalari bilan boshqalarga yo'l ko'rsatadi. Har ikki rol bir-birini to'ldirib boradi,

shuning uchun zamonaviy sharoitda ularning farqini tushunish va ularni uyg'unlashtirish har qanday tashkilot rahbari uchun muhimdir. Shu bois zamonaviy menejer va lider haqida fikr yuritish, ularning o'zaro farqi, umumiy jihatlari va bugungi kundagi o'rni haqida tahlil yuritish dolzarb masala hisoblanadi.

Zamonaviy menejer va lider tushunchalari bugungi kunda tashkilotlarning muvaffaqiyatida muhim o'rin tutadi.

Menejer – bu tizimli fikrlaydigan, rejalashtirish, nazorat qilish va resurslarni samarali taqsimlash orqali tashkilotni boshqaruvchi shaxsdir. U odatda mavjud tizimni yuritish, maqsadlarga erishish va kundalik ish jarayonini muvofiqlashtirish bilan shug'ullanadi. Menejering asosiy vazifasi belgilangan strategiyani amaliyotga tatbiq etish va jamoaning faoliyatini nazorat ostida ushlab turishdan iborat.

Lider – bu avvalo ilhomlantiruvchi, yo'l ko'rsatuvchi va o'z atrofidagi insonlarga ta'sir ko'rsata oladigan shaxsdir. Liderlik faqat lavozim bilan bog'liq emas; u harakat, qarash va ruhlantirish orqali boshqalarga ergashtirishni o'z ichiga oladi. Lider o'z orzulari bilan boshqalarni ilhomlantira oladi, yangiliklarni joriy qilishga tayyor bo'ladi va o'zgarishlarga nisbatan ochiq fikrli bo'ladi. U odatda jamoa a'zolarining ichki salohiyatini yuzaga chiqarishga harakat qiladi.

Zamonaviy dunyoda samarali boshqaruv uchun menejer va liderlik fazilatlarining uyg'unligi talab etiladi. Faqatgina boshqaruv vositalarini yaxshi bilish yetarli emas; insonlarni tushunish, ularga motivatsiya berish va o'zgarishlarga yo'l ochish kabi ko'nikmalar ham zarur. Har bir muvaffaqiyatli tashkilotda menejerlik bilan bir qatorda kuchli liderlik qobiliyatiga ega shaxslar bo'lishi muhimdir.

Bugungi globallashtirish va raqobat kuchaygan sharoitda liderlik sifatlari menejerlik faoliyatining ajralmas qismiga aylanmoqda. Tashkilotlar innovatsion fikrlashga, tezkor qaror qabul qilishga va ijodiy yondashuvga ega bo'lgan rahbarlarga muhtoj. Shu sababli zamonaviy menejer nafaqat buyruq beruvchi, balki jamoani bir maqsad yo'lida ilhomlantira oladigan haqiqiy lider bo'lishi kerak.

Menejment – bu ingliz tilidagi “management” soʻzidan olingan boʻlib, “boshqaruv”, “tashkillashtirish”, “yuritish” kabi maʼnolarni anglatadi. Menejment – bu tashkilot, korxona yoki muassasa faoliyatini samarali tashkil etish va boshqarish jarayonidir. Bu jarayon oʻz ichiga rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish va qarorlar qabul qilish bosqichlarini oladi. Menejment samarali boʻlishi uchun qarorlar asosli, resurslar toʻgʻri taqsimlangan va xodimlar oʻz rolini yaxshi anglagan boʻlishi kerak.

Lider, yetakchi va menejer tushunchalari

Lider – ingliz tilidagi “*leader*” soʻzidan olingan boʻlib, “boshchi”, “oldinda yuruvchi”, “yoʻl koʻrsatuvchi” maʼnolarini anglatadi. Lider odamlar guruhiga taʼsir koʻrsatish, ularni ilhomlantirish va maʼlum maqsad sari yetaklay olish qobiliyatiga ega shaxsdir. Liderlar odatda oʻz qarashlari, qadriyatlari va shaxsiy namunasi bilan boshqalarning ishonchini qozonadi. Lider boshqalarga buyruq bermaydi, balki ular bilan birga harakat qiladi, oʻrnak boʻladi va ishonch uygʻotadi.

Yetakchi – oʻzbek tilidagi “*yetakchi*” soʻzi “yetaklamoq” feʼlidan kelib chiqqan boʻlib, “yoʻl koʻrsatadigan”, “boshqalarning oldida yuradigan”, “rahbarlik qiladigan” degan maʼnoni bildiradi. Yetakchi jamiyatda, guruhda yoki tashkilotda faoliyat yoʻnalishiga taʼsir koʻrsata oladigan, boshqalarni ergashtira oladigan shaxsdir. U liderlik fazilatlariga ega boʻlib, oʻz bilimi, tajribasi, harakati va maqsadga sodiqligi bilan ajralib turadi. Haqiqiy yetakchi faqat yuqori lavozimda emas, balki har qanday holatda oʻz pozitsiyasi bilan boshqalarga ijobiy taʼsir koʻrsatadigan shaxsdir.

Menejer – ingliz tilidagi “*manager*” soʻzidan olingan boʻlib, “boshqaruvchi”, “tashkilotchi”, “rahbar” degan maʼnolarni anglatadi. Menejer – tashkilotda resurslarni boshqarish, faoliyatni muvofiqlashtirish va xodimlar ishini nazorat qilish uchun masʼul shaxsdir. U asosan maʼmuriy va tashkiliy vazifalarni bajaradi. Yaxshi menejer faqat topshiriq beruvchi emas, balki jamoa ichida samarali aloqa oʻrnatuvchi, muammolarga yechim topuvchi va barqaror ishlashni taʼminlovchi shaxsdir.

Quyida menejer va liderning oʻxshashlik va farqlarini koʻrish mumkin:

- **Liderlik** – o‘zaro mustaqil jarayon bo‘lib, uch asosiy tuzilmani namoyon qiladi: liderlikning falsafiy dunyoqarashi, liderlik psixologiyasi va ijtimoiy yo‘nalganligi. Bu holatlar liderga atrofdagilarni o‘z orqasidan ergashtirish imkonini beradi.

- **Menejerlik** – ma‘lum natijalarga erishish uchun boshqaruv subyekti tomonidan boshqaruv obyektiga maqsadli yo‘naltirilgan ta’sir jarayonidir.

Zamonaviy menejer tushunchasi

Boshqaruv subyekti hokimiyat vakolati, iqtisodiy va ma‘naviy-axloqiy ta’sir kuchi bilan boshqaruv jarayonining asosini tashkil etadi. Zamonaviy menejmentning muhim tamoyillaridan biri boshqaruvni demokratlashtirish – ya’ni tashkilot boshqaruvida barcha xodimlarning faol ishtirokidir.

Menejerlar samarali ishlashlari uchun tashkilot oldiga aniq, o‘lchash mumkin bo‘lgan, xolis, rag‘batlantiruvchi va ko‘zga tashlanadigan maqsadlar qo‘yadi. Maqsadlar SMART printsipligiga muvofiq bo‘lishi va lavozim pog‘onasiga qarab pog‘onalarga bo‘linishi lozim. Menejerlar quyidagi vazifalar bilan shug‘ullanadi:

- Rejalashtirish
- Tashkiliy masalalar
- Rahbarlik
- Motivatsiya
- Nazorat

Menejerlar xodimlarni tashkilotni bir jamoa sifatida ishlashga undash uchun liderlik ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi zarur.

Liderlik murakkab funksiya bo‘lib, u xodimlarda ishni samara bilan bajarish va ishtiyoqni uyg‘otishi kerak. Lider ishchilarga rahbarlik qiladi, ularning mehnatini baholaydi va xatoliklarni tuzatish imkonini yaratadi. Liderlikning asosiy jihatlari:

1. Ishchilarda ishlash motivatsiyasini shakllantirish.
2. Rahbariyatda murabbiylik qobiliyatini namoyon etish.

Tashkiliy jarayon menejerlik faoliyatini quyidagi bosqichlarda amalga oshiradi:

1. Maqsad va vazifalarni belgilash.

2. Ishlar ko‘rinishini aniqlash.
3. Mavjud insoniy resurslar va ishchi kuchlarini baholash.
4. Tashkiliy tuzilmalarda insoniy resurslarni va ish funksiyalarini guruhlash.
5. Turli pog‘onadagi boshqaruv personalining xarakteri va javobgarlik darajasini aniqlash va baholash.
6. Lavozimli yo‘riqnoma, sxema va normativlarni rasmiylashtirish va tasdiqlash.

Boshqaruvning samarali nazorati strategik rejalashtirish jarayoni bilan birlashtiriladi. Nazorat strategik rejalarni amalga oshirishni kuzatish va zarur chora-tadbirlarni belgilash imkonini beradi.

Boshqaruv uslubi – menejer o‘z faoliyatida ishlatadigan usullar, ish tarzi va metodlar yig‘indisidir. Uslub rahbariyatning boshqaruv metodlari tizimini ifodalaydi.

Zamonaviy menejer mehnat va boshqaruvni tashkil etishning yangi ilmiy va texnik yechimlarini qo‘llashi, ishlab chiqarish imkoniyatlarini iqtisodiy jihatdan kengaytirishi va tashkilot ichida liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishi kerak. Menejer shu bilan birga tashkilotchi, tarbiyachi, izlanuvchi va ma‘muriyatchi sifatlariga ham ega bo‘lishi lozim.

Menejerning vazifalari:

- agar muvaffaqiyatsizlikka uchrasa, bo‘ysunuvchilarni ayblamay, shaxsiy mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi;
- xodimlarning talantini va kasbiy malakasini rivojlantirish uchun imkoniyat yaratishi;
- belgilangan maqsadga erishish natijalarini tekshirishi, ammo buyruq berish orqali xodimlarning tafakkuriga bosim o‘tkazmasligi;
- xodimlar kamchiliklari va muvaffaqiyatsizliklariga xolislik bilan yondashishi;
- xodimlarning individual xususiyatlarini hisobga olib, har biriga alohida yondashishi;

- xodimlar oldida o'z mas'uliyatini his qilishi va ularning do'sti emas, balki rahbari bo'lishi;
- xodimlarning mehnat sharoitini yaxshilash, ularni birgalikda harakatga undash orqali belgilangan maqsadlarga erishish;
- har bir xodimga uning mehnat natijalarini his qilish imkoniyatini yaratishi;
- xodimlarni samarali va natijali harakatga qodir qilish, ularning individual xususiyatlarini yuzaga chiqarishga imkon berishi.

Menejer – bu boshqaruv faoliyati bilan shug'ullanuvchi, bozor sharoitida faoliyat yurituvchi va tashkilotning ma'lum turlariga oid qarorlar qabul qilish vakolatiga ega shaxsdir. Menejerlar tashkilotda turli lavozimlarni egallashi mumkin: direktor, guruh rahbari, ishlarning ma'lum turlarini tashkilotchisi, boshliq, mudir va boshqalar. Ular turli masalalarni hal qiladi va har xil vazifalarni bajaradi.

Menejering imidji – bu uning obrazidir. Imidj menejerni boshqa rahbarlardan ajratib turuvchi, unga o'ziga xoslik beruvchi va mustahkam tasavvur hosil qiluvchi elementlardan iborat. Imidjning asosini ishni maqsadga qaratilgan tarzda tashkil etish uslubi, menejering shaxslararo munosabatlari va rasmiy atributlar (belgilar) tashkil qiladi.

Menejer uchun yetakchilik fazilatlarini egallash maqsadga muvofiqdir. Yetakchi ko'pincha lider bo'ladi, ammo uning harakatlari odatdagi menejer – ma'murdan farq qiladi. U boshqarmaydi va buyruq bermaydi, balki boshqalarga yetakchilik qiladi; unga nisbatan odamlar tobe emas, balki ergashuvchilardir.

Menejer uchun jamoa asosiy tayanch hisoblanadi. Shu sababli jamoa ishini oqilona tashkil etish uning dolzarb vazifalaridan biridir. Jamoaviy ish xodimlar o'rtasida aniq lavozimli vazifalarni taqsimlash qiyin bo'lgan holatlarda ayniqsa zarurdir.

Zamonaviy dunyoda samarali boshqaruv uchun menejerlik va liderlik fazilatlarining uyg'unligi talab etiladi. Faqat boshqaruv vositalarini bilish yetarli emas; insonlarni tushunish, ularga motivatsiya berish va o'zgarishlarga yo'l ochish qobiliyatlari ham zarurdir. Har bir muvaffaqiyatli tashkilotda menejerlik bilan bir qatorda kuchli liderlik qobiliyatiga ega shaxslarning mavjudligi muhim hisoblanadi.

4. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISH

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari – bu bolalarga 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrda zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarni berish, ularning aqliy, jismoniy va ruhiy rivojlanishini ta'minlashga mo'ljallangan muhim ta'lim muassasalaridir. Maktabgacha ta'limni samarali tashkil etish uchun pedagogik jarayonni puxta boshqarish, ta'lim sifatini oshirish va bolalar rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratish muhimdir.

1. Guruhlar va bolalar soni

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar yosh xususiyatlariga qarab guruhlariga bo'linadi:

- **1-3 yosh** – kichik guruh;
- **3-5 yosh** – o'rta guruh;
- **5-6 yosh** – katta guruh.

Bolalar soni me'yoriy talablar asosida belgilanadi: kichik guruhda 10–15 nafar, o'rta guruhda 15–20 nafar, katta guruhda esa 20–25 nafar boladan ortiq bo'lmasligi lozim.

2. Tarbiyachilarga qo'yiladigan talablar

Tarbiyachilar – maktabgacha ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari bo'lib, bolalarning ta'limi, tarbiyasi va rivojlanishiga bevosita mas'uldirlar. Ular quyidagi talablarga javob berishlari kerak:

- **Pedagogik ta'lim darajasi:** maktabgacha ta'lim yo'nalishida oliy yoki o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lish;
- **Kasbiy malaka va tajriba:** bolalar psixologiyasi va pedagogikasi sohasida amaliy ko'nikmalarga ega bo'lish;
- **Sog'lomlik:** jismoniy va ruhiy jihatdan sog'lom, bolalar bilan ishlashga layoqatli bo'lish;
- **Axloqiy fazilatlar:** mehribonlik, sabr-toqat, e'tibor va bolalarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish.

3. Rahbar va pedagog xodimlarning vazifalari

Tarbiyachi va boshqa pedagog xodimlarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quv va o'yin mashg'ulotlarini rejalashtirish hamda tashkil etish;
- bolalarning individual rivojlanishini kuzatish va baholash;
- xavfsiz va sog'lom muhitni ta'minlash;
- ota-onalar bilan muntazam hamkorlik qilish, maslahat va tavsiyalar berish.

4. Mashg'ulotlar mazmuni

Mashg'ulotlar bolalarning yoshiga mos ravishda tashkil etiladi:

- **1-3 yoshda:** o'yinlar, musiqiy mashg'ulotlar, rasm chizish, tabiat bilan tanishtirish;
- **3-5 yoshda:** ranglar, shakllar, sonlar bilan tanishtirish, mantiqiy o'yinlar, tafakkurni rivojlantirish;
- **5-6 yoshda:** o'qish, yozish, hisoblashga tayyorlov mashg'ulotlari, ijodiy o'yinlar, teatr va dramatizatsiya faoliyatlari.

5. Ovqatlanish talablari

Bolalar sog'lig'i uchun to'g'ri va gigienik ovqatlanish muhim o'rin tutadi.

- **Sog'lom ovqatlanish:** sut, go'sht, meva-sabzavot, oqsil va uglevodlar muvozanatli ravishda ta'minlanadi;
- **Gigiena:** oshxona va ovqatlanish joylarida sanitariya talablariga rioya qilinadi;
- **Tartib:** kun davomida uch mahal asosiy ovqat va ikki mahal yengil ovqat berilishi tavsiya etiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish

Maktabgacha ta'lim (MTT) – bu bolalarga 6-7 yoshgacha bo'lgan davrda ta'lim va tarbiya berish jarayonidir. Maktabgacha ta'lim ta'lim tizimining asosiy bo'g'inlaridan biri hisoblanadi, chunki u bolalarning intellektual, jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim bosqichni tashkil etadi.

Maktabgacha ta'limni boshqarish jarayoni muassasaning samarali ishlashi va sifatli ta'lim xizmatlarini taqdim etish uchun zarur bo'lgan barcha jarayonlarni o'z

ichiga oladi. Bunday boshqaruv o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, pedagogik, psixologik, ijtimoiy va moliyaviy jihatlarni nazorat qilishni talab qiladi.

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishning ahamiyati

Maktabgacha ta'limni boshqarish tarbiyachilarning va boshqa pedagogik xodimlarning samarali ishlashini ta'minlash, ta'lim dasturlarini amalga oshirish hamda bolalar uchun qulay muhit yaratishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

- **bolalarning rivojlanishini kuzatish va baholash:** tarbiyachi va boshqaruv xodimlari bolalarning intellektual va emotsional rivojlanishini doimiy ravishda kuzatishi zarur.

- tarbiyachilarning malakasini oshirish: pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantirish va ularni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish.

- pedagogik jarayonni rejalashtirish: ta'lim dasturlari va yillik rejalarning tayyorlanishi.

- maktabgacha ta'lim tashkilotining moddiy-texnik bazasini ta'minlash.

2. Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish strukturalari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish ko'pincha ikki asosiy struktura bo'yicha amalga oshiriladi:

- **markazlashgan boshqaruv:** bunda barcha muhim qarorlar markazlashgan holatda, ya'ni mtt tizimi markazidan qabul qilinadi. bu modelda yagona ta'lim standartlari va metodologiya ishlab chiqiladi.

- **desentralizatsiya:** bu modelda maktabgacha ta'lim tashkilotlariga o'z ixtiyoriy qarorlarini qabul qilish va o'z ehtiyojlariga mos ravishda ishlash imkoniyati beriladi. bu yondashuv ko'proq mahalliy omillarni hisobga olishga imkon yaratadi.

3. Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishda asosiy vazifalar

Boshqaruvning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: bolalarning rivojlanishini kuzatish, pedagoglarning malakasini oshirish, pedagogik jarayonni rejalashtirish, moddiy-texnik bazani ta'minlash, ta'lim sifati va xavfsizligini nazorat qilish.

4. Boshqaruv jarayonida foydalaniladigan metod va vositalar

Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishda quyidagi metodlar va vositalar ishlatiladi:

- **raqamli vositalar:** pedagogik dasturlar va bolalarning rivojlanishini kuzatish uchun raqamli platformalardan foydalanish. bu o'z ichiga elektron jurnal va imtihon tizimlari, shuningdek, tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasida kommunikatsiya vositalarini yaratishni oladi.

- **seminarlar va treninglar:** pedagogik xodimlarning malakasini oshirish maqsadida muntazam seminarlar va treninglar tashkil etish. bu jarayon bolalarga eng so'nggi pedagogik metodlarni yetkazish imkonini yaratadi.

- **innovatsion yondashuvlar:** pedagogik yangiliklar, kreativ yondashuvlar va o'yin texnologiyalarini amalga oshirish orqali ta'lim jarayonini jonlantirish.

5. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ijtimoiy funksiyalari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari nafaqat ta'lim berish, balki ijtimoiy funksiyalarni ham bajaradi:

- **Sog'lomlashtirish:** Bolalarning jismoniy sog'lig'ini nazorat qilish va sportga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish.

- **Sotsiokultural rivojlanish:** Bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, ularni guruhda ishlash va turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashishga o'rgatish.

- **Emotsional rivojlanish:** Bolalarda o'zini anglash va o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyatlarini shakllantirish.

6. Maktabgacha ta'lim tashkilotining moddiy-texnik bazasi

Maktabgacha ta'limning samarali bo'lishi uchun zarur moddiy-texnik ta'minot mavjud bo'lishi kerak. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **o'quv xonalari va ularning dizayni:** har bir guruh uchun zarur o'quv materiallari, o'yinchoqlar, didaktik vositalar mavjud bo'lishi kerak.

- **o'yin maydonchalari:** bolalar uchun xavfsiz va rivojlantiruvchi o'yin maydonchalarini yaratish.

- **sog'lom muhit:** toza havo, yaxshi yoritilgan va sanitariya talablariga javob beradigan binolar.

Pedagogning ta'lim-tarbiya jarayonida fasilitator sifatida har bir bolaning ehtiyoj va qiziqishlarini aniqlash va hisobga olishining muhimligi

Maktabgacha ta'lim jarayonida pedagogning asosiy roli faqat bilim beruvchi sifatida emas, balki o'rgatuvchi, yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi – ya'ni fasilitator sifatida ko'riladi. Fasilitator pedagog bolalar bilan individual yondashuv asosida ishlaydi va ularning har biri uchun qulay sharoit yaratishga harakat qiladi.

Har bir bola o'ziga xos ehtiyoj va qiziqishlarga ega bo'lganligi sababli, ularni aniqlash va ta'lim-tarbiya jarayonini shunga moslashtirish – sifatli pedagogik faoliyatning ajralmas qismidir. Bu yondashuv pedagogga bolalarning o'zligini hurmat qilish, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish va ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlash imkonini beradi.

Guruhda inklyuziv muhit yaratish

Inklyuziv ta'lim – bu har bir bolaning yoshi, rivojlanish darajasi, jismoniy yoki aqliy imkoniyatidan qat'iy nazar, ta'lim-tarbiya jarayonida faol ishtirokini ta'minlovchi yondashuvdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv muhit yaratish – barcha bolalarga teng imkoniyat berish, har birining qadr-qimmatini hurmat qilish va ularning imkoniyatlarini to'liq ochib berishga ko'maklashish demakdir.

“Inklyuziya” so'zi lotincha *includere* – ya'ni “ichiga olmoq, kiritmoq” degan ma'noni bildiradi. Shunday qilib, inklyuziv ta'lim lug'aviy jihatdan barchani ichiga oluvchi, chetda qoldirmaslik degan ma'noni anglatadi.

Pedagog bu muhitda muvofiqlashtiruvchi sifatida har bir bolaning ehtiyojiga qarab sharoit yaratadi: kerak bo'lsa maxsus o'yinchoqlar, moslashtirilgan o'quv materiallari va alohida yondashuvlar qo'llaniladi. Shu bilan birga, u boshqa bolalarga ham mehr-oqibat, bag'rikenglik va sabr-toqatni o'rgatadi.

Inklyuziv muhitni yaratish uchun pedagog quyidagilarni amalga oshirishi lozim:

- guruhda ijobiy psixologik muhitni ta'minlash;

- barcha bolalar o'rtasida tenglik va hurmatni qaror toptirish;
- ota-onalar, defektolog, psixolog va logoped kabi mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlash.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida Pedagogik kengash va Kuzatuv kengashi ishlarini tashkil etish va hujjatlarni yuritish tartibi

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiya sifatini ta'minlashda muhim boshqaruv shakllaridan biri – Pedagogik kengash va Kuzatuv kengashi faoliyatidir.

Pedagogik kengash – bu ta'lim muassasasida, odatda, tarbiyachilar, direktor, pedagogik jamoa va boshqa mutaxassislarning ishtirokida tashkil etilgan yig'ilish yoki organ bo'lib, u o'quv jarayonini boshqarish, ta'lim sifatini oshirish, metodik yordam ko'rsatish va o'quv dasturlarini muhokama qilishga xizmat qiladi.

Pedagogik kengashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish;
2. Tarbiyachilarga metodik va pedagogik yordam ko'rsatish;
3. Ta'lim muassasasining rivojlanish rejalarini ishlab chiqish;
4. Tarbiyalanuvchilarni baholash va ular bilan bog'liq masalalarni muhokama qilish;
5. O'qitish metodikasini yangilash va innovatsiyalarni joriy etish.

Pedagogik kengash o'quv muassasasining ta'lim faoliyatini muvofiqlashtirishda va ta'lim sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Bu kengash – ta'lim tashkilotining asosiy pedagogik organi bo'lib, unda o'quv-tarbiya rejafari, yillik ish rejasi, metodik ishlanmalar, pedagoglarning malaka oshirish rejasi va boshqa muhim masalalar muhokama qilinadi.

Kengash yig'ilishlariga rahbarlikni tashkilot rahbari amalga oshiradi. Yig'ilishlar yiliga kamida to'rtta o'tkaziladi. Har bir yig'ilishning bayonnomasi yuritiladi, qatnashuvchilar ro'yxati tuziladi va qarorlar rasmiylashtiriladi.

Kuzatuv kengashi

Kuzatuv kengashi Maktabgacha ta'lim tashkilotining moliyaviy va tashkiliy faoliyatini nazorat qiluvchi jamoatchilik organidir. Unga ota-onalar, mahalla

vakillari, homiylar va boshqa manfaatdor tomonlar kiradi. Kuzatuv kengashining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- budget va budgetdan tashqari mablag'lar sarfini nazorat qilish;
- ta'lim sifati va sharoitlarini baholash;
- faoliyatning shaffofligini ta'minlash.

Bu kengashlar faoliyatida zarur hujjatlarni yuritish shart bo'lib, har bir yig'ilishda bayonnoma tuziladi, qarorlar rasmiylashtiriladi va ishtirokchilar ro'yxati yoziladi. Mazkur tartib-huquqiy va boshqaruv hujjatlari asosida ta'lim-tarbiya jarayonining sifati, shaffofligi va samaradorligi ta'minlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy pedagogning roli o'zgarib bormoqda. Endilikda pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki bolalarni rivojlantirish va ularning imkoniyatlarini to'liq ochib berishga ko'maklashuvchi fasilitator sifatida faoliyat yuritadi. Har bir bolaning individual ehtiyoj va qiziqishlarini aniqlab, ta'lim jarayonini shunga mos tashkil etish – bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun muhim shart hisoblanadi.

Ayniqsa, inklyuziv muhit yaratish orqali barcha bolalar, shu jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarga ham ta'lim olish, muloqot qilish va jamiyatga moslashish imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, pedagogik va kuzatuv kengashlarining to'g'ri tashkil etilishi, ularning faoliyati huquqiy va tashkiliy jihatdan me'yoriy hujjatlar asosida yuritilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu kengashlar orqali Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik jarayon, moliyaviy shaffoflik va jamoatchilik ishtiroki ta'minlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish faqat pedagogik faoliyatni nazorat qilishni anglatmaydi, balki bolalar uchun xavfsiz va rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlaydigan muhit yaratishni ham o'z ichiga oladi. Boshqaruvda muvaffaqiyatga erishish uchun ta'lim va tarbiya jarayoni kompleks yondoshuv asosida amalga oshirilishi zarur. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etish va xodimlar malakasini muntazam ravishda oshirish Maktabgacha ta'lim tizimining sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'limda pedagogning asosiy vazifalaridan biri – har bir bolaning shaxsiy xususiyatlarini, ehtiyoj va qiziqishlarini inobatga olib, ularni rivojlantirishga ko'maklashishdir. Fasilitator sifatida pedagog bolalar o'rtasida ijobiy muloqot o'rnatib, o'zaro hurmat, ishonch va faollikni rag'batlantiradi. Ayniqsa, inklyuziv muhit yaratish orqali barcha bolalarga teng sharoitlar taqdim etiladi va ularning jamiyatda o'z o'rnini topishiga yo'l ochiladi.

5. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINI BOSHQARISHDA MUAMMOLARGA YECHIM TOPISH VA QAROR QABUL QILISH

Zamonaviy boshqaruv yondashuvlari rahbarlardan yangicha fikrlashni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni hamda pedagogik jarayonni raqamli tarzda tahlil qilishni talab etadi. Shu bilan birga, boshqaruv jarayonida bolalarning individual qobiliyatlarini inobatga olish, ularning ijtimoiy-madaniy muhitga moslashuvi va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga alohida e'tibor qaratish zarur.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini samarali boshqarish nafaqat ta'lim sifatiga, balki kelajak avlod tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bu soha mas'uliyatli va puxta yondashuvni talab etuvchi tizim hisoblanadi. Boshqaruvning asosiy jihatlaridan biri – **qaror qabul qilish** va uning ijrosini ta'minlashdir.

Qaror – bu muayyan vaziyat yoki muammo yuzasidan tanlov asosida qabul qilinadigan, aniq va maqsadga yo'naltirilgan yechim yoki harakat rejasidir. Boshqaruv qarori tashkilotdagi jarayon yoki ob'yektni belgilangan maqsadga muvofiq ravishda bir holatdan ikkinchi holatga keltirishga qaratiladi.

Rahbarning boshqaruv qarori bilan bog'liq faoliyatini quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin:

1. Qaror qabul qilish.
2. Qarorni topshiriq sifatida ijrochilarga yo'naltirish.
3. Xodimlarni ijroga undovchi sharoit yaratish.

4. Nazoratni amalga oshirish.

Odatda, tashkilot rahbari tomonidan qabul qilinadigan qarorlar turlicha bo'lib, ularning yakkahokimlik, kollegial va jamoaviy turlarini farqlash mumkin. Kollegial tarzda qabul qilish, muammoni mutaxassislar bilan muhokama etish natijasida, taklif etilgan g'oyalar ichida eng maqbulini rahbar tomonidan qabul qilishda ifodalanadi. Bunday qarorning natijasi va amalga oshirilish mas'uliyatini ham rahbar o'z bo'yniga oladi.

Jamoaviy qaror qabul qilishda esa qaror umumiy muhokama va ovoz berish orqali guruh a'zolari tomonidan qabul qilinadi, uning natijasiga mas'ul bo'lib butun jamoa hisoblanadi.

Rahbar muammoli vaziyat bilan to'qnash kelib, ma'lum qarorni qabul qilishi zarur bo'lganida, avvalambor, ushbu vaziyat va undan kutilayotgan yechimni yuqorida sanab o'tilgan qarorlar guruhiga taqqoslashi va taxminan bo'lsa ham, qaysi toifaga kirishini aniqlashi lozim. Bunday harakat rahbarga muammo yechimi nimada ifodalanishini, qay shaklda namoyon bo'lishini qisman bo'lsa ham oldindan tasavvur etish imkonini beradi. Bu esa tanlangan yo'l qanchalik to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlash bilan birga, zarur bo'lganda harakat uslubini o'zgartirishga asos yaratadi.

Harqalay, qarorning o'ylab qabul qilinganligi uni biron-bir toifaga kiritish va natijani qisman bo'lsa ham oldindan tasavvur etgan holda talabdagi namuna bilan taqqoslashdan iboratdir.

Umuman olganda, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoni aniq bir doira ichida o'tishi qiyin. Har bir rahbar o'z psixologik xususiyatidan kelib chiqqan holda muammo yechimiga turli uslub va moyillikni namoyon etadi. Shu omillar mavjud muammo yechimiga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi.

Qaror yaratilishi davomida rahbar o'z ichki dunyosida sodir bo'layotgan jarayonlarni bilishi va ushbu holatni maqsadga muvofiq boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bois qaror qabul qilish amallarini bosqichma-bosqich tahlil etish zarur hisoblanadi. Quyida mana shu bosqichlarning asosiy tavsiflari beriladi

1. Maktabgacha ta'lim tizimining ahamiyati va boshqaruvdagi o'zgarishlar

- **maktabgacha ta'limning roli:** ushbu bosqich bolaning psixologik, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. to'g'ri tashkil etilgan ta'lim jarayoni kelajakdagi muvaffaqiyatlar va jamiyat taraqqiyotining asosi bo'lib xizmat qiladi.

- **boshqaruvdagi muammolar:** moliyaviy cheklovlar, pedagogik kadrlar yetishmasligi, innovatsion metodlarning joriy etilmagani va resurslar taqchilligi tizim samaradorligini pasaytiradi.

- **zamonaviy holat:** so'nggi yillarda, ayniqsa pandemiya davrida, raqamli texnologiyalarni joriy etish, masofaviy ta'limni tashkil etish va tarbiyachilarni tayyorlash bo'yicha yangi yondashuvlar zarurati yuzaga keldi.

2. Maktabgacha ta'limdagi asosiy muammolar va ularning tahlili

- **moliyaviy resurslarning yetishmasligi:** davlat mablag'lari ko'pincha mavjud ehtiyojlarga to'liq javob bermaydi, bu esa ta'lim sifati va infratuzilmaga ta'sir ko'rsatadi.

- **pedagogik kadrlar yetishmasligi:** malakali tarbiyachilar tanqisligi, malaka oshirish tizimining sustligi kadrlar salohiyatiga salbiy ta'sir qiladi.

- **innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi qiyinchiliklar:** masofaviy ta'lim va raqamli resurslardan foydalanish hali to'liq yo'lga qo'yilmagan.

- **ijtimoiy omillar:** ota-onalar bilan hamkorlikning sustligi, psixologik ko'mak tizimining yetarli emasligi ham muhim muammolardan biridir.

3. Yechimlar va qaror qabul qilishdagi yondashuvlar

Moliyaviy muammolarni hal etish

- Mablag'lardan **samarali foydalanish** va byudjetni optimallashtirish.
- **Xususiy sektor va jamoatchilik fondlarini** jalb qilish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish.
- **Raqamli boshqaruv tizimlari** orqali xarajatlar ustidan shaffof nazoratni kuchaytirish.

Pedagogik kadrlar masalasi

- **malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini** joriy etish, zamonaviy o'quv metodlarini ishlab chiqish.

- **yosh pedagoglarni qo'llab-quvvatlash dasturlari** orqali kadrlar tanqisligini kamaytirish.

Innovatsion metodlarni joriy etish

- **raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish**, masofaviy ta'lim va onlayn platformalardan foydalanishni kengaytirish.

- **STEAM yondashuvi** asosida bolalarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish.

Ijtimoiy hamkorlik

- **ota-onalar bilan muntazam muloqotni** yo'lga qo'yish, seminar va treninglar tashkil etish.

- **ijtimoiy himoya dasturlarini** ishlab chiqish orqali kam ta'minlangan oilalarga ko'mak berish.

Qaror qabul qilishning nazariy asoslari

1. Qaror qabul qilish jarayonida muammo yuzaga kelgan **borliq, informatsion va kontseptual model** bir-biriga uyg'un holda shakllanishi zarur. Muammoni to'g'ri tahlil qilish uchun birlamchi manba sifatida mavjud vaziyat, ya'ni **real holat** qabul qilinadi.

2. Qarorlar **aniqlik** yoki **noaniqlik** sharoitida qabul qilinishi mumkin. Noaniqlik sharoitida ehtimollik, ssenariy tahlili va muqobil variantlarni solishtirish kabi metodlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, Boshqaruv faoliyatida qaror qabul qilish jarayoni markaziy o'rin tutadi. Har bir boshqaruv qarori:

- tashkilot maqsadlariga xizmat qilishi,
- mavjud muammolarni hal etishi,
- kelajakdagi rivojlanishga zamin yaratishi lozim.

Qarorlar **strategik, taktik** va **operativ** turlarga bo'linadi. Ularning samaradorligi rahbarning tahliliy fikrlashi, ma'lumotlarga asoslangan yondashuvi va innovatsion qarorlarni qo'llash qobiliyatiga bog'liq.

Zamonaviy boshqaruv yondashuvlari - klassik, ratsional, intuitiv va ma'lumotga asoslangan qaror qabul qilish uslublarini uyg'unlashtirish orqali eng optimal natijani ta'minlashni nazarda tutadi. Har qanday qaror **aniq, asosli, samarali, huquqiy va bajarilishi mumkin** bo'lishi shart.

6. DIREKTOR – LOYIHA BOSHQARUVCHISI SIFATIDA

Direktorning loyiha boshqaruvchisi sifatidagi yondashuvi rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va nazorat funksiyalarining yagona tizimda uyg'unlashuvi asosida shakllanadi. Bu jarayonda u axborot oqimini tartibga solish, loyiha risklarini aniqlash va ularni boshqarish, shuningdek sifat va vaqt omillarini hisobga olish orqali loyiha samaradorligini oshirishga qaratilgan qarorlar qabul qiladi.

Direktorning samarali boshqaruv faoliyati tashkilotning ichki siyosati, resurslar salohiyati va tashqi imkoniyatlardan oqilona foydalanishga asoslanadi. Bu esa loyihaning belgilangan muddatda, byudjet doirasida va kerakli sifat darajasida bajarilishiga xizmat qiladi. Shu sababli, direktorning loyiha boshqaruvchisi sifatidagi roli zamonaviy menejment konsepsiyalarida markaziy o'rin egallaydi.

Ta'lim sifatini oshirish – ustuvor vazifadir. Globallashtirish jarayonining tezlashishi dunyoda barcha sohalarida raqobat muhitini yanada kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda zamonaviy, sifatli bilim berishga asoslangan ta'limgina mamlakatning raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Ushbu jarayonda nostandart, kreativ va tanqidiy fikrlaydigan hamda yuqori aqliy salohiyatga ega bo'lgan mutaxassislar talab ortadi.

Bu esa bevosita ta'lim sifatini oshirish bilan bog'liq uzluksiz jarayondir. Keyingi yillarda Prezidentimiz tashabbusi bilan barcha sohalar qatorida ta'limning jami yo'nalishlari, jumladan maktabgacha va maktab ta'limi tizimi faoliyatini tubdan takomillashtirish, maktab ta'limiga o'qitishning ilg'or metodlarini joriy

etish, zamonaviy bilimlar va chet tillarni puxta o'rgatish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Innovatsion loyihalarni amalga oshirish va ular uchun resurslarni taqsimlash

Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsion loyihalar rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bunday loyihalar tashkilotga raqobatbardosh ustunlik berib, yangi mahsulot va xizmatlar yaratishga, mavjud jarayonlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

“Innovatsiya” so‘zining lug‘aviy manosi lotin tilidagi “innovatio” (yangilanish) so‘zidan olingan bo‘lib, bu “yangilik kiritish”, “yangicha o‘zgartirish”, “yangilash” degan ma’nolarni anglatadi.

Lug‘aviy jihatdan, innovatsiya - bu mavjud holatga nisbatan yangi va yaxshilangan yondashuv yoki yechimni kiritish, yangicha fikr yoki g‘oyani amaliyotga joriy qilish deganidir. Amaliy ma’noda esa bu yangi mahsulot, xizmat, texnologiya, jarayon yoki tashkiliy modelni yaratish yoki mavjudini sezilarli darajada takomillashtirishni bildiradi.

Innovatsion loyiha - bu yangi g‘oya, mahsulot, xizmat yoki texnologiyani yaratish, takomillashtirish va amaliyotga joriy etishga qaratilgan maqsadli faoliyatdir. Bu turdagi loyihalar mavjud muammolarga ilg‘or, noodatiy va samarali yechimlar topishga xizmat qiladi. Innovatsion loyihalar orqali tashkilotlar o‘z raqobatbardoshligini oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi, mahsulot yoki xizmat sifati va foydaliligini yaxshilaydi.

Innovatsion loyihaning asosiy maqsadlari:

1. **Yangi mahsulot yoki xizmat yaratish:** Bozorda ilgari mavjud bo‘lmagan yoki mavjud mahsulotdan ancha ustun bo‘lgan yechimni ishlab chiqish.

2. **Jarayonlarni takomillashtirish:** Ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish yoki boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish yoki optimallashtirish orqali samaradorlikni oshirish.

3. **Bozorda raqobatbardoshlikni oshirish:** Yangi texnologiyalar va yondashuvlar yordamida tashkilotni boshqa raqobatchilardan ajratib ko‘rsatish.

4. **Xarajatlarni kamaytirish:** Yangi usullar orqali resurslardan foydalanishni optimallashtirib, umumiy xarajatlarni qisqartirish.

5. **Ijtimoiy va ekologik ta'sirni yaxshilash:** Innovatsiyalar yordamida ijobiy ijtimoiy yoki ekologik o'zgarishlarni ta'minlash.

6. **Yangi bozor segmentlariga chiqish:** Innovatsion mahsulotlar yordamida yangi mijozlar guruhiga xizmat ko'rsatish imkoniyatini yaratish.

Innovatsion loyiha - bu o'zgarish, rivojlanish va yangilikni amaliyotga tatbiq etish orqali foydali natijaga erishish yo'lidir.

Loyihalar uchun resurslarni taqsimlash. Loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda resurslarni to'g'ri rejalashtirish va taqsimlash muhim rol o'ynaydi. Resurslar deganda moliyaviy mablag'lar, inson resurslari, texnologiyalar, vaqt va axborot tushuniladi. Tashkilot har bir loyiha uchun mavjud resurslar imkoniyatini baholab, ularni ustuvorlik darajasiga ko'ra taqsimlashi lozim. Bunda loyiha maqsadlari, risk darajasi, foyda potentsiali inobatga olinadi.

Direktor va loyiha boshqaruvchisining muhim ko'nikmalari. Innovatsion loyihalarni amalga oshirishda loyiha boshqaruvchisining roli beqiyosdir. U quyidagi muhim ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim:

- **strategik fikrlash:** uzoq muddatli maqsadlarni aniqlash, bozor tendensiyalarini tahlil qilish, tashkilotning umumiy strategiyasiga mos yechimlar ishlab chiqish.

- **loyiha boshqaruvchilik:** vaqt, resurs va ish hajmini boshqarish, risklarni aniqlash va ularni minimallashtirish, loyiha davomida aniqlik va izchillikni ta'minlash.

- **jamoalar bilan ishlash:** samarali kommunikatsiya, vazifalarni taqsimlash, xodimlarni motivatsiya qilish va ularni maqsad sari yo'naltirish.

Strategik integratsiya. Har qanday loyiha tashkilotning umumiy strategiyasiga mos bo'lishi lozim. Strategik integratsiya - bu loyihani tashkilotning asosiy maqsadlari, missiyasi va qadriyatlariga uyg'unlashtirish jarayonidir. Bu orqali loyiha faqat alohida tashabbus sifatida emas, balki butun tizimdagi muhim bo'g'in sifatida qaratiladi.

Loyihani amalga oshirish bo'yicha maqbul variantlarni tanlash. Har bir innovatsion loyiha bir nechta amalga oshirish variantlariga ega bo'lishi mumkin. Tashkilot resurslar, vaqt, kompetensiyalar, bozor holati kabi omillarni hisobga olib, eng maqbul variantni tanlaydi. Qaror qabul qilishda SWOT tahlil, manfaatdor tomonlar tahlili, xavf tahlili kabi usullardan foydalaniladi.

Resurslarni rejalashtirish. Resurslarni rejalashtirish – bu loyiha ehtiyojlariga asoslangan holda kerakli resurslarni aniqlash va ularni vaqt bo'yicha taqsimlashdir.

Loyihaning joriy etilishi. Loyiha amalga oshirish bosqichida belgilangan rejaga muvofiq barcha ishlar bajariladi. Joriy etish bosqichi - bu rejalardan amaliy natijaga o'tish jarayoni bo'lib, u yuqori darajadagi boshqaruv va nazoratni talab qiladi.

Loyihaning iqtisodiy samaradorligi. Innovatsion loyihaning iqtisodiy samaradorligi - bu uning foydaliligi, rentabelligi va investitsiyalarga nisbatan qaytimi bilan o'lchanadi. Samaradorlikni baholashda quyidagi mezonlar qo'llaniladi. Iqtisodiy samaradorlikni to'g'ri baholash orqali tashkilot kelajakdagi investitsion qarorlarini asoslash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Loyiha - bu aniq maqsadga erishish uchun vaqt, mablag' va resurslar doirasida bajariladigan, boshlanishi va tugash muddati bo'lgan murakkab ishlar majmuasidir.

Loyihalashtirish - bu loyihani amalga oshirish uchun oldindan puxta reja tuzish, tizimli yondashuv asosida barcha bosqichlarni aniqlash, ularni boshqarish va amalga oshirish jarayoni.

Loyiha metodi asoschisi – amerikalik faylasuf, psixolog va pedagog Jon Dyui (1859-1952) hisoblanadi. Yunesko tomonidan Jon Dyui 1988-yilda XX-asrda pedagogik fikrlash usulini belgilagan to'rt kishidan biri deb tan olingan. “Agar biz bugun kecha o'rgatganimizdek dars bersak – bolalarning ertasini o'g'irlagan bo'lamiz”, degan edi buyuk pedagog Jon Dyui. Shuningdek u, “ta'lim muassasasida tarbiyalanuvchi nazariy jihatdan o'rgangan hamma narsani amalda o'z hayoti bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun qo'llashi kerak”, deb ta'kidlagan.

Portfolio bosqichi deganda, oddiy qilib aytganda, loyiha faoliyati davomida to‘plangan materiallarning yig‘ma jildini yaratish jarayoni tushuniladi.

Maktabda loyiha faoliyatining ustuvor yo‘nalishi - loyihani amaliy joriy etish, uni real ishlab chiqarishga tatbiq etishdir. Bundan tashqari, loyiha ishtirokchilari jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini, loyihani tashkil qilish va rejalashtirish qobiliyatini namoyish etishlari, olingan natijalarini tahlil qilishlari va o‘zlarining innovatsion yechimlarini taklif qilishlari kerak. Demak, maktab rahbari loyiha mavzularini tanlash jarayonida o‘zining maktabidagi muammolar yechimi ustida izlanish va taklif qilingan loyihalarning hayotiyliigi, dolzarbligi va natijaviyligiga jiddiy e‘tibor qaratishi lozim.

Resurslarni samarali rejalashtirish va taqsimlash loyihani muvaffaqiyatli boshqarishning asosiy jihatlaridan biridir.

Loyiha resurslari nima? Loyiha resurslari – bu loyiha vazifalarini bajarish va loyiha maqsadlariga erishishni ta‘minlash uchun foydalaniladigan mehnat, texnik va moddiy birliklardir. Loyihani boshqarishda resurslarni rejalashtirishning ahamiyatini baholang. “Resurslar” deganda nafaqat jismoniy materiallar, balki loyiha resurslariga jamoa a‘zolari, vaqt va hatto moliya ham kiradi. Loyiha ustida ishlashni boshlashdan oldin, uni muvaffaqiyatli yakunlash uchun zarur bo‘ladigan hamma narsani aniqlab olishingiz kerak. Shundan keyin siz nafaqat ushbu manbalarning barchasini topa olishingizga, balki ularni belgilangan muddatlarda topa olishingizga ishonch hosil qilishingiz kerak.

AMALIY MASHG‘ULOTNI TASHKIL ETISH BO‘YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. Maktabgacha ta‘limni boshqarish strategiyasi

Keys: Toshkentdagi “Bolajon” nomli nodavlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti raqobatbardoshligini oshirish maqsadida yangi strategiya ishlab chiqdi. Bu strategiyada sifatli kadrlar tayyorlash, ota-onalar bilan aloqani kuchaytirish va bolalar uchun interaktiv dasturlarni joriy qilish ko‘zda tutilgan.

Tahlil: Strategik boshqaruvda asosiy yo‘nalishlar – ichki kuchlarni to‘g‘ri baholash, tashqi imkoniyatlarni aniqlash va resurslarni optimal taqsimlashdan iborat. “Bolajon” strategik rejasi SWOT tahlil asosida ishlab chiqilgan:

- **Kuchli tomon:** tajribali pedagoglar jamoasi;
- **Zaif tomon:** texnologik bazaning zaifligi;
- **Imkoniyat:** grant va subsidiyalarni jalb qilish;
- **Tahdid:** yaqin atrofda ochilayotgan yangi MTMlar.

Natija:

Yangi strategiyaning natijasida bir yil ichida:

- talab katta bo‘lgan logoped va psixolog xizmatlari joriy qilindi;
- ota-onalar ishtirokida haftalik ochiq mashg‘ulotlar o‘tkazildi;
- bolalar soni 20% ga oshdi.

2. Maktabgacha ta’limda boshqaruv psixologiyasi

Keys: “Gulbahor” MTM direktori pedagoglar jamoasida nizolar ko‘payganini sezdi. U psixologik yondashuv asosida muammoga yechim topishga harakat qildi: jamoada “emotsional intellekt” bo‘yicha treninglar o‘tkazdi.

Tahlil: Boshqaruv psixologiyasi rahbarning o‘zini va boshqalarni anglash, empatiya, stressni boshqarish qobiliyatiga tayanadi. Jamoaviy muhitdagi salbiy holatlar aloqa etishmasligi, noto‘g‘ri motivatsiya tizimi yoki liderlikning qat’iy bo‘lmasligi tufayli yuzaga keladi.

Natija:

Treninglardan keyin:

- ishchi muhit silliqlashdi;
- pedagoglar orasida ishonch ortdi;
- 3 oydan keyin pedagoglar aylanishi 40% kamaydi.

3. Zamonaviy menejer va lider

Keys: Yangi tayinlangan “Mehribonlik” MTM direktori o‘z jamoasiga yangicha boshqaruv uslublarini olib kirdi: ochiq eshik siyosati, muhokamali yig‘ilishlar va rag‘bat tizimi.

Tahlil: Zamonaviy lider passiv ijrochi emas, balki ilhomlantiruvchi, qaror qabul qilishda demokratik uslubdan foydalanadi. Menejer rolida esa tashkilotning kundalik boshqaruvini samarali olib boradi.

Natija:

- Jamoada ishtirokchilik kuchaydi;
 - har chorakda eng yaxshi pedagog mukofotlandi;
 - innovatsion loyihalarga jamoa faol jalb etila boshlandi.
-

4. Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish

Keys: "Ilm Maskani" MTMda kutilmagan ravishda ikkita asosiy pedagog ishdan bo'shadi. Direktor tezkor tarzda o'rinbosarlarga vaqtinchalik topshiriqlar yukladi, ota-onalarni xabardor qildi va yangi xodimlarni tanlov asosida ishga oldi.

Tahlil: Bunday holatlar tashkilotda boshqaruvning qanchalik tizimli va barqarorligini ko'rsatadi. Tezkor qarorlar va jamoani jalb etish boshqaruv sifatining asosiy mezonidir.

Natija:

- MTM faoliyati to'xtamadi;
- 2 hafta ichida yangi pedagoglar moslashtirildi;
- ota-onalarning ishonchi saqlab qolindi.

5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda muammolarga yechim topish va qaror qabul qilish

Keys: Andijondagi bir MTMda sanitariya holati bo'yicha ota-onalar norozilik bildirishdi. Direktor ushbu vaziyatni muhokama qilish uchun favqulodda yig'ilish chaqirdi va qisqa muddatli rejani ishlab chiqdi.

Tahlil: Muammo – muqarrar hodisa. Uni hal qilishda muammoni to'liq aniqlash, variantlarni tahlil qilish, eng maqbul qarorni tanlash va ijrosini nazorat qilish zarur.

Natija:

- Tozalikka javobgar xodimlar bilan yangi shartnoma tuzildi;
- sanitariya nazorati yo'lga qo'yildi;

- ota-onalarning ishonchi qayta tiklandi.
-

6. Direktor – loyiha boshqaruvchisi sifatida

Keys: Surxondaryo viloyatidagi “Quyoshcha” MTM direktori viloyat grantini yutib, “Erta rivojlanish xonasi” loyihasini boshladi. U loyiha byudjetini shakllantirdi, mas’ullarni tayinladi va monitoring tizimini ishlab chiqdi.

Tahlil: Direktor loyihani samarali boshqarishda loyiha hayot aylanishining barcha bosqichlarini – rejalashtirish, amalga oshirish, nazorat qilish va yakunlash jarayonlarini to‘g‘ri bajardi.

Natija:

- Yangi xonada 3 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun alohida dastur joriy qilindi;
- MTMga innovatsion uskunalar olindi;
- loyiha muvaffaqiyatli yakunlanib, boshqa MTMlarga ham namuna bo‘ldi.

II. MODUL. TA'LIM TASHKILOTINI RIVOJLANTIRISH VA O'QUV-TARBIYA JARAYONINI BOSHQARISH

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotini rivojlantirish va ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarish.

2. Maktabgacha ta'lim tizimida Davlat talablari va Davlat standartlari.

3. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablarini amaliyotga tatbiq etish.

4. "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi asosida ta'lim-tarbiya jarayonini rejalashtirish.

5. Maktabgacha ta'lim sifatini baholash mexanizmini xalqaro dasturlar talablari asosida takomillashtirish.

6. Ta'lim tizimida korrupsiyaviy xavf-xatarlarni aniqlash va bartaraf etish masalalari.

7. Tarbiyalanuvchilarga ta'lim-tarbiya berish va davlat talablari bo'yicha o'zlashtirish sifatini oshirish masalalari.

8. Xavfsiz ta'lim muhitini shakllantirish va tarbiyalanuvchilarni rag'batlantirish shakllari.

9. Ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarni rag'batlantirish.

***"Ilmsiz kishining ko'ngli ko'r bo'lur,
Ko'r ko'ngil hech haqiqatni ko'rmas."***

Alisher Navoiy

Tayanch tushuncha va iboralar: o'quv tarbiya, strategiya, ta'lim sifatini boshqarish, metodik yondashuv, pedagogik jarayon, malaka oshirish, monitoring va baholash, tarbiyaviy muhit, rivojlantirish, jarayon, tashkilot., standart, davlat talablari, tizim, ta'lim sifatini boshqarish, metodik yondashuv, pedagogik jarayon, tarbiyalanuvchi, motorika, baholash, tarbiyaviy muhit.

1. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI RIVOJLANTIRISH VA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI BOSHQARISH

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasini isloh qilish, uni zamonaviy xalqaro talablar darajasiga olib chiqish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirish masalasi davlat e'tiborida turibdi. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual, axloqiy, jismoniy hamda estetik rivojlanishi ularning kelajakdagi shaxsiyati, bilim olishga bo'lgan munosabati va ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatini belgilab beradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va uni puxta boshqarish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

1. Maktabgacha ta'lim tizimining asosiy vazifalari va maqsadlari

Maktabgacha ta'lim – bu bola hayotidagi birinchi bosqich bo'lib, u o'ziga xos psixologik va pedagogik xususiyatlarga ega. Ushbu bosqichdagi ta'limning asosiy maqsadi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, uning intellektual, ijtimoiy va emotsional ehtiyojlarini qondirish, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarishdan iborat.

Maktabgacha ta'limning asosiy vazifalari:

- bolalarning sog‘lig‘ini mustahkamlash, jismoniy rivojlanishini ta‘minlash;
- og‘zaki nutqni rivojlantirish, lug‘at boyligini oshirish;
- mantiqiy fikrlash, kuzatish va xotirani rivojlantirish;
- ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish;
- mustaqil faoliyatga bo‘lgan qiziqishni oshirish;
- milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish.

2. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarini rivojlantirish yo‘nalishlari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlariga muvofiq, so‘nggi yillarda maktabgacha ta‘lim tizimida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, quyidagi yo‘nalishlar ustuvor hisoblanadi:

a) Moddiy-texnik bazani mustahkamlash

- yangi maktabgacha ta‘lim tashkilotlarini qurish;
- mavjud bog‘chalarni kapital ta‘mirlash;
- zamonaviy o‘quv-uslubiy jihozlar bilan ta‘minlash;
- interaktiv ta‘lim texnologiyalarini joriy etish.

b) Kadrlar salohiyatini oshirish

- tarbiyachilar va psixologlar malakasini oshirish;
- innovatsion ta‘lim metodikasini joriy etish;
- pedagoglar uchun trening va seminarlar tashkil etish.

c) Davlat-xususiy sheriklik asosida bog‘chalar ochish

- xususiy sektorni jalb qilish;
- raqobat muhitini yaratish;
- hududlarda qamrovni oshirish.

3. Ta‘lim-tarbiya jarayonini boshqarish tamoyillari

Maktabgacha ta‘lim tashkilotida ta‘lim-tarbiya jarayonini boshqarish - bu o‘zaro bog‘liq pedagogik, tashkiliy va psixologik jarayonlarni muvofiqlashtirishdan iborat. Boshqaruv jarayoni quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- **Ilmiylik va uzluksizlik.** Bola rivojlanishining yosh xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari ilmiy asosda o‘rganilib, ta‘lim dasturlari shu asosda tuziladi.

- **Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv.** Har bir bola individual yondashuvga muhtoj. Tarbiyachilar bolaning ruhiy holati va ijtimoiy muhitini inobatga olgan holda ishlashi zarur.

- **Innovatsion boshqaruv.** Zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, raqamlashtirish, monitoring va tahlil qilish tizimini yo'lga qo'yish muhimdir.

- **Ota-onalar bilan hamkorlik.** Ta'lim-tarbiya jarayonining muvaffaqiyati ko'p jihatdan ota-onalar bilan uzviy aloqaga bog'liq. Shu sababli doimiy aloqa, maslahatlar, ota-onalar ishtirokidagi tadbirlar tashkil qilinadi.

4. Ta'lim sifati monitoringi va baholash tizimi

Samarali boshqaruvning muhim jihatlaridan biri - bu ta'lim sifatini doimiy monitoring qilib borish va natijalarni baholash tizimini yo'lga qo'yishdir. Bunda:

- tarbiyachilar faoliyati va metodikasi baholanadi;
- bolalar rivojlanishidagi dinamik o'zgarishlar kuzatiladi;
- o'quv dasturlarining samaradorligi tahlil qilinadi;
- muammolar aniqlanib, takomillashtirish choralari belgilanadi.

5. Maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuvlar

Ta'lim jarayonida ta'lim va tarbiyaning samaradorligini ta'minlovchi muhim elementlardan biri – ta'lim metodlari va vositalaridir.

Ta'lim vositalari qatoriga texnik hamda axborot qurilmalari, laboratoriya jihozlari, xaritalar, maketlar, diagrammalar, rasmlar, chizmalar va hokazolar kiradi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari mohiyati, nazariy asoslari va turlari.

Yangilangan ta'limda tarbiyalanuvchining yuragidagi cho'g'ni alanga oldirish, uni har tomonlama rivojlantirib, bilimdan bilimga yetaklab chiqish uchun zamonaviy darslar zarurdir.

Bugungi kunda pedagogika fanida “pedagogik texnologiya”, “ta'lim texnologiyasi”, “o'qitish texnologiyasi” kabi iboralar keng qo'llanmoqda. Biroq bu tushunchalarning yagona talqini hali ham to'liq shakllanmagan.

Pedagogik texnologiya – shunday bilimlar sohasidirki, ular orqali uchinchi ming yillikda davlatning ta'lim sohasidagi siyosatida tub burilish yuz beradi, tarbiyachi faoliyati yangilanadi, tarbiyalanuvchi va talaba yoshlarda hurfiylilik,

bilimga chanqoqlik, Vatanga mehr-muhabbat, ishonparvarlik tuygʻulari tizimi shakllantiriladi.

Maʼlumotlilik asosida yotuvchi bosh gʻoya ham tabiat va inson uzviyligini anglab yetadigan, avtoritar va soxta tafakkur yuritish usulidan voz kechgan, sabr-bardoshli, qanoatli, oʻzgalar fikrini hurmat qiladigan, milliy-madaniy va umuminsoniy qadriyatlar kabi shaxsiy sifatlarni shakllantirishni koʻzda tutgan insonparvarlik tamoyiliga asoslanadi. Bu masalaning yechimi qisman taʼlimni texnologiyalashtirish bilan bogʻliqdir.

Pedagogik texnologiya tushunchasini izohlashda texnologiya jarayoni asos qilib olindi. Aslida, pedagogik adabiyotlarda bu tushunchaga berilgan taʼriflar nihoyatda koʻp. “Texnologiya” atamasining xilma-xil koʻrinishlarini uchratish mumkin: “oʻqitish texnologiyasi”, “taʼlim texnologiyasi”, “maʼlumot texnologiyasi”, “oʻquv jarayoni texnologiyasi” va hokazo.

Oʻqitish texnologiyasi pedagogik texnologiyaga yaqin tushuncha boʻlsa-da, aynan oʻxshash maʼnoni anglatmaydi, chunki u maʼlum predmet, mavzu va savollar doirasidagi aniq oʻquv materialini oʻzlashtirish yoʻlini muayyan texnologiya atrofida ifodalaydi. U koʻproq xususiy metodika bilan bir qatorda ishlatiladi.

Pedagogik texnologiya esa maʼlumot texnologiyasini joriy etish taktikasini ifodalaydi va “tarbiyachi – pedagogik jarayon – tarbiyalanuvchi (talaba)” funksional tizim qonuniyatlariga tegishli bilimlar asosida quriladi.

Hozirgi taʼlim-tarbiya sohasida keng rivojlanib borayotgan yoʻnalishlardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qoʻllashdir. Taʼlim-tarbiya jarayoni asosan avloddan-avlodga inson hayoti uchun zarur axborotlarni yetkazishdan iborat boʻlib, bu jarayonda tarbiyalanuvchilarning bilim va tajribasi shakllantiriladi.

Maktabgacha taʼlim tizimini rivojlantirish va taʼlim-tarbiya jarayonini boshqarish jamiyatimiz kelajagi – yosh avlod tarbiyasida muhim oʻrin egallaydi. Har tomonlama sogʻlom, bilimli va ijtimoiy faollikka ega shaxsni shakllantirishda maktabgacha taʼlimning oʻrni beqiyosdir. Shu bois, taʼlim-tarbiya jarayonining yuqori darajada tashkil etilishi, zamonaviy boshqaruv usullarini joriy qilish,

pedagogik jamoaning malakasini oshirish va oilalar bilan samarali hamkorlik tizimining muvaffaqiyat kalitidir.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilish mumkinki, **innovatsion ta'lim texnologiyalari** bugungi kunda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday texnologiyalar zamonaviy o'quv uslublari, interaktiv materiallar, elektron qo'llanmalar, STEM yo'nalishlari, onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali tarbiyalanuvchilarning bilimga qiziqishini oshiradi va ularni faol o'rganishga yo'naltiradi.

Ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda tarbiyachi uchun metodik qo'llanmalar, dasturlar va ishlanmalar muhim vosita bo'lsa, bolalar uchun jihozlangan markazlar, o'yinchoqlar va tarqatma materiallar asosiy o'quv manbai hisoblanadi. Shuningdek, mashg'ulotlarni tashkil qilishda plakatlari, maketlar, texnik va audiovizual vositalar tarbiyachiga katta yordam beradi. Shu bois, innovatsion yondashuvlar ta'limning sifatini oshirish va bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

2. MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA DAVLAT TALABLARI VA DAVLAT STANDARTLARI

Maktabgacha ta'lim tizimi jamiyatning kelajagi bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash va ularga asosiy ta'lim ko'nikmalarini berish jarayonida muhim o'rin tutadi. Maktabgacha ta'lim tizimi zamonaviy pedagogika, psixologiya va didaktika asosida tashkil etilgan bo'lib, davlat tomonidan belgilangan standartlar asosida amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim tizimidagi davlat standartlari o'quv jarayonini tartibga solish, sifatini oshirish va ta'lim samaradorligini ta'minlash uchun zarurdir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-son qarori bilan "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti" tasdiqlangan bo'lib, unda quyidagilar nazarda tutilgan:

- davlat standartining maqsadi, asosiy vazifalari va prinsiplari;
- maktabgacha ta'limning namunaviy o'quv rejasi;

- davlat standartini joriy etish va unga rioya etilishini nazorat qilish;
- davlat standartining tarkibiy qismlari, jumladan:
- ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari;
- maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarini o'yinlar to'plami, o'yinchoqlar, mebel, jihozlar va boshqa texnik hamda rehabilitatsiya vositalari bilan jihozlash me'yorlari.

Davlat standartlari tushunchasi.

Davlat ta'lim standartlari – bu ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan ta'lim jarayonini boshqarish, uning tarkibi va sifatini belgilash, shuningdek, tarbiyalanuvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashda asos bo'ladigan huquqiy-normativ hujjatlardir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti (keyingi o'rinlarda - davlat standarti) ta'limning maqsadi, vazifalari, prinsiplari, tarkibiy qismlari, joriy etish tartibi va unga rioya etilishini nazorat qilish mexanizmlarini belgilaydi.

Davlat standartini amalga oshirishda maktabgacha ta'lim dasturlari, metodik qo'llanmalar, tavsiyalar, qurilish va jihozlash me'yorlari, shuningdek tashkilot faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinadi.

Maktabgacha ta'lim tizimidagi davlat standartlarining maqsadi

- maktabgacha ta'limda tarbiyalanuvchilarning umumiy rivojlanishini ta'minlash;
- ta'lim jarayonida bir xillikni yaratish va barcha bolalarga teng imkoniyatlar berish;
- bolalarning psixologik va jismoniy salomatligini saqlash hamda rivojlantirish;
- pedagogik jarayonni samarali tashkil etish va sifatini oshirish;
- davlatning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash.

Maktabgacha ta'lim tizimidagi davlat standartlarining tarkibi

a) Ta'lim mazmuni.

Ta'lim mazmuni bu – bolalarga berilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar to'plami. Asosiy yo'nalishlar:

- intellektual rivojlanish (matematika, til, mantiqiy fikrlash);
- ijodiy rivojlanish (san'at, musiqa, tasviriyl ijod);
- jismoniy rivojlanish (sport, motorika, o'yinlar);
- sotsial rivojlanish (ijtimoiy ko'nikmalar, axloq, jamiyatdagi o'rni).

b) Ta'lim jarayoni metodlari.

Ta'lim jarayoni metodlari bu - pedagoglar tomonidan bolalar bilan ishlashda qo'llaniladigan usullar va texnikalaridir:

- o'yin metodlari;
- ijodiy faoliyat va tasavvur mashg'ulotlari;
- motivatsiya va e'tibor uyg'otuvchi usullar.

c) Ta'lim natijalari va rivojlanish ko'rsatkichlari.

Ta'lim natijalari va rivojlanish ko'rsatkichlari, bular - tarbiyalanuvchilarning ma'lum yosh bosqichida erishishi zarur bo'lgan rivojlanish mezonlaridir:

- intellektual rivojlanish (fikrlash va idrok darajasi);
- jismoniy rivojlanish (motorika, sog'lomlik);
- ijtimoiy ko'nikmalar (munosabatlar, xulq-atvor);
- emotsional rivojlanish (his-tuyg'ularni boshqarish).

d) Pedagoglar uchun malaka va ko'nikmalar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat yurituvchi pedagoglar (tarbiyachi, metodist, psixolog va boshqalar) yuqori kasbiy malaka va mas'uliyatga ega bo'lishi kerak. Ular bolalarga individual yondashuv asosida, zamonaviy pedagogik mahorat bilan ta'lim-tarbiya berishlari lozim.

Davlat standartlarining afzalliklari

- ta'lim sifatini yaxshilash va bir xillikni ta'minlash;
- pedagogik jarayonni aniq va tizimli boshqarish imkonini berish;
- barcha bolalarga teng imkoniyatlar yaratish;
- davlat siyosatiga muvofiq ta'lim tizimini rivojlantirish.

Davlat standartlarining mohiyati

Davlat standartlari – ta’lim sifatini oshirish, tarbiyalanuvchilarga moslashtirilgan ta’limni ta’minlash va ularning jismoniy, ruhiy hamda intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan hujjatlardir.

Ular bolalarga to‘g‘ri ta’lim va tarbiya berish, ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish hamda shaxs sifatida kamol topish uchun zarur asosni yaratadi.

Maktabgacha ta’lim tizimidagi davlat standartlari ta’lim jarayonini tartibga solib, sifatni oshiradi, pedagoglarning malakasini yuksaltiradi va bolalarning barkamol rivojlanishini ta’minlaydi.

Maktabgacha ta’lim tizimining samarali ishlashi, ayniqsa, bolalar rivojlanishining har bir bosqichida davlat standartlariga rioya etilishiga bevosita bog‘liqdir.

Maktabgacha ta’limda **davlat talablari (DT)** va **davlat standartlari (DS)** bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash, ta’lim sifatini nazorat qilish va yagona yondashuvni shakllantirish uchun muhim hujjatlar hisoblanadi. Davlat talablari bolalar yoshiga mos rivojlanish darajasini belgilasa, davlat standartlari ta’lim sifatining me’yoriy mezonlarini aniqlaydi.

Har ikkisi ham ta’lim mazmuni, shakli, metodikasi va natijalariga doir yagona tizimni yaratishga xizmat qiladi. Tarbiyaviy va ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish talablari orqali bolalarda ezgulik, hurmat, ijtimoiy mas’uliyat va vatanparvarlik kabi qadriyatlar singdiriladi.

Umumiy sifat mezonlari ta’lim jarayonining samaradorligini baholashda muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kunda davlat talab va standartlarini doimiy takomillashtirish orqali ta’lim sifati zamon talablariga moslashtirilmoqda.

3. ILK VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIGA QO‘YILADIGAN DAVLAT TALABLARINI AMALIYOTGA TATBIQ ETISH

Maktabgacha ta’limga qo‘yiladigan davlat talablari (bundan buyon matnda Davlat talablari deb yuritiladi) O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim

to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-2707-son qarori hamda Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 5-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida" 372-son qaroriga asosan ishlab chiqilgan bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalarni (bundan buyon matnda **bolalar** deb yuritiladi) maktabgacha ta'lim muassasalarida har tomonlama rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda maktab ta'limiga tayyorlash bo'yicha talablarni belgilaydi.

Davlat talablari "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va tegishli huquqiy-me'yoriy hujjatlarga muvofiq ishlab chiqilgan. Ular aniq bir yoshdagi bolaning rivojlanish standartlarini va bolaning yutuqlari hamda rivojlanish darajasini baholash imkonini beruvchi indikatorlarni belgilaydi.

Davlat talablarini ishlab chiqish asosida bola shaxsi rivojlanishining to'rtta yo'nalishi olingan:

- jismoniy rivojlanish;
- o'z-o'ziga xizmat va gigiyena;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, o'qish va savodga tayyorgarlik, bilish jarayoni, atrof olam to'g'risidagi bilimga ega bo'lish va uni anglash.

Bu to'rtta yo'nalish bo'limlarga bo'linib, birgalikda bola rivojlanishining yaxlitligini tashkil etadi.

Davlat talablari O'zbekiston Respublikasi hududida mulkchilik shakli va idoraviy tasarrufidan qat'iy nazar quyidagi ta'lim muassasalariga qo'llaniladi:

- davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari;
- nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari;
- maktabgacha yoshdagi guruhlar mavjud bo'lgan "Mehribonlik" uylari.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim turlari uchun kadrlar tayyorlovchi o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, maktabgacha ta'lim turlari bo'yicha pedagogik kadrlarni malakasini oshirish va qayta tayyorlashni amalga oshiradigan

muassasalar hamda maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiya olayotgan oilalar mazkur Davlat talablariga rioya qilishlari lozim.

Davlat talablari maktabgacha ta'lim tizimida va oilada 7 yoshgacha bo'lgan bolani tarbiyalash, maktabga tayyorlashda qo'llanilishi majburiydir. Ularning vazifalari maktabgacha ta'lim metodikasini yaxshilash, pedagoglar malakasini oshirish, ta'lim-tarbiya berishning o'quv dasturini yaratish kabilardan iborat. Shuningdek, talablarda bola bilan ishlaganda e'tiborga olinishi zarur bo'lgan psixologik xususiyatlar ko'rsatilgan.

Hujjatda belgilangan talablarga amal qilishi kerak bo'lgan tashkilot va idoralar quyidagilardir: davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktabgacha ta'lim olayotgan bolalar guruhi mavjud "Mehribonlik" uylari, maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha kadrlar tayyorlaydigan o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalari, malakasini oshiruvchi tashkilotlar, shuningdek, maktabgacha hamda boshlang'ich ta'limni nazorat qiluvchi tuman va shahar metodik bo'limlari.

Davlat talablarining maqsad, vazifa va asosiy tamoyillari

Davlat talablarida quyidagi asosiy tushunchalardan foydalaniladi: maktabgacha yoshdagi bolalar qiziqishi, iqtidori, individual ruhiy va jismoniy xususiyatlari, madaniy ehtiyojlarini inobatga olgan holda, bolada ma'naviy me'yorlarni shakllantirish va hayotiy hamda ijtimoiy tajriba egallashni ko'zda tutgan har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yaxlit jarayon.

Inklyuziv ta'lim - bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta'lim va tarbiya olinishini teng ta'minlovchi jarayondir.

"Men" konsepsiyasi - bolani o'zi haqidagi anglangan tasavvurlari tizimi, uning refleksiv faoliyatini bir qismi.

Refleksiv faoliyat - bolada o'z tushunchalari va xatti-harakatlarini anglash va mustaqil tahlil qilish asosida xulosalar shakllanishi jarayoni.

Davlat talablarining maqsadi – mamlakatda o'tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi, ilm-fan yutuqlari va zamonaviy

informatсион-kommunikativ texnologiyalarni inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tizimida ma'nan mukammal va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdir.

Davlat talablarining vazifalari:

- maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi, ta'lim-tarbiyasi mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash;

- milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida bolalarga ta'lim-tarbiya berish, rivojlantirishning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

- ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash.

Davlat talablari quyidagi tamoyillar asosida tatbiq etiladi:

- bolaning noyoblighi; "Men" konsepsiyasi va shaxsiy ta'limini yaratishda bolaning faol roli;

- bolaning huquqlarini himoya qilish va ta'minlashning muhimligi;

- bola ta'limi va rivojlanishida kattalarning asosiy roli;

- bolalar rivojlanishida individual farqlanishlar mavjudligi sababli har bir bolaga moslashuvchan va individual variativlik asosida yondashish.

Davlat talablari tug'ilgandan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarning rivojlanishini beshta asosiy soha bo'yicha belgilaydi. Har bir rivojlanish sohasi o'z navbatida kichik sohalarga bo'linadi va har bir yosh bosqichiga mos kutilayotgan rivojlanish ko'rsatkichlarini (talablarini) o'z ichiga oladi.

Bolalarning rivojlanishi quyidagi **asosiy sohalar** bo'yicha baholanadi:

1. Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi

- yirik motorika;

- mayda motorika;

- sensomotorika;

- sog'lom turmush tarzi va xavfsizlik asoslari.

2. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish

- “Men” konsepsiyasining shakllanishi;
- hissiyotlarni anglash va ularni boshqarish ko‘nikmalari;
- ijtimoiylashuv, kattalar hamda tengdoshlar bilan samarali muloqot.

3. Nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari

- nutq va til rivoji;
- o‘qish malakalari;
- yozishga tayyorgarlik (qo‘l barmoqlari mayda motorikasini rivojlantirish).

4. Bilish jarayonining rivojlanishi

- intellektual-anglash malakalari;
- elementar matematik tasavvurlar va malakalar;
- tadqiqiy-bilish va refleksiv faoliyat.

5. Ijodiy rivojlanish

- dunyoni badiiy tasavvur etish;
- badiiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

Yosh davrlari bo‘yicha rivojlanish bosqichlari

Davlat talablari asosida bolaning rivojlanishi quyidagi yosh bosqichlari bo‘yicha aniqlanadi:

1. Go‘daklik – tug‘ilgandan 1 yoshgacha;
2. Erta yoshdagi bolalik – 1 yoshdan 3 yoshgacha;
3. Kichik maktabgacha yosh – 3 yoshdan 4 yoshgacha;
4. O‘rta maktabgacha yosh – 4 yoshdan 5 yoshgacha;
5. Katta maktabgacha yosh – 5 yoshdan 6 yoshgacha;
6. Maktabga tayyorlov yoshi – 6 yoshdan 7 yoshgacha.

Davlat talablarida bolalarning axloqiy va estetik tarbiyasiga ham alohida e‘tibor qaratilgan. Bolalar atrofdagilarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, o‘z harakatlarini nazorat qilish va odob qoidalariga rioya qilishga o‘rgatiladi. Bundan tashqari, san’at, musiqa va tasviriy faoliyat orqali bolalarning estetik didi shakllantiriladi.

Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari ularning sog'lom, faol, mustaqil va ijodiy shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Bu talablar asosida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayoni bolalarning kelajakdagi ijtimoiy va ta'limiy hayotiga puxta zamin yaratadi.

4. "ILK QADAM" DAVLAT O'QUV DASTURI ASOSIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI REJALASHTIRISH

"Ilk qadam" davlat o'quv dasturi – bu bolaning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga qaratilgan ta'lim jarayonining maqsadlari, vazifalari, tamoyillari, kutilayotgan natijalari, mazmuni va tashkil etilishini belgilaydigan me'yoriy hujjat. Ushbu hujjat maktabgacha ta'lim uchun turli xil, individual tarzda moslashtirilgan dasturlarni ishlab chiqish uchun ham asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun Davlat o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan me'yoriy-huquqiy hujjat bo'lib, unda maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsad va vazifalari, ta'lim va tarbiya jarayonining maqsad va tamoyillari, shuningdek, bolaning keyingi ta'lim bosqichiga o'tishidagi tayanch kompetensiyalari belgilangan.

Davlat o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasining quyidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari va muassasalarida qo'llanilishi majburiydir:

- davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida;
- maktabgacha ta'lim sohasida xizmatlar ko'rsatuvchi nodavlat MTTlarda;
- ta'lim va tarbiyaning muqobil shakllarida;
- "Mehribonlik" uylari maktabgacha ta'lim guruhlarida;
- monitoring va uzluksizlikni ta'minlash maqsadida maktabgacha va boshlang'ich ta'limni nazorat qiluvchi boshqaruv organlarida.

"Ilk qadam" Davlat o'quv dasturida maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsad va vazifalari belgilangan. MTTning maqsad va vazifalari:

- bolaning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari asosida, MTT davlat o'quv

dasturiga muvofiq uning har tomonlama va barkamol rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish va amalga oshirish;

- bolalarning ilk rivojlanishi masalalarida oila va mahalliy jamoatchilik o'rtasida o'zaro hamkorlikni tashkil etish va amalga oshirish.

"Ilk qadam" Davlat o'quv dasturining 1.3-bo'limida pedagogning roli mazmuni yoritilgan. Pedagoglar ta'lim jarayonlarida albatta bu ko'rsatmalarni inobatga olib, ta'limiy jarayonni tashkil etishlari lozim.

Pedagog doimiy ravishda kasbiy kompetentligini takomillashtirish uchun o'z kasbiy faoliyatini hujjatlashtiradi, tahlil qiladi va baholaydi. Pedagog bolaning, otionalarning va mahalliy jamoatchilik vakillarining fikri va tajribasini hurmat qiladi va o'z ishini teng sheriklik asosida quradi.

MTTda ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish tamoyillari

Tamoyillar O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan kutilayotgan natijalarni, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari tomonidan davlat o'quv dasturini amalga oshirishda ta'minlanishi kerak bo'lgan rivojlantiruvchi muhitning xususiyatlarini, maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berish va rivojlantirishdagi yondashuvlarni tavsiflaydi.

MTT ta'lim va tarbiya jarayonining tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Bolalikni o'ziga xos qadriyat ekanligini tan olish.

Bolalik – bu muhim ahamiyatga molik yosh va hayotiy davr. Bolalikning o'ziga xos xususiyati shundaki, bolalar ta'lim olish tajribasi natijasida kattalardan ko'ra ko'proq o'rganish va o'zgarish qobiliyatiga ega. Bolalik – bu baxtli bolalik huquqi tan olinadigan, bola rivojlanishining muhim bosqichi.

2. Bolaning huquqi, individualligi va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olish.

Barcha bolalar katta imkoniyat egasi bo'lib dunyoga keladi va har biri tug'ma iste'dodga ega. Har bir bola o'ziga xos individualdir. Barcha bolalar o'z salomatligi

va farovonligini himoya qilish, mustahkamlash, shuningdek, sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanish huquqiga ega.

Bolalar, shu jumladan alohida ehtiyojli bolalar, ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida tan olinadi va faoliyat turini tanlash, rejalashtirishda ishtirok etish, bilimga bo'lgan tabiiy qiziqishlarini qondirish orqali ularning ta'lim olishi va rivojlanishiga hissa qo'shadi.

3. Har bir bolaning har tomonlama rivojlanishi va farovonligini ta'minlash.

Maktabgacha ta'lim (MT) – parvarish, ta'lim va tarbiyadagi uyg'un jarayondir; u bolaning barcha rivojlanish sohalarida rivojlanishini ta'minlaydi. Bu ta'lim va tarbiya jarayonida barcha rivojlanish sohalarining o'zaro bog'liqligini, shuningdek ta'lim olishning turli xil va har tomonlama imkoniyatlari hamda har bir rivojlanish sohasi bo'yicha integratsiyani ta'minlash zarurligini belgilaydi.

4. Bolaning sog'ligini saqlash, mustahkamlash va xavfsiz muhitni ta'minlash.

Bolaning turli ehtiyojlarini, shu jumladan harakatga bo'lgan ehtiyojini qondirish; faol o'yinlar va kundalik jismoniy mashqlar orqali bolalar o'zlarining his-tuyg'ularini, yirik va mayda motorika ko'nikmalarini rivojlantiradilar; harakatda atrof-olamni o'rganadilar va turli predmetlarni boshqaradilar; o'z tanasining ta'sir va imkoniyatlarini farqlay oladilar, unga g'amxo'rlik qilishni va sog'lom turmush tarzini qabul qilishni boshlaydilar.

5. O'yin orqali ta'lim olish va rivojlantirish.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda muhim yondashuvdir. O'yin quvonch keltiradi va bolalarni rag'batlantiradi, ularga yangi ko'nikma va bilimlarni o'rganishga, o'zini va atrofidagi dunyoni bilishga imkon beradi. MT bolaning o'yin huquqini tan oladi, o'yinning bola uchun muhimligini va uning individual rivojlanishi, ta'lim olishi va farovonligiga ko'maklashishdagi pedagogik imkoniyatlarini e'tirof etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining oila, mahalla va maktab bilan hamkorligi

Bolaning farovonligi, avvalo, uning oila a'zolari hamda yaqinlarining maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatining ahamiyatini to'g'ri tushunishlariga bog'liq. Ota-onalar va mahalliy hamjamiyat vakillari ta'lim-tarbiya jarayonida faol ishtirok etganlarida, o'z hissalarini qo'shganlarida bolalar yanada samaraliroq ta'lim oladilar va har tomonlama rivojlanadilar.

Bolalarning o'z milliy madaniyati, tili, urf-odatlari hamda an'analariga nisbatan hurmat va e'tirof bilan yondashilganda ularning o'qish va rivojlanish jarayoni yanada muvaffaqiyatli kechadi. Shu sababli davlat o'quv dasturi milliy hamda mintaqaviy madaniy xususiyatlarni hisobga olgan holda tuziladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaning har tomonlama rivojlanishini qo'llab-quvvatlash - bu jamoaviy ish bo'lib, uning samarali amalga oshirilishiga MTT direktori mas'uldir.

Mazkur tamoyillar Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim va tarbiya jarayonining asosini tashkil etadi. Ular pedagoglar uchun davlat o'quv dasturini rejalashtirish va amalda qo'llashda, har bir bolaga ta'lim berish hamda rivojlantirish bo'yicha ilmiy, pedagogik va amaliy qarorlar qabul qilishda asosiy yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi.

Kompetensiya va kompetentli bola tushunchasi

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv – bu bolalarning bilishga doir ehtiyojlari, mavjud muammolari va imkoniyatlariga samarali javob bera olish qobiliyatini shakllantirishdir. Bu yondashuv axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni rivojlantirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, “Men” konsepsiyasi orqali shaxsiyatni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Kompetensiya – bu bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlar majmui bo'lib, u bolaning muayyan hayotiy vaziyatlarda o'z bilim va ko'nikmalarini safarbar eta olish, ularni amalda qo'llay bilish, maqsadiga erishish va rivojlanish bosqichlarida o'z yoshiga mos vazifalarni mustaqil hal qila olish qobiliyatini ifodalaydi.

Kompetentli bola esa o‘z bilim va ko‘nikmalarini turli faoliyat jarayonlarida ongli ravishda qo‘llay oladigan, mustaqil fikr yuritadigan va muammolarni hal etishda faol ishtirok etadigan shaxsdir.

“Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi asosida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish

Takomillashtirilgan “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning ta’lim va tarbiya jarayoni yillik mavzuli reja asosida tashkil etiladi. Bu jarayon Davlat talablarida belgilangan rivojlanish sohalarining o‘zaro bog‘liqligi – ya’ni integratsiyasini ta’minlaydi.

“Ilk qadam” dasturi asosida rivojlanish markazlarida olib boriladigan integratsiyalashgan ta’limiy faoliyat bolalarning o‘quv jarayonini ongli, izchil va samarali o‘zlashtirishlariga yordam beradi. Rivojlanish markazlari faoliyatida “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari”da ko‘rsatilgan rivojlanish sohalariga integratsiyalashgan yondashuv bolaning rivojlanishining yaxlitligini ta’minlaydi.

Pedagog rivojlanish markazlarida bolalarning qiziqishlari va tashabbuslarini inobatga olgan holda, ularga mos faoliyat turlarini tashkil etish uchun zarur sharoit yaratadi. Har bir markazdagi mavjud materiallar bolalarga predmetlarni o‘rganish, o‘yinli vaziyatlarda o‘z g‘oyalarini yaratish, tajriba o‘tkazish va o‘z savollariga javob topish imkoniyatini beradi.

Rivojlanish markazlarida ta’lim jarayoni integrativ shaklda amalga oshiriladi, ya’ni har bir rivojlanish muhiti boshqa muhit bilan uzviy bog‘langan holda tashkil etiladi. Shu sababli ta’lim jarayoni yaxlit, uzviy bog‘langan va integrallashgan bo‘lishi zarur.

Rivojlanish markazlari bola shaxsining hissiy, jismoniy, ijtimoiy va intellektual sohalarida rivojlanishiga ko‘mak beradi. Masalan, **“Nutq va til” markazida** bolalar o‘yin jarayonida muloqot qilib, ona tilida so‘zlashish malakalarini rivojlantiradilar, so‘z boyligini kengaytiradilar, yangi tushunchalarni o‘zlashtiradilar. Ular mazmunli rasmlar asosida hikoyalar tuzadilar, badiiy asarlar

yuzasidan savol-javoblarda qatnashadilar hamda nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'limiy o'yinlar o'ynaydilar.

Bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya jarayoni

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya – bu bolalarning real shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlari asosida ularning individual tajriba va bilimlarini samarali to'plash imkonini beruvchi ta'lim muhitini yaratish jarayonidir.

Maktabgacha ta'lim tizimi hozirda avtoritar modeldan shaxsga yo'naltirilgan pedagogik modelga o'tish bosqichida. Ma'lumki, inson shaxsiyatining poydevori hayotning dastlabki yetti yili davomida shakllanadi. Shu bois maktabgacha yoshda tarbiyalangan sifatlar va odatlar insonning keyingi hayotida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv – bu pedagogning e'tiborini bolaning ajralmas shaxs sifatidagi mohiyatiga qaratishdir. U nafaqat bolaning intellektual qobiliyatlari va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishni, balki hissiy, estetik, ijodiy moyilliklarini ham qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.

Ta'lim jarayonida har bir bolaga uning shaxsiy xususiyatlari, hayotiy qadriyatlari va intilishlariga asoslanib, o'zining rivojlanish yo'lini tanlash huquqini berish muhimdir. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida tarbiyalanuvchi faoliyat markazida bo'ladi. Ya'ni bola ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida tan olinadi, “bilimlarni kattadan bolaga o'tkazish” modelidan “bola tashabbuslari qo'llab-quvvatlanadigan” modelga o'tiladi.

Bu yondashuvning maqsadi – bolani o'zini anglash, rivojlantirish, moslashish, boshqarish, himoya qilish va tarbiyalash mexanizmlarini shakllantirishdir. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli pedagoglarni bolalar bilan hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga, yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llashga undaydi. Bola jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida e'tirof etilib, pedagogik munosabat “yuqoridan pastga” emas, balki “yonma-yon hamkorlik” tamoyili asosida quriladi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning asosiy tamoyillari

1. O'zini namoyon qilish tamoyili. Har bir bola o'zining intellektual, kommunikativ, badiiy va jismoniy qobiliyatlarini namoyon etishga intiladi. Pedagog

bolaning tabiiy va ijtimoiy qobiliyatlarini ochish, rivojlantirish va mustahkamlashni rag'batlantirishi zarur.

2. **Individuallik tamoyili.** Bola shaxsiyatining individual shakllanishi uchun sharoit yaratish MTTning muhim vazifasidir. Bu nafaqat bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, balki uning keyingi rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatish deganidir.

3. **Subyektivlik tamoyili.** Har bir bola guruh hayotining faol subyeksi sifatida shakllanishi lozim. Bu jarayonda u shaxsiy tajriba orttiradi, munosabatlar o'rnatadi va o'z nuqtai nazarini bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

4. **Tanlash tamoyili.** Bola doimo tanlov imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. U ta'lim jarayonining maqsadi, mazmuni, shakllari va usullarini tanlashda ishtirok etishi pedagogik jihatdan muhimdir. Shu bois maktabgacha yoshdagi guruhlarda ochiq, rivojlantiruvchi muhit - ya'ni rivojlanish markazlarini tashkil etish zarur.

5. **Faoliyat, ijodkorlik va muvaffaqiyat tamoyili.** Bolani muvaffaqiyatga undash zarur, chunki bu uning faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirish va rag'batlantirishning muhim omilidir. Bunday yondashuv, avvalo, bolani o'yin faoliyatiga jalb etish orqali amalga oshiriladi. O'yin jarayonida va samarali faoliyat davomida bolani ijodkorlikka maksimal darajada yo'naltirish, uni o'z ijodiy faoliyati orqali tajriba orttirishga undash nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy va jamoaviy ijodiy faoliyat bolaning individual xususiyatlarini aniqlash va rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Ijodkorlik tufayli bola o'z qobiliyatlarini namoyon etadi, shaxsiyatining kuchli tomonlarini anglaydi. Faoliyatning muayyan turida muvaffaqiyatga erishish esa bola shaxsiyatining ijobiy jihatlarini mustahkamlash, o'zining "Men" konsepsiyasini shakllantirish va o'z-o'ziga ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

6. **Ishonch va qo'llab-quvvatlash tamoyili.** Pedagogik faoliyat insonparvarlik tamoyillariga asoslanishi kerak. Bolaga ishonch bildirish, uning o'zini anglash va o'zini qadrlash intilishlarini qo'llab-quvvatlash, ortiqcha nazoratdan voz kechish muhimdir. Bolani o'qitish va tarbiyalashda tashqi majburlov emas, balki ichki motivatsiya asosiy omil bo'lishi lozim.

7. Farqli yondashuv tamoyili. Har bir bolaning psixofizik holati, shaxsiy qobiliyati va imkoniyatlarini inobatga olgan holda individual pedagogik sharoit yaratish zarur. Bu bolaning sog‘lig‘i, aqliy va jismoniy rivoji, qobiliyat va moyilliklarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, **“Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi** maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiluvchi asosiy metodik hujjat hisoblanadi. Ushbu dastur asosida ta’lim-tarbiya jarayoni bolaning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda, tizimli hamda izchil tashkil etilishi lozim.

Ta’lim muassasalarida kun tartibi va mashg‘ulotlar ushbu dastur talablariga muvofiq amalga oshiriladi. Bu esa bolalarning jismoniy, aqliy, axloqiy, ijtimoiy va estetik rivojlanishini kompleks tarzda qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Ta’lim va tarbiya jarayonini yillik mavzuli reja asosida olib borish, rivojlanish sohalari o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlash orqali bolalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini chuqurlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bola shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuv asosida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish har bir bolaning individual qobiliyat va ehtiyojlarini inobatga olib, ularning mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

5. MAKTABGACHA TA’LIM SIFATINI BAHOLASH MEXANIZMINI XALQARO DASTURLAR TALABLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Maktabgacha ta’lim (MT) – bolalarning intellektual, ijtimoiy-emotsional va jismoniy rivojlanishini ta’minlovchi muhim bosqich bo‘lib, u inson kapitali shakllanishida poydevor vazifasini bajaradi. So‘nggi yillarda mamlakatlarda MT sifatini oshirishga bo‘lgan e’tibor keskin ortib borayotgani bejiz emas. Sifatli maktabgacha ta’lim nafaqat bolaning keyingi ta’lim bosqichlaridagi yutuqlari, balki butun hayotiy faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, MT sifatini baholash bo‘yicha nazariy, institutsional va amaliy asoslarni chuqur o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim sifatini baholashda xalqaro mezonlar va tajribalar keng qo'llanilmoqda. Jumladan, BMTning Bolalar jamg'armasi (UNICEF), Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan MELQO (Measuring Early Learning Quality and Outcomes) tizimi – erta yoshdagi bolalarning ta'lim sifati va natijalarini baholashda muhim metodologik yondashuv hisoblanadi. Ushbu tizimni milliy sharoitlarga moslashtirib joriy etish orqali ta'lim sifatini monitoring qilish va boshqaruv qarorlarini asosli qabul qilish imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan ECEC (Early Childhood Education and Care) doirasida MT sifatini baholashning yevropalik tajribalari ham ahamiyatlidir. Bu tizimlar MTda sifatli muhit, tarbiyachilarning malakasi, o'quv dasturlarining samaradorligi va bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlarini har tomonlama baholashga asoslanadi.

O'zbekiston kabi islohotlar yo'lidan borayotgan mamlakatlar uchun ushbu xalqaro tajribalarni o'rganish, ularni milliy tizimga moslashtirish va institutsional asosda joriy etish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim sifatini baholashning nazariy va institutsional asoslari, xalqaro tajriba va baholash tizimlari, xususan MELQO va ECEC tizimlarini milliy darajada joriy etish chora-tadbirlari tahlil qilinadi hamda ta'lim sifatini baholash jarayonini tashkil etish va takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Xalqaro dasturlar (masalan, ECERS – Early Childhood Environment Rating Scale, CLASS – Classroom Assessment Scoring System va boshqa) ta'lim sifatini tizimli baholash va rivojlantirish uchun muhim vositalarni taklif etadi. Ushbu mexanizmlar milliy ta'lim standartlariga moslashishi orqali ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish mumkin.

Maqsad: Maktabgacha ta'lim sifatini xalqaro baholash usullaridan foydalanib tahlil qilish va milliy tizimga moslashtirilgan baholash mexanizmlarini ishlab chiqish.

Vazifalar:

1. Xalqaro dasturlarning talablari va mezonlarini o'rganish.
2. Mahalliy sharoitga mos ravishda baholash usullarini takomillashtirish.
3. Pedagoglarni xalqaro baholash vositalari bilan ishlashga tayyorlash.
4. Ta'lim sifatini doimiy kuzatish va baholash tizimini shakllantirish.

MELQO xalqaro miqyosda qo'llanilib, bolalarning rivojlanishini turli ko'rsatkichlar (ijtimoiy-emotsional rivojlanish, til va matematik ko'nikmalar) orqali kuzatadi. Ushbu tizimni milliy ta'lim tizimiga joriy qilish orqali bolalarning ta'lim jarayonini yanada samarali boshqarish va sifatni oshirish mumkin.

MELQO tizimini milliy darajada joriy etish maqsadi: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida MELQO tizimi orqali ta'lim sifatini muntazam kuzatib borish va milliy ta'lim standartlariga moslashtirilgan baholash mexanizmini shakllantirish.

Ta'lim muhiti sifatini baholash:

- Pedagoglar tomonidan taqdim etilayotgan faoliyatlar, bolalar uchun yaratilgan sharoitlar va ta'lim materiallarini o'rganish.

Bolalarning rivojlanish natijalarini baholash:

- Til ko'nikmalari, matematik bilimlar, ijtimoiy-emotsional rivojlanish darajasi va motorik ko'nikmalarni tahlil qilish.

Pedagogik usullarni tahlil qilish:

- Bolalarga individual yondashuv, ta'lim jarayonidagi innovatsiyalar va o'qitishning samaradorligi.

Maktabgacha ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tajribalar:

Maktabgacha ta'lim sifatini baholash dunyoning turli mamlakatlarida zamonaviy yondashuvlar va xalqaro standartlar asosida amalga oshiriladi. Quyida xalqaro tajribaning asosiy jihatlari keltirilgan:

- **Finlandiya:** Ta'lim tizimi sifatida individual yondashuvga katta e'tibor qaratadi. Baholash tizimi bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish va o'z-o'zini ifoda qilishga asoslanadi. O'yin orqali o'qitish va rivojlantirish usullarini baholaydi.

- **Yaponiya:** Maktabgacha ta'limni baholashda ijtimoiy-emotsional rivojlanish ustuvor hisoblanadi. Bolalar va pedagoglar o'rtasidagi munosabatlar

chuqur tahlil qilinadi. Baholashning milliy darajadagi ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan.

- **AQSh:** ECERS va CLASS tizimlari keng qo'llaniladi. Ta'lim sifatini oshirish uchun federal va shtat darajasidagi dasturlar amalga oshiriladi. Ta'lim natijalari bolalarning maktabga tayyorlik darajasini o'lchash orqali baholanadi.

- **Avstraliya:** Baholash tizimi bolalarning o'qish va matematika ko'nikmalarini aniqlash bilan birga ularning ijtimoiy rivojlanishiga ham qaratilgan. Mahalliy madaniy o'ziga xosliklarni hisobga oladigan baholash usullarini qo'llaydi.

Baholashning zamonaviy yondashuvlari:

- **Raqamli texnologiyalar orqali baholash:** Elektron platformalar orqali bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlarini real vaqtda kuzatish (masalan, Kanadada "Bright Futures" tizimi).

- **Inklyuziv ta'limni baholash:** Kam rivojlangan bolalar uchun maxsus dasturlarni baholash (Norvegiyada barcha bolalar uchun teng imkoniyatni ta'minlashga qaratilgan tizimlar).

- **Ta'lim sifatini bolalar va ota-onalar ishtirokida baholash:** Ota-onalar va bolalar fikrlari asosida muassasalar ishini tahlil qilish (Yevropa mamlakatlarida bolalar huquqlarini ta'minlash bo'yicha baholash tizimlari).

O'zbekiston uchun tavsiyalar:

Xalqaro tizimlarni moslashtirish: ECERS va MELQO tizimlarini milliy standartlarga moslashtirish.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim sifatini baholash tizimlari orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, bolalar rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi muammolarni aniqlash va ularni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish mumkin. O'zbekiston xalqaro baholash usullarini moslashtirgan holda, milliy ta'lim tizimini takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlarni ochishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim sifatini baholash – ta'lim tizimini rivojlantirish, bolalarning rivojlanish darajasini aniqlash va ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan vositadir. Maktabgacha ta'lim sifatini baholashning

nazariy va institutsional asoslari, xalqaro tajribalar hamda zamonaviy baholash tizimlari chuqur o'rganildi. Xususan, MELQO (Measuring Early Learning Quality and Outcomes) va ECEC (Early Childhood Education and Care) tizimlari orqali ta'lim sifatini baholashda yondashuvlar, metodologiyalar va indikatorlar tahlil qilindi. MELQO tizimi orqali bolalarning o'quv yutuqlari, rivojlanish darajasi, tarbiyachilarning malakasi hamda ta'lim muhitining sifati tizimli ravishda o'lchanadi. Ushbu tizimni O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish, uni sinovdan o'tkazish va bosqichma-bosqich joriy etish orqali milliy darajada sifat monitoringini yo'lga qo'yish mumkin. ECEC doirasidagi yevropalik tajribadan foydalanish esa MTda sifat ko'rsatkichlarini institutsional darajada belgilash va baholash mezonlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

6. TA'LIM TIZIMIDA KORRUPSIYAVIY XAVF-XATARLARNI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH MASALALARI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan so'nggi yillarda korrupsiyani ildizi bilan yo'q qilish, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash, halollik va javobgarlik tamoyillarini mustahkamlash yo'lida qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun, "Halollik vaksinasi" konsepsiyasi va boshqa muhim hujjatlar davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash, sud-huquq tizimida tub o'zgarishlarga sabab bo'ldi.

Mazkur islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri - ta'lim sohasida, xususan, maktabgacha ta'lim tizimida korrupsiyaviy xavf-xatarlarning oldini olish va ularni bartaraf etishdir. Zero, bolalikdan boshlangan halollik, adolat va axloqiy qadriyatlar tizimi jamiyatda korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining huquqiy savodxonligini oshirish, rahbarlarning mas'uliyatini kuchaytirish, boshqaruv jarayonlarini shaffof tashkil etish va korrupsiyaga qarshi samarali mexanizmlarni yo'lga qo'yish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Maktabgacha ta'lim tizimi - bu bolaning shaxs sifatida shakllanishining muhim bosqichi bo'lib, uning intellektual, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishida muhim

rol o'ynaydi. Shu bois, ushbu sohada yuzaga keladigan har qanday salbiy holatlar, xususan korrupsiya holatlari, nafaqat ta'lim sifati, balki jamiyatning kelajagiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Korrupsiya - davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida, shu jumladan maktabgacha ta'lim tizimida ham muhim xavf-xatar hisoblanadi. Uni aniqlash va bartaraf etish - islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Korrupsiya haqida tushuncha

"Korrupsiya" so'zi lotincha "corruptio" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "aybdor bo'lish", "buzilishni" anglatadi. Bu so'zning lug'aviy ma'nosi "buzilish", "axloqsizlik" yoki "yo'qotish" degan ma'nolarni bildiradi.

Korrupsiya - bu davlat va jamiyat taraqqiyotining eng jiddiy to'siqlaridan biridir. U nafaqat iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi, balki huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining shakllanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aslida, korrupsiya - bu mansab va vakolatni shaxsiy manfaat yo'lida suiiste'mol qilishdir. Bu hodisa, avvalo, ishonch inqiroziga sabab bo'ladi. Davlat organlariga bo'lgan ishonch pasayadi, fuqarolarning ijtimoiy faolligi susayadi, qonun ustuvorligi zaiflashadi.

Korrupsiya muammosi hech bir mamlakatni chetlab o'tmagan. Biroq u bilan kurashishning muvaffaqiyati, avvalo, siyosiy iroda va tizimli yondashuvga bog'liq. Davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash, hisobdorlik mexanizmlarini kuchaytirish, sud hokimiyatining mustaqilligini kafolatlash, hamda erkin ommaviy axborot vositalari faoliyatini qo'llab-quvvatlash - bu kurashning asosiy yo'nalishlaridir.

Korrupsiyaning maktabgacha ta'limda namoyon bo'lish shakllari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTM) korrupsiyaning turli shakllari uchrashi mumkin:

1. Qabul jarayonidagi korrupsiya

- Bolalarni MTMga joylashtirishda navbatni sun'iy uzaytirish yoki joy ajratishda pora olish holatlari.

- Rasmiy ro'yxatdan o'tish uchun noqonuniy to'lovlar talab qilish.

2. Moliyaviy mablag'larni talon-toroj qilish

- Davlat tomonidan ajratilgan mablag'larni maqsadsiz ishlatish.

- Xodimlar oyligini yoki moddiy yordamlarni kamaytirish orqali noqonuniy daromad olish.

3. Kadrlar siyosatidagi korrupsiya

- Ishga olishda tanish-bilishchilik, pora evaziga joy berish.
- Malakasiz kadrlarni lavozimga tayinlash.

4. Homiylik mablag‘larining noto‘g‘ri ishlatilishi

- Ota-onalardan yig‘ilgan mablag‘larni shaffof bo‘lmagan tarzda sarflash.
- Homiylik vositalari hisobidan olingan materiallar yoki xizmatlarni shaxsiy manfaat yo‘lida ishlatish.

5. Tekshiruv va nazoratdagi suiiste’molliklar

- Davlat yoki mahalliy nazorat organlari tomonidan amalga oshiriladigan tekshiruvlar davomida noqonuniy “murosa”ga borish.

Korrupsiyaviy xavf-xatarlarning sabablari

Maktabgacha ta’lim tizimida korrupsiyaviy xavf-xatarlarning yuzaga kelishiga bir qancha omillar sabab bo‘ladi:

- **huquqiy bo‘shliqlar:** normativ-huquqiy hujjatlarning yetarli darajada ishlab chiqilmagani yoki chalkashligi.
- **shaffoflikning yetishmasligi:** qaror qabul qilish, mablag‘larni taqsimlash va hisobot berish jarayonlarining yopiq bo‘lishi.
- **nazorat mexanizmlarining sustligi:** ichki va tashqi nazorat tizimlarining sust ishlashi yoki mavjud emasligi.
- **axborot texnologiyalarining yetarli qo‘llanilmasligi:** elektron tizimlar orqali boshqaruv va monitoring yo‘qligi.
- **jamiyatdagi madaniy va axloqiy qadriyatlarning zaifligi:** korrupsiyani "normal holat" deb qabul qilish holatlari.

Korrupsiyaviy xavflarni aniqlash mexanizmlari

Maktabgacha ta’lim tizimida korrupsiyaviy xavflarni aniqlash uchun quyidagi mexanizmlar va uslublar samarali hisoblanadi:

1. Audit va monitoring tizimlarini kuchaytirish

- Har yili mustaqil audit tashkilotlari tomonidan moliyaviy audit o‘tkazish.

- Ichki nazorat bo'linmalarining samarali faoliyat yuritishini ta'minlash.

2. Axborot tizimlari orqali ochiqlikni ta'minlash

- Bolalarni MTMga qabul qilish, moddiy yordam taqsimoti va kadrlar tayinlovini elektron tizim orqali yuritish.

- Jamoatchilik uchun ochiq statistik ma'lumotlar bazasini yaratish.

3. Kuzatuv va hisobot tizimlarini rivojlantirish

- Ota-onalar, pedagoglar va jamoatchilik vakillaridan iborat kuzatuv kengashlari tuzish.

- Har chorakda shaffof hisobotlar e'lon qilish.

4. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha trening va seminarlar tashkil etish

- MTM rahbarlari, xodimlari va ota-onalar uchun antikorrupsiya madaniyatini oshirishga qaratilgan tadbirlar o'tkazish.

- Davlat xizmatlari etikasi bo'yicha o'quv dasturlarini joriy etish.

Bartaraf etish yo'llari va tavsiyalar

Maktabgacha ta'lim tizimida korrupsiyani kamaytirish va bartaraf etish uchun quyidagi choralarni ko'rish muhim:

1. Huquqiy bazani takomillashtirish

- Korrupsiyaga qarshi kurashga oid qonunchilikni maktabgacha ta'lim tizimi uchun moslashtirish.

- Moliya, kadrlar va boshqaruv bo'yicha me'yorlarni aniq belgilash.

2. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish

- Elektron navbat tizimi, elektron hujjat aylanishi, onlayn hisobdorlikni joriy qilish.

- Har bir moliyaviy operatsiyani raqamli izga tushirish.

3. Kadrlarni tanlash va tayinlash tizimini isloh qilish

- Ishga olishni shaffof va ochiq tanlov asosida tashkil etish.
- Loyiha asosida vaqtinchalik faoliyat yurituvchi pedagoglarni rag'batlantirish.

4. Jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish

- Ota-onalar qo‘mitasi va mahalla faollari bilan tizimli ishlash.
- MTM faoliyatini baholashda jamoatchilik fikrini inobatga olish.

5. Jazo va rag‘bat tizimini balanslash

- Korrupsiyaga aloqador xodimlarga nisbatan qat‘iy choralar ko‘rish.
- Halol va shaffof ishlayotgan rahbarlar va xodimlarni moddiy va ma‘naviy rag‘batlantirish.

Maktabgacha ta‘limda korrupsiya xavf-xatarlari jamiyatning eng muhim va nozik qatlamiga - bolalarga ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois, bu sohadagi korrupsiyani aniqlash va bartaraf etish - har bir fuqaroning, ayniqsa rahbar va mutasaddilarning fuqarolik burchi hisoblanadi. Ochiqlik, shaffoflik, samarali boshqaruv va jamoatchilik nazorati orqali korrupsiyaga qarshi samarali kurashish mumkin. Zero, sog‘lom, bilimli va halol avlod faqat pokiza ta‘lim tizimida voyaga yetadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta‘lim tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish, nafaqat jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash, balki davlatning ta‘lim sohasidagi siyosatining muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta‘minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish borasida amalga oshirilgan islohotlar, shu jumladan, korrupsiyani oldini olish, huquqiy savodxonlikni oshirish, rahbarlarning mas‘uliyatini kuchaytirish kabi yo‘nalishlar, mamlakatimizda ijtimoiy adolat va shaffoflikni ta‘minlashga xizmat qilmoqda.

Maktabgacha ta‘lim tizimida korrupsiyaviy xavf-xatarlarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun tizimli va qat‘iy choralar ko‘rish zarur. Bu borada, rahbarlarning mas‘uliyatini oshirish, xodimlar faoliyatini shaffof nazorat qilish va korrupsion xatti-harakatlarni oldini olish uchun samarali mexanizmlar yaratish o‘ta muhimdir. Har bir xodimning huquqiy savodxonligini oshirish va ular orasida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish hamda "Halollik vaksinasini" joriy etish orqali maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida korrupsiyaning oldini olish mumkin.

Umuman olganda, korrupsiyaga qarshi kurashish - bu nafaqat davlat boshqaruvi, balki jamiyatning axloqiy darajasini oshirish yo‘lida amalga oshirilayotgan kompleks islohotlarning ajralmas qismidir. Maktabgacha ta‘lim

tizimida bu boradagi chora-tadbirlar muvaffaqiyatli amalga oshirilgan taqdirda, nafaqat korrupsiyaga qarshi kurashishda, balki yosh avlodning barkamol, halol va adolatli bo‘lib voyaga yetishida katta ahamiyatga ega bo‘ladi.

7. TARBIYALANUVCHILARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH VA DAVLAT TALABLARI BO'YICHA O'ZLASHTIRISH SIFATINI OSHIRISH MASALALARI

Davlatimiz rahbari tomonidan tasdiqlangan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar va qarorlar bu borada asosiy yo‘nalishlarni belgilab berdi. Jumladan:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni – “2022 - 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da ta’lim tizimini zamonaviylashtirish va bolalarni erta yoshdan rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli vazifalar belgilangan.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 6-apreldagi 186-son Qarori – "Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizom”da davlat talablari asosida tayyorlangan dasturlar bo‘yicha tarbiyalanuvchilarning rivojlanish darajasi baholanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining “Ilk qadam” dasturi davlat ta’lim standartlari asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, bolalarning jismoniy, psixologik va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ushbu qaror va dasturlar asosida ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar bolalarning yosh xususiyatlari va individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ularning rivojlanishini ta’minlaydigan metodik yondashuvlarni qo‘llaydilar. Bolalarning davlat talablari bo‘yicha o‘zlashtirish darajasi muntazam monitoring va diagnostika orqali aniqlanadi, bu esa har bir bolaning qaysi sohada qo‘shimcha e’tibor talab etishini aniqlashga yordam beradi.

Tarbiyalanuvchilarga ta’lim-tarbiya berish jarayoni - bu nafaqat bilim berish, balki ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ma’naviy jihatdan sog‘lom shaxs qilib tarbiyalash jarayonidir. Davlat tomonidan belgilanayotgan talablar va ko‘rsatmalar esa bu borada aniq mezon sifatida xizmat qiladi. Pedagoglar zimmasiga esa mazkur

talablarga asoslangan holda ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish vazifasi yuklanadi.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida ta'lim-tarbiya tizimiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimiz kelajagini belgilovchi eng muhim omil - barkamol, bilimli, kasb-hunar egallagan, ongli va vatanparvar yosh avlodni voyaga yetkazishdir. Shu sababli maktabgacha, umumiy o'rta va kasb-hunar ta'lim tizimida tarbiyalanuvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, ularni intellektual va ta'lim-tarbiya jarayonining mohiyati va asosiy tamoyillari bilan tanishtirish zarur.

Ta'lim va tarbiyaning tushunchasi

- **Ta'lim** – insonda muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonidir.
- **Tarbiya** – shaxsning axloqiy, estetik, ma'naviy va jismoniy jihatdan rivojlanishiga qaratilgan jarayondir.

Ta'lim va tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, pedagogik jarayonning asosiy qismlarini tashkil etadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy tamoyillari

Pedagogik jarayon quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Ilmiylik va amaliyotga bog'liqlik;
- Tarbiyalilik va har tomonlama rivojlanishga yo'naltirilganlik;
- Shaxsga yo'naltirilganlik;
- Tarbiyalanuvchining faoliyatini rag'batlantirish;
- O'zlashtirishga individual yondashuv.

Bu tamoyillar ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Tarbiyalanuvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish omillari

a) Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash. Zamonaviy ta'limda an'anaviy uslublar bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalar qo'llanilishi ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Bular jumlasiga:

- klaster, insert, aqliy hujum, "b-b-b" kabi metodlar;
- interfaol dars usullari (jamoaviy ish, rolli o'yinlar);

- raqamli texnologiyalardan foydalanish kiradi.

b) Tarbiyalanuvchining psixologik holatini inobatga olish. Bolalarning bilim o'zlashtirishi ko'p jihatdan ularning psixologik tayyorgarligi, motivatsiyasi va darsga bo'lgan qiziqishiga bog'liq. Shuning uchun pedagoglar mashg'ulotni individual yondashuv asosida olib borishlari lozim.

c) Ota-ona va maktab hamkorligi. Ta'lim-tarbiya jarayonida ota-onalarning ishtiroki juda muhim. Ota-onalar bilan muntazam aloqada bo'lish, farzandlarining o'qishiga befarq bo'lmaslik o'zlashtirish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardoshligini ta'minlash bugungi kunda zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini hamda ilg'or texnologiyalarni faol joriy etishni talab etadi.

Sifat menejmentining asosiy prinsiplarini – mijozga yo'naltirilganlik, jarayonlarga asoslangan yondashuv, uzluksiz takomillashtirish, yetakchilik va ishtirokchilik kabi tamoyillarni amaliyotga joriy etish orqali maktabgacha ta'lim tashkilotlari samarali faoliyat yurita oladi.

Shu bilan birga, ta'lim sifatini boshqarishning yangi modellari – raqamlashtirish, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va innovatsion yondashuvlar orqali – ta'lim jarayonining mazmuni va natijadorligini oshirishda muhim vosita bo'ladi.

Ayniqsa, sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining qo'llanilishi bolalarning individual ehtiyojlariga mos yondashuvni, ta'lim jarayonini avtomatlashtirishni va nazorat tizimlarini takomillashtirishni ta'minlaydi.

Bundan tashqari, blokcheyn texnologiyasi orqali maktabgacha ta'limda ma'lumotlarning shaffofligi va xavfsizligi oshadi. Bu texnologiya yordamida tarbiyalanuvchilarning rivojlanishiga oid ma'lumotlarni xavfsiz saqlash, monitoring qilish va ulardan tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, raqobatbardosh ta'lim muassasalarini shakllantirish va jahon andozalari darajasida xizmatlar ko'rsatish uchun innovatsion texnologiyalarni, xususan AI va blokcheynni ta'lim tizimiga izchil va maqsadli joriy

etish zarur. Bu esa bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan yuqori sifatli va samarali maktabgacha ta'lim tizimini yaratishga xizmat qiladi.

8. XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISH VA TARBIYALANUVCHILARNI RAG'BATLANTIRISH SHAKLLARI

Bola huquqlarining xalqaro va milliy huquqiy asoslari ushbu yo'nalishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, Bola huquqlari to'g'risidagi Xalqaro Konvensiya dunyo miqyosida bolalarni himoya qilish bo'yicha eng muhim hujjatlardan biri bo'lib, unda har bir bolaning yashash, rivojlanish, ta'lim olish, sog'liqni saqlash va himoyaga bo'lgan huquqlari belgilab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi ham ushbu konvensiyaga qo'shilgan holda, bolalarning huquqlarini ta'minlash borasida bir qator huquqiy va institutsional mexanizmlarni shakllantirib kelmoqda.

Xalqaro tajribaga nazar tashlansa, rivojlangan davlatlarda bola huquqlarini himoya qilish tizimi uzviy va barqaror faoliyat yuritadi. Ushbu tizimlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolaning manfaatlarini ustuvorlik bilan ko'zlab, ular uchun xavfsiz, mehribon va teng huquqli muhit yaratishni maqsad qiladi. Shuningdek, ta'lim muassasalarida ijtimoiy adolat, tenglik va insonparvarlik g'oyalarini targ'ib qilish orqali bolalarda to'g'ri dunyoqarash, empatiya va jamiyatga hurmat tuyg'usini shakllantirish mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda, bola huquqlarining qonunchilik darajasida kafolatlanishi va amaliyotda qo'llanishi nafaqat tarbiyalanuvchilar, balki jamiyatning umumiy taraqqiyoti uchun ham xizmat qiladi.

Xavfsiz ta'lim muhiti - bu avvalo bolaga nisbatan jismoniy, ruhiy yoki ijtimoiy tahdid mavjud bo'lmagan, bolaning erkin fikrlashi, so'z erkinligi va shaxs sifatida hurmat qilinishi kafolatlangan muhitdir. Bunday muhitni yaratishda tarbiyachilar, ota-onalar, psixologlar va boshqa mutasaddi tashkilotlar hamkorlikda ishlashi zarur.

Ta'lim muassasalarida bolalarning huquqlari to'g'risida muntazam targ'ibot ishlari olib borilishi, zo'ravonlik, tahqirlash va kamsitish kabi holatlarga mutlaqo yo'l qo'yilmasligi kerak. Har bir bola o'zini maktabda xavfsiz his qilishi, fikrini erkin bildirishi va adolatli munosabatda bo'linishiga ishonchi bo'lishi zarur.

Bola huquqlari – bolaga nisbatan inson huquqlari toifasi bo‘lib, irqi, jinsi, tili, dini, tug‘ilgan joyi, milliy yoki ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiyligi, ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, har bir bola ega bo‘lishi kerak bo‘lgan huquq va erkinliklardir. Xalqaro huquqda 18 yoshga etmaganlarning barchasi bola deb tan olingan.

Bola huquqlari bo‘yicha xalqaro va milliy darajada ko‘plab maxsus hujjatlar mavjud. Xalqaro darajadagi asosiy hujjat – Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konventsiya bo‘lib, u Nyu-Yorkda 1989-yil 20-noyabrda qabul qilingan. Konventsiya 54 ta moddadan iborat bo‘lib, ularda bolalarning huquqlari belgilab qo‘yilgan.

Konventsiya moddalari bo‘yicha asosiy normalar:

- **1–4 moddalar:** “bola” tushunchasi, bolalar manfaatlarining ustuvorligi, ishtirokchi-davlatlarning huquqlarni kamsitmasdan amalga oshirish majburiyati;
- **5–11 moddalar:** hayotga, ismga, fuqarolikka, ota-onasini bilish huquqiga, ota-onaning g‘amxo‘rligi va ajralmasligiga oid normalar;
- **12–17 moddalar:** bolalarning o‘z nuqtai nazarini bildirish, fikrlash, vijdon va din erkinligi, uyushish va tinch yig‘ilishlarga bo‘lgan huquqlari;
- **18–27 moddalar:** davlat tomonidan bolaning ota-onalari va qonuniy vakillariga yordam ko‘rsatish, qo‘pollik va tahqirdan himoya qilish, oilaviy muhitdan mahrum bo‘lgan yoki asrab olingan, aqliy yoki jismoniy jihatdan zaif bolalarni himoya qilish, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy rivojlanish;
- **28–31 moddalar:** ta’lim olish, ona tili va madaniyatidan foydalanish, dam olish va madaniy sohadagi huquqlar;
- **32–36 moddalar:** bolalarni noqonuniy ekspluatatsiya, giyohvand moddalardan foydalanish, o‘g‘irlash va savdodan himoya qilish;
- **37–41 moddalar:** bolalarga nisbatan qiynoqqa solish va qadr-qimmatni kamsituvchi jazo ta’qiqlanishi, jinoiy xatti-harakatlar sodir etishda bolalarning huquqlari, qurolli to‘qnashuvlar va urushlarda himoya.

Konventsiyaning a’zo davlatlar tomonidan bajarilishi ustidan monitoringni BMTning Bola huquqlari bo‘yicha qo‘mitasi amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Konventsiyani 1992-yil 9-dekabrda ratifikatsiya qilgan. O‘zbekistonda bola huquqlari bir qator qonun hujjatlari va me‘yoriy-huquqiy asoslar bilan tartibga solinadi. Bolaning huquq va manfaatlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-apreldagi PQ-4296-sonli “Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qaroriga muvofiq, Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman) o‘z o‘rinbosari - Bolalar huquqlari bo‘yicha vakil lavozimini joriy etgan. Ushbu institutning joriy etilishi mamlakatimizda bolalar huquqlarining amaliy himoyasini kuchaytirishga, ularning manfaatlarini davlat va jamiyat miqyosida yanada samarali himoya qilishga xizmat qiladi.

Ta’lim sohasida esa o‘quvchilarning huquqlarini himoya qilish, shu jumladan, nogironligi bo‘lgan bolalar huquqlarini ta’minlash maktab direktorining bevosita vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu esa ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limni rivojlantirish, barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ularning ijtimoiy integratsiyasini ta’minlashga qaratilgan muhim chora hisoblanadi.

Nogironligi bo‘lgan shaxslar barcha darajadagi ta’lim tashkilotlarida ta’lim olish, o‘z qobiliyatlarini rivojlantirish hamda jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etish huquqiga egadirlar. Ular uchun butun umr davomida ta’lim olish imkoniyatini ta’minlash davlatning asosiy ijtimoiy burchlaridan biridir.

Shuningdek, professional ta’lim olish uchun maxsus shart-sharoitlarga muhtoj nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun turli tip va ko‘rinishdagi ixtisoslashtirilgan professional ta’lim muassasalari tashkil etiladi. Bunday muassasalarda o‘qitish maxsus o‘quv dasturlari asosida, davlat ta’lim standartlariga muvofiq amalga oshiriladi. Bu esa nogironligi bo‘lgan shaxslarning mehnat bozorida raqobatbardosh kadr sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida bola huquqlarining mustahkamlanishi

O‘zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprel kuni umumxalq referendumini orqali qabul qilingan)ning XIV bobi “Oila, bolalar va

yoshlar” deb nomlanadi. Ushbu bobda bola huquqlarini himoya qilishga oid asosiy konstitutsiyaviy normalar belgilab berilgan.

77-moddada quyidagilar qayd etilgan:

“Ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar o‘z farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqish, ularning tarbiyasi, ta’lim olishi, sog‘lom, to‘laqonli va har tomonlama kamol topishi haqida g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar. Davlat va jamiyat yetim bolalarni hamda ota-onasining vasiyligidan mahrum bo‘lgan bolalarni boqishni, tarbiyalashni, ularning ta’lim olishini, sog‘lom, to‘laqonli va har tomonlama kamol topishini ta’minlaydi hamda shu maqsadda xayriya faoliyatini rag‘batlantiradi.”

78-moddada esa quyidagilar belgilangan:

“Farzandlar ota-onasining nasl-nasabi va fuqarolik holatidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar. Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash hamda himoya qilish, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to‘laqonli rivojlanishi uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish davlatning majburiyatidir.”

Mazkur moddalar bola huquqlarining davlat darajasida kafolatlanishini, ota-onalar va jamiyat zimmasidagi mas’uliyatni hamda davlatning ushbu yo‘nalishda faol ishtirokini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni 2008-yil 7-yanvarda qabul qilingan bo‘lib, u bola huquqlarini himoya qilish bo‘yicha davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlarini belgilab beradi. Mazkur qonun xalqaro huquq normalariga, xususan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiyasi tamoyillariga asoslanadi.

Unga ko‘ra, davlat siyosati quyidagi asosiy yo‘nalishlar orqali amalga oshiriladi:

- bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash;
- bola hayoti va sog‘ligini muhofaza qilish;
- bolani kamsitilishdan himoya qilish, kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik;
- bolaning sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish;

- bola huquqlari va imkoniyatlarining tengligini ta'minlash;
- bola huquqlari kafolatlarining huquqiy asoslarini takomillashtirish;
- bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash hamda himoya qilish bo'yicha davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatining ochiqligi va oshkoraligini ta'minlash;
- bolalarning jismoniy, intellektual, ma'naviy va axloqiy kamol topishiga ko'maklashish;
- bola huquqlarini ta'minlash maqsadida davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari hamda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish va rivojlantirish;
- bolalarning ijtimoiy faolligini oshirish hamda voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarni kamaytirishga ko'maklashish.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasida bola huquqlarini ta'minlash masalasi davlat siyosatining markaziy yo'nalishlaridan biridir. Bolaning manfaatlari, huquq va erkinliklarini himoya qilish Konstitutsiya, maxsus qonunlar va Prezident qarorlari bilan mustahkamlab qo'yilgan.

Davlat bola huquqlarini ta'minlashda quyidagi asosiy maqsadlarni ko'zlaydi:

- bolalarning sog'lom, baxtli va xavfsiz hayot kechirishini ta'minlash;
- ularning intellektual, ma'naviy va axloqiy salohiyatini rivojlantirish;
- tenglik, insonparvarlik va adolat tamoyillari asosida ta'lim hamda tarbiya olish imkoniyatlarini kengaytirish.

Shuningdek, bola huquqlarini himoya qilish tizimida davlat organlari, ta'lim muassasalari, fuqarolik jamiyati institutlari va xalqaro tashkilotlarning hamkorligi muhim o'rin tutadi. Ushbu hamkorlik orqali bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning har tomonlama kamol topishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish kafolatlanadi.

9. TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA TARBIYALANUVCHILARNI RAG'BATLANTIRISH

Yurtimizda ta'lim va tarbiya tizimini isloh qilish borasidagi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri – bolalarning ichki salohiyatini ochish, ularni rag'batlantirish orqali ijtimoiy faollik va mas'uliyat hissini shakllantirishdir. Zero, sog'lom, bilimli, faol va iymonli avlod – har qanday davlatning tayanchidir. Shu bois, bolani rag'batlantirish masalasi faqat pedagogik emas, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ham ega bo'lib, milliy taraqqiyot strategiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biridir.

Bolani rag'batlantirish – bu uning ijobiy xatti-harakatlarini e'tirof etish, unga ma'naviy yoki moddiy ko'mak berish orqali uni yanada yaxshiroq harakat qilishga undashdir. Bu tarbiya jarayonining muhim qismlaridan biri bo'lib, bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, intiluvchanlik va faolligini rivojlantiradi.

Rag'batlantirish orqali bola o'zining harakatlari qadrlanayotganini his qiladi, bu esa uni keyingi faoliyatlarda yanada harakat qilishga undaydi. Har qanday ijobiy so'z, maqtov, oddiy tabassum yoki kichik sovg'a ham bolaga katta turtki bo'lishi mumkin. Muhimi, rag'bat samimiy va o'z vaqtida berilishi lozim.

Tarbiyachi yoki ota-ona tomonidan berilgan kichik maqtov – masalan, “Sen juda yaxshi ishlading”, “Men sen bilan faxrlanaman” kabi so'zlar – bolani ruhlantiradi va uni yanada intilishga chorlaydi. Rag'batlantirish doimo bolaning yoshi, xarakteri va psixologik holatiga mos ravishda tanlanishi kerak.

Rag'batlantirish tushunchasi va uning tarbiyadagi o'rni

Rag'bat – bu kishining ijobiy xatti-harakatlarini qo'llab-quvvatlash, uni maqtov, mukofot yoki boshqa shakldagi stimullar orqali rag'batlantirish jarayonidir.

Misol: Tarbiyalanuvchining yaxshi baho olgani uchun unga sovg'a berish – rag'batdir.

Maqtash – bu biror kishining yutuqlari, yaxshi fazilatlari yoki ijobiy xatti-harakatlarini og'zaki yoki yozma shaklda e'tirof etish va baholashdir.

Misol: Yig'ilishda xodimning mehnatini e'tirof etib, uni boshqalarga namuna qilib ko'rsatish – maqtash bo'ladi.

Amaliy ko'rsatish – bu biror faoliyatni yoki ishni qanday bajarilishini bevosita ko'rsatib berish, o'rgatish usulidir.

Misol: Pedagog o'zi amalda bajarib ko'rsatsa – bu amaliy ko'rsatish hisoblanadi.

Jazo – bu kishi tomonidan sodir etilgan salbiy, nomaqbul xatti-harakatlarga nisbatan qo'llaniladigan chora bo'lib, u odatda ogohlantirish, tanbeh yoki boshqa jismoniy yoki ma'naviy ta'sir ko'rinishida bo'ladi.

Misol: Bola ko'proq topolon qilsa ogohlantirish berish - jazo hisoblanadi.

Rag'batlantirish – bu shaxsda ijobiy xatti-harakatlarni yuzaga keltirish yoki mustahkamlashga qaratilgan ma'naviy, moddiy yoki ijtimoiy ta'sir vositasidir. Tarbiya jarayonida rag'batlantirish vositasi sifatida foydalanish bolalarda, tarbiyalanuvchilarda va talabalar ongida o'ziga xos motivatsiyani shakllantiradi, faoliyatga qiziqishni oshiradi va ijobiy xulq-atvorni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Rag'batlantirish turlari va usullari

Rag'batlantirish quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

- **ma'naviy rag'bat:** og'zaki maqtov, e'tirof, faxriy yorliqlar, tarmoqda yoki sahnada tan olish;
- **moddiy rag'bat:** sovg'a, mukofot, stipendiya, moddiy yordam;
- **ijtimoiy rag'bat:** jamoat oldida e'tirof etish, ota-onasini chaqirib maqtash, gazeta-jurnalda maqola chiqarish;
- **ichki rag'bat:** shaxsning o'ziga nisbatan his qilgan qoniqish, orzu va maqsadlar.

Rag'batlantirishning samarali usullari: ball tizimi, yulduzcha berish, reytinglar e'lon qilish, intellektual tanlovlar, musobaqalar, “eng yaxshi” unvonlari, ota-onalar bilan aloqa orqali ijobiy fikr yetkazish.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyada rag'batlantirish metodlari - ta'lim-tarbiya jarayonining muhim vositalaridan biri bo'lib, ular tarbiyalanuvchilarning ichki motivatsiyasini oshirish, ijobiy xatti-harakatlarini shakllantirish va ularni mustahkamlashda katta ahamiyat kasb etadi. Rag'batlantirish orqali tarbiyalanuvchilarda o'ziga ishonch, faoliyatga bo'lgan qiziqish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv kabi sifatlar rivojlantiriladi. Bu metodlar og'zaki maqtov, sovrinlar, ijtimoiy e'tirof va boshqa shakllarda bo'lishi mumkin.

Tarbiyada ibrat-namuna ko'rsatish esa eng samarali ta'sir vositalaridan biridir. Tarbiyachi, ota-ona yoki jamoa a'zolarining ijobiy xulqi, bilimga chanqoqligi, mehnatsevarligi va odob-axloqi tarbiyalanuvchilarga bevosita ta'sir etib, ularda ana shunday fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. "O'rgatishdan ko'ra, o'rnak bo'lish kuchliroq ta'sir ko'rsatadi" degan fikr tarbiya jarayonida ibratning tutgan o'rnini yaqqol ifodalaydi.

Tarbiyalanuvchilarni rag'batlantirish orqali ularning intellektual salohiyatlarini oshirishda individual yondashuv, qobiliyat va qiziqishlarni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Psixologik jihatdan har bir bola o'ziga xos motivatsion tizimga ega bo'lib, rag'bat metodlari shu tizimga moslashtirilgan holda qo'llansa, natijadorlik yuqori bo'ladi. Bu jarayonda bolaning erkin fikrlashi, tanqidiy yondashuvi, muammolarni hal qilish qobiliyati va ijodiy salohiyatini rivojlantirish muhimdir.

Shu bilan birga, rag'batlantirish doimiy va maqsadli bo'lishi, sun'iylikdan xoli, adolatli va asosli tarzda amalga oshirilishi zarur. Bunday yondashuv tarbiyalanuvchilarda o'z ustida ishlashga bo'lgan ichki ehtiyojni shakllantiradi hamda ularni mustaqil, mas'uliyatli va bilimdon shaxs bo'lib kamol topishiga yordam beradi.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotini rivojlantirish va ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarish

Keys: "Yulduzcha" nomli MTMda yangi direktor tayinlandi. U tashkilot infratuzilmasini yangilash va ta'lim-tarbiya jarayonini integratsiyalashgan holda olib borish bo'yicha rivojlantirish dasturini ishlab chiqdi. Dasturda STEAM metodikasini tatbiq etish va ota-onalar bilan interaktiv hamkorlik rejalashtirildi.

Tahlil: Tashkilotni rivojlantirishda strategik boshqaruv, ilg'or pedagogik yondashuvlar va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik muhim o'rin tutadi. Rivojlanish faqat moddiy bazani emas, balki sifatli ta'limni nazarda tutadi.

Natija:

- STEAM asosida 3 yangi dars moduli joriy qilindi;
- Rivojlanish dasturiga asosan 6 oyda 12% ko‘proq yangi bolalar qabul qilindi;
- Ota-onalar ishtirokida har chorakda “Ochiq darslar” o‘tkazila boshlandi.

2. Maktabgacha ta’lim tizimida Davlat talablari va Davlat standartlari

Keys: “Kamalak” MTMda ta’lim jarayoni ko‘p hollarda eski metodikalarga asoslangan edi. Tuman xalq ta’limi MODULi tekshiruvdan so‘ng, ushbu muassasada Davlat ta’lim standartlari (DTS) va Davlat talablari to‘liq joriy etilishi bo‘yicha ishlar boshlandi.

Tahlil: Davlat standartlari pedagogik jarayonning maqsadi, mazmuni, usullari va kutilayotgan natijalarini belgilaydi. DTSga amal qilinmasligi ta’lim sifatining tushishiga olib keladi.

Natija:

- DTS asosida o‘quv-reja qayta ishlab chiqildi;
- 8 nafar pedagog maxsus DTS bo‘yicha malaka oshirdi;
- 3 oy ichida o‘quv sifati monitoringida 27% ijobiy o‘zgarish kuzatildi.

3. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarini amaliyotga tatbiq etish

Keys: “Shirinoy” MTMda bolalar rivojlanishining psixomotor, nutqiy va ijtimoiy-emotsional yo‘nalishlari bo‘yicha kuzatuvlar olib borildi. Natijada ayrim sohalarida rivojlanish sur‘ati pastligi aniqlandi. Direktor Davlat talablariga asosan tuzilgan rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni amaliyotga joriy etdi.

Tahlil: Davlat talablari bolalarning har tomonlama rivojlanishini nazarda tutadi. Amaliyotda bu – dasturlashtirilgan faoliyatlar, baholash mezonlari va kuzatuvlar orqali amalga oshiriladi.

Natija:

- Psixolog va pedagoglar birgalikda yakka tartibdagi mashg‘ulotlar olib bordi;
- 2 oyda nutqiy rivojlanish darajasi 18% ga oshdi.

4. “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi asosida ta’lim-tarbiya jarayonini rejalashtirish

Keys: “Orzu” MTM pedagogik kengashida “Ilk qadam” dasturi asosida har haftalik rejalashtirish jarayoni muvaffaqiyatli olib borildi. Pedagoglar ilgari rejalashtirishda shablonlardan foydalanayotgan edi, endi esa har bir bolaga mos yondashuv joriy qilindi.

Tahlil: “Ilk qadam” dasturi bolalarning yoshiga, individual xususiyatlariga va rivojlanishiga moslashtirilgan o‘quv-tarbiyaviy jarayonni belgilaydi. Rejalashtirishda moslashuvchanlik va monitoring asosiy o‘rin tutadi.

Natija:

- Rejalashtirishda 4 ta yangi metodik qo‘llanma ishlab chiqildi;
- Pedagoglar o‘rtasida tajriba almashish tizimi yo‘lga qo‘yildi;
- Bolalarning faol ishtiroki 25% ga oshdi.

5. Maktabgacha ta’lim sifatini baholash mexanizmini xalqaro dasturlar talablari asosida takomillashtirish

Keys: Farg‘onadagi “Tong yulduzi” MTM UNICEFning “ECERS-R” baholash tizimi bo‘yicha pilot loyiha tanlovi uchun saralandi. Baholovchilar maktabgacha muassasaning o‘yin muhiti, xavfsizlik, o‘quv materiallari bo‘yicha tahlil o‘tkazishdi.

Tahlil: Xalqaro baholash tizimlari (ECERS, CLASS, ITTERS) MTMda ta’lim sifati, muhit, metodikalar va bola markaziyligini baholashga yordam beradi. Bu tizimlar orqali o‘zgarishlar ilmiy asosda amalga oshiriladi.

Natija:

- 12 bandli sifat ko‘rsatkichlari asosida reja tuzildi;
- Xonalar ergonomik jihatdan moslashtirildi;
- Baholovchilar qaytadan kelganda muassasa reytingi 4.2 balldan 5.8 ballga oshdi.

6. Ta’lim tizimida korrupsiyaviy xavf-xatarlarni aniqlash va bartaraf etish masalalari

Keys: “Mehribonlik” MTMda ota-onalar orasida o‘zaro norozilik bo‘ldi – ba’zilar bolalarni guruhga joylashtirishda adolatsizlik borligini aytishdi. Direktor tezkor tekshiruv va anonim so‘rov o‘tkazdi. Korrupsiyaga qarshi reja ishlab chiqildi.

Tahlil: Korrupsiyaviy xavf-xatarlar – ishga qabul qilish, bolalarni joylashtirish, saralash, resurslarni taqsimlashda paydo bo‘lishi mumkin. Ularni bartaraf etishda ochiqlik, hisobot berish va fuqarolik nazorati zarur.

III. MODUL. RAHBAR VA PEDAGOGLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH

- 1. Kasbiy mahoratni muntazam rivojlantirish**
- 2. Pedagog-tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishini tashkil etish va rag'batlantiruvchi muhit yaratish**
- 3. “Uzluksiz kasbiy ta’lim” elektron platformasi va boshqa rivojlantiruvchi ta’limiy dasturlardan foydalanish**
- 4. Maktabgacha ta’lim tizimida uzluksiz metodik xizmatni tashkil etish**
- 5. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonining istiqbol yo‘nalishlarini aniqlash va loyihalashtirish**
- 6. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari “Metodik mahorat kuni” va “Metodik mahorat soati” o‘quv kursini tashkil etish**

*"Menga bitta yaxshi tarbiyachi bering – men sizga
yaxshi jamiyat qurib beraman."*
Konfutsiy (Xitoy mutafakkiri)

Tayanch tushuncha va iboralar: *kasb, shaxs, mahorat, kompetensiya shaxsiy, jismoniy rivojlanish, muxit, o‘z ustida ishlash, barkamol, individual takomillashuv, tarbiyaviy jamoa, self-menejment, rivojlanish, rahbar, vaqtni boshqarish, rejalashtirish, professional o‘rinish, doimiy ta’lim, o‘z-o‘zini tahlil qilish, kamchiliklarni bartaraf etish, shaxsiy taraqqiyot, rag‘bat, shaxs, ilk qadam, kompetensiya ijtimoiy, konseptual bosqich, loyihani amalga oshirish, refleksiv-dagnostik bosqich, shaxsiy va kasbiy mahorat, innovatsion yondashuvlar, kasbiy holat, ish sharoitlari, jamoaviy munosabatlar, kasbiy stress, psixologik farovonlik*

1. KASBIY MAHORATNI MUNTAZAM RIVOJLANTIRISH

Kasbiy mahoratni rivojlantirish zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda har bir mutaxassis uchun alohida ahamiyatga ega. Kasbiy mahorat – bu muayyan sohaga oid bilimlar, ko‘nikmalar va tajriba jamlanmasi bo‘lib, mutaxassisning o‘z ishini muvaffaqiyatli amalga oshirishiga imkon yaratadi. Kasbiy mahoratni rivojlantirish faqat ish jarayonida zarur ko‘nikmalarni egallashni emas, balki ularni doimiy ravishda oshirish, yangilash va samarali qo‘llashni ham o‘z ichiga oladi.

Kasbiy mahoratni rivojlantirishning asosiy jihatlaridan biri o‘z ustida ishlashdir, ya’ni yangi bilimlarni o‘zlashtirish va o‘zgarishlarga moslashish. Bu jarayon muntazam ta’lim va o‘qish, amaliyotlar, tajriba almashish, treninglar, seminarlar va ilmiy-tadqiqot ishlarini o‘z ichiga oladi. Kasbiy mahoratni muntazam rivojlantirish nafaqat shaxsiy rivojlanishga, balki tashkilotning samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Kasbiy mahoratni rivojlantirishda ilmiy yondashuv va analitik fikrlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu mavjud bilimlarni amaliyotda qo‘llash va yangi bilimlarni yaratish, ularni ilmiy asosda rivojlantirishni anglatadi. Shu sababli o‘qish va ta’limning yangi shakllariga, masalan, onlayn kurslar, masofaviy ta’lim va zamonaviy o‘qitish texnologiyalariga e’tibor qaratish lozim.

Mahorat so‘zi arab tilidan o‘zlashgan bo‘lib, “mohirlik”, “ustalik”, “ishni puxta bajarish qobiliyati” degan ma’nolarni anglatadi. Mahorat – bu kishining ma’lum bir faoliyatni yuqori darajada, sifatli va samarali bajarish qobiliyati va tajribasidir. U insonning nazariy bilimlari, amaliy tajribasi va aqliy-psixologik salohiyatining uyg‘unligini ifodalaydi.

Kasbiy rivojlanish uchun **self-menejment** – ya’ni o‘zini boshqarish qobiliyati – eng muhim ko‘nikmalardan biridir. Bu rahbarning o‘z vaqtini, hissiyotlarini, vazifalarini, resurslarini va professional o‘rishini samarali yo‘lga qo‘yish qobiliyatini bildiradi. O‘zini boshqara olgan rahbar jamoadagi boshqaruvni ham muvaffaqiyatli tashkil etadi. O‘zini boshqarish tug‘ma emas, balki shakllantiriladigan va doimiy rivojlantiriladigan ko‘nikmadir. Rahbar bu borada

birinchi navbatda ichki kuchini aniqlashi, stressga bardosh berish ko'nikmalarini rivojlantirishi va hissiy barqarorlikni saqlashi lozim. Har kuni rejalashtirilgan ishlarni bajarish, muhim va shoshilinch vazifalarni farqlay bilish, xatolardan to'g'ri xulosa chiqarish self-menejmentning asosiy belgilaridandir. Shuningdek, rahbar o'zining kuchli va zaif tomonlarini tan olib, ularni tahlil qilishi va ustida ishlashi zarur.

Kasbiy mahoratni rivojlantirishda o'zini tahlil qilish va **self-assessment** usullari katta ahamiyatga ega. O'z ustida ishlash va kamchiliklarni aniqlash, o'zgarishlar qilish va natijalarni kuzatish kasbiy o'sish uchun zarurdir. Zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish ham kasbiy mahoratni oshirishda muhim o'rin tutadi. Texnologik yangiliklarni izlash, yangi vositalar va dasturlarni o'rganish, ish jarayonini optimallashtirish va samaradorligini oshirish kasbiy rivojlanishning ajralmas qismlaridir.

Rahbarning shaxsiy rivojlanishi uning ichki dunyosini boyitish, bilim va ko'nikmalarini kengaytirish, kommunikatsiya madaniyatini oshirish bilan bog'liq bo'lsa, professional rivojlanish doimiy o'rganish va zamonaviy pedagogik hamda boshqaruv texnologiyalarini o'zlashtirish orqali amalga oshadi. Har ikki yo'nalish uyg'un bo'lsa, rahbarning salohiyati ortadi va tashkilotda innovatsion yondashuvlar samarali joriy etiladi.

Kasbiy mahoratni rivojlantirish jarayonida motivatsiya va motivatsion omillar ham katta rol o'ynaydi. Shaxsiy maqsadlar, hayotiy qiymatlar, o'zgarishlarga tayyorlik va yangi imkoniyatlarga intilish, shuningdek boshqaruv va rahbarlik malakalarini rivojlantirish kasbiy o'sishga turtki beradi. Motivatsiya manbalari o'zgarib borishi mumkin, ammo ularning asosida professional muvaffaqiyat va kasbga bo'lgan ishtiyoq yotadi.

Vaqtning boshqarish samarali rahbarlikning ajralmas qismidir. To'g'ri maqsad qo'yish, ishni ustuvorliklarga qarab tartiblash, delegatsiya qilish va vaqt "o'g'rilaridan" qochish muhim ahamiyatga ega. Rejalashtirish jarayonida haftalik va kundalik reja tuzish, asosiy ishlar bilan mayda ishlardan chalg'imaslik zarur.

Muvaffaqiyatli vaqt boshqaruvi rahbarga ishda va shaxsiy hayotda muvozanatni saqlashga yordam beradi.

“Hayot davomida o‘qish” tamoyili shaxsiy rivojlanishda muhim mezonidir. Bilim va malaka tez yangilanadigan resurs bo‘lgani uchun zamonaviy rahbar doimo o‘qib-o‘rganishi, yangi tajriba va metodikalarni amaliyotga tatbiq etishi lozim. Kurslar, seminarlar, vebinarlar va malaka oshirish dasturlari rahbarga yangi bilimlar, innovatsion g‘oyalar va professional tarmoq (networking) shakllantirish imkonini beradi.

Rahbar har doim o‘z ish faoliyatini tanqidiy va tahliliy baholashi lozim. Bu yo‘l bilan xatoliklarni aniqlash, sabablarini o‘rganish va kelgusida takrorlanmasligi uchun choralar ko‘rish mumkin. Tashkilot faoliyatini baholashda obyektiv mezonlar, indikatorlar va natijalarga asoslanish zarur. Kamchiliklarni bartaraf etish faqat jazolash orqali emas, balki sabablarni aniqlab, ijobiy o‘zgarishlar qilish orqali amalga oshiriladi.

Kasbiy mahoratni rivojlantirishning muhim jihatlaridan yana biri – ish joyidagi faol hamkorlik va tajriba almashishdir. Mutaxassis o‘z sohasida tajriba to‘plaganida, u bilim va ko‘nikmalarini boshqalar bilan baham ko‘rishi, o‘rgatishi va yangiliklarni o‘rganishi orqali mahoratini oshiradi. Bu esa tashkilot ichidagi ish muhitini yaxshilash va jamoa samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Kasbiy mahoratni muntazam rivojlantirishda doimiy o‘rganish va amaliyotga e‘tibor qaratish, sohaning yangiliklariga moslashish, ilmiy va texnologik o‘zgarishlarni kuzatish zarur. Bularning barchasi kasbiy o‘sis va muvaffaqiyatli ishlash uchun asosiy elementlardir. So‘ngi tahlillarga ko‘ra, kasbiy mahoratni rivojlantirish nafaqat individual darajada, balki tashkilotning umumiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori uchun **self-menejment**, vaqtni boshqarish va shaxsiy-professional rivojlanish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy rahbar nafaqat tashkilotni boshqaradi, balki o‘zini ham samarali boshqara olishi zarur. Vaqtni to‘g‘ri rejalashtirish, uzluksiz o‘rganish, o‘z faoliyatini tahlil qilish va kamchiliklarni bartaraf etish orqali rahbar o‘zini rivojlantirib, tashkilot ish

samaradorligini oshiradi. “Hayot davomida o‘qish” tamoyili rahbarlik faoliyatining ajralmas qismiga aylanishi kerak. Bu jarayon orqali rahbar sifatida o‘z ustida ishlash va jamoani yetakchilikka yo‘naltirish imkoniyati kengayadi.

2. PEDAGOG-TARBIYACHILARNING KASBIY RIVOJLANISHINI TASHKIL ETISH VA RAG‘BATLANTIRUVCHI MUHIT YARATISH

Tarbiyachining kasbiy rivojlanishining samaradorligi uning tarbiyaviy faoliyatdagi natijalari, bolalar bilan ishlashdagi yondashuvlari va yangiliklarni o‘zlashtirish darajasi orqali baholanadi. Samarali tarbiyachi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay oladi, bolalarning individual xususiyatlarini inobatga oladi va doimiy ravishda o‘z ustida ishlaydi.

Tarbiyachining kasbiy holati uning kasbiy malakasi, psixologik barqarorligi, mehnatga munosabati va kasbiga sadoqati bilan belgilanadi. Kasbiy holat barqaror bo‘lsa, tarbiyachi ishini ishtiyoq bilan bajaradi, bolalarning rivojiga faol hissa qo‘shadi va ishidan qoniqadi.

Uzluksiz ta’lim tizimi pedagog-tarbiyachilarning kasbiy va pedagogik mahoratini rivojlantirish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu tizim orqali ular zamonaviy metodika, innovatsion texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini muntazam ravishda boyitib boradilar.

Pedagog-tarbiyachining kasbiy o‘sishi bir nechta asosiy komponentlardan iborat: kasbiy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar, kasbiy qadriyatlar va ijodiy yondashuv. Har bir komponent pedagogik faoliyatning muhim jihatlarini yoritadi va tarbiyachining kasbiy yetukligini ta’minlaydi.

Kasbiy mahorat darajalari tarbiyachining bilim, ko‘nikma va faoliyatini baholash mezonlariga asoslanadi. Dastlabki darajada tarbiyachi asosiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘ladi. O‘rta darajada u mustaqil ishlay oladi va muammolarni hal qilishda faollik ko‘rsatadi. Yuqori darajada esa tarbiyachi ijodkorlik bilan ishlaydi, tajriba almashadi va boshqalarga namuna bo‘ladi.

Pedagog-tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishi ta'lim tizimining samarali ishlashida, tarbiyalanuvchilarga sifatli ta'lim berish jarayonida eng muhim omillardan biridir. Tarbiyachining malakasi va kasbiy kompetensiyasi nafaqat uning shaxsiy muvaffaqiyatini, balki butun ta'lim tizimining muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Shu sababli pedagoglar uchun kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini yaratish va rag'batlantiruvchi muhitni tashkil etish dolzarb masala hisoblanadi.

Pedagog-tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishini tashkil etish

Kasbiy rivojlanish pedagoglarning kasbga bo'lgan qiziqishini oshiradi, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Ta'lim va treninglar

Pedagoglarni doimiy ravishda zamonaviy o'qitish uslublari, texnologiyalar va pedagogik nazariyalar bilan tanishtirib borish zarur. Ta'lim muassasalarida muntazam seminarlar, treninglar va kurslar tashkil etilishi pedagoglarning kasbiy bilimlarini oshirishga yordam beradi. Ularni zamonaviy metodologiyalar, innovatsion pedagogik texnologiyalar, dasturiy ta'minotlar va o'quv jarayonlarini raqamlashtirish bo'yicha o'qitish kasbiy kompetensiyani mustahkamlaydi.

Tajriba almashish va metodik kengashlar

Pedagoglar o'rtasida tajriba almashish, metodik kengashlar va forumlar tashkil etish kasbiy rivojlanish uchun muhimdir. Bunday uchrashuvlar pedagoglarga o'z tajribalarini bo'lishish, yangiliklardan xabardor bo'lish va muammolarni birgalikda hal qilish imkonini beradi. Shuningdek, pedagoglar uslublarini solishtirib, ularni takomillashtirishga yangi yondashuvlar topadi.

Pedagogning shaxsiy rivojlanishi va psixologik yordam

Kasbiy rivojlanish shaxsiy rivojlanish bilan chambarchas bog'liqdir. Pedagogning psixologik holati, o'ziga bo'lgan ishonchi, stressga qarshi kurashish ko'nikmalari va o'zini tahlil qilish qobiliyati uning samarali ishlashiga ta'sir qiladi. Shu sababli pedagoglar uchun psixologik yordam va stressni boshqarish bo'yicha treninglar tashkil etish zarur. Bu ularning ichki salohiyatini ochishga va kasbiy faolligini oshirishga yordam beradi.

Motivatsiya va mukofotlash tizimi

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishini rag‘batlantirish uchun motivatsiya tizimi muhim ahamiyatga ega. Bu tizim pedagoglarning ishini qadrlash, ularni mukofotlash va muvaffaqiyatlarini tan olishni o‘z ichiga oladi. Rag‘batlantirish moddiy va ma’naviy shaklda bo‘lishi mumkin. Masalan, mukofotlar, sertifikatlar yoki yuqori lavozimlar taklif etish pedagoglarning motivatsiyasini oshiradi. Ilmiy va pedagogik ishlarga e’tibor berish ham kasbiy o‘sishga yordam beradi.

Rag‘batlantiruvchi muhit yaratish

Kasbiy rivojlanish faqat texnik va metodik yondashuvlar bilan cheklanmaydi. Ta’lim muassasalarida pedagoglar uchun rag‘batlantiruvchi muhit yaratish muhimdir. Bunday muhit pedagogning ijodkorligini oshiradi va yangi yondashuvlar sinab ko‘rishga undaydi.

Psixologik va emotsional muhit

Rag‘batlantiruvchi muhit professional, psixologik va emotsional jihatdan qulay bo‘lishi kerak. Pedagoglar o‘zlarini qulay va erkin his qilishlari zarur.

Pedagogning mustaqil ishlash imkoniyati

Rag‘batlantiruvchi muhit pedagogga mustaqil ishlash va innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Tarbiyachilarga eksperiment qilish va yangi pedagogik metodlarni joriy etish imkoniyati motivatsiyani oshiradi, ijodiy salohiyatni namoyon qiladi va ta’lim tizimining samaradorligini kuchaytiradi.

Hamkorlik va jamoaviy ish

Rag‘batlantiruvchi muhit pedagoglarni jamoaviy ishlashga undaydi. Jamoaviy ish orqali pedagoglar tajriba almashadi, bir-birining bilim va ko‘nikmalarini oshiradi, umumiy maqsadlarga erishish uchun hamkorlik qiladi va kommunikativ qobiliyat hamda ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantiradi.

Karyera imkoniyatlari va rivojlanish yo‘llari

Pedagoglar uchun karyera rivojlanishi imkoniyatlarini yaratish rag‘batlantiruvchi muhitning muhim qismi hisoblanadi. Ta’lim muassasalarida yuqori lavozimlarga ko‘tarilish imkoniyatlari bo‘lishi zarur. Malaka oshirish, sertifikatlar olish, ilmiy va metodik ishlar olib borish orqali pedagoglar o‘z

karyeralarini rivojlantirishi mumkin. Bu ularning ishga bo'lgan ishtiyoqini va motivatsiyasini oshiradi.

Pedagog-tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishini tashkil etish va rag'batlantiruvchi muhit yaratish ta'lim sifatini oshirish, tarbiyachilarning kasbga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish va shaxsiy hamda professional o'sishida muhim ahamiyatga ega. Pedagoglar uchun kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini yaratish, tajribalarni kengaytirish va yangi metodologiyalarni o'zlashtirish orqali ta'lim muassasalarida yuqori sifatli ta'lim tizimi shakllantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagog-tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishi – bu doimiy o'rganish, o'z ustida ishlash va yangilikka intilish jarayonidir. Ularning kasbiy o'sishi bosqichma-bosqich amalga oshadi: boshlang'ich tayyorgarlik, malaka oshirish, tajriba orttirish va yetuklik darajasiga chiqish. Tarbiyachining kasbiy holati uning bilim darajasi, kasbga bo'lgan munosabati, amaliy ko'nikmalari va shaxsiy fazilatlarini o'z ichiga oladi. Uzlüksiz ta'lim tizimi pedagogning bilim va mahoratini muntazam yangilash imkonini yaratadi.

3. “UZLUKSIZ KASBIY TA'LIM” ELEKTRON PLATFORMASI VA BOSHQA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIMiy DASTURLARDAN FOYDALANISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – pedagog xodimlarning kasbiy salohiyatini doimiy ravishda rivojlantirish, ya'ni ularning uzluksiz malaka oshirishini samarali tashkil etishdir. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan direktorlar hamda tarbiyachilar uchun bu jarayon nafaqat kasbiy o'sish, balki ta'lim sifatini ta'minlash vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega.

Pedagoglarning o'z ustida muntazam ishlashi, yangi pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni o'zlashtirishi, metodik yondashuvlarni yangilashi zamonaviy ta'lim standartlariga muvofiq kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga

xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, malaka oshirish jarayonining metodologik asoslarini chuqur o'rganish, monitoring mexanizmlarini ishlab chiqish va samaradorlikni baholash dasturini yaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Ushbu mavzuning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, u ta'lim tashkilotlarida kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish, pedagoglarning o'z ustida ishlash madaniyatini shakllantirish hamda o'qitish sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

1. Uzlüksiz kasbiy ta'lim nima?

Uzlüksiz kasbiy ta'lim – bu shaxsning kasbiy malakasini oshirish va rivojlantirish uchun mo'ljallangan, ta'lim jarayonlarini davomiy va uzlüksiz tarzda olib borishni anglatadi. Asosiy maqsadi – xodimlarni zamonaviy texnologiyalar, kasbiy talablar va bozor ehtiyojlariga mos tayyorlashdir.

Uzlüksiz kasbiy ta'lim nafaqat bosqichma-bosqich amalga oshiriladi, balki ta'lim jarayonida shaxsning qarorlar qabul qilish, muammolarni hal etish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga ham e'tibor qaratadi.

2. Elektron ta'lim platformalarining roli

Uzlüksiz kasbiy ta'limni elektron platformalar orqali amalga oshirish ta'lim jarayonini qulay va samarali qiladi. Elektron platformalar quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

- **onlayn darslar va treninglar** – talabalar o'z vaqtida va joyidan qat'i nazar malaka olishlari mumkin.
- **interaktiv o'quv materiallari** – video darslar, testlar, masalalar va topshiriqlar orqali tarbiyalanuvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.
- **shaxsiylashtirilgan ta'lim** – har bir foydalanuvchi uchun o'ziga xos o'quv rejasi tuziladi.
- **resurslarga kirish** – kitoblar, maqolalar, ilmiy ishlanmalar va boshqa ma'lumotlarni tez topish imkonini beradi.
- **fikr-mulohaza va baholash** – tarbiyalanuvchilarning yutuqlarini baholash va fikr-mulohazalarni tez olish imkonini yaratadi.

3. Ta'lim dasturlarining turlari

Uzluksiz kasbiy ta'lim doirasida turli ta'lim dasturlari mavjud:

- **kasbiy malaka oshirish kurslari** – xodimlar va mutaxassislar o'z kasbiy bilimlarini yangilash yoki kengaytirish imkoniga ega bo'ladi.
- **sertifikatlashtirish dasturlari** – tarbiyalanuvchilarni malakali mutaxassis sifatida sertifikatlash imkonini beradi; sertifikatlar ish beruvchilar uchun xodimning malakasi haqida aniq ko'rsatkichdir.
- **seminarlar va konferensiyalar** – kasbiy rivojlanish uchun ilmiy-amaliy seminarlar va konferensiyalar tashkil etiladi.
- **ixtisoslashgan treninglar** – ma'lum bir soha yoki kasbda maxsus bilimlarni berish uchun mo'ljallangan treninglar.

4. Tarbiyalanuvchilarga qaratilgan foydalar

Uzluksiz kasbiy ta'limning afzalliklari:

- **yangi ko'nikmalar va bilimlar** – tarbiyalanuvchilarga zamonaviy mehnat bozori talablariga mos bilimlar va ko'nikmalarni beradi.
- **flexibilite va qulaylik** – tarbiyalanuvchilar o'z vaqtlarini va joylarini tanlab ta'lim olishlari mumkin, bu esa samaradorlikni oshiradi.
- **karyera imkoniyatlarini kengaytirish** – rivojlangan malakalarga ega xodimlar ko'proq karyera imkoniyatlariga ega bo'ladi.
- **shaxsiy rivojlanish** – shaxsiy rivojlanish va o'zgarishga tayyor mutaxassislar o'z sohalarida muvaffaqiyatli bo'ladi.

5. Rivojlantiruvchi ta'limiy dasturlar

Rivojlantiruvchi dasturlar tarbiyalanuvchilarning kognitiv, hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan:

- **kreativ fikrlashni rivojlantirish** – yangi g'oyalar yaratish va ishlab chiqish imkonini beradi.
- **liderlik va boshqaruv ko'nikmalarini oshirish** – rahbarlar uchun maxsus dasturlar, boshqaruv va muammolarni hal etish ko'nikmalarini oshiradi.

- **jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish** – jamoada ishlash, muloqot va hamkorlikda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur ko'nikmalarni shakllantiradi.

6. Texnologiyalarni joriy etish

Yangi texnologiyalar, xususan sun'iy intellekt, o'qitish jarayoniga yangi imkoniyatlar yaratadi:

- **virtual o'quv muhitlari** – tarbiyalanuvchilar virtual sinflarda ta'lim olishlari mumkin, bu ularga yangi tajribalar beradi.

- **big data** – tarbiyalanuvchilarning natijalarini tahlil qilish va shaxsiy yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

7. Kasbiy ta'limning kelajagi

Uzluksiz kasbiy ta'limning kelajagi – ta'lim jarayonining yanada interaktiv va shaxsiylashtirilgan bo'lishi bilan bog'liq. Ta'lim tarbiyalanuvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslashtiriladi, yangi texnologiyalar esa jarayonni soddalashtiradi va samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, uzluksiz kasbiy ta'lim va rivojlantiruvchi dasturlar shaxsning malakasini oshirishga yordam beradi, ish bozorida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur vositalarni taqdim etadi. Elektron platformalar va onlayn kurslar jarayonni qulaylashtirib, keng miqyosda foydalanishga imkon yaratadi.

Ta'lim tashkiloti xodimlarining uzluksiz malaka oshirishini ta'minlash – ta'lim sifatini oshirishda asosiy omillardan biri bo'lib, bu jarayon metodologik jihatdan puxta tashkil etilishi, tizimli yondashuv va innovatsion texnologiyalar asosida olib borilishi zarur.

Monitoring samaradorligini aniqlash – uzluksiz malaka oshirishning natijadorligini baholashda muhim bosqich hisoblanadi. Monitoring quyidagi tamoyillar asosida tashkil etiladi: tizimlilik, aniqlik, ob'ektivlik, muntazamlilik, individual yondashuv va shaffoflik. Pedagoglarning mustaqil o'qish, malaka oshirish faoliyati va yangi bilimlarni amaliyotga qo'llash qobiliyatlari kuzatiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida direktor va tarbiyachilarning malaka o'sishini baholash uchun **portfoliolar** yuritilishi lozim. Portfolio pedagogning

professional rivojlanish tarixini, yutuqlarini va mustaqil o'rganish faoliyatini aks ettiruvchi muhim hujjatdir.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tashkiloti xodimlarining uzluksiz malaka oshirishi ta'lim sifatini ta'minlovchi ustuvor yo'nalish bo'lib, raqamli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta'lim talablariga mos metodik yondashuvni shakllantiradi.

4. MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA UZLUKSIZ METODIK XIZMATNI TASHKIL ETISH

Maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonining dolzarb ehtiyojlari va muammolarini aniqlash, ularning eng optimal yechimini izlash va belgilash zarurati ta'lim sohasidagi o'zgarishlarni inobatga olgan holda kuchaymoqda. Pedagoglar malakasini oshirish, pedagogik mahoratini rivojlantirish hamda ularning ta'lim jarayonida o'zaro moslashuvchanligini ta'minlash jamiyatdagi umumiy o'zgarishlar bilan uyg'unlashgan holda amalga oshirilishi lozim.

Ilg'or pedagogik tajribalarni aniqlash va ommalashtirish, tarbiyaviy va ta'limiy yondashuvlarni yaxshilash uchun metodik va ilmiy ishlanmalarni ilgari surish zarurati mavjud. Shu bilan birga, pedagoglarning professional rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish va ularni optimallashtirish orqali ta'lim tizimi sifatini yuqori darajaga ko'tarish mumkin. Ushbu jarayonda malaka oshirishning zamonaviy shakllari va mazmuni muntazam yangilanib borishi, o'zgartirilishi va takomillashtirilishi lozim.

Pedagoglarning ish samaradorligini oshirish, yangi metodlarni joriy etish va ilg'or tajribalardan samarali foydalanish orqali maktabgacha ta'lim tizimining sifatli rivojlanishini ta'minlash mumkin. Ta'lim tizimi, uning ishtirokchilari va doimiy takomillashib borayotgan uslublar asosida amalga oshirilgan tadbirlar bolalarning ta'lim olishini yanada mukammal qilishga yo'naltirilgan.

Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishda mavjud ehtiyoj va muammolarni aniqlash, pedagoglarning malakasini oshirish yo'llarini

ishlab chiqish va ta'lim jarayonining samaradorligini yaxshilashga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish muhimdir.

Maktabgacha ta'lim tizimida uzluksiz metodik xizmatni tashkil etish

Maktabgacha ta'lim tizimi bolalarning intellektual, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishi uchun asosiy bosqich bo'lib, bu davrda bola shaxsiyatining shakllanishi, olamni tushunishi va ijtimoiylashuvi boshlanadi. Uzluksiz metodik xizmat pedagoglarning malakasini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Bu xizmatni samarali tashkil etish uchun quyidagi qarorlar amalga oshirilishi zarur:

1. Uzluksiz metodik xizmatning maqsadi va qarorlar

Uzluksiz metodik xizmatning asosiy maqsadi pedagoglarning bilim va malakalarini doimiy oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining samarali faoliyatini ta'minlashdir. Buning uchun quyidagi qarorlar qabul qilinishi lozim:

- **pedagoglarni doimiy malaka oshirishga jalb qilish:** muntazam malaka oshirish kurslari tashkil etish va yangi pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish.
- **metodik yordam ko'rsatish tizimini yaratish:** pedagoglarga tizimli metodik yordam ko'rsatish, ularning ehtiyojlariga mos o'quv resurslarini taqdim etish va yangiliklardan xabardor qilish.

2. Tashkiliy tuzilishi va qarorlar

Uzluksiz metodik xizmatni samarali tashkil etish uchun tashkiliy tuzilma muhim rol o'ynaydi. Shu maqsadda quyidagilar amalga oshirilishi lozim:

- **markazlashtirilgan metodik markazlar tashkil etish:** maktabgacha ta'lim tizimida metodik markazlar tashkil etilib, pedagoglarga doimiy metodik yordam ko'rsatish. markazlarning faoliyatini muvofiqlashtirish orqali xizmat samaradorligini oshirish mumkin.
- **hududiy metodik markazlar faoliyatini yaxshilash:** har bir hududda metodik markazlar faoliyatini yo'lga qo'yish va ularni markazlashgan tizimga integratsiya qilish. bu resurslar va bilimlarni almashish imkoniyatlarini yaratadi hamda tarbiyachilarni bir-biriga qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

3. Metodik xizmatning asosiy yo‘nalishlari va qarorlar

Metodik xizmatni samarali tashkil etish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish lozim:

- **pedagogik texnologiyalarni joriy etish:** zamonaviy o‘quv texnologiyalarini o‘rgatish, interaktiv metodlarni joriy etish, masofaviy o‘quv platformalaridan foydalanish va metodik qo‘llanmalar bilan tanishtirish.

- **o‘quv dasturlari va metodik qo‘llanmalarni yangilash:** dasturlar va qo‘llanmalarni muntazam yangilash va pedagoglarni ular bilan tanishtirish, ta’lim jarayonining yangiliklarga moslashishini ta’minlash.

- **shaxsiy yondashuvni rivojlantirish:** har bir pedagogning ehtiyojlariga mos metodik yordam ko‘rsatish, individual yondashuvni qo‘llash orqali tarbiyachilarning o‘ziga xos muammolarini hal qilish.

4. Uzluksiz metodik xizmatning asosiy qarorlari

- **muntazam seminarlar va treninglar o‘tkazish:** pedagoglarni yangilangan metodik yondashuvlar bilan tanishtirish.

- **tarbiyachilarni baholash va tahlil qilish:** pedagoglarning ish faoliyatini baholash va tahlil qilish tizimini joriy etish, zaif tomonlarini aniqlash va metodik yordam ko‘rsatish.

- **pedagoglarning kreativ imkoniyatlarini rivojlantirish:** kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga imkon beruvchi dasturlar va platformalar yaratish.

5. Uzluksiz metodik xizmatning kelajagi va qarorlar

- **raqamli texnologiyalarni keng joriy etish:** onlayn kurslar, virtual treninglar va masofaviy o‘qitish metodlarini kengaytirish. pedagoglarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish va faoliyatda qo‘llashga o‘rgatish.

- **ilmiy-tadqiqot ishlarini yo‘lga qo‘yish:** pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda rivojlantirish, innovatsiyalarni amalga oshirish.

- **krossover yondashuvni qo‘llash:** turli metodik yondashuvlarni integratsiya qilish, pedagoglar o‘rtasida tajriba almashish va ilmiy-amaliy ishlanmalarni joriy etish.

Uzluksiz metodik xizmatni samarali tashkil etish ta'lim sifatini oshiradi, pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantiradi va bolalar uchun yuqori sifatli ta'limni ta'minlaydi. To'g'ri tashkil etilgan metodik xizmat maktabgacha ta'lim tashkilotlarining muvaffaqiyatini belgilaydi.

Xulosa qilganda, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishda ta'lim-tarbiya jarayonining dolzarb ehtiyoj va muammolarini aniqlash, ularning optimal yechimlarini topish va amaliyotga joriy etish muhim ahamiyatga ega. Har bir pedagogning ehtiyoj va talablarini inobatga olgan holda, umumkasbiy va pedagogik mahoratini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqilishi zarur. Uzluksiz malaka oshirish tizimini yo'lga qo'yish, mazmun va shakllarini doimiy yangilash talab etiladi. Ilg'or pedagogik tajribalarni aniqlash, ommalashtirish va targ'ib qilish orqali sohadagi innovatsion yondashuvlarni kengaytirish mumkin, bu esa maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonining istiqbol yo'nalishlarini aniqlash va loyihalashtirish

Ta'lim islohoti zamonaviy pedagogni shakllantirishni maqsad qilgan: u yangicha fikrlovchi, axborotni samarali tahlil qila oladigan, izlanishga tayyor va ijodkor shaxs bo'lishi kerak. Ta'lim mazmuni va dasturlari qanchalik mukammal bo'lmasin, ularni amaliyotga tatbiq etish pedagogning shaxsiy mahorati va professional kompetensiyasiga bog'liq.

Pedagog kadrlarni malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi ularning ijodiy imkoniyatlarini, kasbiy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, natijada tinglovchilarning ta'lim-tarbiya sifatini oshirish mumkin. Ta'lim islohoti talablariga muvofiq pedagogik kadrlar malakasini oshirish tizimini uzluksizlik prinsipi asosida qayta tashkil etish lozim.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimi tub mohiyatiga ko'ra ijtimoiy jarayon bo'lib, unda malakasini oshirayotgan shaxs – ya'ni pedagog - o'qituvchi, uslubshunos va guruhdagi hamkasblari bilan ko'p qirrali munosabatlarga kirishadi. Ushbu munosabatlar jarayonida u nafaqat yangi bilim, ko'nikma va malakalarni

egallaydi, balki o'zining shaxsiy sifatlarini - muloqot madaniyati, boshqalarga munosabati, ularni tushunish qobiliyati kabi jihatlarni ham rivojlantiradi.

Shundan kelib chiqib, bizningcha, pedagogning o'z pedagogik mahoratini uzluksiz oshirib borishida tahliliy faoliyat belgilovchi omil sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, tahliliy faoliyatni pedagogning malaka oshirish jarayonidagi asosiy predmet sifatida ko'rib chiqish o'rinlidir.

Pedagogning o'z tahliliy faoliyatini ta'lim islohotlari talablari asosida ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishi, pedagogika fanining zamonaviy yutuqlari bilan uyg'unlashtirgan holda ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashi nihoyatda muhimdir. Pedagog o'z pedagogik faoliyatini tahlil asosida baholab, ta'lim-tarbiya jarayonini islohot talablariga nomuvofiq yo'nalishlarga og'ishidan saqlanishi zarur. Buning uchun kurs davridagi mashg'ulotlarda, shuningdek, kursdan keyingi faoliyatida fan va texnika yutuqlari hamda pedagogik tadqiqotlar natijalarini o'rganib borishi, ularni o'z amaliy faoliyatiga tatbiq etishi lozim.

Shu bilan birga, ish joyidagi metodik ishlar tizimi hamda mustaqil bilim olish faoliyatining samarali tashkil etilishi ham pedagogning professional o'sishini belgilovchi muhim omillardandir.

Demak, pedagogning kursdagi faoliyati faqat kurs mashg'ulotlari mazmunini o'zlashtirish bilangina chegaralanmay, balki kursdan keyingi uzluksiz o'qish va o'z ustida ishlash jarayonini ham o'z ichiga oladi. Bu esa yagona g'oya - ta'lim, tarbiya va shaxsiy kamolotning uzviy birligi tamoyiliga xizmat qiladi. Aynan shu bog'liqlik qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimining asosiy mohiyatini tashkil etadi.

O'z navbatida, bu uchala komponent - nazariya, amaliyot va shaxsiy rivojlanishning yaxlitligi hamda o'zaro bog'liqligi malaka oshirish mazmunini belgilaydi. Metodik ishlar tizimi malaka oshirish jarayonining nazariy va ilmiy yo'nalishini aniqlab beradi hamda bu yo'nalishlarni hal etish uchun zarur sharoitni taqozo qiladi.

Shunday qilib, pedagogning amaliy faoliyati unda muammolar paydo bo'lishining manbai bo'lsa, pedagogik nazariya esa ushbu muammolarni amaliy hal etish sharoitini yaratadi. Har bir pedagog o'zining ta'lim-tarbiya faoliyatida

uchraydigan muammolarni hal etishda nazariya va amaliyot uyg'unligiga tayanadi. Aynan shu uyg'unlik pedagogik faoliyatni faollashtiruvchi, rivojlantiruvchi manba hisoblanadi. O'z navbatida, bu holat ta'lim-tarbiya jarayonini, malaka oshirishni tashkil etish va takomillashtirishda metodologik asos sifatida xizmat qiladi.

Pedagog sifatli ta'lim-tarbiya berish bilan birga milliy qadriyatlarni o'quvchilarga singdirishi, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashi ham zarur. Ushbu maqsad pedagogning faoliyati orqali amaliyotda o'z ifodasini topadi. Shu boisdan tinglovchilar va malaka oshirish tashkilotchilari (PQT va MOP) faoliyatida pedagoglarda bilimga tashnalik, yangilikka intilish, o'ziga ortiqcha baho berish ("men hamma narsani bilaman") kabi xatarlardan voz kechish, doimiy o'rganish va malaka oshirishning foydasiga ishonchni mustahkamlash muhimdir.

Insonning har qanday faoliyati, uning xarakteri va shakli qanday bo'lishidan qat'i nazar, ma'lum ichki intilish, istak va motiv asosida amalga oshadi. Shu sababli pedagogik mahoratni takomillashtirish pedagogik kadrlar malakasini oshirish tizimining asosiy maqsadi hisoblanadi.

Malaka oshirish tizimida faoliyat yuritayotgan tajribali pedagoglarning ta'kidlashicha, guruhlarda tinglovchilar tayyorgarligi darajasiga ko'ra odatda uch xil bo'ladi: kuchli, o'rtacha va past darajadagi tinglovchilar. Agar pedagog o'quv materiali mazmunini kuchli tinglovchilarga tayanib tanlasa, past tayyorgarlikka ega tinglovchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishi susayadi. Aksincha, past tayyorgarlikka ega tinglovchilarga tayanilsa, yuqori va o'rtacha tayyorgarlikdagi tinglovchilar malaka oshirish jarayoniga bo'lgan qiziqishini yo'qotadi.

Shu sababli "o'rtacha yondashuv prinsipi"dan voz kechish, ya'ni ta'lim jarayonida tinglovchilarning real individual xususiyatlarini inobatga olish zamon talabi hisoblanadi. Har bir pedagogning individual ehtiyojlarini, tayyorgarlik darajasini va o'sish imkoniyatlarini hisobga olish – malaka oshirish jarayonining sifat ko'rsatkichini belgilovchi eng muhim omildir

Axborot tushunchasi va uning mazmuni

Axborot (lotincha *informatio* - "tushuntirmoq", "bayon etmoq") - zamonaviy fan va siyosatning asosiy tushunchalaridan biridir. Dastlab axborot kishilar

tomonidan og‘zaki shaklda, keyinchalik esa yozma yoki boshqa vositalar orqali uzatilgan ma’lumot sifatida shakllangan. Hozirgi kunda “axborot” tushunchasi quyidagi ma’nolarni anglatadi:

1. Biror voqea yoki hodisa haqidagi batafsil xabar, ma’lumot. Masalan, davlatlar o‘rtasidagi muzokaralar natijasida tuzilgan bitim yoki shartnoma to‘g‘risida hukumat tomonidan beriladigan rasmiy xabar “axborot” deb ataladi. Xalqaro huquqda esa ikki yoki undan ortiq davlatlar o‘rtasida olib borilgan diplomatik muzokaralar natijasida tuzilgan bitimlar, shartnomalar yoki qabul qilingan boshqa qarorlar haqidagi xabar ikki yoki undan ortiq davlatlar tomonidan rasmiy ravishda e’lon qilinadi. Odatda ikki davlat o‘rtasida olib borilgan muzokaralar haqidagi rasmiy xabar qo’shma axborot deb yuritiladi.

2. Ba’zi vaqtli nashrlarning nomi sifatida. Masalan, *O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining axboroti* yoki boshqa ilmiy nashrlar “Axborot” so‘zi bilan ataladi. Bunday holatda “axborot” – jamiyatning ijtimoiy hayotiga oid ilmiy, amaliy va tahliliy ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan nashrni anglatadi.

3. Axborot – kishilar, predmetlar, faktlar, hodisalar, jarayonlar va shu kabilar haqidagi ma’lumotlar majmui sifatida. Bu ma’noda axborot inson faoliyatining barcha jabhalarida – ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, madaniy sohalarda – mavjud bo‘lgan, ularni ifodalovchi ma’lumotlar yig‘indisini anglatadi.

Axborotlashtirish esa – axborot resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish orqali fuqarolar, davlat hokimiyati va o‘zini o‘zi boshqarish organlari, tashkilotlar hamda jamoat birlashmalarining axborot sohasidagi ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqlarini ro‘yobga chiqarish maqsadida optimal sharoitlar yaratish uchun tashkil etiladigan ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnik jarayonlar majmuini ifodalaydi.

Boshqacha aytganda, axborotlashtirish – bu jamiyat hayotining barcha sohalarida axborot resurslaridan samarali foydalanish, ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish tizimini takomillashtirishga qaratilgan murakkab jarayon bo‘lib, u zamonaviy davlat boshqaruvi va ijtimoiy taraqqiyotning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

Informatsion jarayonlar- axborotni qidirish, yig‘ish, qayta ishlash, to‘plash, saqlash va tarqatish jarayoni. Pedagoglarning malakasini oshirish va metodik ishlarni rivojlantirish quyidagi yo‘nalishlar orqali amalga oshiriladi:

1. **Pedagogik tahlil va diagnostika** – pedagoglarning didaktik va metodik bilimlarini baholash uchun diagnostik tadbirlar o‘tkazish.
2. **Treninglar va seminarlar** – zamonaviy ta’lim usullari va interfaol metodlar bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish.
3. **Pedagogik kouching** – tajribali pedagoglarni metodik yordamga muhtoj pedagoglar bilan ishlashga jalb qilish.
4. **Uslubiy birlashmalar** – pedagoglar va mutaxassislarni jalb etish orqali tajriba almashish.
5. **Ta’lim resurslari** – elektron darsliklar, interaktiv materiallar va zamonaviy didaktik vositalar bilan ta’minlash.
6. **Raqamli platformalar** – “Bolalik akademiyasi” kabi onlayn platformalardan foydalanish.
7. **Metodik xizmatlar** – pedagogik kengashlar, amaliy seminarlar, maslahatlar va master-klasslar orqali faol ishtirok etish.
8. **“Metodik mahorat kuni” va “Metodik mahorat soati”** – o‘quv kurslarini tashkil etish.

Ta’lim tashkilotlarida metodik ishlarni o‘rganish va tahlil qilish orqali ularning faoliyatini takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish mumkin:

1. **Metodik ishlarning holatini tahlil qilish.** Ta’lim tashkilotlarida amalga oshirilayotgan metodik ishlarni muntazam ravishda tahlil qilish, ularning qo‘llanilishi va samaradorligini baholash zarur. Bu orqali mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyati yaratiladi.

2. **Pedagoglarning malakasini oshirish.** Metodik ishlarni takomillashtirish uchun pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish maqsadida kurslar, seminarlar va treninglar tashkil etish muhimdir. Bu esa ularning zamonaviy pedagogik metodlardan samarali foydalanishini ta’minlaydi.

3. Innovatsion metodlarni joriy etish. Metodik ishlarni rivojlantirish maqsadida yangi innovatsion texnologiyalar va interfaol usullarni joriy etish, pedagoglar o'rtasida tajriba almashish jarayonini yo'lga qo'yish zarur.

4. Hamkorlikni kuchaytirish. Ta'lim tashkilotlari o'rtasida o'zaro hamkorlikni mustahkamlash, pedagoglarning jamoaviy faoliyat yuritishi hamda umumiy metodik masalalar yuzasidan fikr almashuvini rag'batlantirish samarali natija beradi.

5. Tayanch davlat o'quv dasturiga asoslanib variativ dasturlar yaratish. Bu pedagogik jarayonlarning sifatini oshirishga xizmat qiladi.

6. Metodik ishlar monitoringi. Metodik faoliyat samaradorligini kuzatish va muntazam monitoring o'tkazish orqali mavjud holatni baholash hamda zarur o'zgartirishlarni kiritish imkonini beradi.

7. Resurslardan samarali foydalanish. Metodik ishlarni tashkil etishda zarur bo'lgan adabiyotlar, elektron resurslar, texnik jihozlar va boshqa vositalar bilan ta'minlash hamda ulardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu yo'nalishlar asosida ta'lim tashkilotlaridagi metodik ishlarni takomillashtirishga erishish mumkin, bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi xodimlarning kasbiy mahoratini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

Maktabgacha ta'lim tashkilotining yillik ish rejasining 3-bo'limi - tashkilotning metodik ishlar mazmuni qayd etiladigan bo'lim hisoblanadi. Ta'lim tashkilotlarida metodik ishlarni o'rganish va tahlil qilishda yillik ish rejasining mazkur bo'limidagi vazifalar bajarilishiga alohida e'tibor qaratiladi.

O'quv-amaliy seminarlar. Yiliga ikki marta - oktyabr va yanvar oylarida ikki bosqichda (nazariy va amaliy) seminarlar o'tkazilishi rejalashtiriladi. Seminar mavzulari o'quv yilining asosiy vazifalari hamda tashkilotning ta'lim-tarbiya jarayonlari samaradorligini oshirishga qaratilgan mavzulardan tanlanadi. O'tkazilgan seminarlar bo'yicha tegishli hujjatlar, bayonnomalar va ish materiallari yig'ma jild shaklida jamlanadi.

Pedagoglar uchun maslahatlar va mahorat maktablari. Pedagoglar uchun maslahatlar soati metodist tomonidan tashkil etilib, bu jarayonga direktor, metodist, psixolog, musiqa rahbari, defektolog, jismoniy tarbiya yo'riqchisi hamda ilg'or pedagoglar jalb qilinadi.

Pedagogik jarayonni jamoa bo'lib kuzatish. Har bir guruhda yilda bir marta pedagogik jarayonni jamoaviy kuzatish rejalashtiriladi. Bunda markazlarda ishlash, guruh bo'lib faoliyat yuritish jarayonlari o'rganiladi. Pedagogik ish staji bir yil bo'lmagan yosh mutaxassislar uchun bunday kuzatuv rejalashtirilmaydi. Jamoaviy kuzatish faqat guruh tarbiyachilari emas, balki defektolog, psixolog, musiqa rahbari, jismoniy tarbiya yo'riqchisi va til o'qituvchisi faoliyatini ham qamrab olishi zarur.

Bayram tadbirlari va ko'ngil ochish soatlarini rejalashtirish. Ushbu yo'nalishda kalendar reja asosida bayram ertaliklari, turli tashkilot va idoralar bilan hamkorlikdagi tadbirlar (bola hayoti xavfsizligi, YPX bilan uchrashuvlar, tabiiy ofatlardan saqlanish va boshqalar), sport bayramlari va musobaqalar o'tkazish rejalari ishlab chiqiladi.

Pedagogik-kouching hamkorligi. Kouching ta'lim jarayonining mazmunini chuqur anglashga, pedagogning kasbiy o'sish bosqichlarini aniqlashga, motivatsiyani oshirishga hamda mas'uliyat hissini kuchaytirishga xizmat qiladi. Ushbu hamkorlik barcha pedagoglar uchun mo'ljallangan bo'lib, u ta'lim-tarbiya jarayonidagi bo'shliqlarni to'ldirish, yosh va tajribasiz kadrlarni qo'llab-quvvatlash, metodik yordam ko'rsatish hamda ularning jamoaga integratsiyasini ta'minlashni maqsad qiladi.

Pedagogik kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash ta'lim tizimidagi islohotlarning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon zamonaviy axborot oqimida to'g'ri yo'l topa oladigan, izlanishga tayyor, kasbiy kompetensiyalarga ega, yangicha fikrlovchi, ijodkor pedagog shaxsini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim islohoti sharoitida pedagogik mahoratni doimiy tahlil qilish, bilim va ko'nikmalarni yangilash orqali tarbiyachilarning shaxsiy hamda kasbiy salohiyatini oshirish - sifatli ta'lim-tarbiyaning asosi hisoblanadi.

Malaka oshirish jarayonida demokratik va gumanistik yondashuvlar asosida inson omiliga tayangan holda, tinglovchilarning ehtiyojlari va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan tabaqalashtirilgan va individuallashtirilgan yondashuv muhim ahamiyatga ega. Kursdan keyingi uzluksiz o‘qish va o‘z ustida ishlash bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan malaka oshirishning samaradorligini oshirishda metodik xizmatlar, kouching, innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar va ilmiy izlanishlar muhim o‘rin tutadi.

Maktabgacha ta‘lim tizimida pedagoglarning malakasini oshirish yillik ish rejalari, seminarlar, treninglar, tajriba almashish mashg‘ulotlari, metodik qo‘llanmalar hamda diagnostik tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Bu esa ularning zamonaviy ta‘lim talablariga javob bera oladigan malakali mutaxassis sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Pedagogik-kouching hamkorligi yosh va tajribasiz kadrlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning motivatsiyasini oshirish va jamoaviy hamkorlikni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta‘lim tizimida pedagog xodimlarning kasbiy mahoratini oshirish, ularning axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini aniqlash va monitoring olib borish ta‘lim sifatini yaxshilashda muhim omildir. Pedagoglarning didaktik va metodik usullardan foydalanishdagi kamchiliklarini aniqlash orqali ularni malaka oshirish kurslari, seminar-treninglar va mentorlik dasturlari orqali bartaraf etish mumkin. Ta‘lim tashkilotlaridagi metodik ishlarni muntazam o‘rganish va tahlil qilish esa ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

6. MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARI “METODIK MAHORAT KUNI” VA “METODIK MAHORAT SOATI” O‘QUV KURSINI TASHKIL ETISH

Maktabgacha ta‘lim sohasida samarali va sifatli ta‘lim berish uchun pedagoglar o‘z bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda yangilab borishlari zarur. Buning uchun metodik mahoratni oshirish va yangi pedagogik yondashuvlarni

o'rganish juda muhimdir. Shu sababli, "Metodik mahorat kuni" va "Metodik mahorat soati" o'quv kurslarini tashkil etish tarbiyalanuvchilarning ta'lim olish sifatini yaxshilash va pedagoglarning kasbiy malakasini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu kurslarning asosiy maqsadi - maktabgacha ta'lim tashkilotlarida metodikalar va pedagogik yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim jarayonini samarali tashkil etishdir.

Metodik mahorat kuni:

"Metodik mahorat kuni" – bu bolalar, tarbiyachilar va boshqa pedagogik xodimlar uchun tashkil etiladigan, metodikalarni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus kunlik tadbir. Bu kun davomida pedagoglar yangi metodikalarni o'rganish, ular bilan tanishish va amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Metodik mahorat soatining maqsadlari:

- Pedagoglarni metodik yondashuvlar va texnikalar bo'yicha yangilash;
- Tarbiyachilarga ta'limning yangi yo'nalishlarini o'rgatish;
- Maktabgacha ta'limda amaliy usullarni qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirish.

Metodik mahorat soatlari tarbiyachilarga o'z uslublarini takomillashtirish va yangilash imkonini yaratadi. Bu o'quv kursi o'tkazishda metodik qo'llanmalar, testlar, mashg'ulotlar va o'rganish jarayonini sinab ko'rish kabi usullar qo'llanilishi mumkin.

O'quv kurslarining samaradorligini baholash uchun tarbiyachilar va bolalar bilan anketalar va testlar o'tkazish mumkin. Shuningdek, kurs davomida bolalarning bilim darajasi, pedagoglarning metodik ishlash ko'nikmalari hamda tarbiyachilar tomonidan ta'lim jarayonida kiritilgan o'zgarishlar kuzatiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "Metodik mahorat kuni" va "Metodik mahorat soati" o'quv kurslarini tashkil etish pedagogik jarayonni takomillashtirish va pedagoglarni zamonaviy metodikalarga o'rgatish uchun muhim vositadir. Bu kurslar orqali tarbiyachilar o'z kasbiy kompetensiyalarini oshirib, bolalarga sifatli ta'lim berishga yanada yaqinlashadilar. Metodik yondashuvlarning to'g'ri

qo'llanishi ta'limning samaradorligini oshiradi, bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va tarbiyachilarning metodik ishlarini takomillashtiradi.

Jismoniy rivojlanish dasturi bolalarning sog'lig'i, jismoniy chiniqishi va faol hayot tarzini shakllantirishga qaratilgan. Ushbu dastur orqali bolalar ertalabki badantarbiya, sport mashg'ulotlari, gigiyena qoidalari, ovqatlanish madaniyati kabi asosiy ko'nikmalarni o'zlashtiradilar. Sog'lom turmush tarzini erta yoshdan shakllantirish orqali bolalarda immunitet kuchayadi, ruhiy holat ijobiylashadi va maktabga tayyorlanish darajasi yaxshilanadi. Bu dasturning muhim jihati shundaki, u nafaqat jismoniy sog'lomlik, balki ongli, mustaqil va faol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Harakatli o'yinlar, sport musobaqalari, ochiq havoda o'tkaziladigan faoliyatlar bolalarda ijtimoiylashuv va guruhda ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish dasturi bola shaxsining ichki dunyosini boyitish, o'zini anglash, boshqalarni tushunish va ijtimoiy munosabatlarda to'g'ri yo'l tutishni o'rgatishga yo'naltirilgan. Ushbu yo'nalishdagi tarbiya bolaning empatiya, muomala madaniyati, o'z his-tuyg'ularini boshqarish, nizolarni hal qilish kabi muhim ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish orqali bolalar atrofdagi insonlar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishni, do'stlik, hamjihatlik, mehr-oqibat kabi qadriyatlarni tushunishni o'rganadilar. Bu dastur maktabgacha va maktab davrida ruhiy barqarorlik va psixologik qulay muhit yaratishda katta ahamiyatga ega. Bolalarning o'ziga ishonchi ortadi, shaxsiy chegaralar va jamiyatdagi roli haqida tasavvuri kengayadi.

Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari dasturi bolalarning til rivoji, muloqot madaniyati, savodxonlik va fikrlash salohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Nutq va til o'rgatish dasturlari orqali bolalar tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, so'z boyligini oshirish, grammatik tuzilmalardan to'g'ri foydalanish, erkin fikr bildirish, savol-javob qilish, hikoya qilish, o'qish va yozish kabi ko'nikmalarni egallaydilar. O'qish va yozishga tayyorgarlik bosqichlari bola tafakkurini chuqurlashtiradi, ularning mustaqil o'qish va yozish orqali bilim olish salohiyatini

osHIRadi. Ushbu dastur maktabdagi o'quv faoliyatining poydevorini yaratadi va bolani jamiyatda erkin va samarali muloqotga tayyorlaydi.

Bilish jarayoni – bola tomonidan atrof-muhitni anglash, tahlil qilish, muammolarni hal qilish va yangi bilimlarni o'zlashtirish faoliyatidir. Ushbu dastur bolaning kuzatish, eslab qolish, taqqoslash, umumlashtirish, mantiqiy fikrlash, savol berish, izchil fikrlash kabi aqliy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bilish jarayonining kuchaytirilishi tarbiyalanuvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini orttiradi, mustaqil fikr yuritish va muammolarni hal qilish malakalarini shakllantiradi. Bu dasturning muhim jihati shundaki, u har bir bola o'z individual qobiliyatlari asosida bilimlarni o'zlashtirishi uchun qulay sharoit yaratadi. Dastur orqali bolalar kashfiyot qilish, sinab ko'rish, tajriba o'tkazish orqali faol o'rganish usullarini o'zlashtiradilar.

Ijodiy rivojlanish dasturi bolaning estetik didi, tasavvuri, fantaziyasi, yangicha fikrlash qobiliyati va badiiy o'zini ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan. Rassomchilik, musiqiy faoliyat, drama, raqs, qurilish o'yinlari, she'riyat kabi yo'nalishlar bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Bunday faoliyatlar orqali bolalar nafaqat o'z fikrlarini badiiy ifodalashni, balki o'ziga xos yondashuv, mustaqil qaror qabul qilish va yangi g'oyalar yaratish ko'nikmalarini egallaydilar. Ijodkorlik tarbiyalanuvchilarning o'zini anglash va namoyon etishida muhim rol o'ynaydi, ularning tashabbuskor, ishtiyoqli va o'z fikrini erkin bayon qila oladigan shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

KEYS 1. Kasbiy mahoratni muntazam rivojlantirish

Holat: "Yulduzcha" nomli MTTda 5 yildan ortiq ishlayotgan tarbiyachilar o'z ustida ishlashni to'xtatgan. Yangi usullarga qiziqish kamaygan. Rahbariyat bu holatni o'zgartirishga qaror qiladi.

Muammo: Kasbiy mahoratni rivojlantirishda sustkashlik va bir maromda ishlash holati kuzatilmoqda.

Topshiriqlar:

- Har oylik “Kasbiy rivojlanish haftaligi”ni joriy etish;
- Ichki monitoring asosida har bir tarbiyachi uchun “Individuallashtirilgan rivojlanish xaritasi” ishlab chiqish;
- Seminar va ustoz-shogird mashg‘ulotlari tashkil qilish.

Yechim: Rahbariyat tomonidan 3 oylik kasbiy o‘sish rejasi ishlab chiqildi. Har chorakda baholash joriy qilindi. Faol ishtirokchilarga rag‘batlar berildi.

Natija: 6 oy ichida 80% tarbiyachi yangi metodikani sinab ko‘rdi va ichki baholashda yuqori natijalarga erishdi.

KEYS 2. Pedagog-tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishini tashkil etish va rag‘batlantiruvchi muhit yaratish

Holat: “Quyoshcha” MTTda yosh tarbiyachilar tashabbus ko‘rsatmayapti, tajribali pedagoglar esa o‘z bilimini boshqalar bilan bo‘lishmayapti.

Muammo: Jamoada o‘zaro o‘rganish va rag‘batlantirish mexanizmlari yo‘q.

Topshiriqlar:

- Mentorlik tizimini yo‘lga qo‘yish: har bir yosh tarbiyachiga tajribali ustoz biriktirish;
- “Oy tarbiyachisi” tanlovini joriy etish;
- Ichki forumlar: “Bir kasb – bir tajriba” haftaligi tashkil qilish.

Yechim: Tashkilot metodik kengashi tomonidan motivatsion tizim ishlab chiqildi. Ilg‘or tajriba almashinuvi uchun videodarslar yaratildi.

Natija: Yosh tarbiyachilarning faol ishtiroki 40% ga oshdi, ustozlar esa “Mahoratli mentor” unvonlari bilan taqdirlandi.

KEYS 3. “Uzluksiz kasbiy ta’lim” elektron platformasi va boshqa rivojlantiruvchi ta’limiy dasturlardan foydalanish

Holat: “Tong nuri” MTTda pedagoglar elektron platformalardan foydalanmayapti. Raqamli savodxonlik past.

Muammo: “Uzluksiz kasbiy ta’lim” platformasiga bo‘lgan qiziqish past va foydalanish darajasi juda kam.

Topshiriqlar:

- “Platformadan birinchi qadam” treningi o‘tkazish;
- Platformada o‘qilgan kurslar asosida ochiq mashg‘ulotlar o‘tkazish.

Yechim: Pedagoglar uchun texnik ko‘mak guruhi tuzildi. Masofaviy o‘quv kurslarini tanlash va o‘zlashtirish bo‘yicha ichki yo‘riqnoma ishlab chiqildi.

Natija: 3 oy ichida 15 nafar pedagog “Uzluksiz kasbiy ta‘lim”dan muvaffaqiyatli kurslar o‘tdi. Ular ochiq darslar tashkil etib, o‘z tajribasini baham ko‘rdi.

KEYS 4. Maktabgacha ta‘lim tizimida uzluksiz metodik xizmatni tashkil etish

Holat: “Oltin baliqcha” MTTda metodik xizmat faqat rejali hujjatlar bilan cheklanib qolgan, real ko‘mak yo‘q.

Muammo: Tarbiyachilar amaliy muammolar yuzasidan metodik yordam ololmayapti.

Topshiriqlar:

- “Metodik maslahatlar markazi” tashkil qilish;
- Har oyda amaliy-uslubiy seminarlar o‘tkazish;
- Metodik burchakni yangilash, zamonaviy ko‘rgazmalar bilan boyitish.

Yechim: Har haftalik “Muammoga metodik yechim” deb nomlangan kichik mashg‘ulotlar yo‘lga qo‘yildi. Tarbiyachilar o‘z muammolarini yozma tarzda topshirib, javob olishdi.

Natija: 2 oy ichida 25 ta muammo tahlil qilindi, har biriga amaliy yordam ko‘rsatildi. Jamoada metodik ko‘makka ishonch ortdi.

KEYS 5. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ta‘lim-tarbiya jarayonining istiqbol yo‘nalishlarini aniqlash va loyihalashtirish

Holat: “Bilim gulchambari” MTTda o‘quv yilidan yiliga faqat takrorlanuvchi rejalar asosida ishlanmoqda. Innovatsion yo‘nalishlar inobatga olinmayapti.

Muammo: Ta‘lim-tarbiya mazmunida yangilik, farqlashtirish va istiqbolni ko‘zlash yo‘q.

Topshiriqlar:

- Bolalar qiziqishi va ehtiyojlari asosida moslashtirilgan dasturlarni tanlash;

- Innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha kichik guruhlar tuzish.

Yechim: “Kelajakni birga loyihalashtiramiz” nomli ichki loyiha tanlovi o'tkazildi. Eng yaxshi 3 ta loyiha 2025-yil ish rejasiga kiritildi.

Natija: O'quv yili boshida bolalarning faolligi va motivatsiyasi oshdi. Pedagoglar yangilik yaratishga intila boshladi.

KEYS 6. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari “Metodik mahorat kuni” va “Metodik mahorat soati” o'quv kursini tashkil etish

Holat: “Mehrjon” MTTda pedagoglar o'z darslarining sifati haqida fikr almashmaydi. Tajriba almashinuvi sust.

Muammo: Kasbiy mulohaza, tahlil va ilg'or tajriba almashish yetarli emas.

Topshiriqlar:

- Har oyda “Metodik mahorat kuni”ni o'tkazish;
- Har haftada “Metodik mahorat soati”da aniq mavzular asosida tahlil mashg'ulotlari qilish.

Yechim: Videodars tahlili asosida ochiq muhokamalar bo'lib o'tdi. Har bir mashg'ulot oxirida metodik tahlil savollari muhokama qilindi.

Natija: 2 oy ichida 10 ta ochiq mashg'ulot o'tkazildi. 70% pedagog o'z darsini takomillashtirishga oid shaxsiy reja ishlab chiqdi.

IV. MODUL. INSON RESURLARINI BOSHQARISH

1. Boshqaruvning zamonaviy usullari yordamida inson resurslarini boshqarish

2. Inson resurslaridan foydalanish samaradorligi va rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish va baholash

3. Jamoada sog'lom muhitni tashkil etish va ahil jamoani shakllantirish yo'llari

4. Zamonaviy rahbar xususiyatlari

5. Xodimlarni tizimli rag'batlantirish va motivatsiyalash

Tayanch tushuncha va iboralar: hamkorlik, hurmat, ishonch, mas'uliyat, muloqot, birdamlik, empatiya, motivatsiya, yetakchilik, adolat, halollik, qo'llab-quvvatlash, murosaga kelish, ijobiy muhit, o'zaro tushunish, jamoaviy ruh, fikr almashish, bag'rikenglik, bahamjihatlik, maqsadga yo'naltirilganlik, xodimlarni rag'batlantirish nazariyasi, motivatsiya borasidagi zamonaviy muammolar, tashkilotda madaniy shart-sharoitlarning o'zgarishi, xodimlarni rag'batlantirishning uslublari, xodimlarni rag'batlantirish turlari, xodimlarni nomoddiy motivatsiyasi, xodimlarni moddiy rag'batlantirish.

1. BOSHQARUVNING ZAMONAVIY USULLARI YORDAMIDA INSON RESURLARINI BOSHQARISH

Bugungi kunda inson resurslarini boshqarish faqat xodimlarni yollash, ularga ish haqi belgilash va mehnat intizomini nazorat qilish bilan cheklanmaydi. Bu soha strategik yondashuvni, xodimlarning salohiyatini aniqlash va rivojlantirishni, ularni rag'batlantirish, motivatsiya tizimlarini takomillashtirish, yetakchilikni rivojlantirish va ijtimoiy-psixologik muhitni boshqarish kabi ko'plab zamonaviy funksiyalarni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, raqamlashtirish (digitallashtirish) va sun'iy

intellekt asosida shakllanayotgan boshqaruv texnologiyalari inson resurslari bilan ishlashning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda.

Mazkur ishda boshqaruvning zamonaviy usullari, jumladan, kompetensiyaga asoslangan boshqaruv, moslashuvchan (agile) boshqaruv tizimlari, kouching va mentorlik, texnologik integratsiya (HR texnologiyalari), analitik yondashuvlar va sun'iy intellekt asosida qaror qabul qilish metodlari tahlil qilinadi. Ushbu yondashuvlarning inson resurslarini boshqarishdagi o'rni, afzalliklari, amaliyotda qo'llanilishi va natijalari ko'rib chiqiladi.

Asosiy maqsad – inson resurslarini boshqarishda zamonaviy boshqaruv usullarining ahamiyatini aniqlash, ularning samaradorligini baholash va milliy tashkilotlarda joriy etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdir. Shuningdek, mavzu doirasida xalqaro tajribalar o'rganilib, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari ham tahlil qilinadi.

Inson resurslari tushunchasi va ahamiyati

Inson resurslari – bu har qanday tashkilotda faoliyat yuritayotgan yoki uni rivojlantirishga qodir bo'lgan odamlar, ya'ni xodimlar, ularning bilim, ko'nikma, malaka, tajriba, salohiyat, motivatsiya va shaxsiy fazilatlarini ifodalovchi tushunchadir.

Inson resurslarini boshqarish (IRB) – bu tashkilotda mehnat qilayotgan xodimlarni tanlash, yollash, motivatsiya qilish, baholash, o'qitish va rivojlantirish jarayonlarini o'z ichiga oluvchi tizimdir. U tashkilot strategiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va uning samaradorligini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi.

Inson resurslari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. **Xodimlar** – tashkilotda ishlovchi barcha ishchi va mutaxassislar.
2. **Bilim va ko'nikmalar** – xodimlarning professional darajasi va malakasi.
3. **Motivatsiya va intilish** – ishlashga bo'lgan ichki rag'bat va maqsad sari harakat qilish xohishi.
4. **Salohiyat** – o'sish, rivojlanish, rahbarlik qilish yoki muammolarni hal qilish qobiliyati.

5. **Ijtimoiy va shaxsiy fazilatlar** – jamoada ishlash qobiliyati, mas’uliyat, halollik, liderlik va boshqalar.

2. **Zamonaviy boshqaruv usullari va ularning IRBdagi roli**

Bugungi kunda inson resurslarini boshqarishda quyidagi zamonaviy yondashuvlar keng qo‘llanilmoqda:

Strategik inson resurslarini boshqarish. Bu yondashuvda IRB tashkilotning umumiy strategik maqsadlariga integratsiyalashgan bo‘ladi. Strategik IRB quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- kadrlar rejalashtirish;
- strategik yollash (talent acquisition);
- kompetensiyalarga asoslangan yondashuv;
- raqobatbardosh ish haqi tizimini yaratish.

Raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv. Raqamli transformatsiya inson resurslari sohasida quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- HRM tizimlari (masalan: SAP HR, Oracle HR, Workday) orqali ma’lumotlarni boshqarish;
- onlayn yollash platformalari (LinkedIn, HeadHunter);
- sun’iy intellekt asosida nomzodlarni saralash;
- masofaviy ta’lim va onlayn treninglar.

Moslashuvchan boshqaruv. Agile yondashuvi dastlab IT sohasida paydo bo‘lgan bo‘lsa-da, keyinchalik HR boshqaruviga ham tatbiq etildi. Uning asosiy xususiyatlari:

- moslashuvchanlik va tezkorlik;
- xodimlarning fikrini inobatga olish;
- jamoaviy ishga urg‘u berish;
- kichik guruhlarda tajriba o‘tkazish (pilot loyihalar).

Kompetensiyalarga asoslangan yondashuv. Bu yondashuvda xodimlarni baholash va rivojlantirish ularning kasbiy bilim, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlariga asoslanadi. Kompetensiyalar asosida quyidagilar amalga oshiriladi:

- ishga yollash mezonlarini aniqlash;

- xodimlarni sertifikatlash va o‘qitish;
- lavozimlar bo‘yicha kasbiy yo‘nalishni belgilash.

Yetakchilik va xodimlarni rivojlantirish. Zamonaviy rahbarlar xodimlarni faqat ijrochi sifatida emas, balki tashkilotning faol ishtirokchilari sifatida ko‘rishadi. Shu sababli yetakchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish va ichki mentorlik dasturlarini yo‘lga qo‘yish muhimdir.

Zamonaviy IRB usullarining afzalliklari. Zamonaviy boshqaruv usullarining inson resurslari sohasida qo‘llanilishi quyidagi natijalarga olib keladi:

- mehnat unumdorligi va samaradorlik oshadi;
- ijtimoiy-psixologik muhit yaxshilanadi;
- xodimlar o‘rtasida sodiqlik kuchayadi;
- inson kapitalidan to‘liq foydalaniladi;
- innovatsion g‘oyalarga ochiqlik ortadi.

Inson resurslarini boshqarish jarayonida zamonaviy yondashuvlardan foydalanish har qanday tashkilotning barqaror rivojlanishi uchun muhim omildir. Strategik fikrlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish, xodimlar bilan muloqot va ularning salohiyatini rivojlantirish – zamonaviy boshqaruvning asosi hisoblanadi. Bugungi raqobatbardosh muhitda tashkilotlar faqat ilg‘or inson resurslari siyosatini yuritgan taqdirda muvaffaqiyatga erishishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, inson resurslarini boshqarish tashkilotlarning samarali faoliyati uchun muhim omil hisoblanadi. Kadrlarni to‘plash va tanlash, motivatsiya tizimlarini ishlab chiqish, kadrlar ehtiyojini prognoz qilish, malaka oshirish va kadrlar zaxirasini yaratish jarayonlari tashkilotning rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Kadrlarni to‘g‘ri joylashtirish va ularning motivatsiyasini oshirish orqali ishchilarning samaradorligini yaxshilash mumkin. Bularning barchasi esa tashkilotning raqobatbardoshligini ta’minlash va uzoq muddatli muvaffaqiyatini kafolatlashda muhim rol o‘ynaydi.

2. INSON RESURLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI VA RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARINI TAHLIL QILISH VA BAHOLASH

Inson resurslarini rivojlantirish, ularni raqobatbardosh mehnat kuchiga aylantirish, salohiyatini yuzaga chiqarish va iqtisodiy o'sishga xizmat qiladigan qilish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Ushbu mavzuda olib boriladigan tahlil va baholash ishlari esa davlat siyosatini belgilash, strategik qarorlar qabul qilish hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Inson resurslaridan foydalanish tushunchasi va ahamiyati

Inson resurslari - bu insonning mehnat qilish qobiliyati, bilim, malaka, salohiyat, sog'lig'i va kreativ fikrlashi kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Davlat va jamiyat taraqqiyotida inson omilining hal qiluvchi o'rni borligi zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda alohida urg'u bilan qayd etilgan.

To'g'ri boshqarilgan inson resurslari orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- ishlab chiqarish samaradorligini oshirish;
- innovatsion faoliyatni jadallashtirish;
- ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash;
- raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va ularni to'g'ri joylashtirish;
- jamiyatdagi tengsizlik va ishsizlik darajasini kamaytirish.

Inson resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash mezonlari

Inson resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash uchun quyidagi asosiy indikatorlar mavjud:

1. **Ish bilan bandlik darajasi** – aholining iqtisodiy faol qismining ish bilan ta'minlanganlik holati.
2. **Ishsizlik darajasi** – umumiy ish kuchi ichida ishsizlar ulushi.
3. **Mehnat unumdorligi** – ishlab chiqarilgan mahsulot hajmining band aholiga nisbati.
4. **Ta'lim darajasi** – ishchi kuchining malaka va bilim darajasi.

5. Sog'liqni saqlashga kirish imkoniyati – inson salohiyatining uzluksiz rivojlanishi uchun tibbiy xizmatlar sifati va mavjudligi.

6. Ijtimoiy infratuzilmalarning holati – transport, kommunikatsiya, uy-joy va kommunal xizmatlar orqali inson faoliyatining qo'llab-quvvatlanishi.

Ushbu ko'rsatkichlar orqali hududlar yoki butun mamlakat bo'yicha inson resurslari salohiyatining holati aniqlanadi.

Inson resurslarining rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mamlakatda aholi sonining ortib borishi bilan mehnat bozori hajmi kengaymoqda. Bu esa yangi ish o'rinlari yaratishni, zamonaviy kasblarga o'qitishni talab qiladi.

Inson resurslaridan samarali foydalanish uchun quyidagi takliflar keltiriladi:

1. Ta'lim tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish – amaliy ko'nikmalarga asoslangan o'quv dasturlarini joriy etish.

2. Kasb-hunar o'qituvini kengaytirish – ayniqsa, chekka hududlarda yoshlarni zamonaviy kasblarga o'rgatish.

3. Ish o'rinlari yaratish va investitsiyalarni jalb qilish – bandlikni oshirish orqali inson resurslaridan foydalanuvchanlikni kuchaytirish.

4. Ayollar va nogironligi bo'lgan shaxslarni mehnat bozoriga keng jalb etish – teng imkoniyatlarni yaratish.

5. Raqamli iqtisodiyotga o'tish – inson kapitalining innovatsion salohiyatini ishga solish.

Inson resurslaridan samarali foydalanish har qanday jamiyatning barqaror taraqqiyotini belgilovchi asosiy omildir. Unga sarmoya kiritish, salohiyatini ro'yobga chiqarish va har tomonlama rivojlantirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy adolat tamoyillariga ham xizmat qiluvchi strategik maqsaddir. O'zbekistonning keyingi bosqichdagi islohotlarida aynan inson kapitalini kuchli taraqqiyot omili sifatida e'tirof etish va shunga muvofiq strategiyalar ishlab chiqish zarur.

Inson resurslaridan foydalanish samaradorligi va tashkilotlar

Inson resurslaridan foydalanish samaradorligi tashkilotning eng muhim elementlaridan biridir. Samarali inson resurslari menejmenti nafaqat tashkilotning

maqsadlariga erishishiga yordam beradi, balki xodimlarning motivatsiyasini oshiradi, mehnat samaradorligini yuqori darajaga ko'taradi va ish muhitini yaxshilaydi.

Inson resurslari samaradorligi quyidagi jihatlar orqali baholanadi:

- xodimlarning faolligi;
- ularning bilim va malakalari;
- ishlashga bo'lgan yondashuvlari va intilishlari.

Samaradorlik ko'rsatkichlariga quyidagilar kiradi: ishga kelish darajasi, ish vaqtidan to'g'ri foydalanish, xodimlarning professional malakasi, kasallik yoki ta'tillar sababli ishda bo'lmagan vaqtlar. Xodimlarning ishlash faoliyatini doimiy tahlil qilish va monitoring qilish, samarali treninglar va rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish zarur.

Inson resurslarining harakat ko'rsatkichlarini tahlil qilish tashkilotdagi xodimlarning faoliyati, o'zaro aloqalari, ishga kirish va ish joyidagi o'zgarishlarni o'rganishni anglatadi. Bu jarayonda xodimlarning tashkilotdagi o'rni, ishga kirish tezligi, almashinish darajasi va yangi ko'nikmalarga moslashish darajasi baholanadi.

Inson kapitalini rivojlantirish ko'rsatkichlari xodimlarning bilim va malakasini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlar natijasidir. Xodimlarning o'zini rivojlantirishi, yangi ko'nikmalarni egallashi va malaka oshirish kurslariga qatnashishi jarayonning muhim qismidir. Inson kapitali rivojlangan tashkilotlarda xodimlar ishlarini yanada samarali bajara olishadi va mas'uliyatlarini kuchaytirishadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inson resurslaridan foydalanish

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xodimlarning mehnat samaradorligini (KPI) baholashda, birinchi o'rinda pedagogik malaka va bolalar bilan ishlash samaradorligi hisobga olinadi. Xodimlarning ish samaradorligi ularning pedagogik faoliyati va bolalar bilan ishlash sifatiga bog'liqdir.

Xodimlarni doimiy baholash ularning o'z ustida ishlashini va yangi bilimlarni egallashini rag'batlantiradi. Shuningdek, xodimlarning pedagogik yondashuvlari va bolalar bilan o'zaro aloqasi samaradorlikni aniqlashda asosiy omil hisoblanadi.

Xulosa sifatida, Inson resurslarini samarali boshqarish va rivojlantirish tashkilotning muvaffaqiyatiga ta'sir qiluvchi eng muhim omillardan biridir. Tashkilotlarda xodimlar bilan ishlash samaradorligini oshirish uchun aniq va o'lchanadigan ko'rsatkichlarni yaratish, doimiy baholash va xodimlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Inson kapitali tashkilotning eng qimmatli resursi bo'lib, uni rivojlantirish uchun yaratilgan dasturlar va siyosatlar tashkilotning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydi.

Maktabgacha ta'lim tizimida bu jarayonlar ayniqsa muhimdir, chunki bolalar bilan ishlash yuqori malaka va maxsus pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Shunday qilib, xodimlar samaradorligini baholash va rag'batlantirish pedagogik sifatni va bolalar tarbiyasini yuqori darajaga olib chiqadi.

3. JAMOADA SOG'LOM MUHITNI TASHKIL ETISH VA AHIL JAMOANI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Har qanday tashkilot, muassasa yoki ishchi guruhning muvaffaqiyati birinchi navbatda jamoaning ichki muhitiga va a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga bog'liqdir. Sog'lom muhit mavjud bo'lgan jamoada har bir xodim o'zini qadrlangan, eshitilgan va qo'llab-quvvatlangan his qiladi. Bu nafaqat ish samaradorligini oshiradi, balki tashkilot ichida uzoq muddatli barqarorlikni ham ta'minlaydi. Quyida jamoada sog'lom muhit yaratish va ahil jamoani shakllantirish yo'llari keltiriladi:

1. Ochiq va samimiy muloqotni yo'lga qo'yish

Jamoa a'zolari o'rtasidagi ishonchli va ochiq muloqot muhitini shakllantirish juda muhim. Har bir xodim o'z fikrini erkin ayta oladigan, tanqidiy mulohazalarini bimalol bildiradi oladigan sharoit yaratilishi kerak. Rahbariyat ham xodimlarning fikr-mulohazalariga ochiq bo'lishi, ular bilan tez-tez uchrashuvlar o'tkazib, dolzarb masalalarni muhokama qilishi foydali bo'ladi.

2. Hurmat va tenglik tamoyillariga amal qilish

Jamoaning barcha a'zolari, lavozimidan qat'i nazar, bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lishi lozim. Har kim o'zining kasbiy yondashuvi, tajribasi va

shaxsiyati bilan qadrlanishi zarur. Tenglik tamoyillariga rioya qilinadigan jamoada ichki raqobat sogʻlom shaklga ega boʻlib, oʻzaro hasad yoki nizo kamayadi.

3. Jamoaviy ishni ragʻbatlantirish

Individual yutuqlar qadrli boʻlsa-da, jamoaviy natijalarga erishish har doim ustuvor boʻlishi kerak. Bu maqsadda birgalikdagi loyihalar, muammolarni yechish uchun umumiy maslahatlar, guruhda ishlashga yoʻnaltirilgan topshiriqlar tashkil etilishi lozim. Shu jarayonda har bir aʼzo oʻzini jamoaning muhim boʻlagi sifatida his qiladi.

4. Motivatsiya va ragʻbatlantirish tizimini yoʻlga qoʻyish

Har bir xodim mehnatining qadrlanishi unga boʻlgan hurmat va eʼtiborni bildiradi. Muvaffaqiyatli bajarilgan ishlar uchun maqtov, ragʻbat yoki mukofot tizimi jamoa ruhiyatiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi va xodimlarni faolroq hamda masʼuliyatliroq boʻlishga undaydi.

5. Konfliktlarni hal qilish madaniyatini shakllantirish

Har qanday jamoada qarama-qarshiliklar yoki tushunmovchiliklar yuz berishi tabiiy. Muhimi, bu holatlarni ochiq va xolisona tarzda hal qilishdir. Konfliktlarni eʼtiborsiz qoldirmasdan, ularni ijobiy muloqot orqali bartaraf etish jamoada ruhiy sogʻlomlikni taʼminlaydi.

6. Professional rivojlanishga imkon yaratish

Jamoa aʼzolarining doimiy oʻsishi va malakasini oshirib borishi ular orasida oʻzaro hurmat va ijobiy raqobatni kuchaytiradi. Treninglar, seminarlar va yangi koʻnikmalarni oʻrgatishga qaratilgan tashabbuslar orqali xodimlarning oʻz ustida ishlashi ragʻbatlantiriladi.

7. Qoʻllab-quvvatlovchi va mehribon muhit yaratish

Jamoa aʼzolari nafaqat kasbiy, balki shaxsiy hayotdagi holatlarida ham bir-biriga mehr bilan yondashishi kerak. Tugʻilgan kunlar, bayramlar yoki boshqa shaxsiy voqealarni birga nishonlash, yordamga muhtoj boʻlganlarga koʻmak berish - bu kabi holatlar jamoada oila kabi iliq muhitni shakllantiradi.

Jamoada sogʻlom muhit va ahillikni yaratish nafaqat rahbariyatdan, balki har bir jamoa aʼzosidan ongli yondashuvni talab etadi. Agar har bir inson oʻzining jamoa

oldidagi mas'uliyatini chuqur anglab, mehr, hurmat va hamkorlik ruhida ish yuritsa, bunday jamoa har qanday qiyinchilikni yengib o'tishga qodir bo'ladi.

Ta'lim tashkilotlarida sog'lom muhit pedagogik-psixologik asoslarda katta ahamiyatga ega. Sog'lom ijtimoiy-psixologik muhit nafaqat ta'lim jarayonining samarali bo'lishini ta'minlaydi, balki tarbiyalanuvchilar va pedagogik xodimlarning psixologik va ijtimoiy farovonligini oshiradi. Bu muhitning shakllanishi uchun pedagoglar va rahbarlar o'rtasida samarali hamkorlik, jamoaviy ruh va do'stona, hurmatga asoslangan munosabatlar zarur.

“Jamoa” va “guruh” tushunchalari

Guruh – bu o'zaro bog'langan, umumiy maqsad yoki faoliyatga ega bo'lgan bir necha odamdan tashkil topgan yig'in. Jamoa esa guruhdan farqli o'laroq, a'zolarining o'zaro munosabatlari va umumiy maqsadi asosida shakllanadi. Jamoa a'zolari bir-biriga hurmat va qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi, bir-birining muvaffaqiyatlariga qiziqish bildiradi va yordam berishga tayyor bo'ladi. Guruh esa ba'zan bir-biriga cheklangan munosabatlarda bo'lishi mumkin.

“Rahbar”, “yetakchi” va “lider” tushunchalari

Ta'lim tashkilotlarida rahbarlik qilish – o'quv jarayonini boshqarish va tarbiyalanuvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatish mas'uliyatini o'z zimmlariga olishdir. Yetakchi esa o'zini guruhda ijtimoiy rollarda faollik ko'rsatgan va guruh a'zolarining fikrini hisobga olgan shaxsdir. Lider esa jamoa ichida ta'sirchanlik va a'zolari ilhomlantirish orqali ularni umumiy maqsad sari yo'naltiradigan shaxsdir. Liderlik xususiyatlari bilim, tajriba va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi.

Jamoadagi nizolar

Nizolar ta'lim jarayonining ajralmas qismidir. Har qanday guruh yoki jamoada turli fikrlar, qarama-qarshiliklar va qiziqishlar mavjud bo'lishi mumkin. Bu ba'zan tarbiyalanuvchilar yoki tarbiyachilarning psixologik farovonligini buzishi mumkin. Nizolarni hal qilishda muhim omil – konstruktiv munosabatda bo'lish va har bir tomonning nuqtai nazarini tushunishga intilishdir.

Nizolarning turlari

Nizolar o‘zaro murosa va tushunmovchiliklardan kelib chiqishi mumkin. Ular tashqi omillar yoki ichki faktorlar asosida yuzaga kelishi mumkin, masalan, ijtimoiy yoki o‘zaro munosabatlarda muammolar, resurslar taqsimotidagi adolatsizliklar yoki shaxsiy qiziqishlarning to‘qnashuvi. Ba’zi nizolar individual xulq-atvor bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqalari guruh dinamikasidagi notinchlikdan kelib chiqadi.

Nizolarni oldini olish va bartaraf etish yo‘llari

Nizolarni oldini olish va bartaraf etishda kommunikatsiya, o‘zaro hurmat va tahlil qilish muhimdir. Jamoadagi nizolarni hal qilishda eng muhimi, har bir tomonning fikrini tinglash va ehtiyojlarini tushunishga intilishdir. Shu bilan birga, rahbar yoki lider tomonidan o‘zaro muloqot uchun aniq qoidalar o‘rnatilishi lozim. Konfliktlarni hal qilishda muvozanatni saqlash, barcha a‘zolarini birlashtirish va birgalikda ishlashga yo‘naltirish muhimdir.

Umuman olganda, ta'lim tashkilotlarida sog‘lom muhitni shakllantirish va jamoa ichidagi nizolarni boshqarish pedagogik-psixologik yondashuvlarni talab qiladi. Rahbarlarning yetakchilik fazilatlarini va guruh a‘zolarining hamkorlikdagi faoliyati bunda muhim o‘rin tutadi. Jamoadagi sog‘lom muhit ta'lim jarayonining samaradorligini oshirib, tarbiyalanuvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta‘minlaydi.

4. ZAMONAVIY RAHBAR XUSUSIYATLARI

Bugungi kunda dunyo kundan-kunga o‘zgarib, yangilanib bormoqda. Axborot texnologiyalari, sun‘iy intellekt, global iqtisodiyot va inson resurslarini boshqarish sohasidagi yangiliklar jamiyat hayotining har bir jabhasiga o‘z ta‘sirini o‘tkazmoqda. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish, tashkilotni samarali boshqarish va jamiyatga ijobiy ta‘sir o‘tkazish uchun rahbarlarda maxsus xususiyatlar bo‘lishi zarur. An‘anaviy rahbarlik uslublari zamon talablari bilan qamrab olinmay qolmoqda.

Zamonaviy rahbar - bu o‘zgaruvchan muhitda tez va to‘g‘ri qaror qabul qila oladigan, ilg‘or fikrlaydigan va jamoani ilhomlantira oladigan shaxsdir. Quyida ushbu zaruriyatlarning asosiy jihatlari va ko‘nikmalarni shakllantirish uchun e‘tibor qaratish lozim bo‘lgan masalalar batafsil bayon etiladi:

1. Jadal o'zgarayotgan dunyo

XXI asrda texnologiya va axborot oqimining tez o'sishi ish jarayonlari va hayot tarziga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Ma'lumotlar doimiy yangilanadi, ishlash uslublari o'zgaradi, yangi texnologiyalar kundalik ishlarning bir qismiga aylanadi. Bunday vaziyatda yangiliklarni tez o'zlashtirish va innovatsiyalarga ochiq bo'lish zarur. Bu omillar doimiy o'rganish, mavjud bilimlarni yangilash va yangi bilimlarni tez o'zlashtirish ko'nikmalarini talab qiladi.

2. Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti

Axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili va avtomatlashtirish sohalarida katta o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Bu texnologiyalar jamoalar va shaxslar uchun faoliyatini raqamli muhit talablariga moslashtirishni va texnologiyalardan samarali foydalanishni talab qiladi. Masalan, loyihalarni raqamli platformalar orqali boshqarish, ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni samarali ishlatish qobiliyati muhimdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari uchun ham bu dolzarb bo'lib, ular jamoani zamonaviy texnologiyalar asosida boshqarishi va bilimlarni yangilab borishi zarur.

3. Global muammolar va yangi talablar

Global masalalar va ularning mahalliy hayotga ta'siri muhimdir. Ekologik muammolar, iqtisodiy inqirozlar, sog'liqni saqlash inqirozlari kabi omillar jamoa va tashkilotlarning faoliyatini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Bunday muammolarga moslashish uchun tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va muammoni chuqur o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish zarur. Rahbarlar nafaqat mahalliy, balki global miqyosdagi masalalarni ham o'rganib, tashkiloti uchun yangi imkoniyatlar yaratishi kerak.

4. Yangi mehnat bozori talablari

Zamonaviy ish bozorida an'anaviy ko'nikmalardan tashqari yangi ko'nikmalar talab qilinmoqda. Xodimlardan nafaqat sohasi bo'yicha bilim, balki keng qamrovli qobiliyat va malakalar ham kutiladi. Masalan, loyihalarni boshqarish, kommunikatsion qobiliyatlar, tezkor qaror qabul qilish, kreativ yechimlar topish, o'zini boshqarish va tanqidiy fikrlash zamonaviy rahbar va xodim uchun muhimdir.

Bu ko'nikmalar zamonaviy mehnat bozoriga moslashish va unda muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir.

5. Yuqori darajadagi moslashuvchanlik va o'zgarishlarga tayyorlik

Dunyo tez o'zgarib borar ekan, har bir inson va tashkilotdan yangi vaziyatlarga tez va samarali moslashish talab qilinadi. Moslashuvchanlik qobiliyati yangi sharoitlarda o'z o'rnini topish va qiyinchiliklarga qarshi kurashish imkonini beradi. O'zgarishlarga tayyor bo'lish esa doimiy o'rganish va o'zgarishlarni ijobiy qabul qilishni talab qiladi.

6. Ijodkorlik va innovatsion fikrlash

Bugungi kunda muhim ko'nikmalardan biri ijodkorlikdir. Bu masalalarga noodatiy yondashish, yangi g'oyalarni ilgari surish va qiyinchiliklarga innovatsion yechimlar topish imkonini beradi. Har bir tashkilot zamonaviy raqobatli muhitda ijodiy yondashuvga ega rahbar va xodimlarga muhtoj. Innovatsion fikrlash esa texnologik va iqtisodiy taraqqiyotning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, insonlarni faoliyatida yangiliklarga intilishga undaydi.

7. Hamkorlik va jamoaviy ishlash qobiliyati

Zamonaviy jamoalarda individual qobiliyatdan ko'ra jamoaviy ishlash qobiliyatlari muhimdir. Bu har bir xodimning bilim va tajribasini jamoa muvaffaqiyatiga yo'naltirishni anglatadi. Rahbarlar jamoa a'zolari o'rtasidagi hamkorlikni qo'llab-quvvatlab, jamoani yagona maqsad sari yo'naltira olishlari kerak. Hamkorlik samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va qiyinchiliklarni birgalikda yengish imkonini beradi.

8. Tanqidiy va tizimli fikrlash

Tanqidiy fikrlash – muammolarni chuqur o'rganish va oqilona qaror qabul qilishda muhim vosita hisoblanadi. Tizimli fikrlash esa voqealar va jarayonlarni bir butun sifatida ko'ra bilish, ular orasidagi aloqalarni tushunish va kompleks yondashish imkonini beradi. Shu bois, tanqidiy va tizimli fikrlash XXI asrda muvaffaqiyatli faoliyat olib borish uchun zarurdir.

Tanqidiy fikrlash va tahlil qilish

- **Tanqidiy fikrlash** – ma'lumotlarni mustaqil o'rganish, obyektiv xulosa chiqarish va qaror qabul qilish qobiliyatidir. Rahbarlarga muammoni keng qamrovda ko'rib chiqish va turli nuqtayi nazarlarni hisobga olib, to'g'ri xulosaga kelishga yordam beradi.

- **Tahlil qilish** – muammolar va vaziyatlarni chuqur o'rganish, mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish, ularni oqilona ishlatish va o'zaro bog'liqliklarni tushunish qobiliyatidir. Rahbar turli manbalardan olingan ma'lumotlarni tahlil qilib, eng maqbul qaror qabul qilishi zarur.

Liderlik va notiqlik

- **Liderlik** – jamoadagi xodimlarni bir maqsad atrofida birlashtirish, ularning ish faoliyatini yo'naltirish va jamoani samarali boshqarish qobiliyatidir. Rahbar xodimlarni qo'llab-quvvatlash va motivatsiya oshirish orqali jamoaviy ruhni mustahkamlaydi.

- **Notiqlik** – fikrlarni aniq, tushunarli va ta'sirchan tarzda ifodalash qobiliyati. Nutq va yozma muloqotda rahbarga xodimlar, ota-onalar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan samarali aloqa o'rnatish imkonini beradi.

Qaror qabul qilish – o'z vaqtida, aniq va samarali qaror qabul qilish qobiliyati. rahbar qarorlarining uzoq muddatli ta'sirini tushunib, mas'uliyatni zimmasiga olishi lozim. ma'lumotlarni to'g'ri tahlil qilish va oqilona xulosaga kelish muhimdir.

Loyihalarni boshqarish – loyihaning maqsadlarini belgilash, rejalashtirish, ish jarayonini muvofiqlashtirish va belgilangan muddatda sifatli amalga oshirish. rahbar resurslarni to'g'ri taqsimlash va loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Jamoani shakllantirish – bu jamoaning umumiy maqsad va vazifalarga yo'naltirilgan holda bir butun tizim sifatida faoliyat yuritishini ta'minlash jarayonidir. Rahbar uchun bu jarayon xodimlarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, ularning qobiliyat va salohiyatini ochib berish hamda ushbu imkoniyatlarni jamoa manfaatlari yo'lida to'g'ri yo'naltirishni o'z ichiga oladi.

Muvaffaqiyatli shakllangan jamoa o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni samarali bajaradi, tashkilotning rivojlanishiga va uning raqobatbardoshligini oshirishga katta hissa qo'shadi. Jamoani shakllantirish jarayoni quyidagi muhim omillarni o'z ichiga oladi:

1. **Ishga yollash va joylashtirish.** Rahbar xodimlarni tanlash jarayonida ularning shaxsiy va kasbiy qobiliyatlarini chuqur o'rganib, har bir xodimni o'z imkoniyatlariga mos lavozimga tayinlashi zarur. Bu yondashuv jamoaning ichki muvozanatini saqlash va mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qiladi.

2. **Jamoaviy hamkorlikni qo'llab-quvvatlash.** Jamoa ichida o'zaro ishonch, ochiq muloqot va fikr almashuv muhitini yaratish muhimdir. Rahbar xodimlarni jamoaviy qaror qabul qilishga jalb etishi, ularning tashabbusini rag'batlantirishi va umumiy maqsadlarga yo'naltirishi lozim. Bunday hamkorlik jamoaning bir butun tizim sifatida samarali ishlashiga yordam beradi.

3. **Jamoa a'zolarining mas'uliyatlarini belgilash.** Har bir xodimning jamoadagi roli, vazifasi va javobgarligi aniq belgilab olinishi kerak. Bu yondashuv har bir a'zoning o'z faoliyatini to'liq anglashiga, javobgarlik hissining kuchayishiga hamda jamoa ichidagi intizom va uyg'unlikning ta'minlanishiga olib keladi.

Yangi rol va yangi mas'uliyat

Rahbarlar zamon talablariga moslashgan yangi yondashuvlar va mas'uliyatlarni o'z zimmalariga oladilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbar tashkilot qadriyatlari va hudud madaniyatini hurmat bilan o'rganishi, jamoa bilan ishonchli munosabatlar o'rnatishi va samarali ish olib borishi zarur. Yangi rol va mas'uliyat quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yangi rahbarlik roli va mas'uliyatlari shakllanayotgan bir sharoitda, rahbar tashkilotning qadriyatlari, missiyasi va prinsiplarini chuqur anglab, ularni amaliy faoliyatda namoyon etishi zarur. Shuningdek, hududning madaniyati, urf-odatlar va qadriyatlariga hurmat bilan yondashish, mahalliy xususiyatlarni hisobga olish ham muhim ahamiyatga ega. Bu omillar o'z navbatida jamoa bilan do'stona, ishonchli va hamkorlikka asoslangan munosabatlarni o'rnatishga xizmat qiladi.

- jamoada ishonchni mustahkamlash, xodimlar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, ochiq muloqot muhitini yaratish hamda erishilgan ijobiy natijalarni e'tirof etish orqali samarali jamoaviy faoliyatni yo'lga qo'yish mumkin. Bunday yondashuv rahbarning shaxsiy yetakchilik fazilatlarini kuchaytiradi va xodimlarning tashabbuskorligini rag'batlantiradi.

Yuqoridagi ko'nikmalar orqali tashkilot ichidagi muhitni yaxshilash, jamoa a'zolarining yutuqlarini e'tirof etish va ijobiy natijalarni keng jamoatchilikka taqdim etish mumkin. Bu nafaqat ichki motivatsiyani oshiradi, balki tashqi auditoriyaga ham tashkilotning muvaffaqiyatlarini namoyish etadi.

Umuman olganda, samarali boshqaruv va rivojlanish uchun malakali liderlik, ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish va jamoaning birlashgan holda ishlashi zarur bo'lib, bu orqali tashkilotlar o'z maqsadlariga erishish imkoniyatlarini kengaytiradi.

5. XODIMLARNI TIZIMLI RAG'BATLANTIRISH VA MOTIVATSIYALASH

Xodimlarni motivatsiyalash va rag'batlantirishda moddiy va nomoddiy usullar o'rtasidagi muvozanatni topish juda muhimdir. Moddiy rag'batlantirish (maosh, ustama, mukofot pullari) xodimlarni bevosita moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga yordam beradi, ammo faqat shu omillar bilan cheklanish motivatsiyaning uzoq muddatli davom etishini ta'minlash uchun yetarli emas. Nomoddiy rag'batlantirishlar – masalan, maqtov, e'tirof, karyera o'sish imkoniyatlari va boshqa shakllar – xodimlarni ichki jihatdan rag'batlantiradi va ularning professional rivojlanishiga imkon yaratadi.

Xodimlarni rag'batlantirishda ehtiyojlar piramidasini o'rganish, motivatsiya nazariyalarini tatbiq etish, shuningdek, zamonaviy motivatsiya muammolariga javob berish zarurati doimo ortib bormoqda. Tashkilotlar ichidagi madaniy sharoitlar va rahbariyatning boshqaruv usullari xodimlarning motivatsiya darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois, xodimlarni rag'batlantirish va motivatsiyalashning nazariy asoslari, amaliy yondashuvlar va motivatsiya jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Tashkilotlar uchun samarali motivatsiya tizimini yaratish

va xodimlarning ehtiyojlarini qondirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Natijada, xodimlarning samaradorligini oshirish va tashkilotning muvaffaqiyatini ta'minlash uchun eng optimal yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Motivatsiya – bu insonni biror maqsadga erishish uchun harakat qilishga undovchi ichki yoki tashqi kuchdir. Bu his-tuyg'ular yoki ehtiyojlar orqali boshqariladi va insonning faoliyatiga turtki bo'lib xizmat qiladi.

- jarayon – o'zini va boshqalarni shaxsiy va/yoki tashkiliy maqsadlarga erishish uchun harakatga undash jarayoni.

- istak – muhim maqsadga erishish va ehtiyojlarni qondirish uchun harakat qilish istagi.

natijada xodim ish samaradorligini oshiradi va buning uchun ma'lum ishlarni bajaradi va harakat qiladi.

- motivatsiya – bu organizmning faolligini keltirib chiqaradigan va inson xatti-harakatlarining yo'nalishini belgilovchi omillar tizimi. bunga ehtiyojlar, motivlar, niyatlar, maqsadlar, qiziqishlar va intilishlar kiradi.

- rag'batlantirish – bu inson yoki jamoani maqsadga erishish yoki ma'lum bir faoliyatni bajarishga undash uchun amalga oshiriladigan harakatdir. rag'batlantirish odatda yaxshi natijalarni ko'rgan yoki muvaffaqiyatga erishgan insonlarni tan olish, ularga mukofot berish yoki qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi.

Rag'batlantirishning maqsadi – insonning mehnatini qadrlash va unga qo'shimcha turtki berish, shunda u o'z maqsadlariga erishishga yanada intilishini ta'minlash. Rag'batlantirish quyidagi shakllarni olishi mumkin:

1. Moliyaviy mukofotlar (pul bonuslari, sovg'alar)
2. Xushnudlik va e'tirof (maqto'v, tan olish)
3. Karyera rivojlanishi (yangi imkoniyatlar, lavozimga ko'tarilish)
4. Jismoniy yoki ma'naviy qo'llab-quvvatlash (yaxshi so'zlar, yordam)

Rag'batlantirish odamlarni motivatsiyalash va faoliyatga turtki berishning samarali usulidir, chunki u ularning mehnatini qadrlash orqali yanada ko'proq va yaxshiroq ish qilishga ilhomlantiradi.

Xodimlar tashkilotning eng muhim resursidir. Ularning faoliyatini rag‘batlantirish va motivatsiyalash orqali samaradorlikni oshirish, jamoaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytirish va ish muhitini yaxshilash mumkin. Tizimli rag‘batlantirish va motivatsiyalashning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Rag‘batlantirish tizimi aniq va adolatli bo‘lishi kerak: Xodimlarga rag‘batlantirishda adolatli va shaffof tizimni yo‘lga qo‘yish zarur. Bu tizim xodimlar orasida raqobatni keltirib chiqarmasdan, har birining mehnatini yuqori baholash imkonini beradi. Masalan, yillik ish natijalariga ko‘ra bonuslar, maosh oshirilishi yoki qo‘shimcha ta‘til berilishi mumkin.

2. Motivatsiya shaxsiy yondashuvni talab qiladi: Har bir xodimning motivatsiya manbai boshqacha. Kimdir moliyaviy rag‘batlantirishni afzal ko‘rishi mumkin, boshqalar esa kasbiy o‘sish yoki yangi imkoniyatlarni izlaydi. Shu bois, har bir xodimga individual yondashish va ularning ehtiyojlariga mos rag‘batlantirish strategiyasini ishlab chiqish zarur.

3. Maqsadlar va vazifalar aniq bo‘lishi kerak: Xodimlar o‘z vazifalarini va maqsadlarini aniq tushunishi kerak. Maqsadlar o‘lchovli bo‘lishi va ularni amalga oshirish uchun zarur vositalar va qo‘llab-quvvatlash taqdim etilishi lozim. Bu xodimlarga ishida muvaffaqiyatga erishish uchun o‘z o‘rnini aniqlashga yordam beradi.

4. Boshqaruvchilarni rag‘batlantirishda ishtirokini oshirish: Yaxshi boshqaruvchi xodimlarni rag‘batlantirish va motivatsiyalashda muhim rol o‘ynaydi. Boshqaruvchilar xodimlarning ishlash jarayonlarini nazorat qilish, ularning muvaffaqiyatlarini tan olish va ularga doimiy maslahatlar berishi kerak. Samimiy va ochiq muloqot xodimlar uchun qo‘shimcha motivatsiya manbai bo‘ladi.

5. Tarmoq va jamoaviy ishni rag‘batlantirish: Xodimlar o‘rtasida jamoaviy ish va hamkorlikni rag‘batlantirish muhimdir. Jamoaviy ishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi nafaqat individual xodimlar, balki butun tashkilot uchun ham foydali. Xodimlarni jamoaviy ishlashga undash va muvaffaqiyatli jamoalarni taqdirlash ularning motivatsiyasini oshiradi.

6. Xodimlarning o'sishini ta'minlash: Xodimlarni doimiy ravishda kasbiy va shaxsiy rivojlanishlariga rag'batlantirish zarur. Ta'lim kurslari, seminarlar va treninglar orqali xodimlarning malakasini oshirish, yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishlarini ta'minlash lozim. Bu nafaqat ishga bo'lgan munosabatini yaxshilaydi, balki tashkilotga sadoqatini ham oshiradi.

7. Rag'batlantirishning turlari: Rag'batlantirish turli shakllarda bo'lishi mumkin: moliyaviy (bonuslar, maosh oshirilishi), material (sovg'alar, qo'shimcha ta'til), shaxsiy (rahmat so'zlari, tan olish) va boshqalar. Har bir xodim uchun turli shakllarni qo'llash motivatsiyani oshirishda samarali bo'ladi.

8. Muvaffaqiyatni nishonlash: Muvaffaqiyatlarni nishonlash xodimlar uchun katta motivatsiya manbai bo'lishi mumkin. Yirik yutuqlar va loyihalar muvaffaqiyat bilan yakunlanganda, buni butun jamoa bilan nishonlash lozim. Bu xodimlarga mehnatlari qadrlanayotganini his qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, xodimlarni motivatsiyalash – bu nafaqat moddiy rag'batlantirish, balki ichki motivatsiyani rivojlantirishga qaratilgan jarayon. Samarali rag'batlantirish tizimi va ijobiy ish muhitini yaratish orqali tashkilot xodimlarining ishga bo'lgan munosabatini yaxshilash, ularning faoliyatini samarali qilish va umumiy ish samaradorligini oshirish mumkin.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. Boshqaruvning zamonaviy usullari yordamida inson resurslarini boshqarish

Vaziyat: "Kelajak Maktabi" nomli umumta'lim muassasasi 2022-yildan boshlab inson resurslarini boshqarish jarayonlariga Lean menejment va KPI tizimlarini joriy etdi. Biroq, tarbiyachilar tomonidan bu yangiliklar salbiy qarshi olindi. Ba'zilar KPI baholashiga qarshi chiqib, undan xafa bo'lishdi. Ish unumdorligi o'sish o'rniga pasaya boshladi.

Muammo: Zamonaviy boshqaruv yondashuvlari noto'g'ri joriy etildi yoki noto'g'ri tushuntirildi.

Tahlil uchun savollar:

- KPI va Lean menejment yondashuvlari qanday afzalliklarga ega?
- Nega xodimlar bu tizimlarga qarshi chiqishdi?
- Qanday qilib zamonaviy usullarni jamoaga to'g'ri tanishtirish va joriy etish mumkin?

2. Inson resurslaridan foydalanish samaradorligi va rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish va baholash

Vaziyat: "Yuksalish" maktabida 40 nafar tarbiyachi ishlaydi. Direktor har yili bahor faslida xodimlar faoliyatini tahlil qiladi. Shu yilgi tahlilda aniqlanishicha, 15 nafar tarbiyachi o'z yo'nalishida doimiy malaka oshirmagan, 10 nafarining natijalari 3 yildan buyon o'zgarmagan.

Muammo: Inson resurslaridan foydalanish samaradorligi past, o'sish dinamikasi yetarli emas.

Tahlil uchun savollar:

- qanday ko'rsatkichlar asosida samaradorlikni baholash mumkin?
- ushbu holatni tahlil qilish uchun qanday ma'lumotlar kerak?
- ushbu maktabda qanday rivojlanish strategiyasi ishlab chiqilishi kerak?
- xodimlarning o'sishini qanday rag'batlantirish mumkin?

3. Jamoada sog'lom muhitni tashkil etish va ahil jamoani shakllantirish yo'llari

Vaziyat: "Intellekt" maktabida bir nechta pedagoglar o'rtasida bahs-munozaralar kuchaydi. Ba'zilar yangi tarbiyachilarni rad etmoqda, ba'zilar esa o'zaro raqobatni oshirmoqda. Maktab psixologi direktorga murojaat qilib, sog'lom iqlim izdan chiqqanini bildirdi.

Muammo: Jamoada sog'lom ijtimoiy-psixologik muhit buzilgan.

Tahlil uchun savollar:

- bu holatning asosiy sabablari nimalar bo'lishi mumkin?
- direktor va psixolog qanday choralarni ko'rishi kerak?
- ahillikni tiklash uchun qanday metodlar qo'llanishi mumkin?

- profilaktik chora-tadbirlar qanday shakllantiriladi?

4. Zamonaviy rahbar xususiyatlari

Vaziyat: “Baraka” maktabiga yangi direktor tayinlandi. U ochiqlik, innovatsiyalar va erkin muloqot tarafdori. Biroq, ayrim tajribali tarbiyachilar bu yondashuvni “yumshoqlik” deb qabul qilib, rahbarni jiddiy qabul qilishmayapti. Yangi direktor esa jamoani ilhomlantirishda qiyinchilikka uchrayapti.

Muammo: Rahbar o‘z zamonaviy uslubi bilan an‘anaviy jamoada yetakchilikni yo‘lga qo‘ya olmayapti.

Tahlil uchun savollar:

- Zamonaviy rahbar qanday ko‘nikma va fazilatlarga ega bo‘lishi kerak?
- Bu holatda rahbar qanday harakat qilishi kerak?
- “Lider” va “boshqaruvchi” tushunchalari o‘rtasidagi farq qanday?
- Jamoa bilan muloqotni qanday shakllantirish zarur?

5. Xodimlarni tizimli rag‘batlantirish va motivatsiyalash

Vaziyat: “Iqbol” maktabida ustozlar uchun mukofot tizimi mavjud emas. Faol tarbiyachilarning yillik natijalari e‘tiborsiz qolmoqda. Bir nechta ilg‘or ustozlar boshqa muassasalarga o‘tib ketdi. Direktor motivatsiya tizimini joriy qilishni istaydi.

Muammo: Rag‘batlantirish tizimining yo‘qligi natijasida xodimlar qoniqmasdan boshqa joylarga ketmoqda.

Tahlil uchun savollar:

- Rag‘batlantirish qanday turlarga bo‘linadi (moliyaviy/nomoliyaviy)?
- Qanday tizimli motivatsiya mexanizmlari mavjud?
- Ushbu maktabda qanday tizim joriy qilinishi mumkin?

V. MODUL. ISH YURITISH VA HISOBOT

- 1. Maktabgacha ta'limni boshqarishda ish yuritish**
- 2. Ta'lim tashkilotida boshqaruvning me'yoriy-huquqiy asoslari**
- 3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat munosabatlari va mehnat qonunchiligi**
- 4. “Davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi” Qonun**
- 5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ijro intizomi va murojaatlar bilan ishlash tartibi.**

Tayanch tushuncha va iboralar: Ish yuritish, hujjat aylanishi, raqamlashtirish, elektron hujjat, samaradorlik, boshqaruv tizimi, topshiriqlar nazorati, muddat, vazifalar taqsimoti, xodim baholash, ko'rsatkichlar, monitoring, arxivlash, tezkorlik, shaffoflik, javobgarlik, hisobot, metodik rahbarlik, tizimlashtirish, rag'batlantirish

1. MAKTABGACHA TA'LIMNI BOSHQARISHDA ISH YURITISH

Hujjatlarni raqamli shaklda boshqarish hozirgi zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun nihoyatda dolzarbdir. Raqamli hujjat aylanishi tizimi orqali ish yuritishning samaradorligi bir necha jihatdan ortadi. Avvalo, hujjatlarni yaratish, yuborish va saqlash jarayonlari sezilarli darajada tezlashadi. Qog'oz hujjatlar bilan solishtirganda, raqamli hujjatlarni izlash, ularga tuzatishlar kiritish va ularni nazorat qilish ancha oson va qulay bo'ladi. Raqamli tizimlar orqali vaqtni tejash, insoniy xatoliklarni kamaytirish, hujjatlarning xavfsizligini ta'minlash va ularni bir nechta foydalanuvchi tomonidan bir vaqtning o'zida ko'rish imkoniyati yaratiladi.

Tashkilotlar bilan elektron hujjat almashish tizimi ham maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun katta ahamiyatga ega. Bu orqali turli tashkilotlar bilan o'zaro rasmiy yozishmalarni tezkor, aniq va ishonchli tarzda amalga oshirish mumkin. Elektron almashuv platformalari orqali hujjatlar yuborilishi, tasdiqlanishi va kelib

tushgan hujjatlarning ijrosi bo'yicha axborotlar avtomatik tarzda qayd etiladi. Bu esa shaffoflikni ta'minlaydi, inson resurslaridan samarali foydalanishga yordam beradi va byurokratik to'siqlarni kamaytiradi.

Tizimga kiritilgan topshiriqlarning ijrosini doimiy nazorat qilish rahbariyat uchun muhim boshqaruv vositasidir. Elektron boshqaruv tizimlari yordamida berilgan topshiriqlar avtomatik ravishda ijro muddatlari, javobgar shaxslar va holat darajalari bo'yicha kuzatib boriladi. Bunday tizimlar real vaqt rejimida hisobotlar taqdim etadi, muddatlar o'tib ketishining oldini oladi va tezkor nazorat choralarini ko'rishga imkon yaratadi.

Hujjatlarni belgilangan muddatlarda bajarilishini ta'minlash uchun xodimlarga alohida vazifalar tayinlash zarur. Bu vazifalar aniq, o'lchovli va muddatli bo'lishi kerak. Har bir vazifa bo'yicha mas'ul shaxs belgilanishi va ularning faoliyati bo'yicha muntazam monitoring o'tkazilishi lozim. Bu yondashuv hujjatlar ijrosining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Hujjatlarning ijrosi va boshqaruvi orqali xodimlarning samaradorlik ko'rsatkichlarini belgilash mumkin bo'ladi. Har bir xodimning topshiriqlarga munosabati, ularning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi asosida individual baholash mezonlari ishlab chiqiladi. Bu ko'rsatkichlar yillik attestatsiyalar, rag'batlantirishlar va kasbiy rivojlanish rejalarini tuzishda asos sifatida xizmat qiladi.

Ko'rsatkichlar asosida xodimlar faoliyatini baholash esa tashkilot ichidagi samaradorlikni oshiradi, xodimlarni mas'uliyat bilan ishlashga undaydi va mehnat faoliyatining aniq natijalari asosida baholash tizimini shakllantiradi. Natijada, maktabgacha ta'lim tashkilotida ichki boshqaruv tizimi mustahkamlanadi, shaffoflik ta'minlanadi va ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Ta'limda ish yuritish – bu ta'lim tizimining samarali ishlashini ta'minlash uchun amalga oshiriladigan boshqaruv va tashkiliy faoliyatlarning jami. Ushbu jarayon ta'limning barcha bosqichlarida, jumladan maktabgacha, umumta'lim va o'rta maxsus ta'limda muhim o'rin tutadi. Ta'limda ish yuritish nafaqat o'quv jarayonini samarali tashkil etish, balki pedagogik jarayonni boshqarish, ta'limning

sifatini oshirish, talaba va tarbiyachilar o‘rtasida o‘zaro aloqalarni mustahkamlashni ham o‘z ichiga oladi.

Boshqaruvda ish yuritish – tashkilotning maqsadlariga erishish, resurslarni samarali boshqarish va qarorlar qabul qilish jarayonida ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish, taqsimlash va ijro etishni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha ta’lim tizimida bu tushuncha ayniqsa muhim, chunki bu jarayonlar orqali ta’lim sifatini oshirish, xodimlar bilan samarali ishlash va yuridik hujjatlar bilan to‘g‘ri ishlash ta’minlanadi.

Quyida boshqaruvda ish yuritishning asosiy tushunchalari:

Boshqaruv – tashkilotning maqsadlariga erishish uchun resurslarni samarali va tizimli boshqarish jarayoni. Rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va rahbarlik qilish kabi funksiyalarni o‘z ichiga oladi.

Ish yuritish – tashkilotning kundalik faoliyatini boshqarish va muvofiqlashtirish jarayoni; xodimlar tomonidan bajariladigan ishlar, hujjatlar bilan ishlash va o‘zaro aloqalarni nazorat qiladi.

Hujjatlar bilan ishlash – ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va ularga asoslanib qarorlar qabul qilish jarayoni. Hujjatlar muhim boshqaruv vositasi hisoblanadi.

Nazorat – tashkilotning faoliyatini monitoring qilish va belgilangan rejalariga mos kelishini ta’minlash jarayoni; nazoratning samaradorligi boshqaruv muvaffaqiyatini belgilaydi.

Axborot boshqaruvi – axborotlarni yig‘ish, saqlash va ularga asoslangan qarorlar qabul qilish jarayoni.

Hujjatlarni raqamli boshqarish – hujjatlarni elektron shaklda saqlash, qayta ishlash va almashish tizimi. Tezkor va samarali boshqaruv imkonini beradi.

Operator – “Ijro.gov.uz” tizimini maktabgacha ta’lim tashkilotlarida joriy qilish, tizimning uzluksiz ishlashini va axborot xavfsizligini ta’minlash uchun javobgar shaxslar.

Foydalanuvchilar – “Ijro.gov.uz” tizimini o‘z lavozim majburiyatlari doirasida ishlatadigan mas’ul ijrochilar, rahbarlar va xodimlar.

Boshqaruvda ish yuritish tashkilotning samaradorligini ta'minlash, maqsadlarga erishish va resurslarni samarali taqsimlashni o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'lim tizimida ushbu tushunchalarni to'g'ri tushunish va amalda qo'llash ta'lim sifatini yaxshilash va samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

1. Ta'lim jarayonini boshqarish

Ta'limda ish yuritishning birinchi va asosiy jihati – o'quv jarayonini boshqarishdir. Buning uchun ta'lim muassasalarida o'quv rejalari va dasturlarini ishlab chiqish, ular asosida o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish kerak. Tarbiyalanuvchilar uchun o'qish materiallari, metodik qo'llanmalar va resurslar tayyorlanadi. Boshqaruvning asosiy maqsadi – ta'lim jarayonini tarbiyalanuvchilar uchun samarali va qiziqarli qilish, ularni har tomonlama rivojlantirishdir.

2. Pedagogik kadrlarni boshqarish

Pedagogik kadrlarning roli juda katta. Tarbiyachilar ta'lim jarayonining asosiy vositachilari sifatida nafaqat bilim berish, balki tarbiyalanuvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik kadrlarning malakasini oshirish, ularga yangi metodik va pedagogik bilimlar berish, kasbiy o'sishiga ko'maklashish zarur. Malakali va tajribali kadrlarni tayyorlash ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

3. Monitoring va baholash

Ta'limda ish yuritishning muhim tarkibiy qismi – o'quv jarayonini monitoring qilish va baholash. Bu jarayon ta'lim samaradorligini o'lchashga, tarbiyalanuvchilarning rivojlanish darajasini aniqlashga va muassasa faoliyatini baholashga yordam beradi. Monitoring orqali kamchiliklarni aniqlash, choralar ko'rish va tarbiyachilarning faoliyatini tahlil qilish mumkin.

4. Ta'lim sifatini ta'minlash

Ta'lim sifatini oshirish uchun doimiy ravishda yangi pedagogik texnologiyalar va metodlarni joriy etish, ta'lim dasturlarini zamonaviy talablarga moslashtirish, tarbiyalanuvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratish zarur. Bu jarayon sifat nazorati va akkreditatsiya tizimlari bilan ham qo'llab-quvvatlanadi.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik

Ota-onalar tarbiyalanuvchilarning muvaffaqiyatini ta'minlashda bevosita ishtirok etadi. Ta'limda ish yuritish ota-onalar bilan muntazam aloqalar o'rnatishni, ularni ta'lim jarayoniga jalb qilishni va pedagogik yordam berishni o'z ichiga oladi. Ota-onalar bilan hamkorlik nafaqat ilmiy natijalarga, balki tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir qiladi.

6. Yangi texnologiyalarni qo'llash

Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhimdir. Internet, raqamli platformalar, elektron darsliklar va interaktiv vositalar ta'lim jarayonini samarali va qiziqarli qiladi.

7. Ijtimoiy aloqalar va hamkorlik

Ta'lim tizimida ish yuritish ijtimoiy aloqalar va jamoatchilik bilan ishlashni ham o'z ichiga oladi. Ta'lim muassasalarining mahalliy hokimiyatlar, jamoat tashkilotlari hamda boshqa ta'lim muassasalari bilan hamkorligi tarbiyalanuvchilarga ijtimoiy mas'uliyat va faoliyatni tushuntirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim jarayonining samarali ishlashini ta'minlash uchun jamoat va davlat tashkilotlari bilan birgalikda faoliyat yuritish zarur.

Ta'limda ish yuritish nafaqat o'quv jarayonining muvaffaqiyatli tashkil etilishiga, balki tarbiyachilarning malakasini oshirishga, yangi texnologiyalarni qo'llashga, ota-onalar bilan hamkorlik qilishga ham qaratilgan. Ta'lim tizimining samarali ishlashi uchun barcha jihatlar o'rtasida o'zaro aloqalarni mustahkamlash va doimiy rivojlanishga erishish muhim ahamiyatga ega.

Yaxshi boshqaruv va to'g'ri yo'lga qo'yilgan ish yuritish tizimi ta'lim sifatini oshirishga, tarbiyalanuvchilarning bilim darajasini yuksaltirishga hamda jamiyatda ta'lim madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xodimlarning ishini nazorat qilish va samaradorlik ko'rsatkichlari asosida baholash ularning faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Bunday baholash tizimi xodimlarga kerakli yordamni ko'rsatish, ularning ish faoliyatini yanada takomillashtirish va mehnat unumdorligini oshirishda foydalidir.

Ko'rsatkichlar asosida xodimlarning ish sifati va samaradorligini o'lchash mumkin bo'ladi. Bu esa umumiy faoliyatni baholash va natijadorlikni ta'minlashda

muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, hujjatlarning belgilangan muddatlarda bajarilishini ta'minlash maqsadida xodimlarga aniq vazifalar yuklash va ularning ijrosini muntazam nazorat qilish zarurdir. Har bir xodimning bajarishi kerak bo'lgan ishlar aniq belgilanishi, ularning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi doimiy kuzatuv ostida bo'lishi kerak.

Umuman olganda, maktabgacha ta'limni boshqarishda hujjatlarni samarali boshqarish tizimlarini yo'lga qo'yish, xodimlar faoliyatini tahlil qilish va ularni nazorat qilish orqali ta'lim muassasalarining umumiy samaradorligini oshirish mumkin. Bunday jarayonlar tashkilot ichida intizomni mustahkamlash, ish samaradorligini oshirish va umumiy faoliyatni yaxshilashga xizmat qiladi.

2. TA'LIM TASHKILOTIDA BOSHQARUVNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimi so'nggi yillarda tubdan isloh qilinmoqda. Bu yo'nalishda muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari, ularni boshqarish mexanizmlari va pedagog xodimlarning maqomi aniqlab berildi. Jumladan, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, 2019-yil 8-oktabrdagi Prezident Farmoni (PF-5847-son) bilan tasdiqlangan 2030-yilgacha mo'ljallangan Maktabgacha ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, shuningdek, 2017-yil 30-sentabrda qabul qilingan Prezident qarori (PQ-3305) ushbu sohaning normativ-huquqiy asoslarini belgilab berdi.

Maktabgacha ta'limda quyidagi asosiy prinsiplarga amal qilinadi: davlat tomonidan teng imkoniyatlar yaratish, bola shaxsining ustuvorligini ta'minlash, oila bilan hamkorlikda ta'lim-tarbiyani olib borish, insonparvarlik va milliy qadriyatlarga sodiqlik. Shu bilan birga, tizim pedagog xodimlarining kasbiy o'sishi, ijtimoiy himoyasi va nufuzini oshirishga qaratilgan. Xususan, "Pedagog maqomi to'g'risida"gi 2019-yilgi Qonun orqali maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning huquq va majburiyatlari, moddiy rag'batlantirish va kasbiy himoya masalalari qonuniy asosda mustahkamlandi.

Ta'lim tizimining samarali ishlashi, uning rivojlanishi va xalq ta'limi sifatining oshishi uchun boshqaruvning me'yoriy-huquqiy asoslari katta ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalarida boshqaruv jarayonlarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar ta'lim sifatini ta'minlash, tizimni rivojlantirish va uning jarayonlariga ishonchli nazorat o'rnatish uchun zarur hisoblanadi. Quyida ta'lim tashkilotida boshqaruvning me'yoriy-huquqiy asoslarini tahlil qilamiz.

1. Ta'lim tizimining me'yoriy-huquqiy asoslari

Ta'lim tizimining me'yoriy-huquqiy asoslari davlat ta'lim siyosatiga mos ravishda belgilangan qonunlar, qarorlar, normativ hujjatlar va boshqa huquqiy me'yorlardan iborat. Ular ta'lim tizimini boshqarishda asosiy yo'l-yo'riqni belgilaydi hamda ta'lim muassasalariga o'z faoliyatlarini huquqiy me'yorlarga muvofiq tashkil etish imkonini beradi.

Boshqaruvning me'yoriy-huquqiy asoslari quyidagi hujjatlardan iborat:

➤ **Konstitutsiya va qonunlar:** O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va ta'limni tartibga soluvchi qonunlar ta'lim muassasalarining faoliyatini belgilovchi asosiy huquqiy hujjatlardir. Masalan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar.

➤ **Prezident farmonlari va qarorlari:** Ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan Prezident farmonlari, qarorlari va boshqa me'yoriy hujjatlar tizim rivojlanishiga yo'naltirilgan strategik hujjatlar hisoblanadi.

➤ **Vazirlar Mahkamasining qarorlari:** Ta'lim sohasidagi o'zgarishlar va yangiliklarni amalga oshirishda Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan qarorlar muhim ahamiyatga ega.

➤ **Ta'lim vazirliklarining normativ hujjatlari:** Xalq ta'limi va oliy ta'lim vazirliklari tomonidan ishlab chiqiladigan me'yoriy hujjatlar ta'lim muassasalarining turli yo'nalishlari bo'yicha faoliyatini belgilaydi.

2. Boshqaruvning maqsad va vazifalari

Ta'lim tashkilotlarida boshqaruvning asosiy maqsadi - ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlash, ta'lim sifatini oshirish va tarbiyalanuvchilarga yuqori darajadagi ta'lim berishdir.

Asosiy vazifalar:

- ta'lim tizimini rivojlantirishga yo'naltirilgan strategik qarorlar qabul qilish;
- ta'lim muassasalarining o'quv, ilmiy va tarbiyaviy faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish;
- mehnat, moliya, resurslar va boshqaruv tizimini samarali tashkil etish;
- tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilar o'rtasida samarali muloqot va hamkorlikni ta'minlash;
- boshqaruvda mehnat intizomi va etik me'yorlarga amal qilish.

3. Boshqaruvning qonuniy asoslari

Ta'lim tashkilotlarida boshqaruvning qonuniy asoslari ularning faoliyatini tartibga soluvchi normativ hujjatlar orqali amalga oshiriladi.

- **Ta'lim tizimi va boshqaruvni tashkil etish:** O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasini boshqarish tizimi, tashkilot tuzilmalari va ularning vakolatlari qonun bilan belgilanadi.

- **Ta'lim muassasalarining huquqiy maqomi:** Ta'lim muassasalari o'z faoliyatini amaldagi qonunlar asosida amalga oshiradi. Tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarning huquq va majburiyatlari normativ hujjatlar bilan belgilanadi.

- **Moliyaviy va iqtisodiy faoliyat:** Ta'lim tashkilotlarining moliyaviy resurslari, ularni tejamkor va samarali boshqarish tartibi normativ-huquqiy asoslar orqali belgilab berilgan.

4. Boshqaruvning huquqiy nazorati

Ta'lim tashkilotlarida boshqaruv jarayonlarining samarali faoliyat yuritishini ta'minlashda huquqiy nazorat va monitoring tizimi muhim o'rin tutadi. Ta'lim muassasalarining faoliyatini kuzatib borish, ularning me'yoriy-huquqiy talablar asosida ishlashini ta'minlash hamda ta'lim sifatini doimiy ravishda baholash - huquqiy asoslar orqali amalga oshiriladi. Shu maqsadda, davlat va mahalliy

boshqaruv organlari tomonidan ta'lim tashkilotlarining faoliyati va boshqaruv jarayonlariga muntazam nazorat o'rnatiladi.

Ta'lim tizimining me'yoriy-huquqiy asoslari uning barqaror va samarali faoliyat yuritishini ta'minlash hamda doimiy rivojlanishini nazorat qilish uchun zaruriy omildir. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar ta'lim muassasalarining faoliyatini muvofiqlashtirish, ta'lim sifatini oshirish va boshqaruv tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu orqali boshqaruv jarayonlari huquqiy me'yorlar asosida tartibga solinib, ta'lim tizimining samaradorligini oshirish uchun zarur sharoitlar yaratiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari ta'lim sifatini oshirish, bolalar xavfsizligini ta'minlash, ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, uzluksiz malaka oshirib borish kabi majburiyatlarga egadirlar. Shu bilan birga, ular mehnatga haq to'lash, kasbiy rivojlanish, o'z sohasiga oid metodik resurslardan foydalanish va o'z malakasini mustaqil oshirish huquqlariga ham ega.

Maktabgacha ta'lim tizimi O'zbekiston Respublikasining ta'lim siyosatining ajralmas qismi bo'lib, u yosh avlodning ma'naviy, axloqiy va jismoniy rivojlanishiga qaratilgan muhim bosqich hisoblanadi. Mazkur tizimni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar uning samarali faoliyatini ta'minlaydi, shuningdek, pedagogik jarayonni huquqiy va tashkiliy jihatdan yo'naltirish hamda nazorat qilish uchun zarur asoslarni yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimiga oid bir qator normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, qonunlar, Prezident farmonlari, hukumat qarorlari va davlat dasturlari ishlab chiqilgan. Ushbu hujjatlar ta'lim jarayonini samarali boshqarish, ta'lim sifatini oshirish, pedagog xodimlarning huquq va majburiyatlarini belgilashga qaratilgan. Maktabgacha ta'limni rivojlantirish davlat dasturlari hamda boshqa me'yoriy hujjatlar ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarishda muhim o'rin tutadi.

Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish davlat tomonidan aniq belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Boshqaruv jarayonlari ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, sifatni oshirish, pedagogik kadrlar salohiyatini rivojlantirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishga yo'naltirilgan bo'lishi

lozim. Bunda tizimdagi o‘zaro aloqalar va boshqaruv funksiyalari muvofiqlikda amalga oshirilishi zarur.

Asosiy prinsiplar va kafolatlar.

Maktabgacha ta’lim tizimining asosiy prinsiplari - ta’limning inklyuzivligi, tenglikni ta’minlash, har bir bola uchun teng sharoit yaratish, uning intellektual, ma’naviy va jismoniy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashdan iboratdir. Bunda har bir bolaning huquqlari kafolatlanadi, uning rivojlanishiga to‘siq bo‘luvchi omillar bartaraf etiladi.

Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning asosiy prinsiplari qatoriga - har bir bolaning individual rivojlanishiga e’tibor berish, ta’lim-tarbiya jarayonining bolaning shaxsiy ehtiyojlari va qiziqishlariga mosligini ta’minlash, bolalarning faol ishtirokini rag‘batlantirish, innovatsion metodlardan foydalanish hamda ijodkorlik va tafakkurni rivojlantirish kiradi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining huquq va majburiyatlari keng qamrovli bo‘lib, ular nafaqat tarbiyalanuvchilarning ta’lim-tarbiyasi uchun, balki pedagogik jarayonni sifatli tashkil etish, bolalarga zarur ta’lim resurslarini taqdim etish, otalar bilan muntazam aloqada bo‘lish va bolalar xavfsizligini ta’minlash uchun ham javobgardir. Ushbu omillar maktabgacha ta’lim tizimining samarali ishlashiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Pedagog-xodimlarning huquq va majburiyatlari qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Ular ta’lim-tarbiya jarayonini yuqori sifatda tashkil etish, bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, zamonaviy metod va texnologiyalarni qo‘llash hamda kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish uchun mas’uldirlar. Shu bilan birga, pedagoglar o‘z kasbiy rivojlanishlari, malaka oshirish va tajriba almashish bo‘yicha huquqlarga egadirlar.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimi mamlakatning kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning samarali faoliyat yuritishi uchun mustahkam huquqiy baza, ilg‘or boshqaruv tizimi, pedagogik kadrlar salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan siyosat hamda zamonaviy o‘quv-metodik yondashuvlar zarurdir. Har bir pedagogning kasbiy malakasini oshirish, bolaning huquqlarini

himoya qilish, inklyuziv ta'limni ta'minlash va ta'lim jarayonida xavfsiz, qulay hamda samarali muhit yaratish - davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

3. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MEHNAT MUNOSABATLARI VA MEHNAT QONUNCHILIGI

Maktabgacha ta'lim tizimi bolalarning psixologik, jismoniy va intellektual rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tizimda faoliyat yuritayotgan pedagoglar, yordamchi xodimlar va boshqaruv organlari o'rtasidagi mehnat munosabatlari nafaqat ta'lim sifatini ta'minlash, balki ta'lim muassasalarining samarali ishlashini ham belgilaydi. Mehnat qonunchiligi xodimlarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilash orqali bu munosabatlarni tartibga soladi hamda adolatli, samarali boshqaruvni amalga oshirishga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining mehnat huquqlari va majburiyatlari, shuningdek, ular uchun yaratiladigan ish sharoitlari va xavfsizlik talablarini tahlil qilish ushbu maqolaning asosiy maqsadidir.

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat munosabatlari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat munosabatlari tarbiyalanuvchilarga sifatli ta'lim va tarbiya berishning asosiy shartlaridan biridir. Ushbu munosabatlar ish beruvchi (ta'lim tashkiloti) va xodim (pedagog, tarbiyachi, yordamchi xodimlar) o'rtasida o'zaro huquq va majburiyatlarga asoslanadi. Mehnat munosabatlari nafaqat ishni ta'minlash, balki xodimlar o'rtasida sog'lom, samarali ish muhitini yaratish, ularni ijtimoiy-huquqiy jihatdan himoya qilish, shuningdek, ularning mehnat haqi va boshqa moddiy manfaatlarini ta'minlashni ham o'z ichiga oladi.

A) Ishga qabul qilish va mehnat shartnomasi

Mehnati qonunchiligi asosida har bir xodim ishga qabul qilinayotganda mehnat shartnomasi tuziladi. Bu shartnoma xodim va ish beruvchi o'rtasida yuzaga keladigan barcha huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. Shartnomada quyidagilar ko'rsatilishi lozim:

- **Ish joyi va lavozimi:** maktabgacha ta'lim tashkilotida xodim ishlaydigan modul va uning lavozimi aniq ko'rsatiladi.

- **Mehnat haqi va to'lov tartibi:** ish haqi miqdori, unga qo'shimcha ravishda to'lanadigan imtiyozlar va bonuslar, ish haqining to'lanish muddati (oylik, haftalik va h.k.) belgilab qo'yiladi.

- **Ish vaqti va ta'til:** xodimning ish vaqti, ishga kelish vaqti, dam olish kunlari hamda yillik ta'til muddati ko'rsatiladi.

- **Ishni tugatish shartlari:** shartnoma muddati, xodimning ishdan chiqish tartibi, shartnomaning bekor qilinishi bilan bog'liq huquqiy normalar bayon etiladi.

Mehnat shartnomasi har bir xodimni huquqiy jihatdan himoya qilish va ularning majburiyatlarini aniq belgilash uchun zarur bo'lgan muhim hujjatdir.

B) Xodimlarning huquq va majburiyatlari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ishlovchi xodimlar mehnat qonunchiligi asosida o'z huquqlari va majburiyatlariga ega.

Xodimlarning huquqlari quyidagilardan iborat:

- **Kasbiy o'sish va malaka oshirish:** maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlari o'z malakalarini oshirish, yangi usullarni o'rganish, seminar va kurslarda qatnashish huquqiga ega. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

- **Sog'lom mehnat sharoitlari:** xodimlar ish joyida xavfsiz va sog'lom sharoitlarda ishlash huquqiga ega bo'lishi shart. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xodimlar uchun zarur bo'lgan barcha xavfsizlik choralarini ko'rish, xavfli yoki zararli sharoitlardan himoya qilish majburiy hisoblanadi.

- **Ta'til olish huquqi:** xodimlarga belgilangan ta'til muddatlari (yillik ta'til, homiladorlik va tug'ish ta'tili, kasallik ta'tili va boshqalar) to'liq to'lanishi kerak.

Xodimlarning majburiyatlari esa o'z vaqtida va sifatli ishni bajarish, ichki tartib-qoidalarga rioya qilish, tarbiyalanuvchilarga yaxshi ta'lim berish hamda pedagogik etika prinsiplarga amal qilishni o'z ichiga oladi.

2. Mehnat qonunchiligi va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida uning ahamiyati

Maktabgacha ta'lim tizimida mehnat qonunchiligi muhim o'rin tutadi, chunki u xodimlarning huquqlari va ish sharoitlarini himoya qilishga qaratilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat qonunchiligi quyidagi jihatlarda ahamiyatlidir:

- **ish haqi va moddiy rag'batlantirish:** xodimlarning mehnatiga haq to'lash, moddiy rag'batlantirish va bonuslar tizimini tartibga solish mehnat qonunchiligi asosida amalga oshiriladi. bu tizim ta'lim tizimidagi xodimlarning samarali ishlashiga ko'mak beradi.

- **ish joyidagi xavfsizlik va sog'liqni saqlash:** xodimlar uchun zarur bo'lgan barcha xavfsizlik choralari ko'riladi. bu ularning sog'lig'ini va xavfsizligini ta'minlab, kasbiy kasalliklarning oldini olishga yordam beradi.

- **ijtimoiy himoya:** maktabgacha ta'lim tizimida ishlovchi xodimlar kasallik, baxtsiz hodisalar, homiladorlik yoki boshqa ijtimoiy holatlarda o'zlarini himoya qilish huquqiga ega.

Mehnat qonunchiligi, shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimining faoliyatini optimallashtirish, ta'lim muassasalarining ish jarayonini qonuniy asosda boshqarish imkoniyatini beradi.

3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat qonunchiligini amaliyotga tadbiq etish

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat qonunchiligini amaliyotga tadbiq etish bir qator ijobiy natijalarni beradi:

- **ishchilarni doimiy ravishda o'qitish:** maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xodimlar malakasini oshirish uchun maxsus treninglar va o'quv kurslari tashkil etiladi. bu ularga zamonaviy ta'lim texnologiyalari va pedagogik yondashuvlar haqida ma'lumot beradi hamda ularning ish samaradorligini oshiradi.

- **ta'lim muassasasidagi ichki tartibni boshqarish:** mehnat qonunchiligi va ichki tartib-qoidalariga amal qilish ish joyidagi intizomni saqlashga, ish muhitini samarali va muvozanatli qilishga xizmat qiladi.

- **xodimlarni ijtimoiy himoya qilish:** mehnat qonunchiligi xodimlarning ijtimoiy himoyasini kuchaytiradi. ular kasallik, baxtsiz hodisalar yoki boshqa noxush holatlarda zarur huquqiy yordam va moddiy qo'llab-quvvatlashga ega bo'ladilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat munosabatlari va mehnat qonunchiligi ta'lim tizimi samaradorligini oshirishda, xodimlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishda muhim o'rin tutadi. Mehnat qonunchiligi nafaqat xodimlarning ish sharoitlarini tartibga soladi, balki ta'lim jarayonlarining sifatini oshirishga va ish muhitini yaxshilashga yordam beradi.

Shu sababli, maktabgacha ta'lim tizimida mehnat qonunchiligi va uning normativ-huquqiy asoslari to'g'ri va samarali qo'llanilishi zarur. Mehnat munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va qonuniy asosda tartibga solish ta'lim tizimining barqaror ishlashi hamda sifatli kadrlar bilan ta'minlanishida muhim o'rin tutadi.

Mehnat munosabatlari – bu xodim va ish beruvchi o'rtasidagi huquqiy aloqalar bo'lib, ular davlat tomonidan belgilangan mehnat qonunchiligi asosida tartibga solinadi. Ayniqsa, yangi tahrirdagi **Mehnat kodeksi** mehnat shartnomasi, jamoa shartnomasi, ta'til va ish hujjatlari bilan bog'liq masalalarni aniq belgilab, pedagog xodimlarning huquqlari va ijtimoiy himoyasini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlari uchun mehnat sharoitlarini yaxshilash, ish faoliyatini normallashtirish va ularning kasbiy faoliyatini qadrlash orqali ta'lim sifatini oshirishga erishish mumkin. Shu sababli, mehnat munosabatlarining huquqiy asosda tartibga solinishi jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

4. “DAVLAT FUQAROLIK XIZMATI TO‘G‘RISIDAGI” QONUN

Davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi qonun davlat organlarida xizmat qiluvchi xodimlarning huquq va majburiyatlarini belgilab beruvchi, ularning faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy norma sifatida juda muhim rol o'ynaydi. Ushbu

qonun nafaqat davlat boshqaruvi va idoraviy tizimning samarali ishlashini ta'minlash, balki fuqarolarning davlat xizmatiga bo'lgan ishonchini oshirish, shuningdek, jamiyatda adolat va qonun ustuvorligini saqlashga yordam beradi. Siyosiy jihatdan qaraganda, bu qonun davlatning fuqarolariga nisbatan o'z mas'uliyatini kuchaytirib, davlat boshqaruvi tizimining shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Qonunning asosiy maqsadlari va vazifalari

Davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi qonunning asosiy maqsadi – davlat xizmatchilarining huquqiy maqomini, majburiyatlarini va mas'uliyatlarini belgilashdir. Bu qonun orqali davlat organlari va boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish, xodimlarni malakali va professional tarzda tayyorlash, ularning ish faoliyatini tartibga solish ko'zda tutilgan. Shu bilan birga, davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi qonun demokratik, huquqiy va adolatli jamiyatni barpo etish, davlatning xalq oldidagi hisobdorligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan asosiy huquqiy mexanizmlarni yaratadi.

Qonunning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. **Fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratish** – qonun fuqarolarning davlat xizmatiga kirish uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan.

2. **Malaka va tajriba talablariga javob beradigan xodimlarni tanlash** – davlat fuqarolik xizmati uchun tanlov tizimi malakali, yuqori malakaga ega mutaxassislarni saralab olishga yo'naltirilgan.

3. **Shaxsiy va professional rivojlanish** – xodimlarning bilim, ko'nikma va qobiliyatlarini oshirish, ularni muntazam malaka oshirish va yangilash imkonini yaratish.

Siyosiy jihatlar

Davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi qonun siyosiy tizimning muhim tarkibiy qismidir. Ushbu qonun davlat boshqaruvini isloh qilish, uning samaradorligi va shaffofligini ta'minlash uchun mustahkam huquqiy poydevor yaratadi. Siyosiy nuqtai nazardan, qonun quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Davlat fuqarolik xizmati tushunchasi: Davlat fuqarolik xizmati – davlat organlarida jismoniy shaxslarning davlat manfaatlarini amalga oshirish, davlat organlari va tashkilotlar faoliyatini boshqarish hamda davlat siyosatini ro'yobga chiqarish uchun amalga oshiriladigan kasbiy faoliyatdir.

2. Davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi huquqiy asoslar: Qonunda davlat fuqarolik xizmati sohasida amal qiluvchi huquqiy normalar, xodimlarni ishga qabul qilish tartibi, ularning malakasini oshirish, mas'uliyatlari va huquqlari batafsil ko'rsatilgan.

3. Davlat fuqarolik xizmati lavozimlari: Qonunda davlat fuqarolik xizmati lavozimlarining turli toifalari belgilangan: yuqori, o'rta va quyi boshqaruv lavozimlari. Har bir lavozim uchun alohida malaka talablari va ixtisoslashuv mezonlari keltirilgan.

4. Davlat xizmatchilarining huquqlari va majburiyatlari: Qonun davlat xizmatchilarining huquq va majburiyatlarini aniq belgilaydi. Ularga ish sharoitlarini yaxshilash, ijtimoiy himoya, qonun oldida tenglik, maosh va pensiya tizimi, hamda huquqiy himoya kafolatlari kiradi.

5. Tajribali mutaxassislarni tanlash: Davlat xizmati uchun tanlov, imtihon va malaka oshirish jarayonlari belgilangan. Shu bilan birga, davlat xizmati lavozimlarida ishlovchi shaxslarning mas'uliyatlari, faoliyatini baholash va intizomiy javobgarlik tartiblari ham yoritilgan.

6. Axborot texnologiyalarini qo'llash: Davlat fuqarolik xizmati jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish tartibi ham belgilangan. Bu esa davlat xizmatining shaffofligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

7. Fuqarolik xizmati va korrupsiyaga qarshi kurash: Qonunda korrupsiyaga qarshi kurashish uchun samarali mexanizmlar ishlab chiqilgan. Xodimlarning mustaqilligi, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish va korrupsiyaga qarshi chora-tadbirlar qonun asosida belgilangan.

Bu qonun davlat xizmati tizimini demokratlashtirish, shaffoflashtirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan. O'zbekistonning davlat organlarida ishlovchi

xodimlarning faoliyatini yaxshilash va fuqarolar bilan o‘zaro munosabatlarni mustahkamlash uchun muhim huquqiy asos yaratadi.

Qonunning amaliy ahamiyati

Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risidagi qonun davlat boshqaruvi tizimini samarali tashkil etishda, jamiyatning barcha qatlamlari bilan to‘g‘ri va adolatli munosabatlarni o‘rnatishda muhim huquqiy mexanizm hisoblanadi. Ushbu qonun siyosiy tizimning ishonchliligini oshiradi, davlat idoralarining faoliyatini yanada shaffof va samarali qiladi hamda fuqarolar bilan davlat o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi.

Amalda to‘g‘ri qo‘llanilganda, bu qonun davlat boshqaruvi tizimini yanada demokratik, ochiq va korrupsiyasiz holatga keltiradi. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi qonuni davlat boshqaruvi tizimidagi islohotlar jarayonida muhim huquqiy asoslardan biri hisoblanadi.

Ushbu qonun davlat fuqarolik xizmati tizimini tartibga solish, uning ochiqligi, shaffofligi, samaradorligi va professionalligini ta’minlashga qaratilgan.

Ta’lim sohasi xodimlari – davlat maktablari, litseylar, kollejlari va oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagogik va rahbarlik lavozimidagi shaxslar ham fuqarolik xizmati subyektlari hisoblanadi. Shu sababli ular uchun qonunda belgilangan umumiy qoidalar bilan bir qatorda, ta’lim tizimiga xos ayrim o‘ziga xos majburiyat va talablar ham mavjud bo‘lib, bu holat ta’lim sohasining o‘ziga xos funksiyasi va jamiyatdagi o‘rni bilan bog‘liqdir.

Kasbiy etika va axloqiy tamoyillar

Qonunda davlat fuqarolik xizmati xodimlari uchun kasbiy etika va axloqqa doir muhim mezonlar belgilangan. Ta’lim sohasi xodimlari ushbu etik tamoyillarga rioya qilish orqali o‘z faoliyatida yuqori darajadagi professionallikni namoyon etishlari lozim.

Bunda halollik, xolislik, odillik, qonuniylik, manfaatlar to‘qnashuviga yo‘l qo‘ymaslik, shaxsiy manfaatlarni emas, balki davlat va jamiyat manfaatlarini ustuvor qo‘yish kabi tamoyillar asosiy o‘rin tutadi. Ta’lim xodimi bu mas’uliyatni

his etgan holda, nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo‘l ko‘rsatuvchi va jamiyat oldida axloqiy namuna bo‘luvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi qonun ta’lim sohasida faoliyat yuritayotgan davlat xizmatchilari uchun nafaqat ularning xizmat faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy asos, balki professional va axloqiy mezonlarni belgilovchi muhim yo‘riqnoma sifatida xizmat qiladi.

Ushbu qonun asosida ta’lim xodimlarining huquq va majburiyatlari, kasbiy odob-axloq qoidalari aniq belgilab berilgan bo‘lib, ular orqali nafaqat davlat xizmatining nufuzi, balki ta’lim tizimining sifati va samaradorligi ham oshadi.

5. MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA IJRO INTIZOMI VA MUROJAATLAR BILAN ISHLASH TARTIBI

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida murojaatlar bilan ishlashning asosiy maqsadi ota-onalar, bolalar va boshqa manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni yaxshilashdir. Murojaatlar orqali ta’lim muassasasi bolalar uchun samarali sharoitlar yaratishda hamda ularning rivojlanishiga xizmat qiluvchi muammolarni aniqlashda muhim axborot manbaiga ega bo‘ladi. Ota-onalar tomonidan yuborilgan murojaatlar esa ta’lim va tarbiya sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ijro intizomi va murojaatlar bilan ishlash tartibi o‘quv jarayonining samaradorligini ta’minlash, tashkilot maqsad va vazifalariga erishish uchun muhim omillardan biridir. Ushbu tartiblar maktabgacha ta’lim muassasalarining ichki boshqaruv ishlarining tizimli va to‘g‘ri olib borilishini kafolatlaydi. Quyida ijro intizomi va murojaatlar bilan ishlash tartibining asosiy jihatlari yoritiladi.

Ijro intizomi tushunchasi

Ijro intizomi – bu maktabgacha ta’lim tashkilotlarida belgilangan me’yorlar, qoidalar va vazifalar asosida amalga oshiriladigan ishlar majmuasidir.

Ijro intizomiga quyidagilar kiradi:

➤ **Ish rejasi va ko'rsatmalar:** Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida barcha ishlar belgilangan rejaga muvofiq amalga oshiriladi. Har bir tarbiyachi va xodim o'z vazifasini aniq tushunib, uni belgilangan muddatda bajarishi shart.

➤ **Me'yoriy hujjatlar:** Ijro intizomini ta'minlash uchun muassasa tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar va ichki tartib-qoidalar asosida ish olib boriladi.

➤ **Nazorat va monitoring:** Tashkilotda tarbiyachilar va boshqa xodimlarning ijro intizomi ustidan doimiy nazorat o'rnatiladi. Bunda rejalashtirilgan ishlarning o'z vaqtida bajarilishi, ta'lim sifatining yuqori darajada bo'lishi va bajarilayotgan ishlarning samaradorligi baholanadi.

➤ **Intizomiy choralar:** Agar xodim yoki tarbiyachi tomonidan ijro intizomi buzilsa, tegishli chora-tadbirlar qo'llanadi. Bular ogohlantirish, jazo, muhokama yoki boshqa intizomiy choralarni o'z ichiga olishi mumkin.

Murojaatlar bilan ishlash tartibi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida murojaatlar bilan ishlash boshqaruv faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Unda ota-onalar, xodimlar yoki boshqa manfaatdor shaxslarning murojaatlari qabul qilinib, ularning mazmuni tahlil qilinadi va tegishli chora-tadbirlar ko'riladi.

Murojaatlar bilan ishlash bosqichlari quyidagicha:

➤ **Murojaatlarni qabul qilish:** Murojaatlar og'zaki yoki yozma shaklda qabul qilinadi. Ota-onalar, xodimlar yoki boshqa shaxslar o'z fikr-mulohazalari, shikoyatlari va takliflarini muassasa rahbariyatiga taqdim etishlari mumkin.

➤ **Murojaatlarni o'rganish:** Qabul qilingan murojaatlar mas'ul mutaxassislar tomonidan o'rganilib, ularni hal etish yoki javob berish uchun zarur choralar belgilanadi. Bu jarayon ta'lim sifatini oshirish va muammolarni hal etishda muhim rol o'ynaydi.

➤ **Javob berish:** Murojaat o'rganilganidan so'ng, tashkilot murojaat qiluvchiga aniq, tushunarli va o'z vaqtida javob beradi. Murojaatlarga javob berish muddati qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

➤ **Murojaatlarni tahlil qilish:** Qabul qilingan murojaatlar asosida tashkilot tahlil o'tkazadi, takrorlanuvchi muammolarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqadi.

Ijro intizomi va murojaatlar bilan ishlashning ahamiyati

Ijro intizomi va murojaatlar bilan ishlashni to'g'ri yo'lga qo'yish quyidagi natijalarga olib keladi:

➤ **Samaradorlikni oshirish:** Tizimli ijro intizomi ta'lim jarayonining sifatini oshiradi, tarbiyachilar va xodimlar o'rtasidagi ish intizomini mustahkamlaydi.

➤ **Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish:** Murojaatlar orqali ota-onalar bilan muntazam muloqot o'rnatilib, ularning fikrlari inobatga olinadi. Bu bolalar ta'limi va tarbiyasi sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

➤ **Muammolarni erta aniqlash:** Murojaatlar muassasa ichidagi muammolarni erta bosqichda aniqlash va hal qilish imkonini beradi.

➤ **Shaffoflikni ta'minlash:** Murojaatlar va ijro nazorati tizimi orqali tashkilot faoliyati ochiq va hisobdor holga keladi.

“ijro.gov.uz” tizimi va uning ahamiyati

“ijro.gov.uz” tizimi – bu ijro intizomini nazorat qilish va boshqarish uchun mo'ljallangan yagona elektron platformadir. U davlat organlari va tashkilotlar o'rtasida hujjatlar almashinuvi hamda ijro jarayonlarini avtomatlashtirishga xizmat qiladi.

Tizimning asosiy vazifalari:

➤ **Ijro hujjatlarini boshqarish:** Hujjatlar almashinuvi va ijro holatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini yaratadi.

➤ **Ijro intizomini oshirish:** Bajarilmagan topshiriqlarni aniqlash, kechikishlarni kamaytirish va intizomni kuchaytirish uchun samarali vosita hisoblanadi.

Tizim bilan samarali ishlash uchun quyidagi ko'nikmalar zarur:

➤ **Bilim va malakani oshirish:** Xodimlar “ijro.gov.uz” tizimining funksiyalari bilan tanishishlari, trening va seminarlar orqali bilimlarini yangilab borishlari kerak.

➤ **Texnik ko‘nikmalarni rivojlantirish:** Tizimdan samarali foydalanish uchun axborot texnologiyalari bo‘yicha amaliy bilimga ega bo‘lish zarur.

➤ **Tizimni yangilab borish:** Tizim doimiy ravishda takomillashtirilib, xodimlar yangi imkoniyatlar bilan tanishtirilib borilishi lozim.

➤ **Tahlil va boshqaruv ko‘nikmalari:** Tizimda kiritilgan ma’lumotlarni tahlil qilish orqali samarali boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish imkonini beradi.

Tizim bilan ishlashda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari

➤ **Texnik nosozliklar:** Tizimda vaqtincha texnik xatoliklar yuz berishi mumkin. Ularni bartaraf etish uchun texnik qo‘llab-quvvatlash xizmati faol ishlashi lozim.

➤ **Xodimlarning qarshiligi:** Yangi tizimga o‘tish jarayonida ayrim xodimlarda salbiy munosabat paydo bo‘lishi mumkin. Bu holatni bartaraf etish uchun motivatsion ishlar va o‘qituv seminarlarini tashkil etish zarur.

➤ **Axborot xavfsizligi:** Tizimda saqlanadigan ma’lumotlarning maxfiyligi va himoyasini ta’minlash muhim. Shu sababli, muntazam tekshiruvlar o‘tkazish va xavfsizlik choralari ko‘rilishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ijro intizomi va murojaatlar bilan ishlash tartibi tashkilot faoliyatining samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. To‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan ijro intizomi hamda murojaatlar bilan ishlash tizimi tarbiyachilar, xodimlar va ota-onalar o‘rtasida sog‘lom muloqotni shakllantiradi, ta’lim sifatini oshiradi va muassasa ichida barqaror psixologik muhitni yaratishga xizmat qiladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi davlat boshqaruvi tizimida ham elektron boshqaruv vositalaridan foydalanishni zaruratga aylantirdi. Ayniqsa, ijro intizomi sohasida davlat organlari va tashkilotlar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni kuchaytirish, ish jarayonlarini tezkor va samarali boshqarishni ta’minlash uchun yagona elektron tizimlarning joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan davlat boshqaruvini raqamlashtirish strategiyasi doirasida joriy etilgan “ijro.gov.uz” tizimi ijro intizomini mustahkamlash, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish, shuningdek, boshqaruvdagi tezkorlik va shaffoflikni ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda. Ushbu tizim rahbarlar va mas’ul xodimlarga topshiriqlarni elektron tarzda kuzatish, ijro muddatlarini nazorat qilish va hujjatlar aylanishini soddalashtirish imkonini beradi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash - tashkilot boshqaruvining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Murojaatlar orqali fuqarolarning fikr-mulohazalari, takliflari, shikoyatlari va muammolari o‘rganiladi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, muammoli jihatlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini yaratadi.

Murojaatlar bilan ishlash jarayonida ularni qabul qilish, ro‘yxatga olish, tahlil qilish, turkumlash va natijalarini umumlashtirish muhim bosqichlardir. Ushbu tizimlilik muammolarning ildizini aniqlash, ularni tizimli hal etish hamda tashkilot faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tashkilot direktori murojaatlar bilan ishlash jarayonida strategik va operativ boshqaruv funksiyalarini bajaradi. U samarali murojaatlar tizimini tashkil etishi, har bir murojaatga adolatli, asosli va tezkor javob qaytarilishini ta’minlashi lozim. Bu jarayon rahbardan xodimlar, ota-onalar hamda jamoatchilik bilan muloqot qilish ko‘nikmalarini, muammolarni tahlil etish va ularni hal qilishda psixologik hamda boshqaruv kompetensiyalarini doimiy rivojlantirib borishni talab etadi.

Zamonaviy texnologiyalarni, xususan “ijro.gov.uz” elektron tizimini joriy etish orqali murojaatlar bilan ishlash jarayonini avtomatlashtirish, ijro intizomini mustahkamlash, axborot xavfsizligini ta’minlash va hujjatlarni arxivlashtirish imkoniyati yaratiladi. Bunday yondashuv korrupsion holatlarning oldini olish, rahbariyat faoliyatining shaffofligini oshirish hamda tashkilotning ijtimoiy ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, innovatsion yondashuvlar, jumladan sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish orqali muammolarni oldindan bashorat qilish, raqamli monitoring tizimlari asosida faoliyatni tahlil qilish va asosli boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkoniyati yaratiladi. Rahbar shuningdek, murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, hissiyotlarni boshqarish, konfliktlarni konstruktiv yo'nalishga burish va jamoa motivatsiyasini oshirish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, murojaatlar bilan ishlash tizimi maktabgacha ta'lim tashkilotining ishonchliligi, samaradorligi va ijtimoiy mas'uliyatini aks ettiruvchi muhim mezonlardan biridir. Ushbu sohada zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, raqamli yechimlardan foydalanish va inson omiliga asoslangan yondashuvni qo'llash ta'lim sifatini oshirish hamda jamoatchilik ishonchini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. Mavzu: Maktabgacha ta'limni boshqarishda ish yuritish

Keys holati: Sirdaryo tumanidagi "Gulchehra" maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbariyati 2024-yilgi hujjat aylanish jarayonida ichki buyruqlar, xizmat yozishmalari va kadrlar bilan ishlash bo'yicha hujjatlarda ko'plab kamchiliklarni aniqladi. Hujjatlar noto'g'ri raqamlangan, ayrimlari to'liq rasmiylashtirilmagan, ijro muddati belgilanmagan. Bundan tashqari, ish yurituvchining arxiv bilan ishlash malakasi yetarli emas.

Tahlil uchun savollar:

- Ushbu holatda rahbar qanday choralar ko'rishi kerak?
- Ish yuritishdagi asosiy hujjatlar turlari nimalardan iborat?
- Xodimlarning hujjat yuritish madaniyatini oshirish uchun qanday o'quv shakllarini tashkil etish mumkin?

2. Mavzu: Ta'lim tashkilotida boshqaruvning me'yoriy-huquqiy asoslari

Keys holati: Yangi ish boshlagan bog'cha mudirasi Z. Karimova faoliyatini boshlagach, jamoada nizom, ichki tartib-qoidalar va lavozim yo'riqnomalari bilan tanishmagan bir nechta xodim borligini aniqladi. U qonuniy me'yorlarga asoslanmagan holda ba'zi qarorlarni qabul qilgan. Bu holat jamoada tushunmovchiliklarga sabab bo'ldi.

Tahlil uchun savollar:

- Ta'lim tashkiloti rahbari qanday me'yoriy-huquqiy hujjatlarga tayanishi kerak?
- Bu holatda rahbar qanday huquqiy xatoga yo'l qo'ydi?
- Shunday holatlarning oldini olish uchun qanday tizimli ishlar olib borilishi lozim?

3. Mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat munosabatlari va mehnat qonunchiligi

Keys holati: Tashkilotdagi tarbiyachi Z. O. homiladorligi sababli vaqtincha ishlamayotgan edi. Mudira uning o'rniga boshqa tarbiyachini ishga olmoqchi bo'lgan. Biroq yangi xodimni doimiy asosda ishga olgan va eski xodim ishga qaytganida unga o'rnini bo'shatishni rad etgan.

Tahlil uchun savollar:

- Ushbu holatda mehnat qonunchiligining qaysi normalari buzilgan?
- Mudira qanday huquqiy asosda ish yuritishi kerak edi?
- Mehnat nizolarining oldini olish uchun nimalarga e'tibor qaratish kerak?

4. Mavzu: "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi" Qonun

Keys holati: Bog'cha hisobchisi S. A. bir necha marta ishga kechikib kelgani va ichki intizomga amal qilmagani aniqlangan. Mudira unga og'zaki tanbeh bergan, biroq xodim bu tanbehni asossiz deb hisoblab, Maktabgacha va maktab ta'limi MODUL tizimiga shikoyat qilgan.

Tahlil uchun savollar:

- Ushbu holatda rahbarning xatti-harakatlari “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risidagi” Qonunga muvofiq bo‘lganmi?

- Xodim intizomini qonun doirasida qanday nazorat qilish mumkin?

- Davlat fuqarosi sifatida xodimning qanday huquqlari bor va rahbar qanday majburiyatlarni bajarishi kerak?

5. Mavzu: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ijro intizomi va murojaatlar bilan ishlash tartibi

Keys holati: Tuman hokimligi tomonidan yuborilgan topshiriq xatida 7 ish kuni ichida hisobot yuborilishi so‘ralgan. Biroq MTT rahbari bu xatni belgilangan muddatda ijro etmagan. Natijada rahbarga ogohlantirish berilgan. Shu bilan birga, ota-onalardan tushgan 5 ta murojaat 2 haftadan ortiq vaqt davomida javobsiz qolgan.

Tahlil uchun savollar:

- Ushbu holatda rahbar qanday qonuniy xatoga yo‘l qo‘ygan?

- Ijro intizomini nazorat qilish mexanizmlari qanday tashkil etilishi kerak?

- Murojaatlar bilan ishlashda qanday asosiy qoidalarga amal qilish zarur?

VI. MODUL. JAMOATCHILIK VA OTA-ONALAR BILAN O‘ZARO HAMKORLIK

- 1. Ota-onalar, jamoatchilik vakillari va turli tashkilotlar bilan hamkorlik**
- 2. Maktabgacha ta’lim tashkilotining turli davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorligini tashkil etish**
- 3. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va maktab uzviyligini ta’minlash**

Tayanch tushuncha va iboralar: ota-onalar va jamoatchilik faoliyati, hamkorlik, pedagogik yondashuvlar, qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, stressga chidamlilik, malaka oshirish, ochiqlik va oshkoralik, aloqa va axborot so‘rovi, ijtimoiy media va onlayn platforma, kommunikativ kompetentlik, kommunikativ kompetensiya, kommunikativ qadriyatlar, mahalla, hamkorlik, jamoat, madaniyat, mas’uliyat, muloqot, birdamlik, empatiya, motivatsiya, yetakchilik, adolat, halollik, qo‘llab-quvvatlash, murosaga kelish, ijobiy muhit, o‘zaro tushunish, jamoaviy ruh, fikr almashish, bag‘rikenglik, birgalikda

1. OTA-ONALAR, JAMOATCHILIK VAKILLARI VA TURLI TASHKILOTLAR BILAN HAMKORLIK

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ota-onalar, jamoatchilik vakillari hamda turli tashkilotlar bilan hamkorlikning ahamiyati juda katta. Bu hamkorlikning asosiy maqsadi – ta’lim sifatini oshirish, bolalar uchun qulay sharoitlar yaratish va jamiyatni ta’lim jarayoniga kengroq jalb etishdir.

Ota-onalar bilan hamkorlik, eng avvalo, bola tarbiyasining asosiy yo‘nalishlarini belgilashda muhim o‘rin tutadi. Ota-onalar bolalarning ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini yaxshiroq bilishadi, shu bois ular ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi bo‘lishlari lozim. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari ota-onalar bilan muntazam aloqada bo‘lish, ular uchun uchrashuvlar, treninglar va ma’ruzalar tashkil etish orqali o‘zaro ishonch va tushunishni mustahkamlaydi. Bu esa bolalarning o‘qish va tarbiya jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Jamoatchilik vakillari bilan hamkorlik esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Ular maktabgacha ta'lim muassasalari va jamiyat o'rtasida bog'lovchi ko'priq vazifasini bajarishadi. Jamoatchilik vakillari ta'lim siyosatini shakllantirish, moliyaviy resurslarni taqsimlash va ijtimoiy masalalarda muhim qarorlar qabul qilishda ishtirok etishadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining jamoatchilik bilan aloqalarini rivojlantirish, ularning qo'llab-quvvatlovi bilan turli tashabbuslarni amalga oshirish muhim hisoblanadi.

Turli tashkilotlar bilan hamkorlik ham maktabgacha ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, sog'liqni saqlash, psixologiya, madaniyat va sport sohasidagi mutaxassislar ta'lim jarayoniga o'z bilim va tajribalarini qo'shadilar. Bunday hamkorlik bolalar salomatligi, psixologik holati va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, turli tashkilotlar va jamoat institutlari tomonidan ta'lim sohasiga yo'naltirilgan grantlar, loyihalar va moddiy yordamlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarining imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu orqali uslubiy materiallar, o'quv qurollari, texnik vositalar bilan ta'minlash, bolalar uchun qo'shimcha tadbirlar tashkil etish mumkin.

Ota-onalar bilan hamkorlik. Ota-onalar -maktabgacha ta'lim tashkilotining eng yaqin hamkorlari bo'lib, bolalar tarbiyasi va ta'lim jarayonida bevosita ishtirok etadilar. Ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, ularning ta'lim-tarbiya jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlash bolalarning har tomonlama rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalar bilan hamkorlik quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha olib boriladi:

- **Maslahat va tavsiyalar berish:** ota-onalar bilan muntazam muloqot o'rnatilib, bolalarning rivojlanishiga oid tavsiyalar beriladi.
- **Uchrashuv va yig'ilishlar:** ota-onalar bilan muntazam uchrashuvlar o'tkazilib, ta'limdagi yangiliklar va metodik o'zgarishlar muhokama qilinadi.

- **Taklif va mulohazalarni inobatga olish:** ota-onalarning fikr va takliflari tinglanib, amaliyotga joriy etish choralari ko‘riladi.

Jamoatchilik vakillari bilan hamkorlik yo‘nalishlari:

- **Ta’lim sifatini monitoring qilish:** jamoatchilik vakillari ta’lim jarayonini kuzatib, sifatni baholashda ishtirok etishadi.

- **Ta’lim siyosatini tahlil qilish:** ular ta’lim siyosatining samaradorligini o‘rganib, takliflar ishlab chiqishadi.

- **Kengash va muhokamalar o‘tkazish:** ta’lim masalalarida jamoatchilik bilan birgalikda kengashlar va muhokamalar tashkil etiladi.

Turli tashkilotlar bilan hamkorlik yo‘nalishlari:

- **Resurslarni taqdim etish:** xayriya tashkilotlari va homiylar tomonidan o‘quv qurollari, kitoblar va texnik vositalar yetkaziladi.

- **Qo‘shma ta’lim dasturlari ishlab chiqish:** tajribali tashkilotlar bilan birgalikda yangi o‘quv dasturlarini yaratish.

- **Bolalarni ijtimoiy faoliyatga jalb etish:** tashkilotlar yordamida bolalarning ijtimoiy faolligini oshiruvchi tadbirlar o‘tkazish.

Hamkorlikning afzalliklari:

- **Ta’lim sifatining oshishi:** fikr almashish va tajriba o‘rtoqlashish orqali ta’lim jarayonining samaradorligi ortadi.

- **Ijtimoiy barqarorlik:** jamiyat bilan o‘zaro aloqalar ijtimoiy totuvlik va barqarorlikni ta’minlaydi.

- **Bolalar rivojlanishining jadallashuvi:** hamkorlik bolalarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim olishlariga imkon yaratadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ota-onalar, jamoatchilik vakillari va turli tashkilotlar bilan samarali hamkorlik o‘rnatish ta’lim sifati va bolalar rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Har bir tomonning o‘zaro ishonch va hurmat asosida hamkorlik qilishi ta’lim sohasidagi ijtimoiy mas’uliyatni kuchaytiradi hamda tizimning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Tashkilot rahbari va tarbiyachilarning ota-onalar bilan ochiq, ishonchli va tizimli muloqot olib borishi bolalarning sifatli ta’lim va tarbiyasini ta’minlashda hal

qiluvchi omildir. Bunda rahbarning kommunikativ kompetentligi - aniq fikr bildira olish, eshita bilish, vaziyatni to'g'ri baholash kabi qobiliyatlari muhim o'rin tutadi.

Tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasidagi samarali hamkorlik bolaning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi. Bu hamkorlik faqat pedagogik yondashuvlar bilan cheklanmasdan, ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash va o'zaro hurmat asosida shakllanishi kerak. Ota-onalarni tashkilot hayotiga faol jalb etish, ularning fikrini tinglash, muntazam so'rovlar o'tkazish orqali tashkilotda shaffoflik va jamoaviy boshqaruv kuchayadi.

Tashkilotning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda ota-onalar, mahalla va jamoatchilik vakillari fikrlarini inobatga olish hamkorlikni yanada mustahkamlaydi. Natijada uzoq muddatli rivojlanish va barqarorlik uchun zamin yaratiladi.

Rahbarning boshqaruv imiji, pedagogik salohiyati va tashkilotning umumiy obro'si o'zaro chambarchas bog'liqdir. Strategik imij yaratish - bu nafaqat tashqi ko'rinishga e'tibor qaratish, balki tashkilotning ichki madaniyati, qadriyatlari va maqsadlariga sodiqligini namoyon etuvchi murakkab jarayondir.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalar va jamoatchilik bilan tizimli muloqot, ularning faol ishtirokini ta'minlash hamda strategik boshqaruv yondashuvlarini qo'llash ta'lim sifati va bolalar tarbiyasini yangi bosqichga olib chiqadi.

2. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINING TURLI DAVLAT VA JAMOAT TASHKILOTLARI BILAN HAMKORLIGINI TASHKIL ETISH

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimov 2012-yilni "Mustahkam oila yili" deb e'lon qilgan. Ushbu davlat dasturini amalga oshirishda ta'lim muassasasi, oila va mahalla hamkorligini yanada kuchaytirish eng muhim masalalardan biri etib belgilangan. Jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk va har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalashda oila instituti, ota-onalar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ta'lim

muassasalari bilan hamkorligini mustahkamlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi 2012-yil 19-iyunda tegishli qaror qabul qilgan.

Mazkur qarorda quyidagi ustuvor vazifalar belgilangan:

➤ Respublika “Mahalla” fondining O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi huzurida “Oila – mahalla – ta’lim muassasasi” hamkorligi jamoat kengashini hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, Toshkent shahar va viloyatlar xalq ta’limi boshqarmalari huzurida hududiy jamoat kengashlarini tashkil etish;

➤ oila, mahalla, umumta’lim maktablari, o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi muassasalari hamkorligining samaradorligini ta’minlash;

➤ oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligini yanada kuchaytirishga doir uslubiy asoslarni ishlab chiqish;

➤ ota-onalarning farzand tarbiyasidagi o‘rni, majburiyati va mas’uliyatini oshirish, oiladagi tarbiyaviy muhitni mustahkamlash;

➤ ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya sifatini o‘rganish va uni takomillashtirishga doir tadbirlarni amalga oshirish.

Ta’lim-tarbiya jarayoni qanchalik yuksak bo‘lsa, jamiyatda shuncha ko‘p ma’naviy, iqtisodiy va siyosiy yuksalish ro‘y beradi. O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid siyosat davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi 23-son qaroriga muvofiq, “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” qabul qilingan. Ushbu konsepsiya O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonun, Prezident farmonlari va qarorlari, Hukumat qarorlari hamda BMTning 2030-yilgacha bo‘lgan Barqaror rivojlanish maqsadlari asosida ishlab chiqilgan.

Konsepsiyaning asosiy maqsadi - yoshlarni jismonan sog‘lom, ma’naviy yetuk, ilmiy va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashish, ularning huquq va erkinliklarini himoya qilish, hamda mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik, ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarga faol jalb etishdan iborat.

Oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi quyidagi tamoyillar asosida yo'lga qo'yiladi:

1. Ta'lim-tarbiya sohasida hamkorlik jarayoni ishtirokchilarining harakat birligi;
2. Tarbiyalanuvchiga hurmat va talabning uyg'unligi;
3. Hamkorlik jarayonida subyektlarning teng huquqliligi va yuksak mas'uliyati;
4. Faoliyat jarayonida millat va davlat manfaatlari ustuvorligi;
5. Hamkorlikning ilmiy asoslanganligi.

Ushbu tamoyillar pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Shaxs ma'naviy-axloqiy sifatlarni oila va ta'lim muassasasida navbatma-navbat emas, balki uzviy tarzda o'zlashtirib boradi. Shu bois tarbiya jarayoni yaxlitlik va tizimlilik xarakteriga ega bo'lishi zarur.

Davlatimiz rahbarining 2023-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni ta'lim sohasidagi keng ko'lamli islohotlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Mazkur hujjat, ayniqsa, maktab va oliy ta'lim muassasalari hamkorligini rivojlantirish, ularning o'zaro integratsiyasini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda umumta'lim maktablarida tarbiyalanuvchilarga berilayotgan ta'lim-tarbiya sifati oshib bormoqda, pedagoglarga bo'lgan hurmat va e'tibor esa yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ustoz va murabbiylarning jamiyatdagi o'rnini yanada mustahkamlash, iste'dodli o'quvchilarni aniqlash hamda ularni o'zlari qiziqqan va orzu qilgan kasblarga yo'naltirish - ta'lim sohasining ustuvor vazifalaridan biriga aylangan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining turli davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorligi ham ta'lim tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday hamkorlik ta'lim sifatini oshirish, tarbiyaviy jarayonni takomillashtirish va yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Davlat tashkilotlari bilan hamkorlik

➤ **Ta'lim va ilm-fan vazirligi:** maktabgacha ta'lim tashkilotlari davlat ta'lim siyosatini amalga oshiradi. Vazirlik tomonidan belgilangan me'yor, standart va o'quv dasturlari asosida faoliyat yuritadi, pedagoglarning malakasini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda yordam beradi.

➤ **Sog'liqni saqlash vazirligi:** bolalarning jismoniy va ruhiy sog'lig'ini saqlash bo'yicha birgalikda dasturlar ishlab chiqish, profilaktika, vaksinatsiya va tibbiy ko'rikni o'tkazishda hamkorlik qiladi.

➤ **Mahalliy hokimiyatlar:** maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, infratuzilmani yaxshilash va zarur resurslar bilan ta'minlash orqali ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

Jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik

➤ **Xotin-qizlar qo'mitasi va yoshlar tashkilotlari:** bolalarning ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy tarbiyasini rivojlantirish, psixologik qo'llab-quvvatlash, musiqiy va badiiy dasturlar tashkil etishda faol ishtirok etadi.

➤ **Ijtimoiy tashkilotlar va fondlar:** ehtiyojmand oilalarga yordam ko'rsatish, xayriya va homiylik tadbirlarini o'tkazish orqali ta'lim muassasalarining ijtimoiy rolini kuchaytiradi.

➤ **Ommaviy axborot vositalari va madaniyat muassasalari:** madaniy tadbirlar, ko'rgazmalar, o'yinlar va musobaqalar orqali bolalarning estetik va madaniy dunyoqarashini rivojlantiradi.

Hamkorlikning afzalliklari

➤ **Resurslarni samarali taqsimlash:** davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik ta'lim sifatini oshirish uchun zarur bo'lgan moddiy va intellektual resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

➤ **Tarbiyaviy va madaniy rivojlanish:** turli tadbirlar orqali bolalarning madaniy, jismoniy va axloqiy kamolotini ta'minlaydi.

➤ **Bolalar huquqlarini himoya qilish:** hamkorlik orqali bolalarning huquqlari, xavfsizligi va salomatligi bo'yicha kompleks choralar amalga oshiriladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorligi bolalarning sifatli ta'lim olishini, jamiyatda ta'limning rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi taraqqiyotida o'zaro hamkorlikning roli beqiyosdir. Ta'lim tashkilotlari o'rtasida sog'lom raqobat va hamkorlik muhiti yaratilsa, bu nafaqat pedagoglar, balki tarbiyalanuvchilar va jamoatchilik faoliyatini ham yanada faollashtiradi.

Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish ta'lim jarayonining shaffofligi va samaradorligini ta'minlaydi. Ota-onalar, mahalla kengashlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining ishtiroki ta'lim muassasalarini doimiy monitoring qilish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashda mahalliy hokimiyatlar bilan hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Byudjet mablag'lari, homiylik va infratuzilma loyihalari orqali bolalar uchun zamonaviy va xavfsiz muhit yaratiladi.

Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlar, ta'lim bo'yicha yetakchi institutlar va xorijiy davlatlarning tajribali mutaxassislari bilan o'rnatilgan hamkorlik maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etishga xizmat qiladi. Bu hamkorlik orqali pedagoglar uchun xalqaro standartlarga mos malaka oshirish kurslari, trening va seminarlar tashkil qilinadi, ilg'or o'quv-metodik hujjatlar, rivojlantiruvchi o'yin texnologiyalari hamda zamonaviy ta'lim resurslari o'rganiladi va amaliyotga tatbik etiladi.

Shuningdek, xalqaro grant dasturlarida ishtirok etish orqali ta'lim muassasalari yangi loyihalarni amalga oshirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, tajriba almashish safarlarini yo'lga qo'yish va innovatsion laboratoriyalarni tashkil etish imkoniga ega bo'ladi. Bunday hamkorlik natijasida ta'lim jarayoni samaradorligi oshib, tarbiyachilar kompetensiyasi kengayadi va bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun yanada qulay sharoitlar yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim sohasida ichki va tashqi hamkorlikni yo'lga qo'yish, raqobatbardosh va ochiq tizimni shakllantirish hamda jamoatchilik

ishtirokini kengaytirish orqali barqaror, innovatsion va samarali rivojlanishga erishish mumkin. Bu esa yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

3. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA MAKTAB UZVIYLIGINI TA'MINLASH

Maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab uzviyligini ta'minlash jamiyatning ta'lim tizimining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, yosh avlodning tarbiyasi va rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim - bu bolalar uchun ta'limning ilk bosqichini tashkil etuvchi tizim bo'lib, ularning jismoniy, aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishining poydevorini yaratadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari, ya'ni bolalar bog'chalari va maktabgacha ta'lim muassasalari, bolalar uchun qulay o'quv muhitini ta'minlash hamda ularda zarur ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'limning samarali tashkil etilishi nafaqat bolalarning o'qish, yozish va matematika asoslarini o'zlashtirishi, balki ularda ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni shakllantirishga ham imkon yaratadi. Ushbu davrda bolalar o'zlarining shaxsiy qobiliyatlarini aniqlay boshlaydilar, muloqot va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimi maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik va pedagogik ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularga har tomonlama moslashgan o'quv dasturlarini taqdim etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va maktablar tizimi mamlakatlarning ta'lim siyosati, madaniyati va iqtisodiy holatiga bog'liq ravishda turlicha shakllar va yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Har bir davlatda maktabgacha ta'limning maqsadi va vazifalari bolalarning ijtimoiylashuvi va madaniy rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, bu tizimning samaradorligini ta'minlash uchun yuqori malakali pedagoglar hamda zamonaviy ta'lim metodlari zarur bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi tizimining o'zaro uzviyligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omildir. Maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash bo'lib, bu jarayonni

muvaffaqiyatli amalga oshirish maktab ta'limining keyingi bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Maktabgacha ta'lim va maktab o'rtasidagi uzviylik bolalar rivojlanishining har tomonlama qo'llab-quvvatlanishi, ularning o'qish va ta'lim olishga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

1. Maktabgacha ta'lim va maktab o'rtasidagi uzviylikning mohiyati

Maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi tizimining o'zaro uzviyligi - bu bolalar uchun har ikki bosqichda ham bir-birini to'ldiradigan va qo'llab-quvvatlaydigan o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishdir. Maktabgacha ta'lim bolalar uchun ilk ta'lim bosqichi bo'lib, maktabga o'tish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy, emotsional, jismoniy va intellektual tayyorgarlikni yaratadi. Maktabga o'tish jarayoni esa bolalarning yangi o'quv muhitiga moslashishiga yordam berish maqsadida ularning bolalikdagi o'qish tajribalarini davom ettiradi.

2. Maktabgacha ta'lim va maktab o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashda asosiy jihatlar

- **O'quv dasturlarining uzviyligi.** Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar uchun ishlab chiqilgan o'quv dasturlari va faoliyatlar maktab dasturlariga mos bo'lishi kerak. Bu maktabga o'tishda bolalar uchun qiyinchiliklarni kamaytiradi va o'quv jarayonining uzviyligini ta'minlaydi. Masalan, maktabgacha ta'limda bolalar matematika, til, ijtimoiy va hissiy rivojlanish sohalarida ba'zi asosiy tushunchalar va ko'nikmalarni o'rganadilar, bu esa maktabda yanada kengroq o'rganish uchun tayyorgarlikni yaratadi.

- **Pedagog-tarbiyachilar o'rtasidagi hamkorlik.** Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va maktablar o'rtasida tarbiyachilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish, tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish zarur. Bu pedagoglarga maktabgacha ta'limda olingan ko'nikmalar va ma'lumotlarni maktab dasturlariga uzluksiz integratsiyalashda yordam beradi.

- **Tarbiyalanuvchilarni maktabga tayyorlash.** Maktabgacha ta'lim tashkilotlari maktabga tayyorlov dasturlarini ishlab chiqishi lozim. Bu dasturlar bolalarni o'qishga ruhiy va jismoniy jihatdan tayyorlashga yordam beradi. Ushbu

dasturlarda ijtimoiy ko'nikmalar, mustaqillik, o'zini boshqarish va maktabda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur boshqa jihatlar o'rgatiladi.

- **Ota-onalar va maktab o'rtasidagi hamkorlik.** Maktabgacha ta'lim va maktab uzviyligini ta'minlashda ota-onalar bilan doimiy muloqot va hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar bolalarning ta'lim jarayonida ishtirok etib, ularning rivojlanishiga ko'maklashadilar. Shuningdek, ota-onalar uchun maktabga tayyorgarlik bo'yicha maxsus seminarlar va uchrashuvlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

3. Maktabgacha ta'lim va maktab o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashda duch kelinadigan muammolar

Ta'lim dasturlari o'rtasidagi farq. Maktabgacha ta'lim va maktab o'quv dasturlari o'rtasida farqlar mavjud bo'lishi mumkin. Bu esa bolalarning o'qishga moslashishida qiyinchilik tug'diradi. Masalan, maktabgacha ta'lim ko'proq ijodiy va o'yin asosida o'tilsa, maktabda esa formal o'quv dasturlari va baholash tizimi mavjud. Ushbu farqlar bolalarda stress va noqulayliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

4. Maktabgacha ta'lim va maktab o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashning samarali yo'llari

- **O'quv dasturlarini muvofiqlashtirish va birlashtirish.** Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va maktablar o'rtasida o'quv dasturlarini uyg'unlashtirish orqali uzviylikni ta'minlash mumkin. Bu bolalarning maktabga tayyorgarligini oshiradi va pedagoglar o'rtasida tajriba almashishga zamin yaratadi.

- **Pedagogik ko'nikmalarni oshirish.** Tarbiyachilar va o'qituvchilar o'rtasida seminarlar, treninglar va amaliy mashg'ulotlar tashkil etish orqali maktabgacha ta'lim va maktab tizimining o'zaro bog'liqligini mustahkamlash mumkin.

Maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash - zamonaviy pedagogik yondashuvlar, samarali hamkorlik va mos tarbiyaviy muhit yaratishni talab etadi. Dastavval, maktabgacha ta'lim dasturlarining bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mosligi ularning

jismoniy, aqliy va ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu dasturlar mazmuni bola uchun qiziqarli, tarbiyaviy va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

KEYS 1: Ota-onalar, jamoatchilik vakillari va turli tashkilotlar bilan hamkorlik

Vaziyat: “Mehrjon” MTTda bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishda muammolar kuzatilmoqda. Tarbiyachilar bu muammoni ota-onalar bilan hamkorlikda hal etishga harakat qilmoqdalar, biroq ota-onalarning faolligi past darajada. Shu bilan birga, mahalliy kutubxona va madaniyat markazi bilan aloqalar ham yo'lga qo'yilmagan.

Yechim: MTT rahbariyati ota-onalar ishtirokida “Nutq haftaligi” loyihasini yo'lga qo'yadi. Mahalla faollari, kutubxona xodimlari va madaniyat markazi bilan hamkorlikda ertakxonliklar, she'riyat kechalari hamda bolalar ishtirokida sahna ko'rinishlari tashkil etiladi. Ota-onalar faol ishtirok etishadi va o'z farzandlarining nutqida ijobiy o'zgarishlarni kuzatishadi.

Muammolarni muhokama qilish uchun savollar:

1. Ota-onalar bilan ishlashda qanday usullar samaraliroq bo'ladi?
2. Jamoatchilik vakillari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishda qaysi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi?
3. Ushbu tajribani boshqa guruhlar faoliyatiga qanday tatbiq etish mumkin?

KEYS 2: Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorligini tashkil etish

Vaziyat: “Orzu” MTTda bolalar salomatligi bilan bog'liq muammolar kuzatilmoqda. MTTda muntazam tibbiy ko'riklar o'tkazilmayapti, bolalar gigiyenasiga e'tibor sust. Shu sababli sog'liqni saqlash tashkilotlari bilan hamkorlik zarurati paydo bo'ladi.

Yechim: MTT rahbari tuman poliklinikasi bilan o'zaro hamkorlik to'g'risida memorandum imzolaydi. Pediatr va stomatologlar MTTga tashrif buyurib,

bolalarning tibbiy ko'rigini o'tkazadilar. "Gigiyena haftaligi" o'tkazilib, SES xodimlari ishtirokida ota-onalar va tarbiyachilar uchun mahorat darslari tashkil etiladi. Natijada bolalarda sog'lom turmush tarzi ko'nikmalari shakllanadi.

Muhokama uchun savollar:

1. Tibbiy tashkilotlar bilan hamkorlikni qanday tizimli asosda yo'lga qo'yish mumkin?
2. Ushbu holatda ota-onalarning roli qanday namoyon bo'lgan?

KEYS 3: Maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab uzviylikni ta'minlash

Vaziyat: "Ilm makoni" MTTda tayyorlov guruhini tamomlagan bolalar 1-sinfga o'tayotganda moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. O'quv jarayoni o'rtasidagi tafovutlar sababli bolalarning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi pasaygan.

Yechim: MTT va 1-maktab o'rtasida uzviylikni ta'minlash maqsadida "Uzviylik haftaligi" tashkil etiladi. Maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchilari MTTdagi mashg'ulotlarda kuzatuvchi sifatida ishtirok etadilar, MTT tarbiyachilari esa maktab darslarida qatnashadilar. Hamkorlikda dasturiy moslik va metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shuningdek, bolalar uchun maktab ekskursiyalari va birgalikdagi o'yinlar tashkil etiladi.

Muhokama uchun savollar:

1. MTT va maktab uzviylikni ta'minlashda kimlarning ishtiroki zarur?
2. Dasturiy va metodik uzviylikni qanday ta'minlash mumkin?
3. Ushbu tajribaning natijalarini qanday baholash mumkin?

VII. MODUL. RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

1. Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari va xodimlarida mediasavodxonlikni shakllantirish.

2. Maktabgacha ta'lim tizimiga oid raqamli texnologiyalaridan foydalanish

3. Ish yuritishda raqamli kompetentlik

4. Maktabgacha ta'lim tizimidagi platformalar bilan ishlash

5. “Bolalar bog‘chasi” axborot tizimini bilan ishlash

6. Rahbarning shaxsiy axborot maydonini yaratish

Tayanch tushuncha va iboralar: Media, axborot, savodxonlik, tanqidiy fikrlash, tahlil, ishonchlilik, feyk yangiliklar, axborot manbasi, internet, ijtimoiy tarmoqlar, manipulatsiya, ommaviy axborot vositalari, Axborot oqimi, axborot xavfsizligi, axborot madaniyati, raqamli savodxonlik, yolg‘on xabarlar, axborotni tahlil qilish, manba ishonchliligi, axborot manipulyatsiyasi, ijtimoiy tarmoq ta’siri, ommaviy ongni boshqarish, media xabardorlik, axborotga bo‘lgan tanqidiy yondashuv.

1. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI RAHBARI VA XODIMLARIDA MEDIASAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH

Mediasavodxonlik – bu nafaqat ommaviy axborot vositalaridan ongli va mas’uliyatli foydalanish, balki ularning mazmunini tahlil qilish, baholash, yaratish va tarqatish malakasidir. Mazkur ko‘nikma pedagogik faoliyatda, ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarning axborot muhitida to‘g‘ri rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, rahbar va pedagoglarning mediasavodxonligi ularning kasbiy kompetensiyasini oshirish, bolalar, ota-onalar hamda hamkasblar bilan samarali muloqot qilish, yolg‘on axborotga nisbatan immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari va xodimlarida mediasavodxonlikni shakllantirish zarurati, uning mazmun-mohiyati, ahamiyati hamda rivojlantirish yo'llari tizimli ravishda o'rganiladi. Soha xodimlarining zamonaviy axborot makonida faol, ongli va tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga ko'maklashadi.

Mediasavodxonlik – bu insonning turli axborot manbalarini (TV, radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar, gazeta-jurnallar va h.k.) to'g'ri tushunish, tahlil qilish, baholash va ulardan ongli ravishda foydalanish qobiliyatidir.

Boshqacha aytganda, mediyasavodxon odam:

- o'ziga yetib kelayotgan axborotning ishonchliligi va manbasini tekshiradi;
- tanqidiy fikrlaydi, ya'ni har qanday ma'lumotga shubha bilan yondashadi va uni bir nechta manbada solishtirib ko'radi;
- axborotni ongli tarzda tarqatadi, ya'ni yolg'on yoki zararli ma'lumotni boshqalarga uzatmaydi;
- media vositalarining qanday ishlashini va ular orqali qanday g'oyalar yoki manfaatlar ilgari surilishini tushunadi.

Mediasavodxonlik so'zi ikki qismdan tashkil topgan:

1. **Media** – lotincha *medium* (ko'plikda media) so'zidan olingan bo'lib, "vosita", ya'ni axborotni yetkazuvchi vositalar (masalan, televideniye, radio, internet, gazeta va boshqalar) degan ma'noni anglatadi.

2. **Savodxonlik** – bu "yoza olish, o'qiy olish va tushuna olish" ma'nosini bildiradi. Kengroq ma'noda, ma'lum bir sohada bilim va ko'nikmaga ega bo'lish degani. Lug'aviy jihatdan, *mediyasavodxonlik* – "media vositalaridan to'g'ri foydalana olish, ularni o'qib tushuna olish va ularning mazmunini anglay olish qobiliyati" degan ma'noni anglatadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari va xodimlarida mediasavodxonlikni shakllantirish – bu zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, pedagoglarning axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu jarayon bolalar bilan

ishlashda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash, ta’lim sifatini oshirish va jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mediasavodxonlikning mohiyati

Mediasavodxonlik – bu axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) samarali foydalanish, axborot manbalarini tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va axborot xavfsizligini ta’minlash ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bu ko‘nikmalar rahbarlar va pedagoglar tomonidan bolalar bilan ishlashda, o‘quv jarayonini tashkil etishda va ota-onalar bilan muloqotda muhim ahamiyatga ega.

Rahbarlar va xodimlar uchun mediasavodxonlikni rivojlantirish yo‘llari:

1. Ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mediasavodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus o‘quv dasturlari va treninglar tashkil etish zarur. Bu dasturlar pedagoglarning AKTdan samarali foydalanish, axborot xavfsizligini ta’minlash va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

2. Pedagoglarning malakasini oshirish: Rahbarlar va pedagoglarning AKT bo‘yicha malakasini oshirish uchun muntazam seminarlar, master-klasslar va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish lozim. Bu pedagoglarning yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish va ularni o‘quv jarayoniga joriy etishiga yordam beradi.

3. Xorijiy tajribalarni o‘rganish: Mediasavodxonlikni rivojlantirish jarayonining eng muhim bosqichlaridan biridir. Bugungi globallashtirish sharoitida turli davlatlarning ilg‘or amaliyotlari, ta’lim modellari va pedagogik yondashuvlarini tahlil qilish milliy ta’lim tizimini yanada takomillashtirish hamda zamonaviy talablarga moslashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichida mediasavodxonlik kompetensiyalarini shakllantirish bo‘yicha xorijiy tajriba bebaho manba sifatida xizmat qiladi.

Ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda maktabgacha yoshdagi bolalar, tarbiyachilar va rahbar xodimlar uchun maxsus mediasavodxonlik dasturlari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, media mahsulotlarni ajratish, tasvir va tovush orqali berilgan axborotning mazmunini

tushunish, xavfsiz raqamli muhitdan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Bu dasturlarning yondashuvlari o'yin texnologiyalari, interaktiv mashg'ulotlar, vizual materiallar va bolalar psixologiyasiga moslashtirilgan metodlardan iborat.

Shuningdek, ko'pgina xorijiy davlatlarda pedagoglarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha bilim va ko'nikmalarini muntazam yangilab borish tizimi yo'lga qo'yilgan. Maxsus sertifikatlash kurslari, qayta tayyorlash dasturlari va onlayn treninglar orqali tarbiyachilar raqamli vositalardan foydalanish, media kontentni tahlil qilish, bolaning yoshiga mos raqamli resurslarni tanlash, shuningdek, axborotning ishonchliligini tekshirish bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishadi. Bu jarayonlarda pedagogning nafaqat texnik savodxonligi, balki media madaniyat, raqamli etika, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi kabi ko'nikmalari ham mustahkamlanadi.

Xorijiy tajribani o'rganish orqali mamlakatimizda mediasavodxonlikni rivojlantirishning yangi yo'nalishlari - innovatsion o'quv modullari, interaktiv metodik qo'llanmalar, bolalar yoshiga mos raqamli kontent yaratish, ota-onalar uchun mediasavodxonlik dasturlarini ishlab chiqish, shuningdek, ta'lim muassasalarida xavfsiz raqamli muhitni tashkil etish bo'yicha samarali takliflar ishlab chiqish mumkin.

Eng muhimi, xorijiy tajribani to'liq ko'chirib olish emas, balki uni milliy an'analarga, madaniy qadriyatlarga, ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari va real ehtiyojlariga moslashtirish lozim. Shu tarzda xorijning ilg'or tajribalaridan oqilona foydalanish milliy mediasavodxonlik tizimini takomillashtirib, maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi.

4. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: Interaktiv ta'lim vositalari, onlayn platformalar va raqamli resurslardan foydalanish orqali o'quv jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Bu pedagoglarning AKT bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mediasavodxonlikni rivojlantirish jarayonida ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim o'rin tutadi. Chunki bola kunining katta qismini oilada o'tkazadi va u raqamli texnologiyalardan asosan uy sharoitida foydalanadi. Shu sababli MTT va ota-onalar o'rtasidagi uzviy hamkorlik bolalarda to'g'ri media madaniyatni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

MTTlardagi pedagoglar ota-onalar uchun muntazam ravishda seminarlar, trening va mahorat darslari, psixologik maslahatlar, axborot byulletenlari tashkil etib, mediasavodxonlikning asosiy tamoyillari, bolalarning xavfsiz raqamli muhitga bo'lgan ehtiyoji, yoshga mos kontent tanlash qoidalari haqida tushuntirishlar beradi.

Bunday hamkorlik, bolalarni raqamli dunyoda adashmasdan harakat qilishga o'rgatadi, xavfsiz internet muhitini yaratadi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, bolalarning sog'lom psixologik va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan davlatlar maktabgacha ta'lim muassasalarida mediasavodxonlikni rivojlantirishni oila bilan hamkorlikda olib borishni asosiy strategik vazifa sifatida belgilagan. Chunki raqamli texnologiyalar hayotga chuqur kirib kelgani uchun ota-onalar bolalarning media iste'moli va xavfsizligini ta'minlashda bevosita mas'ul shaxsdir. Xorij tajribasi ota-onalarni mediasavodxonlik jarayoniga keng jalb qilishning samarali modellarini taklif qiladi. Masalan: Finlyandiya tajribasida Oila – ta'lim – jamiyat uchlik modeli, Finlyandiya mediasavodxonlik ota-onalar uchun alohida “Media Literacy for Parents” dasturi, Buyuk Britaniyada ota-onalar uchun raqamli qo'llanmalar (Digital Parent Guides), AQShda ota-onalarga mo'ljallangan bepul platformalar mavjud.

Axborot manbalari uch toifaga bo'linadi:

1. **Birlamchi manbalar** – original manbalar bo'lib, axborotni izohlamaydi. Masalan, tadqiqot hisobotlari, prays-varaqlar, nutq matnlari, elektron xabarlar, original san'at asarlari, qo'lyozmalar, fotosuratlar, kundaliklar, shaxsiy maktublar, og'zaki hikoya, intervyu yoki diplomatik hujjatlar. Aksariyat holatlarda birlamchi manbalar ustun qo'yiladi.

2. Ikkilamchi manbalar – axborotni tahlil qiluvchi va talqin qiluvchi manbalar. Masalan, jurnallar, tanqidiy tahlil, ma'lumotlar talqini.

3. Uchlamchi manbalar – birlamchi va ikkilamchi manbalardagi axborotni qayta ishlab, o'zida mujassamlagan manbalar. Masalan, referatlar, bibliografiya, turli qo'llanmalar, entsiklopediyalar, ko'rsatkichlar, xronologik jadvallar, ma'lumotlar bazasi.

Axborot borasida savodxon inson odob axloq qoidalari va me'yorlariga tayangan holda axborotni qanday to'plash, undan foydalanish, uni sintezlash va tashkil etishni yaxshi biladi. Mazkur kompetensiyalar har qanday o'quv jarayoni kontekstida, shu jumladan ta'lim va kasbiy muhitga yoki o'z-o'zini rivojlantirishga tadbiq qilinishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbari va xodimlarida mediasavodxonlikni shakllantirish – ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy malakasini rivojlantirish va jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim jarayondir. Ushbu jarayonni amalga oshirish uchun:

- ta'lim dasturlarini ishlab chiqish,
- pedagoglarning malakasini oshirish,
- xorijiy tajribalarni o'rganish,
- innovatsion texnologiyalarni joriy etish,
- ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur.

2. MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA OID RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim agentligi tizimida 2025-yil holatiga 37 000 dan ortiq maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyat yuritmoqda. Ularning samarali boshqaruvi uchun har bir direktor o'zining axborot maydonini to'g'ri loyihalashi va raqamli vositalardan foydalanishni yo'lga qo'yishi lozim.

Shaxsiy axborot maydoni – bu direktorning kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan ma’lumotlar, elektron resurslar, raqamli vositalar va aloqa kanallarining to‘plamidir. Uni quyidagi asosiy yo‘nalishlarda shakllantirish mumkin:

1. **Axborot bazalari va hujjatlar bilan ishlash.** Direktor o‘zining shaxsiy kompyuterida yoki bulutli tizimlarda muhim normativ-huquqiy hujjatlar (O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, MTT nizomlari) va ichki buyruqlarni to‘plashi lozim. Masalan, Google Drive yoki OneDrive kabi xizmatlar orqali bu fayllar har doim ochiq va yangilanadigan bo‘lishi mumkin.

2. **Elektron jadval va tahliliy vositalar.** Excel yoki Google Sheets orqali direktorlar dars jadvali, bolalar davomati, xodimlar ish grafigi, oylik hisobotlar va boshqa ko‘rsatkichlarni avtomatik hisoblab borish imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa qo‘lda yuritiladigan hujjatlarning sonini 40% gacha kamaytiradi.

3. **Aloqa va tarmoq maydoni.** E-pochta (masalan, Gmail), Telegram kanallari, Zoom yoki Google Meet kabi videokonferensiya xizmatlari orqali direktorlar vazirlik, ota-onalar, tarbiyachilar va boshqa tashkilotlar bilan tezkor aloqada bo‘lishlari mumkin.

4. **Tajriba almashish va malaka oshirish.** Direktorning shaxsiy axborot maydonida ta‘lim platformalari (masalan, Ziyonet, Coursera, Udemey) orqali o‘z malakasini oshirish va boshqalar bilan tajriba almashish imkoniyatlari mavjud bo‘lishi kerak.

5. **Xavfsizlik va maxfiylik.** Shaxsiy axborot maydoni maxfiy ma’lumotlarni himoya qilish tizimlariga ega bo‘lishi zarur. Bu uchun ikki bosqichli autentifikatsiya, parol bilan himoyalangan fayllar va xavfsiz bulutli saqlash tizimlaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Maktabgacha ta'lim tizimiga oid raqamli texnologiyalardan foydalanish

Maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish, ayniqsa zamonaviy o‘quv metodlarini qo‘llashda katta ahamiyat kasb etadi. Yangi avlod bolalari raqamli asrda dunyoga kelgan bo‘lib, ularning o‘zaro aloqalari, o‘rganish jarayonlari va axborot texnologiyalari bilan muloqotlari yangi imkoniyatlar yaratadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llash, tarbiyalanuvchilarni zamonaviy dunyo bilan tanishtirish, ularning ijodkorlik va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

1. Interaktiv ta'lim platformalari. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli platformalar, masalan, interaktiv ta'lim dasturlari va o'yinlar, bolalarga yangi bilimlarni o'rganishda yordam beradi. Bu platformalar orqali bolalar rasm, musiqa, matematik va lingvistik bilimlarni o'rganishlari mumkin. Interaktiv o'yinlar va vazifalar yordamida o'rganish jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo'ladi.

2. Elektron kitoblar va multimedia resurslari. Elektron kitoblar va multimedia resurslari ta'lim jarayonida qo'llaniladigan materiallarning samaradorligini oshiradi. Audio, video va animatsiyalar orqali ta'limning turli jihatlarini bolalar uchun tushunarli va qiziqarli qilish mumkin. Bolalar uchun mo'ljallangan elektron kitoblar va ta'lim dasturlari, ularning o'quv qobiliyatlarini rivojlantirishda katta yordam beradi.

3. Raqamli vositalar yordamida individual ta'lim. Raqamli texnologiyalar bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Kompyuterlar yoki planshetlar yordamida tarbiyalanuvchilar o'ziga mos tematikalar va o'quv materiallari orqali ta'lim olishlari mumkin. Bu bolalarning rivojlanish sur'atlariga mos ravishda ta'lim olishlariga yordam beradi.

4. Onlayn o'quv dasturlari va resurslar. Onlayn platformalar orqali otalar va pedagoglar bolalarga ta'lim berishning turli usullarini o'rganishlari mumkin. Raqamli texnologiyalar maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsion o'quv dasturlarini joriy etish imkonini yaratadi. Onlayn treninglar va kurslar bolalar bilan ishlashda yangi metodlarni qo'llashni osonlashtiradi.

5. Pedagoglar uchun raqamli vositalar. Pedagoglar ta'lim jarayonini boshqarish va tarbiyalanuvchilarning rivojlanishini kuzatish uchun turli xil raqamli vositalardan foydalanishlari mumkin. Elektron jurnallar, o'quv dasturlari va maxsus ilovalar orqali pedagoglar tarbiyalanuvchilarning holatini tahlil qilib, ta'lim jarayonini optimallashtirishi mumkin. Shuningdek, ular o'z bilimlarini yangilash va

takomillashtirish uchun onlayn kurslar va ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniga ega.

6. Bolalarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirish. Raqamli texnologiyalar bolalar uchun muhim raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, bolalar kompyuterda ishlash, ma'lumotlarni izlash va taqdim etish kabi ko'nikmalarni o'rganadilar. Bu ko'nikmalar kelajakda ularning o'qish, ish va hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish bolalarning ta'lim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Raqamli platformalar, interaktiv o'yinlar, elektron kitoblar va multimedia resurslari orqali bolalar bilim olishda faol ishtirok etadilar. Bu texnologiyalar bolalarga turli mavzularni o'rganishda yordam berib, ularning ijodkorlik va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat tarbiyalanuvchilarni zamonaviy dunyoga tayyorlashga yordam beradi, balki ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi.

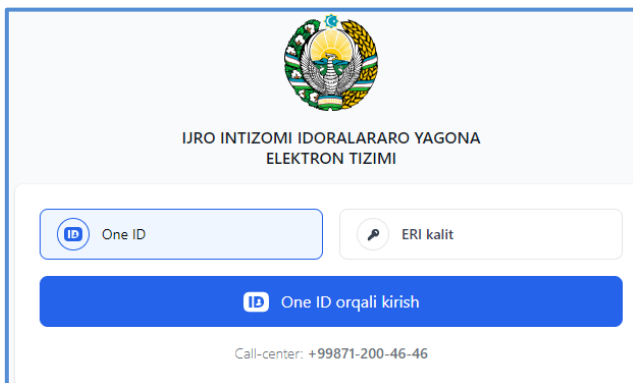
3. ISH YURITISHDA RAQAMLI KOMPETENTLIK

Axborot tizimlari ta'lim muassasasida ishtirok etuvchilar ma'lumotlarini saqlash, yig'ish, qayta ishlash, o'zgartirish, uzatish, qabul qilish va ma'lumotlar asosida monitoring ishlarini olib borish, hisobotlarni tayyorlash vazifalarini bajaradi.

Raqamli kompetentlik – bu axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali va ehtiyotkorlik bilan foydalanish, shuningdek, raqamli vositalar yordamida ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish, uzatish va ishlov berish qobiliyatidir. Bugungi kunda ish yuritishda raqamli kompetentlik juda muhim, chunki u ish jarayonlarining samaradorligi, tezligi va sifatini oshirishda asosiy rol o'ynaydi. Raqamli kompetentlik faqat texnik ko'nikmalarni egallashni emas, balki axborot texnologiyalarini samarali ishlatish, tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonlarida ulardan maksimal darajada foydalanishni ham anglatadi.

“E-huquqshunos” elektron tizimining asosiy imkoniyatlari:

- ichki buyruq, shartnomalar va boshqa yuridik hujjatlarning namunalarini tizimga kiritish hamda mavjud hujjat loyihalaridan erkin foydalanish;
- foydalanuvchi tashkilotlar shaxsiy kabinet orqali hujjat loyihasi va tahliliy materiallarni tayyorlash, qayta ishlash va xulosalarni markazlarga yuborish.
- markazlar mas’ul xodimlari tegishli xulosani tayyorlab, hujjatlarni elektron raqamli imzo bilan tasdiqlash va tizimga biriktirish;

- markazlardan ijobiy xulosa olinganidan so‘ng foydalanuvchi tashkilotlarga maxsus raqam berish va hujjatlarni avtomatik tarzda izchil raqamlash;

- davlat tashkiloti faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha takliflarni tizimga biriktirish, tahrir qilish va elektron raqamli imzo bilan tasdiqlash;

- targ‘ibot tadbirlari bilan bog‘liq materiallarni elektron tizim orqali almashish;
- talabnoma, sudga ariza yoki da’vo arizalarini tayyorlash, tahrir qilish va elektron raqamli imzo bilan yuborish;
- yuridik xizmat ko‘rsatiladigan tashkilotlarga nisbatan masofaviy tekshiruvlar va huquqiy maslahatlar berish;
- markazlar yuridik va jismoniy shaxslardan kelgan murojaatlarni o‘rganib chiqish va asoslantirilgan javoblar yuborish.

Veb-saytga kirish uchun foydalanuvchi **OneID** shaxsiy kabinetidagi foydalanuvchi nomi va parolni kiritishi lozim. Tizim ma’lumotlarning muvofiqligini tekshiradi va autentifikatsiya natijasini foydalanuvchi identifikatori bilan qaytaradi. OneID bir martalik parol va elektron raqamli imzo yordamida qo‘shimcha autentifikatsiya imkonini ham beradi; buning uchun so‘rov parametrlarida autentifikatsiya turini ko‘rsatish kerak.

1. Raqamli kompetentlikning ahamiyati. Ish yuritishning har bir sohasida raqamli kompetentlik bugungi kunda ajralmas qismga aylangan. Raqamli texnologiyalar yordamida ish jarayonlarini avtomatlashtirish, vaqtni tejash, hujjatlar bilan ishlashda xatoliklarni kamaytirish, samarali kommunikatsiya va hamkorlik qilish mumkin. Bu esa tashkilotlarning umumiy ish faoliyatini yaxshilashga yordam beradi. Raqamli kompetentlik nafaqat texnik jarayonlarga e'tibor qaratishni, balki axborotlarni to'g'ri tahlil qilish, samarali taqdim etish va strategik qarorlar qabul qilish uchun ulardan foydalanishni ham o'z ichiga oladi.

2. Raqamli kompetentlikning asosiy jihatlari

Raqamli kompetentlik bir nechta asosiy elementlardan iborat:

➤ **Axborotlarni izlash va tanlash:** internet va boshqa raqamli manbalardan kerakli ma'lumotlarni topish va tanlash qobiliyati.

➤ **Axborotlarni tahlil qilish va ishlov berish:** turli ma'lumotlarni tahlil qilib, foydali natijalar olish qobiliyati. Masalan, ma'lumotlar bazalari, analitik dasturlar va hisobotlar.

➤ **Kommunikatsiya va hamkorlik:** raqamli platformalar yordamida samarali muloqot va masofaviy ish yuritish. E-pochta, video konferensiya, Slack, Microsoft Teams, Zoom kabi vositalar orqali jamoaviy ishlarni boshqarish.

➤ **Texnik ko'nikmalar:** kompyuter va raqamli qurilmalarda ishlash, dastur va ilovalardan foydalanish (Microsoft Office, Google Drive, Excel, PowerPoint va boshqalar).

➤ **Kreativ va innovatsion fikrlash:** raqamli texnologiyalarni yangi usullarda qo'llash, ish jarayonlarini optimallashtirish va yangi imkoniyatlar yaratish.

3. Ish yuritishda raqamli kompetentlikning o'zgarishi

So'nggi yillarda ish yuritishda raqamli kompetentlik sezilarli darajada o'zgardi. Avval hujjatlarni qayta ishlash, saqlash va uzatish uchun texnologiyalar qo'llansa, hozir ularning imkoniyatlari kengaygan. Tashkilotlar ish jarayonlarini avtomatlashtirish, ma'lumotlarni bulutli texnologiyalarda saqlash va onlayn foydalanish tizimlariga o'tgan. Bu ish samaradorligini oshiradi va xatoliklarni kamaytiradi.

4. Raqamli kompetentlikni oshirish yo'llari

➤ **Doimiy o'rganish va yangilanish:** onlayn kurslar, vebinarlar va treninglar orqali yangi texnologiyalar va dasturlarni o'rganish.

➤ **Amaliy tajriba:** yangi texnologiyalarni ish jarayonida qo'llash, dasturlarni o'rganish va raqamli resurslardan samarali foydalanish.

➤ **Jamoaviy ishda raqamli vositalardan foydalanish:** ish jamoalarida raqamli vositalarni qo'llash va ulardan samarali foydalanishni o'rgatish, hamkorlik va ish jarayonini tezlashtirish.

5. Raqamli kompetentlikning kelajagi

Kelajakda raqamli kompetentlik ahamiyati yanada oshadi. Raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish ish yuritishda kuchliroq rol o'ynaydi. Raqamli kompetent mutaxassislar axborot texnologiyalaridan samarali foydalanib, tashkilotlarning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Ish yuritishda raqamli kompetentlik har bir xodim va tashkilot uchun zarur bo'lib, ish jarayonini soddalashtiradi, tezlashtiradi va optimallashtiradi. Bu esa tashkilotlar va jamoalar uchun raqobatbardosh ustunlik yaratadi. Shu sababli raqamli kompetentlikni doimiy ravishda oshirish va yangilab borish muhimdir.

4. MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI PLATFORMALAR BILAN ISHLASH

Maktabgacha ta'lim tizimi jamiyatning kelajakdagi avlodini tayyorlashdagi muhim bosqich hisoblanadi. Bu bosqichda bolalar nafaqat bilimlarni, balki ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni ham rivojlantiradilar. Shu sababli, maktabgacha ta'limda yangi platformalardan foydalanish pedagogik jarayonni yanada samarali va interaktiv qilish imkonini beradi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va onlayn platformalar maktabgacha ta'lim tizimiga yangiliklar olib kirmoqda.

1. Maktabgacha ta'lim platformalarining ahamiyati: Maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash bolalarning kognitiv va ijodiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, pedagoglar uchun o'quv jarayonini boshqarish va nazorat qilishni osonlashtiradi. Platformalar yordamida

bolalar o'yinlar orqali yangi bilimlar olishadi, kreativ fikrlashni rivojlantiradilar, lingvistik va matematik ko'nikmalarni oshiradilar.

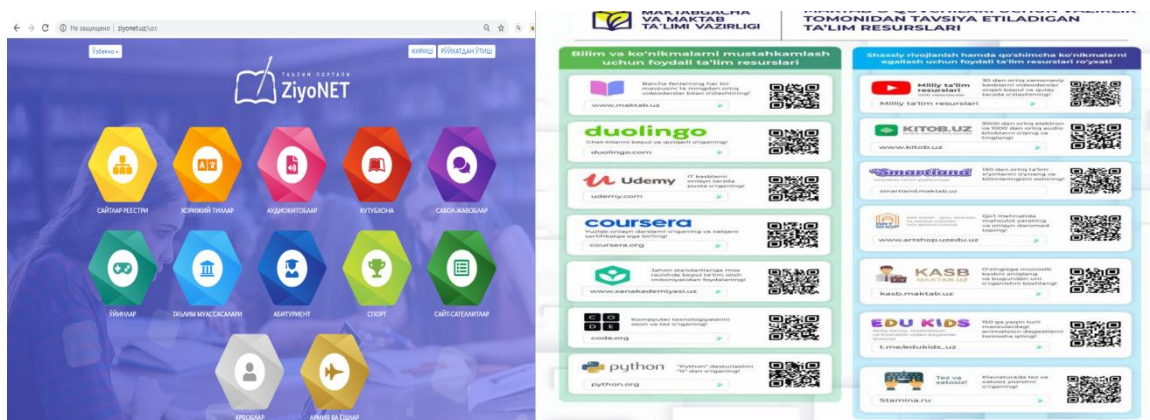
2. Maktabgacha ta'lim platformalarining turlari:

➤ **Interaktiv o'quv platformalari:** Bu turdagi platformalar bolalarga o'yin orqali ta'lim olish imkonini beradi. Masalan, rasm, musiqa va hikoya orqali o'rgatish. Interaktiv o'yinlar bolalarni diqqatini jamlashga, yangi tushunchalarni o'rganishga undaydi.

➤ **Onlayn ta'lim resurslari:** Onlayn video darslar, qo'llanmalar, virtual mashg'ulotlar - bu resurslar tarbiyachilarga bolalar uchun moslashtirilgan o'quv materiallarini taqdim etishga yordam beradi. Onlayn kurslar tarbiyachilarga yangi pedagogik metodlarni o'rganish imkoniyatini yaratadi.

➤ **Pedagogik kuzatuv platformalari:** Bu platformalar tarbiyachilarga bolalarning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini, emotsional holatini va rivojlanish darajasini kuzatish imkonini beradi. Shuningdek, bolalarning individual ehtiyojlariga mos o'quv rejalarini tuzishga yordam beradi.

➤ **Kompyuter o'yinlari va simulyatsiyalar:** Bolalar uchun maxsus ishlab chiqilgan o'yinlar orqali ularning kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish va motor ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Bu o'yinlar onlayn yoki mobil ilovalar shaklida bo'lishi mumkin.

	31.	aloqamuzeyl.uz	Aloqa muzeyi.
	32.	gov.uz/uz	Voqealar va tadbirlar portali.
	33.	http://e-adabiyot.uz	Adabiyot bo'stoni.
	34.	http://www.natlib.uz/	O'zbekiston milliy kutubxonasi.
	35.	http://kitob.uz/	Respublika Bolalar Kutubxonasi.
	36.	hunar.uz	"Hunarmand" uyushmasi.
	37.	taqvim.uz	Respublika Bolalar Kutubxonasi.
	38.	http://intuit.ru/	Natsionalniy otkrytiy universitet INTUIT
	39.	http://kopikaurokov.ru	O'qituvchilar uchun sayt.
	40.	www.yaklass.ru	Maktab o'quvchilari uchun ta'limiy internet resursi.

3. Platformalarni pedagogik jarayonlarga integratsiya qilish:

Maktabgacha ta'limda platformalardan samarali foydalanish uchun pedagoglar quyidagi jihatlarni inobatga olishlari kerak:

➤ **Individuallashtirilgan ta'lim:** Har bir bolani individual tarzda o'rgatish uchun platformalar yordamida shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirilgan dasturlarni yaratish mumkin.

➤ **Ta'lim jarayonining gamifikatsiyasi:** Bolalarga o'yinlar, musobaqalar orqali ta'lim berish nafaqat ularning qiziqishini oshiradi, balki muvaffaqiyatlarini baholashni osonlashtiradi.

➤ **Raqamli asboblarni ishlatish:** Pedagoglar uchun zamonaviy raqamli vositalardan (smartfonlar, planshetlar, interaktiv taxta va boshqalar) samarali foydalanish imkonini beradi.

4. Maktabgacha ta'lim platformalarining afzalliklari:

➤ Bolalar uchun qiziqarli va interaktiv o'quv materiallari: Raqamli texnologiyalar va o'yinlar orqali bolalar o'rgangan bilimlarini hayotda qo'llashni boshlaydilar.

➤ Tarbiyachilar uchun vaqtni tejash va jarayonni soddalashtirish: Raqamli platformalar yordamida tarbiyachilar bolalarning rivojlanishini kuzatib borish, testlar va topshiriqlarni tezda baholash imkoniga ega bo'ladilar.

➤ Raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish: Bolalar erta yoshdan raqamli texnologiyalar bilan tanishadilar va bu ularning kelajakdagi ta'lim va ish hayotida muhim rol o'ynaydi.

5. Maktabgacha ta'lim platformalarining kamchiliklari va qiyinchiliklari:

➤ **Texnologik cheklovlar:** Ba'zi hududlarda internetning past tezligi yoki texnik jihozlarning yetishmasligi sababli platformalardan samarali foydalanish qiyinlashadi.

➤ **Tarbiyaviy muammolar:** Raqamli texnologiyalar va ekranlarga bo'lgan qaramlik bolalarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

➤ **Tarbiyachilarning malakasi:** Ba'zi tarbiyachilar zamonaviy platformalardan foydalanishda qiynalishi mumkin, bu esa ta'limning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tizimida zamonaviy platformalar va raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, bu platformalardan samarali foydalanish uchun tarbiyachilarni muntazam ravishda malakasini oshirish, texnik vositalar bilan ta'minlash va ota-onalar bilan yaqin hamkorlikda ishlash muhimdir.

5. “BOLALAR BOG‘CHASI” AXBOROT TIZIMI BILAN ISHLASH

Hozirgi kunda ta'lim tizimi raqamlashtirilishi, uning samaradorligini oshirish va ta'lim jarayonini yanada interaktiv qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'lim, xususan, bolalar bog'chasi tizimining raqamli platformalari va axborot tizimlari yordamida o'quv jarayonini boshqarish, bolalarning rivojlanishini kuzatish, tarbiyachilar va ota-onalar bilan aloqa o'rnatish yanada osonlashmoqda. Bu maruzada "Bolalar bog'chasi" axborot tizimi bilan ishlashning turli jihatlari va uning ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

“Bolalar bog'chasi” axborot tizimi – bu maktabgacha ta'lim tashkilotining (bog'chaning) kundalik faoliyatini avtomatlashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi dasturiy ta'minot yoki axborot tizimidir.

1. "Bolalar bog'chasi" axborot tizimining maqsadi va ahamiyati

"Bolalar bog'chasi" axborot tizimi – bu maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash va tahlil qilish uchun mo'ljallangan dasturiy ta'minotdir. Bu tizimning asosiy maqsadi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

➤ **Ma'lumotlarni markazlashtirish:** bolalar haqidagi barcha ma'lumotlar yagona bazada jamlanadi.

➤ **Boshqaruvni soddalashtirish:** bolalar bog'chasidagi o'quv jarayonini va tashkilot ishini boshqarishni osonlashtiradi.

➤ **Ta'lim sifatini oshirish:** bolalarning rivojlanishi, o'qishdagi muvaffaqiyatlari va xulq-atvori haqidagi ma'lumotlarni tizimli ravishda yig'ish.

➤ **Aloqa o'rnatish:** ota-onalar bilan to'g'ridan-to'g'ri va tezkor aloqalarni o'rnatish, shuningdek, tarbiyachilar o'rtasidagi hamkorlikni yaxshilash.

2. **"Bolalar bog'chasi" axborot tizimining tuzilishi.** Axborot tizimi quyidagi asosiy modullardan iborat bo'lishi mumkin:

Ma'lumotlar bazasi. Bu modulda bolalar haqidagi barcha shaxsiy ma'lumotlar, ularning sog'liq holati, ta'limdagi muvaffaqiyatlari va o'zgarishlar saqlanadi. Ma'lumotlar bazasi asosan quyidagi modullardan iborat:

➤ **Bolalar ro'yxati:** har bir bola haqida asosiy shaxsiy ma'lumotlar (ism, familiya, tug'ilgan sana, ota-onalar ma'lumotlari va boshqalar).

➤ **Sog'liq ma'lumotlari:** bola uchun zarur bo'lgan sog'liqni saqlash ma'lumotlari, davolanishlar va allergik reaksiyalar.

➤ **Ta'lim ma'lumotlari:** bola o'qigan fanlar, o'quv dasturi, muvaffaqiyatlar va baholar.

Tarbiyachi va pedagogik jarayonni boshqarish moduli. Bu modul orqali tarbiyachilar quyidagi funksiyalarni bajaradilar:

➤ **O'quv rejalari va mashg'ulotlar:** tarbiyachilar o'quv rejalari, mashg'ulotlar va dars materiallarini tizimda saqlash va boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

➤ **Baholash tizimi:** bolalar baholari va darsdagi muvaffaqiyatlarini elektron shaklda baholash va tahlil qilish.

➤ **Pedagogik kuzatuv:** tarbiyachi bolalarning rivojlanishini kuzatib, ularning muvaffaqiyatlari, qiyinchiliklari va ehtiyojlarini belgilaydi.

Ota-onalar bilan aloqa moduli. Bu modul ota-onalar bilan muntazam aloqani ta'minlashga qaratilgan:

➤ **Ma'lumot taqdimoti:** ota-onalar bolalarining ta'lim jarayoni, sog'liq holati va darsdagi muvaffaqiyatlari haqida ma'lumot oladilar.

➤ **Xabarlar tizimi:** ota-onalar uchun tizimda bolalarning xulq-atvori, ta'limdagi o'zgarishlar haqida xabarlar yuboriladi.

➤ **Yig'ilishlar va maslahatlar:** ota-onalar bilan muntazam yig'ilishlar, maslahatlar va pedagogik tavsiyalarni tashkil etish.

Statistika va tahlil modul. Bu modul tizimdan olingan barcha ma'lumotlarni tahlil qilish va statistikani shakllantirish imkonini beradi:

➤ **Bolalarning rivojlanish statistikasini tuzish:** rivojlanishning turli jabhalaridagi (intellektual, jismoniy, ijtimoiy) o'zgarishlar.

➤ **Tarbiyachilar faoliyatini tahlil qilish:** tarbiyachilarning o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlari, bolalar bilan ishlashdagi samaradorlikni o'lchash.

➤ **Resurslar boshqaruvi:** bolalar bog'chasining moddiy-texnik resurslarini boshqarish, o'quv materiallarini taqsimlash va yetkazib berish.

3. "Bolalar bog'chasi" axborot tizimining afzalliklari

➤ **Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish:** barcha ma'lumotlar markazlashtirilgan holda jamlanadi va tezkor tahlil qilinadi, bu tarbiyachilarga to'g'ri qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

➤ **Aloqalarni yaxshilash:** ota-onalar bilan tizimli aloqalar orqali bola haqida yangilangan ma'lumotlarni muntazam olish imkoniyati yaratiladi.

➤ **Pedagogik jarayonning avtomatlashtirilishi:** ma'lumotlarni to'plash va baholash jarayonlari avtomatik tarzda amalga oshiriladi, bu tarbiyachilarga vaqtni tejash imkonini beradi.

➤ **Davlat va moliya boshqaruvi:** bolalar bog'chasining faoliyatini yaxshilashda davlat organlari va moliya boshqaruvchilari uchun zarur bo'lgan statistik va tahliliy ma'lumotlarni taqdim etadi.

4. "Bolalar bog'chasi" axborot tizimidan foydalanishda duch kelinadigan qiyinchiliklar

➤ **Texnik infratuzilma cheklovlari:** ba'zi hududlarda internet tarmog'ining past tezligi yoki kompyuter texnikasining yetishmasligi tizimdan samarali foydalanishni qiyinlashtirishi mumkin.

➤ **Tarbiyachilarning raqamli kompetensiyalari:** ba'zi tarbiyachilar uchun yangi axborot tizimlaridan foydalanish qiyin bo'lishi mumkin, shuning uchun ularni muntazam ravishda raqamli kompetensiyalari bo'yicha o'qitish zarur.

➤ **Shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi:** tizimda bolalar va ota-onalar haqidagi shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash juda muhim, shu sababli malakali himoya choralari o'rnatilishi lozim.

5. Tizim talab qiladigan texnologiyalar

➤ **Dasturlash tili:** PHP, Python (Django/Flask), JavaScript (React, Vue.js)

➤ **Ma'lumotlar bazasi:** MySQL, PostgreSQL yoki MongoDB

➤ **Server:** Apache/Nginx, Linux OS

➤ **Xavfsizlik:** ma'lumotlarni shifrlash, foydalanuvchi autentifikatsiyasi

6. Amaliy qo'llanishi

"Bolalar bog'chasi" elektron dasturi yordamida qabul, tarbiyalanuvchilar, xodimlar va boshqa muhim bo'limlar bilan ishlash osonlashadi. Bu dastur orqali har bir tarbiyalanuvchining ma'lumotlari, xodimlarning ish faoliyati, hamda bog'chaga qabul jarayoni tartib bilan yuritiladi. Nodavlat-bog'cha.uz platformasi nodavlat bog'chalar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda biometrik identifikatsiya asosida davomatni yuritish imkoniyati mavjud. Tarbiyalanuvchilar va xodimlarning yuz rasmlari bazaga joylashtiriladi va shu orqali ularning bog'chaga kelib-ketishlari avtomatik tarzda qayd etiladi.

Ushbu axborot tizimlari orqali nafaqat ma'lumotlar bazasini to'g'ri yuritish, balki ota-onalar, xodimlar va ta'lim muassasalari o'rtasida shaffoflik va samaradorlikni oshirishga erishiladi. Bu esa zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

6. RAHBARNING SHAXSIY AXBOROT MAYDONINI YARATISH

Elektron portfolioning imkoniyatlari beqiyosdir. U orqali rahbar o'zining shaxsiy va kasbiy ma'lumotlarini saqlashi, tahrirlashi, yangilashi, yutuqlari va loyiha faoliyatlarini tartibli tarzda kiritishi mumkin. Bundan tashqari, elektron portfolio taqdimotlarda, attestatsiya jarayonlarida va professional baholashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Elektron portfolio yaratishning bir nechta usullari mavjud: maxsus onlayn platformalar, veb-saytlar, fayl tizimlariga asoslangan hujjat to'plamlari hamda oflayn dasturiy ta'minotlar yordamida uni shakllantirish mumkin. Har bir usul o'ziga xos afzallik va qulayliklarga ega bo'lib, foydalanuvchining ehtiyojlari va texnik imkoniyatlariga qarab tanlanadi.

Shuningdek, elektron portfolioda shaxsiy ma'lumotlarni tahrirlash, kasbiy yutuq va tajribalarni tizimli tarzda kiritish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar nafaqat portfolioni dolzarb va ishonchli holatda ushlab turadi, balki foydalanuvchining o'z ustida ishlash madaniyatini ham shakllantiradi.

Rahbarlik (liderlik) har bir tashkilotning muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi. Rahbarlar o'zlarining shaxsiy axborot maydonlarini yaratishda nafaqat o'ziga, balki butun jamoaga xizmat qiladi. Bu maydon shaxsiy va professional hayot o'rtasidagi muvozanatni, motivatsiyani, ijtimoiy aloqalarni, qarorlar qabul qilishni va umumiy rivojlanishni ta'minlashda yordam beradi.

Shaxsiy axborot maydoni – bu rahbarning o'zining professional va shaxsiy hayoti, qarorlar qabul qilish jarayonlari, insoniy aloqalari, o'ziga bo'lgan munosabatlari va boshqaruvdagi barcha muhim elementlarni tashkil etuvchi ichki "Axborot muhiti"dir. U rahbarning o'zini qanday tushunishi va boshqarishdagi usullarini ko'rsatadi.

1. Shaxsiy axborot maydonining tushunchasi

Rahbarning shaxsiy axborot maydoni, uning tashkiliy va shaxsiy boshqaruviga ta'sir etadigan barcha faktlar va malakalarning jamlanmasidir. Bu maydon rahbarning o'zini qanday qabul qilishi, o'z maqsadlarini qanday belgilashi va o'zgarishlarga qanday moslashishini aniqlashga yordam beradi.

Shaxsiy axborot maydonining tarkibiga quyidagilar kiradi:

➤ **O‘z-o‘zini anglash:** rahbar o‘zining kuchli va zaif tomonlarini bilishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchni va imkoniyatlarini tushunishi kerak.

➤ **Qarorlar qabul qilish usullari:** rahbar qarorlar qabul qilishda qanday axborotlarni ishlatishini, qanday manbalarni to‘plashini va bu axborotni qanday tartibda ishlatishini bilishi muhim.

2. Shaxsiy axborot maydonining ahamiyati

Rahbar uchun shaxsiy axborot maydonining samarali ishlashi quyidagi jihatlarda juda muhim:

➤ **Qarorlar qabul qilishda osonlik:** rahbar o‘z axborot maydonini samarali boshqarishi orqali aniq va asosli qarorlar qabul qilishi mumkin. Bu jamoa a'zolarining ishonchini oshiradi va muammolarga tezkor yechimlar topish imkoniyatini yaratadi.

➤ **Motivatsiya va energiya:** rahbarning shaxsiy axborot maydoni to‘g‘ri shakllangan bo‘lsa, u o‘z maqsadlarini amalga oshirishda yanada motivatsiyalangan va energiyali bo‘ladi. Bu esa jamoaga ham ijobiy ta'sir qiladi.

3. Rahbarning shaxsiy axborot maydonini yaratish

Rahbar o‘z shaxsiy axborot maydonini yaratishda quyidagi bosqichlarni amalga oshirishi kerak:

➤ **O‘z-o‘zini tahlil qilish:** rahbar o‘zining shaxsiy va professional hayotini tahlil qilishi, zaif va kuchli tomonlarini aniqlashi, xatolaridan o‘rganishi va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashi zarur.

➤ **Malakalarni rivojlantirish:** rahbar boshqaruv malakalarini, kommunikatsiya ko‘nikmalarini va jamoa bilan ishlash usullarini rivojlantirishi lozim.

➤ **Axborotni boshqarish:** rahbar muhim axborotni qanday to‘plashi, tasniflashi va ishlatishi kerakligini belgilashi zarur. Bu unga samarali qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

➤ **Doimiy o'zgarishlarga tayyorlik:** rahbar shaxsiy maydonini yaratishda yangi bilimlarni olish, yangiliklarga ochiq bo'lish va o'zini doimo yangilashga harakat qilishi lozim.

4. Rahbarning shaxsiy axborot maydonining qiyinchiliklari

Shaxsiy axborot maydonini yaratish jarayonida ba'zi qiyinchiliklarga duch kelish mumkin. Ularga quyidagilar kiradi:

➤ **Maqsadlar va ustuvorliklarni belgilashdagi noaniqlik:** rahbar ba'zan o'z maqsadlarini aniq belgilashda qiynalishi mumkin, bu esa qarorlar qabul qilishda ikkilanishlarga olib keladi.

➤ **O'zgarishlarga qarshi qarshilik:** o'zgarishlar va yangi fikrlarni qabul qilishda rahbar va jamoa a'zolari orasida qarshilik bo'lishi mumkin.

➤ **Shaxsiy va professional hayotni muvozanatlash:** rahbar shaxsiy va ishdagi mas'uliyatlar o'rtasida muvozanatni saqlashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Direktorning elektron portfoliosi - rahbarning kasbiy yutuqlari, malaka darajasi, tajribasi va faoliyati haqida tizimli va vizual axborot beruvchi muhim raqamli hujjatlar to'plamidir. Bugungi kunda elektron portfolio ta'lim sohasida rahbarlik faoliyatini samarali tashkil etish, o'zini o'zi baholash, natijalarni tahlil qilish hamda tajriba almashish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Elektron portfolioni yaratishning turli usullari mavjud bo'lib, ularning har biri foydalanuvchining qulayligi va texnik salohiyatiga qarab tanlanadi. Unda shaxsiy ma'lumotlarni tahrirlash, kasbiy yutuqlar, loyihalar, sertifikatlar va faoliyatga oid boshqa muhim hujjatlarni kiritish imkoniyati mavjud. Bu esa rahbarning faoliyatini shaffof, samarali va hujjatli tarzda boshqarishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, elektron portfolio - direktor uchun o'zini taqdim etish vositasi bo'lib, doimiy yangilanib turuvchi kasbiy yo'l xaritasidir. Uni to'g'ri yuritish rahbar faoliyatining sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari va xodimlarida mediasavodxonlikni shakllantirish

Vaziyat: Bog'cha rahbari va tarbiyachilar ijtimoiy tarmoqlarda ta'limga oid kontent tarqatishda ayrim xatolarga yo'l qo'yishmoqda: bolalarning fotosuratlarini ota-onalarning ruxsatisiz joylashtirish, noto'g'ri axborotni ulashish holatlari kuzatilgan.

Muammo: Xodimlar mediasavodxonlik bo'yicha yetarli bilimga ega emas, bu esa tashkilot obro'siga putur yetkazishi mumkin.

Takliflar:

- Rahbar tomonidan mediasavodxonlik bo'yicha ichki seminar tashkil etish.
- Xodimlarga onlayn kurslar (Coursera, Open Media Literacy) tavsiya etish.
- "Axborotni tekshirishdan oldin ulashing!" tamoyilini joriy etish.

Kutilayotgan natija: Xodimlar axborot bilan mas'uliyatli ishlay boshlaydi, bog'chaning imidji ijobiy shakllanadi.

2. Maktabgacha ta'lim tizimiga oid raqamli texnologiyalaridan foydalanish

Vaziyat: Yangi tayinlangan bog'cha mudirasi raqamli texnologiyalarni qo'llashda qiynalmoqda. Hujjatlar hali ham qog'ozda yuritiladi.

Muammo: Zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda sustkashlik - bu tizimli boshqaruvga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Takliflar:

- Hududiy MTTlar bilan hamkorlikda "Digital leader" loyihasi doirasida tajriba almashish.
- Google Drive, Zoom, Canva, PowerPoint kabi vositalar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar.
- Hududiy XTB bilan hamkorlikda texnologik qo'llanmalar ishlab chiqish.

Kutilayotgan natija: Raqamli texnologiyalar yordamida samaradorlik oshadi, ish yuritish soddalashadi.

3. Ish yuritishda raqamli kompetentlik

Vaziyat: Tashkilotda ish yurituvchi kadrlar Word va Excel dasturlarini yetarlicha bilmagani uchun ish jarayoni sekin bormoqda.

Muammo: Raqamli kompetensiyalarning pastligi hujjatlar sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Takliflar:

- Xodimlar uchun MS Word, Excel, Google Docs bo'yicha 5 haftalik kurs.
- Har oyda "Eng yaxshi raqamli hujjat" tanlovi o'tkazish.
- "Raqamli ish yuritish" bo'yicha ichki standartlar ishlab chiqish.

Kutilayotgan natija: Hujjatlar elektron shaklda tizimli va tez tayyorlanadi, xodimlar ko'nikma hosil qiladi.

4. Maktabgacha ta'lim tizimidagi platformalar bilan ishlash

Vaziyat: Pedagoglar "Maktabgacha ta'lim portali", "e-Maktabgacha", "eduportal.uz" kabi tizimlardan foydalanishni bilishmaydi.

Muammo: Tizimda mavjud axborot resurslaridan foydalanilmayapti, hisobotlar noto'g'ri kiritilmoqda.

Takliflar:

- Har bir platforma bo'yicha 1 kunlik amaliy seminar (ko'rsatma orqali ishlash).
- Har bir guruhda "raqamli koordinator" belgilash.
- Platformalardan foydalanish bo'yicha video qo'llanmalar tayyorlash.

Kutilayotgan natija: Xodimlar platformalardan mustaqil foydalana oladi, statistik ma'lumotlar aniqligi oshadi.

5. "Bolalar bog'chasi" axborot tizimi bilan ishlash

Vaziyat: Yillik hisobot topshirish jarayonida "Bolalar bog'chasi" ATga noto'g'ri ma'lumotlar kiritilgan. Bu muammo tuman XTBda aniqlangan.

Muammo: Tizimdan noto'ri foydalanish tufayli statistik xatoliklar yuzaga kelmoqda.

Takliflar:

- "Bolalar bog'chasi" AT bo'yicha maxsus instruktor taklif qilish.

- Har chorakda tizimga kiritilgan ma'lumotlarni tekshirish.
- Har bir xodimga platformada ishlash uchun ro'yxatdan o'tish va parol yaratishda yordam ko'rsatish.

Kutilayotgan natija: Tizimdagi ma'lumotlar aniqligi oshadi, hisobotlarda xatoliklar kamayadi.

6. Rahbarning shaxsiy axborot maydonini yaratish

Vaziyat: Mudirada professional axborot manbalari yo'q, yangiliklardan xabardor emas. Bu esa rahbarlik qarorlarining sifatsizligiga olib kelmoqda.

Muammo: Shaxsiy axborot maydonining yo'qligi - o'sishga to'siq.

Takliflar:

- Telegram va emailda obuna bo'lish uchun 5 ta ishonchli ta'lim kanallari (masalan: "EduNews", "Maktabgacha yangiliklar").
- Har kuni 15 daqiqa yangiliklarni ko'zdan kechirish tartibini joriy qilish.
- Google Alert orqali "maktabgacha ta'lim" bo'yicha xabarnomalarni sozlash.

Kutilayotgan natija: Rahbar zamonaviy yangiliklardan boxabar bo'ladi, qarorlar asosli bo'ladi.

VIII. MODUL. BOLALAR SALOMATLIGINI TA'MINLASH

1. **Bolalar salomatligining asosiy tamoyillari**
2. **MTTda tarbiyalanuvchilar salomatligini ta'minlash**
3. **Kasallik turiga qarab parhez ovqatlantirishni tashkil etish**
4. **Bolalar ovqatlanishida oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va minerallarning ahamiyati**

Tayanch tushuncha va iboralar: Sog'lomlik, bola, rivojlanish, ovqatlanish, gigiyena, emlash, immunitet, ruhiy holat, ota-ona, mehr, xavfsizlik, harakat, maktab, stress, kasallik, profilaktika, tibbiyot, tarbiya, sog'lom turmush, ijtimoiy muhit, ta'lim, sanitariya normativlari, gigiyena talablar, ta'lim muassasasi, bolalar salomatligi, jismoniy rivojlanish, ruhiy rivojlanish, ta'lim sifatini yaxshilash, xavfsiz muhit, o'quv sharoitlari, toza muhit, oshxona sanitariyasi, yoritish va havalandirish, pedagogik malaka, gijyena va sanitariya normativlari, jismoniy tarbiya,

1. **BOLALAR SALOMATLIGINING ASOSIY TAMOIYILLARI**

Ushbu mavzuda bolalar salomatligining asosiy yo'nalishlari, unga tahdid soluvchi omillar hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirishdagi chora-tadbirlar haqida fikr yuritiladi.

Bolalar salomatligi deganda bolalarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonligi tushuniladi. Bu tushuncha bolaning sog'lom o'sishi, rivojlanishi va hayot sifati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

➤ **Jismoniy salomatlik** – bola organizmining sog'lom rivojlanishi, kasalliklardan holi bo'lishi, to'g'ri ovqatlanish, harakat faolligi, emlashlar va profilaktika tadbirlari.

➤ **Ruhiy salomatlik** – bolaning hissiy holati, stressga chidamliligi, o'zini qadrlashi, ota-ona va atrofdagilar bilan sog'lom munosabatlari.

➤ **Ijtimoiy salomatlik** – bola jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, do‘stlari bilan munosabat qurishi, maktab yoki bog‘chada moslashishi.

Bolalar salomatligini ta'minlash uchun ota-onalar, maktablar, tibbiy xodimlar va davlat muassasalari birgalikda harakat qilishi muhim.

Bolalar salomatligi bolaning organizmi uchun energiya sarfi va kundalik ovqatlanishning energetik qiymati, moddalar almashinuvi (metabolizm) jarayonlari bilan bevosita bog‘liqdir. Bolalik davri inson hayotidagi eng muhim davrlardan biri bo‘lib, bu vaqtda organizmning barcha tizimlari tez rivojlanadi va o‘sishda davom etadi. Energiyaga bo‘lgan ehtiyojning yuqoriligi ayniqsa bolaning o‘sishi va rivojlanishi uchun muhimdir. Shuning uchun bolalar uchun kundalik ovqatlanishning energetik qiymati, ya'ni iste'mol qilingan oziq-ovqatning organizmga ta'siri va uning turli jarayonlarda ishlatilishi katta ahamiyatga ega.

Bolalar organizmida energiya almashinuvi kattalarnikiga qaraganda bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Ularning organizmi tez o‘sib boradi va yuqori fiziologik faoliyat ko‘rsatadi, shuning uchun energiyaga bo‘lgan talab katta bo‘ladi. Moddalar almashinuvi jarayonlarining samarali va muvozanatli ishlashi o‘sish, mushak tizimi, miyaga ozuqa moddalarining yetkazilishi va boshqa fiziologik jarayonlar uchun zarur bo‘lgan energiyani ta'minlaydi. Shu bois, bolalarda energiya almashinuvi jarayonlari va ularning ovqatlanish bilan bog‘liqligini tushunish sog‘liqni saqlash va oziqlanish sohasidagi eng muhim masalalardan biridir. Bu bilim bolalarning sog‘lom rivojlanishini ta'minlash va ularning fiziologik imkoniyatlarini maksimal darajada oshirishga yordam beradi.

Bolalar uchun muvozanatli ovqatlanishning asosiy tamoyillari

Muvozanatli ovqatlanish bolaning o‘sishi, rivojlanishi va sog‘lig‘ini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega:

1. **Turli xil mahsulotlar iste'mol qilish** – bolalar uchun zarur bo‘lgan barcha oziq-ovqat moddalarini olish uchun go‘sht, baliq, sut va sut mahsulotlari, mevalar, sabzavotlar, don va un mahsulotlari iste'mol qilinishi kerak.

2. **Oziq-ovqatlarning to‘g‘ri nisbatda bo‘lishi** – har bir mahsulot guruhining o‘ziga xos nisbati bo‘lishi zarur: karbongidratlar (non, guruch, makaron)

va oqsillar (go'sht, baliq, tuxum) muvozanatli bo'lishi, yog'lar esa o'rtacha miqdorda bo'lishi kerak.

3. Vitaminlar va minerallarni olish – bolalar uchun zarur vitaminlar (A, C, D, E) va minerallar (kalsiy, temir, magniy) o'sish va rivojlanishda muhim rol o'ynaydi.

4. Toza suv iste'mol qilish – suv moddalar almashinuvini ta'minlaydi, bolalar kun davomida etarli miqdorda suv ichishi zarur.

5. Sog'lom ovqatlanish odatlarini shakllantirish – bolalarga ovqatlanish rejimini tartibga solish va muntazam ovqatlanish odatini shakllantirish muhim.

Bolalar kunlik energiya sarfi va ovqatlanishning energetik qiymati

Bolalarning kunlik energiya sarfi yoshiga, jismoniy faolligiga va sog'lig'iga bog'liq:

- **1-3 yosh:** 1000–1300 kkal
- **4-6 yosh:** 1400–1800 kkal
- **7-12 yosh:** 1800–2200 kkal

Energiyaga bo'lgan talab ovqat hazm qilish, o'sish, jismoniy faollik va boshqa faoliyatlar uchun zarur.

Moddalar almashinuvi (metabolizm)

Moddalar almashinuvi organizmda energiya ishlab chiqarish va uni turli jarayonlarga ishlatish jarayonini ifodalaydi. Bolalarda:

- energiya ishlab chiqarish uchun ko'proq oziq-ovqat ishlatiladi,
- kattalarga nisbatan yuqori metabolizmga ega,
- yuqori metabolizm yuqori sifatli va to'liq ovqatlanishni talab qiladi.

Bolalarda energiya almashinuvi xususiyatlari

1. Yuqori metabolik tezlik – o'sish va rivojlanish jarayonlari tezroq bo'lgani sababli energiya sarfi oshadi.

2. Ko'proq energiya talab etiladi – mushaklar va suyaklar kuchayishi qo'shimcha energiya talab qiladi.

3. Jismoniy faollikning ta'siri – yurish, yugurish, o'yinlar energiya almashinuvi va ovqatlanishning muvozanatini oshiradi.

Muvozanatli ovqatlanish bolalarning aqliy va jismoniy rivojiga bevosita ta'sir qiladi, ularning organizmi o'sishda davom etganligi sababli oqsil, yog', uglevod, vitamin va minerallar muvozanatli bo'lishi zarur. Har bir yosh guruhidagi bolalar har xil energiya sarflaydi, shuning uchun kunlik ovqatning energetik qiymati yoshiga va jismoniy faolligiga qarab belgilanadi. Moddalar almashinuvi kattalarnikiga nisbatan tezroq bo'lishi tufayli bolalar uchun to'g'ri ovqatlanish alohida ahamiyatga ega.

2. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA TARBIYALANUVCHILAR SALOMATLIGINI TA'MINLASH

Maktabgacha ta'lim – bolalar uchun hayotdagi eng muhim davr bo'lib, ularning jismoniy, aqliy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishining poydevorini tashkil etadi. Ushbu davrda bolaning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri – ta'lim tashkilotlarining faoliyati va sharoitlaridir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining sifatli ishlashi, bolalar uchun xavfsiz, sog'lom va rivojlantiruvchi muhit yaratishi jamiyatning ta'lim sohasidagi yutuqlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Sanitariya va gigiyena normativlari (SanQN) asosida tashkil etilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ahamiyati kundan-kunga ortib bormoqda. Chunki maktabgacha ta'lim tashkilotlari nafaqat ta'lim berish, balki bolalar salomatligini saqlash, ularning xavfsizligini ta'minlash va ruhiy holatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida gigiyena va sanitariya qoidalariga qat'iy rioya qilish, bolalar uchun to'g'ri ovqatlanish va toza, xavfsiz muhit yaratish – jismoniy va aqliy rivojlanishning muhim shartlaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimidagi islohotlar va yangi qonun hamda normativ hujjatlar, jumladan, maktabgacha ta'limni tashkil etish bo'yicha belgilangan sanitariya-gigiyenik talablar bolalarning yuqori sifatli ta'lim olishlariga yordam beradi. Ushbu ishda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyatni sanitariya va gigiyena normativlari asosida tashkil etishning ahamiyati, bu sohadagi mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi.

Har bir bola o'z rivojlanish jarayonida sog'lom bo'lishi kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTT) tarbiyalanuvchilarning salomatligini ta'minlash, ularning jismoniy, aqliy va ruhiy holatini yaxshilash eng muhim vazifalardan biridir. Salomatlikni saqlash faqat sog'liqni mustahkamlash bilan cheklanmaydi, balki bolalarning to'liq rivojlanishini ta'minlash uchun ham zarurdir.

1. MTTda salomatlikni ta'minlashning asosiy maqsadi

MTTda tarbiyalanuvchilarning salomatligini ta'minlashning asosiy maqsadi – bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini saqlash, sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ularni hayotda salomatlikni qadrlashga o'rgatishdir. Bu maqsadni amalga oshirishda quyidagi yo'nalishlar asosiy o'rin tutadi:

- jismoniy rivojlanish va salomatlikni qo'llab-quvvatlash;
- ruhiy va hissiy holatni mustahkamlash;
- sog'lom turmush tarzini shakllantirish.

2. Jismoniy salomatlikni ta'minlash

Bolalar uchun jismoniy salomatlik alohida ahamiyatga ega, chunki ular o'sish va rivojlanishning birinchi bosqichida bo'lib, jismoniy faollikni talab qiluvchi jarayonlardan o'tadi.

- **Jismoniy mashqlar va sport:** Har kuni bolalarga jismoniy mashqlar va o'yinlar tashkil qilish zarur. Bunga yugurish, sakrash, sport o'yinlari, yoga va boshqa faoliyatlar kiradi. Jismoniy mashqlar bolalarda muskullarni rivojlantiradi, yurak-qon tomir tizimini mustahkamlaydi va umumiy salomatlikni yaxshilaydi.

- **Gimnastika va harakatlar:** Jismoniy rivojlanish uchun bolaning koordinatsiyasi, moslashuvchanligi va harakatlarining samaradorligi juda muhimdir. MTTda bu borada maxsus mashqlar va gimnastika darslari o'tkazilishi kerak.

- **To'g'ri ovqatlanish:** Bolalarning salomatligini ta'minlashda muvozanatli va to'g'ri ovqatlanish katta o'rin tutadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarga turli xil oziq-ovqatlar taqdim etilishi kerak, bu esa ularning o'sish va rivojlanishiga yordam beradi.

3. Ruhiy va hissiy salomatlikni ta'minlash

Bolalar faqat jismonan emas, balki ruhiy va hissiy jihatdan ham salomat bo'lishlari kerak. MTTda ruhiy salomatlikni saqlash va mustahkamlash uchun quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish zarur:

- **O'z-o'zini anglash:** Bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalashni o'rgatish va ijtimoiy aloqalar o'rnatishda yordam berish zarur. Bu ularning o'z-o'zini anglashini va boshqa odamlar bilan to'g'ri munosabatda bo'lishini rivojlantiradi.

- **Stressni boshqarish:** Bolalar ba'zan o'zlarini tushkun va asabiy his qilishlari mumkin. MTTda bolalar stressni kamaytirish uchun turli o'yinlar, psixologik mashqlar va meditatsiya bilan shug'ullanishlari mumkin.

- **Ijobiy muhit yaratish:** Tarbiyalanuvchilarni ijobiy muhitda tarbiyalash muhim. Bolalar bir-birlari bilan o'zaro hurmat, do'stlik va hamjihatlikda bo'lishlari kerak. MTTda shu atmosfera yaratilishi zarur.

4. Gijjalar va infeksiyalardan himoya qilish

Salomatlikni ta'minlashda bolalarni turli infeksiyalardan himoya qilish muhim o'rin tutadi. Bolalar juda tez kasallanib qolishi mumkin, shuning uchun gigiyena qoidalariga rioya qilish juda zarur:

- **Gigiyena va sanitariya qoidalariga rioya qilish:** Bolalar muntazam ravishda qo'llarini yuvishni va toza bo'lishni o'rganishlari kerak. MTTda bolalar gigienik qoidalarga rioya qilishni o'rganishlari va ularni amalda qo'llashlari zarur.

- **Vaksinatsiya:** Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning vaksinatsiyasi muhimdir. Bu ularni infeksiyalardan himoya qilishga yordam beradi.

- **Havoning tozaligi:** MTTda havoni tozalash, yaxshilash va xonalarni muntazam ventilyatsiya qilish kerak. Bu bolalarning nafas olish tizimi uchun foydali bo'lib, ularning sog'lig'ini ta'minlaydi.

5. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish

MTTda tarbiyalanuvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish uchun quyidagi tamoyillar asos bo'lishi zarur:

- **Tartibli uyqu rejimi:** Bolalarning o'z vaqtida uxlab, o'zlarini dam olishlari uchun to'g'ri uyqu rejimi tashkil etilishi kerak. Uyquning sifatli va etarli bo'lishi bolaning ruhiy va jismoniy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

- **Sog'lom ovqatlanish odatlari:** Bolalar uchun sog'lom va muvozanatli ovqatlanish rejimini tashkil qilish kerak. Bu ularni kelajakda ham sog'lom turmush tarzini olib borishga undaydi.

- **Jismoniy faollikni rag'batlantirish:** Bolalarni muntazam jismoniy faoliyatlarga jalb qilish, ularni sog'lom turmush tarziga o'rgatadi va shu orqali salomatliklarini mustahkamlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini sanitariya qoidalari va normalari (SanQN) asosida tashkil etish bolalarning sog'lom o'sishi, rivojlanishi va xavfsiz muhitda tarbiyalanishini ta'minlaydi. Bolalar organizmi kattalarnikiga nisbatan nozik va tez o'zgaruvchan bo'lgani sababli, ularning anatomik-fiziologik xususiyatlarini hisobga olish nihoyatda muhimdir. Ayniqsa, ovqatlanish masalasi sog'lom rivojlanishning asosi hisoblanadi.

Ozuqa moddalarining sifati, miqdori, bir-biriga nisbatan muvozanati (mutanosibli) va xilma-xilligi bolaning organizmiga barcha zarur vitamin, mineral va energiya manbalarini yetkazib beradi. Oziq-ovqat mahsulotlarining turlicha bo'lishi va ular o'rnini almashish imkoniyati esa bolaning oziqlanishda muvozanatni saqlashga yordam beradi. Bu jarayonda gigiyena talablariga rioya qilish, ovqatlarni tayyorlash va saqlash shartlariga qat'iy amal qilish ta'lim tashkilotlarida bolalarning salomatligini saqlashning muhim omillaridan biridir.

3. KASALLIK TURIGA QARAB PARHEZ OVQATLANTIRISHNI TASHKIL ETISH

Inson salomatligi va normal rivojlanishi, ayniqsa bolalik davrida, ko'p jihatdan to'g'ri va muvozanatli ovqatlanishga bog'liq. Bolalar organizmi o'sish va rivojlanish jarayonida bo'lganligi sababli, ularning ovqatlanishi kattalarnikiga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shu sababli, bolalar uchun ovqatlanish nafaqat energiya manbai, balki to'qimalarning yangilanishi, a'zolarining shakllanishi va funksional faoliyatining ta'minlanishi uchun muhim omil hisoblanadi.

Muvozanatli ovqatlanish - bu organizm ehtiyojlarini to'liq qondiradigan, biologik faol moddalarga boy, har xil turdagi oziq-ovqat mahsulotlarini o'z ichiga olgan ovqatlanish tizimidir. Bolalarda bu tizim kunlik energiya sarfini, yosh va

jinsiga qarab belgilangan moddalar almashinuvini inobatga olgan holda tashkil etilishi lozim. Energiya sarfi bola faoliyatining turi, jismoniy faolligi, o'sish sur'ati va atrof-muhit sharoitlariga qarab o'zgaradi.

Sog'lom avlodni voyaga yetkazish uchun bolalar salomatligini mustahkamlash va ularning to'g'ri ovqatlanishini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha yoshdagi bolalarning organizmi faol o'sish va rivojlanish bosqichida bo'lganligi sababli, ularning ovqatlanish tartibiga qat'iy rioya qilish, kun tartibiga mos ravishda ovqatlantirish, shuningdek, sanitariya-gigiyena qoidalariga amal qilish orqali turli kasalliklarning oldini olish mumkin.

Shuningdek, bolalarning atrof-muhitga moslashuvchanligini ta'minlash va ularning immun tizimini mustahkamlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish tarbiyachilar va tibbiy xodimlarning muhim vazifalaridan biridir. Shu sababli, ovqatlanish jarayonini nazorat qilish va to'g'ri yo'lga qo'yish, bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligi uchun muhim omillardan hisoblanadi.

Kasalliklarni oldini olish va atrof-muhitga yetarli darajada moslashish – inson sog'lig'ini saqlash va ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda turli xil infeksiya va surunkali kasalliklar, shuningdek, iqlim o'zgarishlari va atrof-muhitning ifloslanishi global muammolarga aylanib bormoqda. Shu sababli, kasalliklarning oldini olish va atrof-muhitga moslashish bo'yicha samarali chora-tadbirlarni ko'rish zarurati ortmoqda. Bunday chora-tadbirlar nafaqat sog'liqni saqlash tizimini yaxshilash, balki ekologik muvozanatni saqlashga ham xizmat qiladi.

Kasalliklarni oldini olish uchun eng muhim omil – sog'liqni saqlashga oid bilimlarni targ'ib qilish va sog'lom turmush tarzini rivojlantirishdir. Ayniqsa, toza suv ta'minoti, sanitariya sharoitlari, gigiyena va ozuqa xavfsizligi kabi omillarni inobatga olish zarur. Shu bilan birga, iqlim o'zgarishi va ekologik yomonlashish tufayli atrof-muhitga moslashish va uning o'zgarishlariga javob berish juda muhimdir. Buning uchun tabiiy resurslarni tejash, barqaror energiya manbalaridan foydalanish va aholi o'rtasida ekologik ta'limni kuchaytirish zarur.

Kasallik turiga qarab parhezni tashkil etish zarurati

Har bir kasallik bolalar organizmida o'ziga xos o'zgarishlarga olib keladi, shuning uchun parhezni kasallik turiga mos ravishda tashkil etish juda muhimdir. Kasalliklarning turli jihatlari - masalan, metabolizm, oziq moddalarning hazm bo'lishi va yutilishi - parhezni to'g'ri tashkil qilishni talab qiladi.

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy kasalliklari va ularga mos parhez

1. Diabet (qandli diabet)

- **Xususiyatlar:** Diabetda organizm insulinni to'g'ri ishlata olmaydi, bu esa shakar miqdorining oshishiga olib kelishi mumkin.

- **Parhez tavsiyalari:**

- Karbonhidratlar miqdorini nazorat qilish.
- Glysemik indeksi past bo'lgan oziq-ovqatlarni tanlash (don mahsulotlari, to'liq donli non, mevalar).
- Qandli va shirinliklardan saqlanish.
- Protein va sog'lom yog'larni ko'paytirish (baliq, yog'siz go'sht, yong'oqlar).

2. Oshqozon-ichak kasalliklari (gastirit, oshqozon yarasi)

- **Xususiyatlar:** Oshqozon-ichak tizimi kasalliklari ovqat hazm qilish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- **Parhez tavsiyalari:**

- Qizdirilgan yoki sovuq taomlardan saqlanish.
- Achchiq va tuzli taomlarni kamaytirish.
- Engil va oson hazm bo'ladigan ovqatlarni tanlash (suyuqliklar, sabzavotlar, guruch).
- Mevalardan faqat kislotali bo'lmaganlarini (banan, olma) iste'mol qilish.

3. Yurak-qon tomir kasalliklari

- **Xususiyatlar:** Yurak-qon tomir tizimi kasalliklari bolalarda qon bosimining oshishiga olib kelishi mumkin.

- **Parhez tavsiyalari:**

- Tuzni kamaytirish, tuzsiz taomlarni afzal ko‘rish.
- To‘g‘ri yog‘larni (oliv moyi, baliq yog‘i) iste‘mol qilish.
- Yashil sabzavotlar va mevalarni ko‘paytirish (brokkoli, ismaloq, apelsin).

4. Alergiya

○ **Xususiyatlar:** Ovqatlarga bo‘lgan allergik reaksiyalar turli simptomlarga olib keladi.

○ **Parhez tavsiyalari:**

- Alergenlarga (sut, yong‘oqlar, dengiz mahsulotlari) e‘tiborli bo‘lish.
- Xavf tug‘diradigan mahsulotlarni to‘liq cheklash yoki o‘rnini bosuvchi alternativalar bilan almashtirish.

- Organizmni quvvatlantiruvchi va yallig‘lanishni kamaytiruvchi oziq-ovqatlarni tanlash (yong‘oqlar, balzamli sabzavotlar).

5. Maktabgacha ta‘lim tashkilotida parhezni tashkil etish usullari

- **Ovqatlanish rejasini ishlab chiqish:** Har bir kasallik turiga mos ravishda maxsus parhez rejalari tuzilishi kerak. Parhez rejasi bolaning sog‘lig‘i va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydigan mahsulotlarni o‘z ichiga oladi.

- **Dietolog bilan hamkorlik:** Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida dietologlar bilan hamkorlik orqali bolalar uchun moslashtirilgan parhezlarni ishlab chiqish mumkin. Dietologlar bolaning kasalligi va ehtiyojlariga qarab to‘g‘ri ovqatlanish rejasini tuzishga yordam beradi.

- **Oziq-ovqatlarning sifatini nazorat qilish:** Oziq-ovqatlarning sifatini doimiy ravishda tekshirish va yangi mahsulotlar bilan boyitish kerak.

- **Bolalar uchun maxsus ovqatlar tayyorlash:** Har bir bolaning parhezini hisobga olgan holda maxsus ovqatlar tayyorlash (masalan, diabetli bolalar uchun shakarni kamaytirgan yoki allergiya uchun alohida ovqatlar).

- **Bolalar bilan kommunikatsiya:** Bolalarni parhez haqida tushuntirish va ularga to‘g‘ri ovqatlanishning ahamiyatini izohlash muhimdir.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida kasallik turiga qarab parhez ovqatlantirishni tashkil etish bolalar salomatligi va rivojlanishi uchun juda muhimdir. Har bir kasallikning o‘ziga xos talablari mavjud, shuning uchun parhezni

tashkil etishda kasallik turini hisobga olish zarur. To'g'ri ovqatlanish orqali bolalar immunitetini kuchaytirish, o'sish va rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlash mumkin.

Ovqatlanish tartibiga rioya qilish bolalar salomatligi va jismoniy rivojlanishi uchun muhimdir. Bolalarni yoshiga, kun tartibiga va ehtiyojlariga qarab ovqatlantirish ularning organizmini mustahkamlab, kasalliklarning oldini oladi. Sog'lom ovqatlanish bilan birga, sanitariya-gigiyena qoidalariga amal qilish, atrof-muhitga mos sharoit yaratish ham farzandlar sog'lig'i uchun muhimdir. Bolalar ovqatlanishini doimiy nazorat qilish orqali ularning umumiy holatini yaxshilash, immunitetini mustahkamlash va kasalliklardan himoya qilish mumkin. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda ovqatlanish madaniyatini shakllantirish tarbiyaviy jarayonning muhim jihatidir.

4. BOLALAR OVQATLANISHIDA OQSILLAR, YOG'LAR, UGLEVODLAR, VITAMINLAR VA MINERALLARNING AHAMIYATI

Bola organizmining to'g'ri rivojlanishi uchun muvozanatli ovqatlanish juda muhimdir. Bunda asosiy oziq moddalar – oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va mineral moddalar – katta rol o'ynaydi. Har bir modda o'ziga xos funksiyani bajaradi va bola sog'lig'i uchun ajralmas hisoblanadi.

Bolalar organizmi tez o'sib borayotgan va rivojlanayotgan bir davrda bo'lgani uchun, ularning sog'lom o'sishi va rivojlanishi uchun to'g'ri va muvozanatli ovqatlanish zarur. Oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va minerallar - bularning har biri bolalar organizmi uchun alohida ahamiyatga ega bo'lib, har birining o'ziga xos vazifalari mavjud. Quyida bu oziq moddalarning bolalar ovqatlanishidagi o'rni va ahamiyati keltiriladi.

1. Oqsillar

Oqsillar organizmning asosiy qurilish materialidir. Ular tanadagi barcha hujayralar va to'qimalarning shakllanishi uchun zarur bo'lib, ayniqsa bolalar o'sish davrida juda muhim ahamiyatga ega.

Oqsilning vazifasi:

- Bolalarning o'sishini ta'minlaydi.
- Yangi hujayralar va to'qimalarni yaratishga yordam beradi.
- Immun tizimining yaxshi ishlashiga yordam beradi.
- Hormonal muvozanatni saqlaydi va organizmning normativ ishlashini ta'minlaydi.

Manbalari: Tovuq, mol go'shti, baliq, tuxum, dukkakli o'simliklar (masalan, loviya, no'xat), yong'oqlar va sut mahsulotlari.

2. Yog'lar

Yog'lar energiya manbai bo'lib, organizmning to'g'ri ishlashini ta'minlash uchun zarurdir. Yog'lar organizmda o'zgartirilmasdan saqlanadi va ba'zi vitaminlarning yutilishini osonlashtiradi.

Yog'larning vazifasi:

- Energiya manbai bo'lib, bolalar organizmiga energiya beradi.
- Hujayralar membranasining tuzilishida ishtirok etadi.
- A, D, E va K vitaminlarining yutilishini ta'minlaydi.
- Yurak va qon tomir tizimining sog'lom ishlashini qo'llab-quvvatlaydi.

Manbalari:

- Sog'lom yog'lar: Zaytun moyi, avokado, yong'oqlar, baliq yog'i.
- Qattiq yog'lar (masalan, margarin) va trans-yog'lardan (tez tayyorlanadigan ovqatlar) saqlanish zarur.

3. Uglevodlar

Uglevodlar organizmning asosiy energiya manbaidir. Bolalar o'sish va rivojlanish jarayonida ko'p energiyaga muhtoj bo'ladilar, shuning uchun uglevodlarni to'g'ri miqdorda olish juda muhimdir.

Uglevodlar miya faoliyati, mushaklar harakati va umumiy jismoniy faollik uchun zarur. Ular ikki turga bo'linadi: oddiy (shakar, meva) va murakkab (non, don mahsulotlari, kartoshka). Bolalar uchun asosan murakkab uglevodlar tavsiya etiladi, chunki ular organizmga asta-sekin energiya beradi va uzoq muddat to'qlik hissi beradi.

Uglevodlarning vazifasi:

- Bolalarga kerakli energiyani ta'minlaydi, ayniqsa jismoniy faollik vaqtida.
- Miya faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi va uyqu sifatini yaxshilaydi.
- Endorfin va boshqa baxt gormonlarini ishlab chiqarishda yordam beradi.

Manbalari: Kompleks uglevodlar: Butun don mahsulotlari (masalan, bug'doy, jo'xori, guruch), kartoshka, sabzavotlar, mevalar.

4. Vitaminlar

Bolalar organizmi tez o'sib borayotganligi sababli, vitaminlarga bo'lgan ehtiyoj ham yuqori bo'ladi. Har bir vitamin o'ziga xos rol o'ynaydi:

- A vitamini ko'rish qobiliyati va teri salomatligi uchun muhim.
- B guruhi vitaminlari nerv tizimi va qon hosil bo'lish jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi.
- C vitamini immunitetni mustahkamlab, infeksiyalarga qarshi kurashda yordam beradi.
- D vitamini kalsiy bilan birgalikda suyaklarning mustahkam bo'lishini ta'minlaydi.

Vitaminlarning vazifasi:

- Immun tizimini mustahkamlash.
- O'sish va rivojlanishga yordam berish.
- Qon aylanishi va asab tizimini qo'llab-quvvatlash.
- To'qimalar va hujayralarning tiklanishiga yordam berish.

Muhim vitaminlar va ularning manbalari:

- Vitamin A - ko'rish qobiliyatini saqlaydi va terining sog'lom bo'lishini ta'minlaydi (sut, tuxum, sabzavotlar, yashil bargli sabzavotlar).
- Vitamin C - immunitetni mustahkamlaydi, temirni so'rishni yaxshilaydi (mevalar, sitrus mevalari, qulupnay, brokkoli).
- Vitamin D - kalsiyni so'rilishini oshiradi, suyak va tishlarning sog'lom bo'lishini ta'minlaydi (quyosh nuri, baliq, sut mahsulotlari).
- Vitamin E - antioksidant sifatida organizmni himoya qiladi (yong'oqlar, qovurilgan oziq-ovqatlar).

5. Minerallar

Mineral moddalar bolalar organizmida suyak va tishlarning shakllanishida, qon aylanish tizimi va asab tizimining faoliyatida katta rol o'ynaydi. Masalan, kalsiy va fosfor suyak to'qimalarini mustahkamlasa, temir qon tarkibidagi gemoglobinning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Yod esa qalqonsimon bez faoliyati uchun zarur bo'lib, aqliy rivojlanishda ishtirok etadi.

Minerallarning vazifasi:

- Suyak va tishlarning sog'lom bo'lishini ta'minlash.
- Suv-elektrolit balansini saqlash.
- Qon aylanishi va oksigen tashilishini qo'llab-quvvatlash.

Muhim minerallar va ularning manbalari:

- Kalsiy - suyak va tishlarning rivojlanishiga yordam beradi (sut, tvorog, pishloq, yashil sabzavotlar).
- Temir - qonning kislorod bilan ta'minlanishini oshiradi (qizil go'sht, loviya, no'xat).
- Kaliy - organizmning suyuqlik balansini saqlashda yordam beradi (banan, kartoshka, sabzavotlar).

Vitelin – tuxum sarig'ida uchraydigan muhim oqsil bo'lib, u bolalar uchun yuqori biologik qiymatga ega. Vitelin bola organizmida hujayra qurilishi va immunitetni mustahkamlashda ishtirok etadi. U tarkibida ko'plab muhim aminokislotalar, vitaminlar va fosfolipidlar mavjud bo'lib, bola a'zolari va to'qimalarining to'g'ri rivojlanishiga yordam beradi.

Xorijiy davlatlar bog'chalarida ovqatlanish tartibi

Yaponiya: Mahalliy, tabiiy va muvozanatli ovqatlanish tizimi

Yaponiyada bolalar bog'chalaridagi ovqatlanish tizimi davlat tomonidan ishlab chiqilgan maxsus sanitariya me'yorlari va "Sog'lom ovqatlanish piramidasi" standarti asosida tashkil etiladi. Har bir menyu bolalarning yoshiga mos ravishda kaloriyaviy, biologik va funksional qiymatlar bo'yicha oldindan hisoblab chiqiladi. Yapon bog'chalarida quyidagi yondashuvlar ustuvor hisoblanadi:

- mahalliy va mavsumiy mahsulotlardan foydalanish – bu bolalarning tabiiy taomlarga odatlanishi va ekologik xavfsiz oziqlanishiga yordam beradi.

- oqsil manbalari xilma-xilligi – vitelin miqdori yuqori bo‘lgan tuxum, dengiz mahsulotlari, soya, tofu va baliq kundalik menyuning ajralmas qismidir.

- tuz va shakar miqdorini cheklash – bu yapon bolalarida erta yoshdan sog‘lom ovqatlanish odatlarini shakllantiradi.

- allergiya va individual parhezlar – har bir bola uchun shifokor tavsiyasi asosida alohida ovqatlanish kartasi yuritiladi.

Shu tarzda yapon bog‘chalari bolalarga nafaqat sog‘lom ovqatlanish, balki oziq-ovqatga hurmat, toza iste‘mol qilish madaniyati va jamoa bo‘lib ovqatlanish odatlarini ham o‘rgatadi.

Shvetsiya: Oziq-ovqat xavfsizligi, boyitilgan mahsulotlar va vitamin yetishmovchiligiga qarshi tizim

Shvetsiyada bog‘cha yoshidagi bolalar ovqatlanishi Sog‘liqni saqlash agentligi hamda “Milliy oziq-ovqat agentligi (Livsmedelsverket)”ning qat‘iy me‘yorlariga asoslanadi. Ushbu tizimning asosiy maqsadi – bolalarda to‘g‘ri ovqatlanish va organizmning to‘liq rivojlanishini ta‘minlashdir. Shvetsiya bog‘chalaridagi asosiy yondashuvlar:

- D vitamini tanqisligiga qarshi kurash – kamquyosh iqlimi sababli bolalarga D vitamini bilan boyitilgan sut, yogurt, sariyog‘ yoki baliq yog‘i muntazam beriladi.

- temir, kalsiy va foydali yog‘lar yetishmovchiligini oldini olish – go‘sht, sabzavotli pyure, chia urug‘i, to‘liq donli mahsulotlar keng qo‘llaniladi.

- vegetarian va allergik bolalar uchun muqobil menyular – oziq-ovqat allergiyalari yuqori bo‘lgan mamlakatlarda bu juda muhim hisoblanadi.

- ovqatlanishning ekologik modeli – organik mahsulotlar, qayta ishlanmagan sut va sabzavotlardan foydalanish ustuvor.

Shvetsiyada bolalarning ovqatlanish sifati davlat kafolati ostida bo‘lib, bunday yondashuv sog‘lom avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

Fransiya: Oziq-ovqat tarbiyasi, gastronomik madaniyat va keng qamrovli menyular

Fransiyada bog'cha ovqatlanishi sog'liqqa foydali bo'lishi bilan birga, milliy gastronomik qadriyatlarni bolalarga o'rgatishga qaratilgan. Bu yondashuv "oziq-ovqat tarbiyasi" deb yuritiladi.

Fransuz bog'chalaridagi asosiy prinsplar:

- har hafta oldindan tuzilgan muvozanatli menyu – oqsil manbalari (tuxum, parranda go'shti, dukkaklilar), yangi sabzavotlar, mevalar va sut mahsulotlari doimiy ravishda almashtirib boriladi.

- taomlarning kelib chiqishini o'rgatish – bolalarga mahsulotning qayerdan kelishi, qanday tayyorlanishi va uning foydasi haqida tushuncha beriladi.

- mazali va estetik taqdimot – bolalarda ovqatga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi.

- yengil shirinliklar bilan ovqatlanishni muvozanatlash – desertlar ortiqcha shakarli emas, mevalar yoki yog'siz yogurt asosida tayyorlanadi.

Fransuz modeli bolalarga nafaqat to'g'ri ovqatlanish, balki madaniyat va odobni ham o'rgatadi.

Muhim oziq moddalarning bolalar rivojlanishidagi o'rni

Mineral moddalar (kalsiy, temir, magniy, rux, yod va b.)

- kalsiy – suyak va tishlarning mustahkam rivojlanishi uchun asosiy moddadir.
- temir – gemoglobin shakllanishida muhim rol o'ynab, temir tanqisligi kamqonlikka olib keladi.

- magniy – asab tizimi faoliyatida ishtirok etadi.

- rux – immunitet, teri va modda almashinuvini qo'llab-quvvatlaydi.

- yod – qalqonsimon bez gormonlari va aqliy rivojlanish uchun zarur.

Vitelin oqsili va uning ahamiyati

Vitelin - tuxum sarig'ida uchraydigan biologik faol oqsil bo'lib, bola organizmida:

- to'qimalar qurilishi,
- immunitetni mustahkamlash,

- hujayra yangilanishi,
- energiya bilan ta'minlash

kabi jarayonlarda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, A, D, E vitaminlari va fosfolipidlarning tabiiy manbai sifatida bolalar ovqatlanishida o'ta ahamiyatli hisoblanadi.

Uglevodlar: asosiy energiya manbai

Uglevodlar bolaning harakat faolligi, miya faoliyati va organizmning o'sishi uchun zarur:

- Sekin hazm bo'ladigan uglevodlar – don mahsulotlari, makaron, grechka, kartoshka;
- Tez hazm bo'ladigan uglevodlar – mevalar (banan, olma), asal, tabiiy sharbatlar.

Shakarli mahsulotlar cheklangan holda beriladi, chunki ortiqcha iste'mol semirish va tish kasalliklariga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy bog'chalarda tashkil etilgan ovqatlanish tizimlari bolalar salomatligi, rivojlanishi va to'g'ri ovqatlanish madaniyatini shakllantirishga qaratilgan. Yaponiya, Shvetsiya va Fransiya tajribasi shuni ko'rsatadiki:

- Mahalliy, tabiiy va boyitilgan mahsulotlardan foydalanish;
- Sog'lom va muvozanatli menyu;
- Ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik;

Bolalarni ovqatlanish madaniyatiga o'rgatish kabilar bolalarning jismoniy va aqliy salomatligini mustahkamlashda hal qiluvchi omillardan biridir.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. KEYS: Bolalar salomatligining asosiy tamoyillari

Vaziyat: Nurli MTTda har kuni ertalabki badantarbiya 10 daqiqadan o'tkaziladi. Lekin ba'zi tarbiyachilar bu mashg'ulotni o'tkazmasdan, bolalarni

darrov darsga olib kirishmoqda. Natijada, bolalar kamroq harakatlanadi, ba'zilar esa doimiy charchoq va kayfiyatning yo'qligidan shikoyat qiladi.

Muammo: Jismoniy faollik yetishmasligi bolalar sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Muammo tahlili uchun savollar:

- Bolalar salomatligining asosiy tamoyillari nimalardan iborat?
- Harakat yetishmasligi qanday sog'liq muammolariga olib kelishi mumkin?
- MTTda harakatli mashg'ulotlarni qanday qilib kundalik faoliyatga integratsiya qilish mumkin?

2. KEYS: MTTda tarbiyalanuvchilar salomatligini ta'minlash

Vaziyat: "Mehrjon" MTTda qish mavsumida bir necha bola gripp bilan kasallandi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti gigiyena talablariga rioya qilmoqda, ammo bolalar orasida virusli infeksiyalar tez tarqalmoqda.

Muammo: Kasallik tarqalishining oldini olish choralarining yetarli emasligi.

Muammo tahlili uchun savollar:

- MTTda bolalar salomatligini ta'minlashda qanday choralar ko'rilishi lozim?
- Sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilinishi qanday nazorat qilinadi?
- Immunitetni mustahkamlash bo'yicha qanday faoliyatlar o'tkazilishi mumkin?

3. KEYS: Kasallik turiga qarab parhez ovqatlantirishni tashkil etish

Vaziyat: "Shodlik" MTTda qandli diabet bilan og'rigan 5 yoshli bola bor. Ammo oshxona xodimlari uni boshqa bolalar bilan bir xil ovqat bilan ta'minlamoqda. Natijada bola o'zini yomon his qilmoqda, shakar miqdori ko'tarilmoqda.

Muammo: Kasallik holatlarida individual parhez ovqatlanishning tashkil etilmaganligi.

Muammo tahlili uchun savollar:

- Qandli diabet bo'lgan bolalar qanday parhezga muhtoj?
- MTTda parhezga rioya etilishini qanday nazorat qilish mumkin?
- Oshxona xodimlariga qanday o'quv mashg'ulotlari o'tkazish kerak?

4. KEYS: Bolalar ovqatlanishida oqsillar, yog‘lar, uglevodlar, vitaminlar va minerallarning ahamiyati

Vaziyat: “Quvonch” MTTda bolalarning ko‘pchiligida bahor oylarida loqaydlik, tez charchash, terining oqarib ketishi kabi belgilar kuzatilmoqda. Tahlillar ularning ovqatida yetarli darajada vitamin va minerallar yo‘qligini ko‘rsatdi.

Muammo: Ratsionda muvozanatli ovqatlanmaslik – vitamin va mineral yetishmovchiligi.

Muammo tahlili uchun savollar:

- Bolalar ovqatlanishida oqsil, yog‘, uglevod, vitamin va minerallarning roli qanday?
- Qanday mahsulotlar orqali bolalar ratsionini boyitish mumkin?
- MTT menyusini tuzishda nimalarga e’tibor qaratish zarur?

IX. MODUL. BOLALARNI SOG‘LOM OVQATLANTIRISHNI TASHKIL ETISH

- 1. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ovqatlantirishni tashkil etish va monitoringini olib borish**
- 2. Oziq-ovqat mahsulotlarini organoleptik usulda baholash**
- 3. Taomnoma tuzishda taomlarni to‘g‘ri tanlash va sarflanayotgan oziq-ovqat mahsulotlaridan maqsadli foydalanish. Taomnoma tahlili**
- 4. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida autsorsing va keytring usullarida ovqatlantirishni tashkil etish**

Tayanch tushuncha va iboralar: sog‘lom ovqatlanish, maktabgacha ta‘lim tashkiloti, ovqatlanish ratsioni, oziq-ovqat xavfsizligi, gigiyenik talablar, bolalar organizmi fiziologiyasi, kunlik ovqatlanish me‘yorlari, kaloriya hisoblash, ozuqaviy qiymat, energetik qiymat, oqsil, yog‘, uglevod balansi, vitamin va mineral moddalar

1. MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA OVQATLANTIRISHNI TASHKIL ETISH VA MONITORINGINI OLIB BORISH

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ovqatlanish tartibini tashkil etish - bu faqatgina oziq-ovqat berish bilan cheklanmaydi. U murakkab, ilmiy asoslangan, sanitariya-gigiyena qoidalariga to‘liq amal qilinadigan tizim bo‘lishi lozim. Bu tizimda bolalar yoshiga, fiziologik ehtiyojlariga va energetik sarf-harakatlariga mos keladigan kunlik ovqatlanish ratsioni tuziladi. Shuningdek, uni sifatli va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash, pishiriladigan taomlarning kaloriya va oziqaviy qiymatlarini hisobga olish, ovqatlanish jarayonining sanitariya normalariga muvofiqligini nazorat qilish zarur.

Bugungi kunda sog‘lom ovqatlanish konsepsiyasining maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida qo‘llanilishi bir qator masalalarni o‘z ichiga oladi: ovqatlanish ratsionining tarkibini aniqlash, mahsulotlarning kaloriya va oziqaviy qiymatini to‘g‘ri baholash, har bir taomning bolalar uchun zarur bo‘lgan oqsil, yog‘, uglevod, vitamin va mineral moddalarga boy bo‘lishini ta‘minlash, shuningdek, ularni kunlik iste‘mol me‘yorlariga muvofiq nazorat qilish. Bunda dietologik talablar, Davlat sanitariya normalari va gigiyena qoidalari (SanPiN), shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi hamda Maktabgacha ta‘lim vazirligining me‘yoriy hujjatlari asos bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar organizmi yetarlicha shakllanmaganligi sababli, ularning ovqat hazm qilish tizimi, moddalar almashinuvi va allergik reaksiyalarga moyilligi ham e‘tiborga olinishi lozim. Shu bois, har bir taomni rejalashtirish, tayyorlash va bolalarga taqdim etish jarayoni professional yondashuvni talab etadi. Ovqatlanishning ratsional tashkil etilishi orqali bolalarning tana vazni, suyak-mushak tizimi, markaziy asab tizimi va boshqa hayotiy muhim organlarning sog‘lom rivojlanishini ta‘minlash mumkin.

Respublikamizda sog‘lom avlodni voyaga yetkazish yo‘lida maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalar uchun to‘g‘ri va muvozanatli ovqatlanishni tashkil etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Mavzuni chuqur o‘rganish orqali biz sog‘lom ovqatlantirishni samarali tashkil etish, ratsionni to‘g‘ri tuzish, har bir mahsulotning kaloriya va oziqaviy qiymatini aniqlash, kunlik ovqatlar nazoratini yuritish hamda taomlar tarkibidagi oziq moddalarning balansini ta‘minlashga oid amaliy va nazariy bilimlarga ega bo‘lamiz.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalar uchun sifatli ovqatlantirishni yo‘lga qo‘yish ularning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bolalarning to‘g‘ri ovqatlanishi ularning sog‘lig‘i, o‘sish va rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Shu sababli, maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ovqatlantirishni to‘g‘ri tashkil etish, kerakli oziq-ovqat mahsulotlarini taqdim etish va monitoring jarayonlarini samarali olib borish zarur.

Mazkur oziq-ovqat rejasi bolalarning o'sish va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan barcha vitamin va minerallarga boy bo'lib, ularning kundalik energiya ehtiyojlarini to'liq qondirishga yordam beradi.

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ovqatlantirishni tashkil etishning asosiy tamoyillari:

➤ **Sog'lom ovqatlanish prinsiplari:** bolalarning ovqatlanishida balansli, to'liq vitaminlar, minerallar va oqsillarni o'z ichiga olgan taomlar bo'lishi shart. Bu ovqatlar bolalarning o'sishiga, immunitetining kuchayishiga va umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

➤ **Ovqatlanish rejasi:** har bir kun uchun meva, sabzavot, go'sht, sut mahsulotlari, baliq va don mahsulotlarining uyg'un kombinatsiyasi taqdim etilishi zarur. Rejaning to'g'ri tashkil etilishi bolalarga sifatli oziq-ovqat yetkazib berishda muhim rol o'ynaydi.

➤ **Allergiya va gijjalarni hisobga olish:** ba'zi bolalar maxsus dietaga yoki allergenlarga sezgir bo'lishi mumkin. Shuning uchun ularning ehtiyojlarini inobatga olish, allergik moddalardan voz kechish lozim.

➤ **Gastronomik xususiyatlar:** bolalarning yoshiga mos, oson hazm bo'ladigan, mazali va foydali ovqatlarni tanlash muhimdir. Har bir yosh guruhiga individual yondashuv zarur.

2. Ovqatlantirishni tashkil etish jarayonidagi asosiy bosqichlar:

➤ **Oziq-ovqat mahsulotlarini tanlash:** mahsulotlar yangi, sifatli va gigiyenik talablarga javob beruvchi bo'lishi kerak. Ularning tarkibidagi vitaminlar va minerallar doimiy ravishda baholanadi.

➤ **Ovqat tayyorlash va yetkazib berish:** gigiyena qoidalariga to'liq rioya qilgan holda amalga oshiriladi. Ovqat tayyorlashda allergiya chaqiruvchi moddalardan saqlanish lozim. Saqlash va tashish sharoitlari ham nazorat ostida bo'lishi zarur.

➤ **Ovqatlanish vaqti:** bolalar uchun muntazam va aniq ovqatlanish jadvali belgilanadi. Bu ularning tartibli ovqatlanish odatini shakllantiradi va o'zlarini qulay his qilishlariga yordam beradi.

3. Ovqatlantirishni monitoring qilish:

➤ **Monitoringning ahamiyati:** bolalarning to'g'ri va sifatli ovqatlanishlarini ta'minlash uchun zarur. U ovqatlarning sifati va bolalarning sog'lig'ini doimiy nazorat qilishni o'z ichiga oladi.

➤ **Ovqatning sifati va xavfsizligi:** tayyorlanish va saqlanish sharoitlari muntazam tekshiriladi. Oziq-ovqat mahsulotlari sanitariya va gigiyena talablariga mos bo'lishi shart.

➤ **Bolalarning ovqatlanish holati:** ovqat qabul qilish jarayoni, allergik reaksiya yoki yutilish muammolari muntazam kuzatilib boriladi.

➤ **Ijtimoiy va psixologik monitoring:** ovqatlanish jarayoni ijtimoiy muhitni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Bolalarning birgalikda ovqatlanishi ularning muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

4. Monitoringni amalga oshirish usullari:

➤ **Sog'liq holatini monitoring qilish:** bolalarning vazni, bo'yi, faollik darajasi va immunitet holati muntazam tekshiriladi.

➤ **Oziq-ovqatlarni baholash:** taomlarning kaloriyaligi, vitamin va mineral tarkibi muntazam tahlil qilinadi.

➤ **Xodimlar malakasi:** oshpazlar va xizmat ko'rsatuvchi xodimlar muntazam malaka oshirish kurslarida ishtirok etishlari zarur.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ovqatlantirishni to'g'ri tashkil etish va monitoring qilish bolalarning sog'lom rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. To'g'ri va sifatli ovqatlanish bolalarning jismoniy hamda psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, ovqatlantirish jarayonini doimiy nazorat qilish, sifatni oshirish va bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlantirishni tashkil etish – bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishi, immuniteti va umumiy sog'lig'ini ta'minlashning muhim omilidir. Ovqatlanish ratsionini to'g'ri tuzish orqali bolalar zarur bo'lgan barcha ozuqaviy modda, vitamin va minerallar bilan ta'minlanadi. Ratsion bolalarning yoshi, tana vazni, faolligi va kunlik energiya ehtiyojiga muvofiq ishlab chiqiladi.

Ovqat mahsulotlarining kaloriya miqdorini aniqlash, taomlarning ozuqaviy va energetik qiymatini hisoblash hamda ularning balansini nazorat qilish sog'lom ovqatlantirishning asosiy bosqichlaridan biridir. Bu orqali ortiqcha yoki yetishmovchi kaloriyalar oldi olinadi va bolalar uchun optimal ozuqaviy muvozanat yaratiladi.

Shuningdek, bir kunlik ovqatlanish uchun tavsiya etilgan mahsulot va taomlar tarkibini muntazam nazorat qilish bolalarda ovqatdan zaharlanish, allergik reaksiya yoki to'yib ovqatlanmaslik kabi xavflarni kamaytiradi. Sog'lom ovqatlanish orqali bolalar faol, tetik va o'qishga layoqatli bo'lib voyaga yetadilar.

2. OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARINI ORGANOLEPTIK USULDA BAHOLASH

Sifatli va xavfsiz ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, brakeraj va ombor daftarlari yuritilishi, oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash shartlariga rioya etish kabi jarayonlar qat'iy nazorat ostida bo'lishi lozim. Ayniqsa, autsorsing va keytring xizmatlari orqali ovqatlantirish tashkil etilganda, gigiyena me'yorlariga rioya qilish, oshxona jihozlarining sanitariya holatini saqlash dolzarb masalalardan biridir. Shuningdek, sog'lom ovqatlantirishni yo'lga qo'yishda ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash, oziq-ovqat mahsulotlarining kimyoviy tarkibi va energetik qiymatini hisobga olgan holda kunlik kilokaloriya balansini tahlil qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Barcha bosqichlardagi faoliyatni muvofiqlashtirish va nazorat qilish orqali bolalar salomatligini ta'minlash mumkin.

Brakeraj va ombor daftarlari – bu oziq-ovqat mahsulotlarini qabul qilish, saqlash va iste'molga chiqarish jarayonlarini hujjatlashtirishga xizmat qiluvchi

nazorat vositalaridir. Ular orqali mahsulotlar sifatini, yaroqlilik muddatini, harakatini va saqlash sharoitlarini muntazam kuzatib borish imkoniyati yaratiladi.

Brakeraj daftarlari quyidagi maqsadlarda yuritiladi:

- oziq-ovqat mahsulotlarini qabul qilishda ularning sifatini, tashqi ko'rinishini, hidini, ta'mini va yaroqlilik muddatini tekshirish;
- sifat talablariga javob bermaydigan mahsulotlarni qaytarish yoki yo'q qilish bo'yicha qaror qabul qilish;
- qabul qilingan mahsulotlar haqida aniq ma'lumotlarni (sana, nomi, miqdori, kelib chiqqan joyi) qayd etish;
- oshxona va ombor faoliyati bo'yicha hisobotlarni yuritish.

Ombor daftarlari esa korxona yoki tashkilotda mavjud tovar-moddiy boyliklarning kirim-chiqimini hisobga olish va saqlash shartlariga rioya etilishini nazorat qilish uchun mo'ljallangan. Unda:

- omborga kelib tushgan va chiqarilgan mahsulotlarning nomi, soni, qadoqlanish holati;
- harakat sanasi;
- tashuvchilar, yetkazib beruvchilar va mijozlar haqidagi ma'lumotlar;
- mahsulotlarning yaroqlilik muddati va saqlash shartlari aks ettiriladi.
- Mazkur daftarlarning to'g'ri yuritilishi biznes jarayonlarining shaffofligini, nazoratning samaradorligini va qonunchilikka muvofiqligini ta'minlaydi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini saqlashda sanitariya-gigiyena talablari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash joylariga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. **Maxsus ajratilgan joy:** oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash uchun alohida, toza, yopiq va ventilyatsiyalangan xonalar bo'lishi zarur. Bunday joylar boshqa maqsadlarda (masalan, inventar saqlash yoki xodimlar dam oladigan xona sifatida) ishlatilmasligi kerak.

2. **Harorat va namlik me'yorlari:** har bir mahsulot turi uchun belgilangan haroratda saqlanishi kerak (masalan, go'sht 0...+4 °C, muzlatilgan mahsulotlar -18 °C). Xonadagi havoning nisbiy namligi va aylanishi doimiy nazorat qilinadi.

3. **Tozalik va dezinfeksiya:** saqlash joylari muntazam tozalanib, dezinfeksiya qilinishi shart. Zamin, devor va shiftlar yuviladigan, silliq, gigiyenik materiallardan tayyorlangan bo‘lishi lozim.

4. **Zararkunandalardan himoya:** saqlash joylari kemiruvchilar va hasharotlardan himoyalangan bo‘lishi kerak. Deraza va eshiklarda himoya panjaralari yoki tarmoqlar o‘rnatilishi zarur.

5. **Mahsulotlarni ajratib saqlash:** turli mahsulotlar (go‘sht, sut, sabzavot, non) alohida javonlarda yoki maxsus idishlarda saqlanishi kerak. Allergik mahsulotlar boshqa turlardan ajratilgan holda joylashtiriladi.

6. **Yaroqlilik muddati nazorati:** mahsulotlar FIFO (“birinchi kirgan - birinchi chiqadi”) tizimi asosida aylanadi. Sifatsiz yoki yaroqsiz mahsulotlar darhol chiqarib tashlanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini organoleptik usulda baholash

Oziq-ovqat mahsulotlarini organoleptik usulda baholash – bu mahsulotlarning **tashqi ko‘rinishi, hidi, ta’mi, tuzilishi** va boshqa xususiyatlarini inson sezgi organlari yordamida o‘rganish va baholash jarayonidir. Ushbu usul oziq-ovqat sifatini aniqlashda eng keng qo‘llaniladigan, tezkor va samarali usullardan biridir.

Organoleptik baholashning asosiy komponentlari:

1. **Ko‘rinish:** mahsulotning tashqi ko‘rinishi, rangi, shakli, tozaligi va nuqsonlarning mavjudligi tekshiriladi.

2. **Hid:** mahsulotning yangi yoki buzilganligi hid orqali aniqlanadi. O‘zgarib qolgan hid mahsulotning yaroqsizligidan dalolat beradi.

3. **Ta’m:** mahsulotning tabiiy ta’mi, shirinligi, nordonligi yoki achchilligiga e’tibor beriladi.

4. **Tuzilishi:** mahsulotning qattiqligi, yumshoqligi, maydaligi yoki suyuqligi baholanadi.

5. **Tuz va shirinlik darajasi:** mahsulotning balansli ta’mgga ega bo‘lishi uchun bu omil ham hisobga olinadi.

Organoleptik baholash bosqichlari:

1. Mahsulotning tashqi ko‘rinishini kuzatish.

2. Hidini aniqlash.
3. Tatib ko‘rish orqali ta‘mni baholash.
4. Tuzilishini va konsistensiyasini tekshirish.
5. Olingan ma‘lumotlarga asoslanib, umumiy sifat xulosasini chiqarish.

“Aqlvoy oshpaz” retsepturasi asosida bolalarni ovqatlantirish

Maktabgacha yoshdagi bolalarni sog‘lom ovqatlantirish - ularning jismoniy va aqliy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. “Aqlvoy oshpaz” loyihasi aynan shu maqsadda - bolalar uchun mazali va foydali taomlarni tayyorlashni targ‘ib etish, ularni sog‘lom ovqatlanish madaniyatiga o‘rgatish uchun ishlab chiqilgan. Ushbu loyiha asosida tuzilgan retsepturalar bolalarning yosh xususiyatlari, kunlik energiya ehtiyoji hamda organizmga zarur vitamin va minerallar balansini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan.

“Aqlvoy oshpaz” retseptlarida ko‘proq tabiiy mahsulotlar - sabzavot va mevalar, sut mahsulotlari, oqsilga boy go‘sht hamda baliq turlari qo‘llaniladi. Ushbu retsepturalar nafaqat foydali, balki bolalar uchun jozibador ko‘rinishda tayyorlanadi. Bu esa bolalarning ovqatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularda to‘g‘ri ovqatlanish odatlarini shakllantiradi hamda immunitetni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur retsepturalar asosida tuzilgan menyular maktabgacha ta‘lim tashkilotlari, oilaviy bolalar bog‘chalari va uy sharoitida foydalanish uchun qulaydir. Taomlar oddiy, tez tayyorlanadigan, shu bilan birga bolalarning ta‘m didiga moslashtirilgan. Masalan: sabzavotli pyure, bug‘da pishirilgan go‘shtli köfte, sutli bo‘tqalar va tabiiy mevali desertlar - bularning barchasi “Aqlvoy oshpaz” retseptlarining tarkibiy qismlaridir.

Bugungi kunda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish aynan bolalik davridan boshlanishi zarur. Bolaning to‘g‘ri ovqatlanishi - uning jismoniy va ruhiy salomatligining kafolatidir. Shu maqsadda, O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim tizimida “Aqlvoy oshpaz” loyihasi amalga oshirilmoqda. Ushbu loyiha maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo‘ljallangan sog‘lom, mazali va muvozanatli ovqat retsepturalarini o‘z ichiga oladi.

“Aqlvoy oshpaz” retsepturasi quyidagi muhim tamoyillarga asoslanadi:

- tabiiy va foydali mahsulotlardan foydalanish;
- yoshga mos kaloriya va oziq moddalarning balansini saqlash;
- ovqatni estetik jihatdan bezatish orqali bolalarda ishtaha va qiziqish uygʻotish;
- ovqat tayyorlash texnologiyasiga rioya etish (bugʻda pishirish, qaynatish, kam yogʻda qovurish).

Mazkur retsepturalar orqali bolalar nafaqat toʻyimli taomlar isteʼmol qiladilar, balki sogʻlom ovqatlanish madaniyatini ham oʻzlashtiradilar.

Oziq-ovqat mahsulotlarini organoleptik baholash - mahsulotning sifati va yangiligini aniqlashda qoʻllaniladigan asosiy usullardan biridir. Bu jarayon mahsulotning tashqi koʻrinishi, hidi, taʼmi, tuzilishi kabi sezgi organlari orqali aniqlanadi. Organoleptik baholash oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va isteʼmolchiga yetkazib berish jarayonida sifat barqarorligini taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, ombor va oshxona faoliyatini samarali boshqarish, sogʻlom ovqatlanishni taʼminlash uchun bir nechta asosiy jihatlarga eʼtibor qaratish zarur. Birinchidan, brakeraj va ombor daftarlari yuritilishini qatʼiy nazorat qilish orqali mahsulotlarning hisobini yuritish, ularning saqlanish holati va isteʼmolga chiqarilishini kuzatish taʼminlanadi. Outsorsing va keytring usullaridan foydalanish ovqatlantirish jarayonining tashkiliy samaradorligini oshiradi, yaʼni taomlarning tayyorlanishi va taqsimlanishini yanada tizimli boshqarish imkonini beradi.

Bundan tashqari, oziq-ovqat mahsulotlarining kimyoviy tarkibini, energetik qiymatini va kilokaloriya miqdorini muntazam tahlil qilish, mahsulotlarning isteʼmolga yaroqliligi hamda ratsionning toʻgʻri taqsimlanishini nazorat qilish lozim.

Shuningdek, mahsulotlarning 10 kunlik dekadada isteʼmolga berilishi, ovqat ratsionining sifat va miqdoriy tarkibi ham muntazam ravishda baholab borilishi kerak. “Aqlvoy oshpaz” retsepturasi asosida bolalarni ovqatlantirish tizimi bolalarning rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda sogʻlom oziq-ovqat bilan

ta'minlashni yo'lga qo'yadi hamda ularning sog'lom avlod sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

3. TAOMNOMA TUZISHDA TAOMLARNI TO'G'RI TANLASH VA SARFLANAYOTGAN OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARIDAN MAQSADLI FOYDALANISH. TAOMNOMA TAHLILI

Sifatli ovqatlanishni tashkil etish uchun gigiyenik talablar asosida bir kunlik va haftalik taomnoma tuziladi. Taomnoma tuzishda bolalarning yoshi, fiziologik ehtiyojlari, kaloriyaga bo'lgan talabi, mavsumiylik, ovqat hazm qilish imkoniyatlari va oziq-ovqat mahsulotlarining xilma-xilligi hisobga olinadi. Shu bilan birga, oziq-ovqat mahsulotlarining xavfsizligi, saqlanish muddati, tayyorlash texnologiyasi hamda sanitariya-gigiyena qoidalariga qat'iy amal qilinishi zarur.

Ushbu taomnoma namunasi bolalar uchun bir kunda zarur bo'lgan asosiy oziq moddalari va kaloriyalar miqdorini ta'minlovchi, balanslashtirilgan hamda gigiyenik talablarga javob beradigan ovqatlanish tartibini namoyish etadi.

Taomnoma - bu oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilishni boshqarish uchun rejalashtirilgan va tartibga solingan ovqatlanish tizimidir. To'g'ri taomnoma tuzish inson salomatligini saqlash, energiya talablarini qondirish, shuningdek, ijtimoiy va madaniy ehtiyojlarni hisobga olishda muhim ahamiyatga ega. Taomnoma tahlili esa ushbu jarayonni amalga oshirishda oziq-ovqat mahsulotlari va ularning tarkibini, shuningdek, sarflanayotgan oziq-ovqatlarning samaradorligini baholashni o'z ichiga oladi.

Taomnoma tuzishda to'g'ri taomlarni tanlash

To'g'ri taomni tanlashning asosiy maqsadi - organizmni kerakli barcha oziq moddalari, vitaminlar va minerallar bilan yetarli darajada ta'minlashdir. Buning uchun quyidagi tamoyillar muhim hisoblanadi:

1. Balansli va xilma-xil oziq-ovqatlar: Taomnoma turli oziq-ovqat guruhlaridan iborat bo'lishi lozim. Ular orasida oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va minerallar muvozanatli tarzda joy olishi kerak. Masalan, sabzavotlar,

mevalar, don mahsulotlari, go'sht, sut mahsulotlari va dukkaklilarni taomga to'g'ri nisbatda qo'shish zarur.

2. Tarkibiy qismlarning taqsimlanishi: Oqsil, uglevod va yog'larning o'zaro nisbatini saqlash zarur. Kunlik kaloriyaning 40–60 foizi uglevoddan, 20–30 foizi yog'lardan, 10–20 foizi esa oqsillardan tashkil topishi tavsiya etiladi.

3. Vitaminlar va minerallar: Organizm faoliyati uchun zarur bo'lgan vitaminlar va minerallarni yetarli darajada olish lozim. Meva, sabzavot, go'sht va sut mahsulotlari bu moddalar manbai sifatida muhim o'rin tutadi.

4. Ratsion hajmining to'g'riliigi: Taom miqdori shaxsning yoshi, jinsi, jismoniy faolligi va sog'lig'iga qarab belgilanadi. Ortiqcha kaloriya yoki yog'lar iste'moli salomatlik uchun zararli hisoblanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlaridan maqsadli foydalanish

Oziq-ovqat mahsulotlaridan maqsadli foydalanish - bu resurslarni tejab, organizmni to'g'ri oziqlantirishni ta'minlash demakdir. Quyidagi jihatlar bunga kiradi:

1. Mahsulotlarni maqsadga muvofiq tanlash: Taomnoma tuzishda mahsulotlar nafaqat kaloriyaga, balki organizm ehtiyojlariga qarab tanlanadi. Masalan, sportchilar uchun oqsilli mahsulotlar, keksalar uchun esa kalsiy va D vitamini boy mahsulotlar muhimdir.

2. Oziq-ovqatni tejash: Ovqat tayyorlashda ortiqcha chiqindilarni kamaytirish, mahsulotning foydali qismlaridan to'liq foydalanish va qoldiqlarni qayta ishlash muhim hisoblanadi.

3. Mahsulot sifatini baholash: Oziq-ovqat mahsulotlarining narxi va sifati o'rtasidagi bog'liqlikni inobatga olish lozim. Tabiiy, yangi va sifatli mahsulotlar sog'lom ovqatlanishning asosi hisoblanadi.

Taomnoma tahlili

Taomnoma tahlili - bu tayyorlanayotgan taomlarning ozuqaviy qiymati va iste'mol samaradorligini aniqlash jarayonidir. U quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Mahsulot tarkibini tahlil qilish: Har bir mahsulotdagi oqsil, yog‘, uglevod, vitamin va minerallar miqdori aniqlanadi. Bu kasalliklar profilaktikasi va sog‘lom ovqatlanish tizimini shakllantirishda muhimdir.

2. Kaloriyalarni hisoblash: Taomlarning energiya qiymati aniqlanadi va u bolalar yoki kattalarning kunlik ehtiyojiga moslashtiriladi. Bu ortiqcha vazn yoki oziq yetishmovchiligining oldini oladi.

3. Ovqatlanish tartibini belgilash: Taomni iste‘mol qilish vaqti va tartibi organizm ritmiga mos bo‘lishi kerak. Ovqatni muntazam va belgilangan vaqtda iste‘mol qilish sog‘lom metabolizmni ta‘minlaydi.

4. Ovqatdan zaharlanishni oldini olish: Ovqatdan zaharlanish - sifatsiz, noto‘g‘ri saqlangan yoki tayyorlangan mahsulotlar natijasida yuzaga keladi. Buning oldini olish uchun barcha bosqichlarda sanitariya-gigiyena qoidalariga qat‘iy rioya etish lozim.

Taomnoma tuzish va oziq-ovqat mahsulotlaridan maqsadli foydalanish - nafaqat sog‘lom ovqatlanishni, balki iqtisodiy samaradorlikni ham ta‘minlaydi. Taomnoma tahlili yordamida tanlangan taomlar insonning jismoniy va psixologik ehtiyojlarini qondiradi, bu esa umumiy farovonlikni oshiradi.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalar uchun ovqatlanish sifat va xavfsizlik talablari asosida tashkil etilishi shart. Taomnoma tarkibida 24 xil mahsulotning mavjud bo‘lishi, ularning ozuqaviy qiymatini saqlash va bolalarga zararli mahsulotlarni kiritmaslik alohida e‘tibor talab qiladi. Shuningdek, ovqat tayyorlash jarayonida sanitariya va gigiyena qoidalariga rioya qilish bolalar sog‘lig‘ini saqlashning muhim garovidir.

4. MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA AUTSORSING VA KEYTERING USULLARIDA OVQATLANTIRISHNI TASHKIL ETISH

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ovqatlantirish tizimi bolalar salomatligi, jismoniy va aqliy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Bolalar rivojlanish davrida to‘g‘ri, balansli va gigiyenik talablarga mos ovqatlanishni talab qiladi. Shu sababli, maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ovqatlantirishni samarali tashkil etish eng muhim

vazifalardan biridir. Bu jarayonni amalga oshirishda autsorsing va keytering (outsourcing va catering) usullari alohida ahamiyatga ega.

Autorsing va keytering usullari, ta'rif va farqlari

Autorsing (outsourcing) - bu ma'lum bir xizmat yoki faoliyatni tashqi tashkilot yoki mutaxassislariga topshirish jarayonidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ovqatlantirishni tashkil etishda bu usul orqali ovqat tayyorlash va bolalarga taqdim etish uchun mas'uliyatni tashqi kompaniya o'z zimmasiga oladi.

Autorsing - muayyan xizmat yoki faoliyatni (masalan, oshxona, tozalash, xavfsizlik, texnik xizmatlar) tashqi tashkilotga topshirish jarayonidir. Maktabgacha ta'limda autsorsing quyidagi yo'nalishlarda qo'llaniladi:

- Oshxona xizmatlarini xususiy keytering kompaniyasiga topshirish;
- Tozalik va sanitariya xizmatlarini autsorsing asosida tashkil etish;
- Xavfsizlik va qo'riqlash xizmatlarini tashqi tashkilotga berish.

Autorsingning afzalliklari:

- Xarajatlar kamayadi;
- Mutaxassislik talab etiladigan xizmatlar sifati oshadi;
- Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'zining asosiy vazifasiga – bolalarni tarbiyalash va o'qitishga e'tibor qaratadi.

Keytering (catering) esa ovqatlanish xizmatlarini tashkil etishda maxsus ovqat tayyorlash va yetkazib berish kompaniyalaridan foydalanishni anglatadi. Keytering xizmatlari odatda yirik ovqatlanish tizimlari yoki tashkilotlar uchun mo'ljallangan bo'lib, ovqat tayyorlash, tarqatish, xizmat ko'rsatish va boshqaruvni o'z ichiga oladi.

Maktabgacha ta'limda keytering qanday ishlaydi?

- Xususiy ovqatlantirish kompaniyalari bolalar uchun sog'lom va muvozanatli ovqat tayyorlab, yetkazib beradi;
- Ovqatlar gigiyena va xavfsizlik qoidalariga muvofiq tayyorlanadi;
- Maktabgacha ta'lim tashkilotlari oshxona jihozlash va yuritish bilan shug'ullanishdan ozod bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autorsing va keytering usullarining ahamiyati

1. **Samaradorlik va tejamkorlik.** Autorsing va keytering usullari vaqt va mablag'ni tejash imkonini yaratadi. Tashqi kompaniyalar ovqat tayyorlash, saqlash va tarqatish jarayonlarini o'z zimmasiga olib, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

2. **Malakali xodimlar.** Bunday kompaniyalar tajribali oshpazlar, dietologlar, gigiyena va xavfsizlik bo'yicha mutaxassislarni jalb qiladi, bu esa bolalar uchun sifatli va xavfsiz ovqat tayyorlanishini kafolatlaydi.

3. **Sifatli oziq-ovqat.** Autorsing va keytering kompaniyalari yuqori sifatli, organik va tasdiqlangan oziq-ovqat mahsulotlaridan foydalanadi. Ular ovqatlarning tarkibi va kaloriyaviy qiymatini nazorat qiladi, bu esa sog'lom ovqatlanishni ta'minlaydi.

4. **Xavfsizlik va gigiyena.** Tashqi xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalar oziq-ovqat xavfsizligi va gigiyena me'yorlariga qat'iy amal qiladi. Mahsulotlarni saqlash va tayyorlashda barcha sanitariya qoidalari bajariladi. Bu esa bolalar sog'lig'i uchun juda muhim.

5. **Moslashuvchanlik.** Autorsing va keytering xizmatlari bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi: allergik reaksiyalarni keltirib chiqarmaydigan, maxsus dietalarga mos taomlar tayyorlanadi. Mavsumiy mevalar va sabzavotlardan foydalanish orqali yangilik kiritish mumkin.

6. **Barqarorlik.** Ko'plab kompaniyalar ekologik toza mahsulotlardan foydalanadi, chiqindilarni kamaytiradi va barqaror ishlab chiqarish tamoyillariga amal qiladi.

O'zbekistonda autorsing va keytering tizimining joriy etilishi

"Maktabgacha ta'limni rivojlantirish" davlat dasturi doirasida O'zbekistonda maktabgacha ta'limni modernizatsiya qilish, autorsing va keytering tizimlarini keng joriy etish choralari ko'rilgan. Maqsad - ta'lim muassasalarida xizmatlar sifatini oshirish, resurslardan samarali foydalanish va bolalar uchun sog'lom muhit yaratishdir.

Loyihaning asosiy yo‘nalishlari:

- autorsing asosida oshxona, xavfsizlik, tozalash kabi xizmatlarni xususiy sektor orqali tashkil etish;
- keytering xizmatlarini yo‘lga qo‘yish orqali bolalarga muvozanatli ovqat taqdim etish;
- sog‘lom muhit yaratish, sanitariya va gigiyena qoidalariga qat’iy rioya etish.

"Sog‘lom avlod" loyihasi doirasida esa maktabgacha ta’limda autorsing va keytering tizimlarini keng joriy etish yo‘lga qo‘yilgan. Loyiha quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- keytering xizmatlarini sifatli tashkil etish;
- oshxona xizmatlarini autorsing asosida tashqi kompaniyalarga topshirish;
- bolalar uchun sog‘lom ovqatlanish, gigiyena va jismoniy faollikni ta’minlash.

Xususiy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida autorsing tizimi

O‘zbekistonda xususiy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida autorsing tizimi tobora kengayib bormoqda. Bu tizim doirasida ovqatlanish, tozalash, xavfsizlik, yuridik xizmatlar kabi ko‘plab yordamchi xizmatlar xususiy sektorga topshiriladi.

Loyihalar natijalari:

- autorsing tizimi joriy etilgan maktabgacha ta’lim tashkilotlari soni ortib bormoqda;
- ovqatlar bolalarning fiziologik ehtiyojlari va me’yoriy talablariga muvofiq tayyorlanmoqda;
- sog‘lom ovqatlanish tizimi mustahkamlanmoqda.

"Sog‘lom bolalar" dasturi ham aynan maktabgacha ta’limda keytering xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bolalarga gigiyenik va xavfsiz ovqatlarni taqdim etish maqsadini ko‘zlaydi.

O‘zbekiston maktabgacha ta’limida innovatsion yondashuvlar

O‘zbekiston hukumati va soha mutasaddilari maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni qo‘llashni davom ettirmoqda. Shulardan biri - autorsing va keytering xizmatlarini samarali yo‘lga qo‘yishdir.

Loyihaning asosiy maqsadlari:

- maktabgacha ta'limni zamonaviylashtirish va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish;

- bolalarga sifatli ta'lim, sog'lom ovqatlanish va xavfsiz muhit yaratish.

Autsorsing va keytering xizmatlarini joriy etish orqali O'zbekiston maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalar uchun sifatli ta'lim, sog'lom ovqatlanish va xavfsiz muhit yaratishga erishmoqda. Bu tizimlar nafaqat ta'lim muassasalarining samaradorligini oshiradi, balki ularning resurslarini yanada oqilona boshqarish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing va keytering usullarida ovqatlantirishni tashkil etishning huquqiy asoslari, xavfsizlik, sifat va samaradorlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizimlar orqali resurslar tejab foydalaniladi, xizmat sifati yaxshilanadi va bolalarning salomatligi ishonchli tarzda himoya qilinadi.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ovqatlantirishni tashkil etish va monitoringini olib borish

Keys:

Holat: "Gulchehra" nomli maktabgacha ta'lim tashkilotida (MTT) bolalar ovqatlanishidan ota-onalar noroziligi ortdi. Ayrim ota-onalar bolalarda ishtahaning yo'qligi, ovqat sifatsizligi va ratsionning bir xilligi haqida shikoyat bildirib boshlashdi. Shu sababli MTT rahbariyati ovqatlantirish jarayonini monitoring qilishga qaror qildi.

Vazifa: Siz monitoring guruhining a'zosisiz. Quyidagi masalalarni aniqlang:

- Ovqat tayyorlash va tarqatish bosqichlari to'g'ri tashkil etilganmi?
- Sifat nazorati va sanitariya-gigiyena talablariga amal qilinayaptimi?
- Bolalar ovqatiga nisbatan ehtiyoj va ratsion muvofiqligini qanday aniqlaysiz?

- Qanday usullar yordamida monitoring natijalarini tahlil qilasiz?

2. Oziq-ovqat mahsulotlarini organoleptik usulda baholash

Keys:

Holat: “Yulduzcha” MTT oshxonasiga yangi partiya go’sht, sabzavot va sut mahsulotlari keltirildi. Mahsulotlar sertifikatlangan bo’lishiga qaramay, ularning sifati shubha ostida qoldi. Oshxona xodimlari mahsulotlarni organoleptik usulda baholashga qaror qilishdi.

Vazifa: Siz oziq-ovqat texnologiyasi mutaxassisiz. Quyidagi topshiriqlarni bajaring:

- Har bir mahsulotni ko’rish, hid, ta’m va konsistensiya (tuqimalilik) bo’yicha baholang.
- Tabiiy yaroqsizlik alomatlarini aniqlang.
- Qaysi mahsulotlar qabul qilinmasligi kerakligini asoslab bering.
- Organoleptik baholash natijalari bo’yicha protokol tuzing.

3. Taomnoma tuzishda taomlarni to’g’ri tanlash va sarflanayotgan oziq-ovqat mahsulotlaridan maqsadli foydalanish. Taomnoma tahlili

Keys:

Holat: “Barkamol avlod” MTTda bir haftalik taomnoma tuzilgan. Biroq, ratsionda ayrim kunlarda energiya va ozuqaviy moddalarning me’yoridan kamligi aniqlangan. Taomlar ko’proq makaron va kartoshkadan iborat bo’lib, sabzavotlar kam ishlatilgan. Natijada bolalar orasida temir tanqisligi (anemiya) holatlari kuzatilgan.

Vazifa: Siz dietolog mutaxassisiz. Quyidagi topshiriqlarni bajaring:

- Taomnomaning har kunlik kaloriya, oqsil, yog‘ va uglevod balansini tahlil qiling.
- Qaysi oziq-ovqat mahsulotlari yetarli emasligini aniqlang.
- Sog‘lom ovqatlanish tamoyillariga asoslanib, yangilangan taomnoma namunasi tuzing.
- Oziq-ovqat isrofgarchiligini kamaytirish bo’yicha tavsiyalar ishlab chiqing.

4. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing va keytring usullarida ovqatlantirishni tashkil etish

Keys:

Holat: “Ilhom” nomli MTT o‘z oshxonasini yopib, autsorsing asosida ovqatlantirish xizmatini “Taomxona Servis” xususiy tashkilotiga topshirdi. Dastlabki bir oy davomida bolalar ko‘p hollarda ovqatni yoqtirmasligi, ovqat issiqlik rejimi saqlanmagani va yetkazib berish kechikayotgani aniqlandi.

Vazifa: Siz MTT rahbarisiz. Quyidagi masalalarni ko‘rib chiqing:

- Autsorsing tashkiloti bilan tuzilgan shartnomani tahlil qiling: unda sanitariya, gigiyena va ovqat sifati bilan bog‘liq bandlar mavjudmi?
- Keytring (tayyor ovqat yetkazib berish) xizmatining xavfsizligini baholang.
- Ota-onalar va xodimlar fikrini inobatga olib, xizmat sifatini yaxshilash bo‘yicha qaror qabul qiling.
- Kelgusida ovqat sifatini muntazam monitoring qilish tizimini qanday tashkil etasiz?

X. MODUL. MOLIYAVIY MENEJMENT

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari moliyaviy munosabatlarning huquqiy asoslari

2. Pul mablag'lari, asosiy vositalar va tovar-moddiy zaxiralar inventarizatsiyasi, shartnomaviy munosabatlarni tashkil etish tartibi

3. Byudjet va byudjetdan tashqari mablag'larni topish va rag'batlantirishga yo'naltirish.

4. Tashkilotda ta'lim xizmatlari marketingi

5. Maktabgacha ta'lim tizimida moliyaviy hisobotlarini tuzish va taqdim qilish tartibi

6. Tayanch tushuncha va iboralar: moliyaviy munosabat, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, pul mablag'lari, asosiy vositalar, tovar-moddiy zaxiralar, inventarizatsiya, shartnomaviy munosabatlar, byudjet, byudjetdan tashqari mablag'lar, rag'batlantirish, ta'lim xizmatlari marketingi, moliyaviy hisobotlar.

1. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI MOLIYAVIY MUNOSABATLARINING HUQUQIY ASOSLARI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5812-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni yanada takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-martdagi 132-sonli "Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi Qarori mazkur sohaning moliyaviy asoslarini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Mazkur hujjatlar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy munosabatlari, byudjetdan ajratiladigan mablag'larning maqsadli yo'naltirilishi, ularning shaffofligi va samaradorligi huquqiy jihatdan tartibga solinmoqda. Shuningdek, ta'lim tashkilotlarining moliyaviy faoliyati ustidan nazoratni

kuchaytirish, ularga moliyaviy mustaqillik berish orqali sifatli ta'lim xizmatlarini taqdim etish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy munosabatlari va ularning huquqiy asoslarini o'rganish amaliy ahamiyatga egadir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy munosabatlari davlat va jamoat tomonidan moliyalashtirish, xususiy sektordan mablag'lar jalb qilish, hamda ta'lim xizmatlarini taqdim etishning iqtisodiy va huquqiy jihatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bu munosabatlar quyidagi huquqiy asoslarga tayanadi:

1. Maktabgacha ta'lim tizimi to'g'risidagi qonunlar va me'yoriy hujjatlar

Maktabgacha ta'limning moliyaviy asosi, avvalo, davlatning ta'lim siyosatiga muvofiq belgilanadi. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni (2019-yil 22-iyulda qabul qilingan) va boshqa ta'lim sohasidagi me'yoriy hujjatlar ushbu sohada amalga oshiriladigan barcha moliyaviy jarayonlarning huquqiy manbai hisoblanadi.

Mazkur qonun maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanishining huquqiy asoslarini yaratadi, davlat tomonidan moliyalashtiriladigan ta'lim xizmatlarining shaffofligini ta'minlaydi hamda xususiy sektorda ta'lim xizmatlari ko'rsatishning huquqiy tartibini belgilaydi. Shuningdek, mablag'larni ajratish, taqsimlash va sarflash masalalarini ham tartibga soladi.

2. Davlat byudjeti va moliyaviy mablag'lar

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy faoliyati asosan davlat byudjeti hisobidan moliyalashtiriladi. Davlat ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlari maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirishda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasining "Byudjet to'g'risida"gi qonuni hamda davlat moliyasini boshqarish, byudjet tizimi va moliyaviy nazorat bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlari doirasida ta'lim tizimi uchun ajratilgan mablag'larning taqsimlanishi, foydalanilishi va nazorat mexanizmlari belgilab qo'yilgan. Bu esa moliyaviy intizom va mablag'lardan oqilona foydalanishni ta'minlaydi.

3. Xususiy sektordan mablag‘lar jalb qilish

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari davlat mablag‘laridan tashqari, xususiy sektordan ham moliyaviy resurslarni jalb etishi mumkin. Xususiy ta’lim muassasalari o‘z xizmatlarini to‘lov asosida amalga oshiradi. Ushbu to‘lovlar xizmatlarning qiymati va ularning bozordagi talab darajasini hisobga olgan holda belgilanadi.

Xususiy sektordan mablag‘ olishda huquqiy me‘yorlarning aniq va shaffof bo‘lishi zarur. Bu jarayon “Iste’molchilar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi qonun talablariga muvofiq amalga oshirilishi kerak.

4. Moliyaviy nazorat va hisobot

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining moliyaviy faoliyati ustidan nazorat - moliyaviy resurslardan samarali va maqsadli foydalanishni ta’minlashning muhim shartidir.

Moliyaviy nazorat davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi. U maktabgacha ta’lim tashkilotlarining barcha moliyaviy operatsiyalarining qonuniyligi, shaffofligi va hisobdorligini ta’minlashga qaratilgan. Nazorat jarayonlari hisobot berish, audit tekshiruvlari va tahliliy tahlillar asosida olib boriladi.

5. Moliyaviy-huquqiy masalalar

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining moliyaviy faoliyatida bir qator huquqiy masalalar mavjud: mablag‘larni samarali sarflash, moliyaviy hisob-kitoblarning aniqligi, hisobotlarni yuritish, mablag‘larning noto‘g‘ri ishlatilishining oldini olish va boshqalar.

Bu borada Byudjet hisobi standartlari (BHS) hamda Xususiy ta’lim tashkilotlarini ro‘yxatga olish va faoliyatini tartibga solish to‘g‘risidagi nizom muhim o‘rin tutadi.

6. Maktabgacha ta’limda davlat-xususiy sheriklik (PPP)

Davlat-xususiy sheriklik (PPP) mexanizmi maktabgacha ta’lim sohasida ham keng qo‘llaniladi. Bu mexanizm orqali davlat va xususiy sektor o‘zaro manfaatli hamkorlik asosida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantiradi.

PPP modeli yordamida ta'lim xizmatlarini samarali tashkil etish, infratuzilmani yaxshilash va moliyalashtirish imkoniyatlari yaratiladi. Bunday sheriklikning huquqiy asoslari "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonunda belgilangan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xarajatlar smetasi va shtat jadvalini tuzish hamda ijrosini yuritish

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy boshqaruvi ta'lim sifatini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda byudjet mablag'larining maqsadli va samarali sarflanishini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Bu jarayonning asosiy tarkibiy qismlari:

- xarajatlar smetasini tuzish;
- shtat jadvalini shakllantirish;
- moliyaviy nazorat va tahlilni amalga oshirishdan iborat.

1. Xarajatlar smetasini tuzish

Xarajatlar smetasi maktabgacha ta'lim tashkilotining yillik moliyaviy faoliyatining asosiy rejasidir. U quyidagi asosiy yo'nalishlar kesimida tuziladi:

- ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar (tarbiyachilar, texnik va yordamchi xodimlar, ustama va rag'batlantirish to'lovlari, ijtimoiy sug'urta badallari);
- kommunal to'lovlar (elektr energiyasi, issiqlik, suv, gaz va boshqa xizmatlar);
- xizmat safarlari (malaka oshirish, tajriba almashish, o'quv-seminarlar);
- o'quv-metodik xarajatlar (didaktik materiallar, o'quv qo'llanmalar, o'yinchoqlar va ta'lim vositalari);
- xo'jalik xarajatlari (ta'mirlash, tozalik, anjomlar xaridi va h.k.);
- tashkiliy xarajatlar (tadbirlar, uchrashuvlar, ota-onalar bilan ishlash).

Xarajatlar smetasi real ma'lumotlarga, o'tgan yillardagi moliyaviy tahlillarga va inflyatsiya ko'rsatkichlariga asoslanadi.

2. Shtat jadvalini tuzish

Shtat jadvali ta'lim muassasasining kadrlarga bo'lgan ehtiyojini va ularning lavozimlari bo'yicha to'lov miqdorlarini belgilaydi.

Shtat jadvali tuzilayotganda:

- tarbiyachilar soni guruhlar va bolalar soniga nisbatan aniqlanadi;
- yordamchi xodimlar (oshpaz, farrosh, hamshira va boshqalar) me'yoriy talablar asosida belgilanadi;
- har bir lavozim uchun maosh stavkalari qonuniy me'yorlarga muvofiq belgilanadi.

3. Bir tarbiyalanuvchi uchun xarajatlarni hisoblash

Bir bola uchun o'rtacha yillik xarajat ko'rsatkichlari tashkilotning moliyaviy barqarorligini baholashda muhimdir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- ish haqi va ijtimoiy to'lovlar,
- ta'lim vositalari va oziq-ovqat xarajatlari,
- kommunal va tashkiliy xizmatlar.

Masalan, agar 2025-yilda bir tarbiyalanuvchi uchun o'rtacha xarajat miqdori 8 million so'mni tashkil etsa, bu ko'rsatkich umumiy smeta xarajatlari bolalar soniga nisbatan hisoblanadi.

4. Sarf-xarajatlarni to'g'ri va maqsadli rejalashtirish

Moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish uchun:

- ustuvor yo'nalishlar aniqlanadi (ish haqi, oziq-ovqat, energiya);
- iqtisodiy samaradorlik tahlil qilinadi;
- byudjet mablag'lari, homiylik va ota-onalar to'lovlari balanslashtiriladi;
- muntazam monitoring va hisobot yuritiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xarajatlarni smetasi va shtat jadvali – moliyaviy intizomni mustahkamlash, ta'lim sifati hamda samaradorlikni oshirishda asosiy vosita hisoblanadi. Har bir modda bo'yicha aniq hisob-kitoblar, real ehtiyojlarga asoslangan rejalashtirish va doimiy monitoring orqali ta'lim tashkilotlari o'z faoliyatini barqaror olib borishi hamda yuqori sifatli ta'lim xizmatlarini ko'rsatishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining samarali faoliyat yuritishi uchun moliyaviy boshqaruv tizimini puxta tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Buxgalteriya hisobining yuritilishi Byudjet hisobi standartlari (BHS) talablariga muvofiq amalga oshiriladi. Mazkur standartlar moliyaviy hisobotlarning aniqligi, shaffofligi va ishonchliligini ta'minlaydi. Har bir tashkilotda xarajatlar smetasi va shtat jadvali yil boshida tasdiqlanadi hamda ushbu hujjatlar asosida mablag'lar taqsimlanadi. Shu jihatdan, ular maktabgacha ta'lim tashkilotining iqtisodiy faoliyatining asosiy huquqiy-me'yoriy hujjatlari sifatida xizmat qiladi.

Moliyaviy resurslardan oqilona va maqsadli foydalanish - davlat byudjetining barqarorligi, ta'lim sifati va samaradorligining oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, davlat xaridlarini elektron savdo tizimi orqali amalga oshirish shaffoflikni ta'minlaydi, korrupsiya xavfini kamaytiradi hamda mablag'lardan samarali foydalanishga yordam beradi.

Mehnatga haq to'lash tizimi qonunchilikka muvofiq ravishda, shtat jadvalida belgilangan lavozimlar va toifalarga asoslanadi. Bu esa xodimlarning rag'batlantirilishini, mehnatga adolatli yondashuvni va motivatsion tizimni shakllantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bir tarbiyalanuvchi uchun xarajatlarni hisoblash jarayonida ozuqa, kiyim-kechak, ish haqi, kommunal to'lovlar, o'quv-metodik vositalar, xo'jalik xarajatlari va boshqa xizmatlar bo'yicha aniq mezonlardan foydalaniladi. Ushbu xarajatlarni to'g'ri rejalashtirish orqali ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatish, ortiqcha sarf-xarajatlarning oldini olish va moliyaviy intizomni mustahkamlash mumkin.

Shuningdek, xarajatlar smetasi va shtat jadvalining doimiy tahlili va yangilanib borilishi muhimdir. Chunki ta'lim jarayonidagi o'zgarishlar, inflyatsiya darajasi, resurslar narxi va pedagogik ehtiyojlar bilan bog'liq o'zgarishlar moliyaviy rejalashtirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, smeta va shtat jadvalining muntazam tahlili ta'lim tashkiloti faoliyatining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy boshqaruv, buxgalteriya hisobi, davlat xaridlari, shtat jadvali va xarajatlar smetasini to'g'ri tuzish va yuritish Maktabgacha ta'lim tizimida yagona boshqaruv mexanizmini shakllantiradi. Ushbu yondashuvlar o'zaro uyg'un holda ta'lim sifatini yaxshilashga, iqtisodiy samaradorlikka erishishga hamda byudjet mablag'larining oqilona sarflanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

2. PUL MABLAG'LARI, ASOSIY VOSITALAR VA TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR INVENTARIZATSIYASI, SHARTNOMAVIY MUNOSABATLARNI TASHKIL ETISH TARTIBI

Tashkilotlar faoliyatining samaradorligini ta'minlash uchun moliyaviy va moddiy resurslarni to'g'ri boshqarish muhim ahamiyatga ega. Pul mablag'lari, asosiy vositalar va tovar-moddiy zaxiralar - bu tashkilotning asosiy iqtisodiy resurslaridir. Ularning inventarizatsiyasi, ya'ni mavjudligi va holatini tekshirish, moliyaviy xatoliklar va boshqaruvdagi kamchiliklarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, shartnomaviy munosabatlarni to'g'ri tashkil etish, ularning bajarilishi va amalga oshirilishini nazorat qilish tashkilotlar o'rtasida ishonchni ta'minlaydi hamda kelishilgan shartlarga asoslanib, risklarni minimallashtirishga yordam beradi.

Pul mablag'larining inventarizatsiyasi tashkilotning kassa va bank hisob raqamlaridagi mablag'larning aniq hisobini olish va nazorat qilishga qaratilgan bo'lsa, asosiy vositalar inventarizatsiyasi tashkilotning uzoq muddatli aktivlarining holatini va ishlash imkoniyatini baholashni nazarda tutadi. Tovar-moddiy zaxiralar inventarizatsiyasi esa ishlab chiqarish yoki savdo jarayonlarida foydalaniladigan resurslarning mavjudligi va ularning sifatini nazorat qilishga xizmat qiladi.

Bu jarayonlarning har biri tashkilotning moliyaviy holatini to'g'ri aks ettirish, resurslardan samarali foydalanish va boshqaruvda shaffoflikni ta'minlash uchun zarurdir. Shuningdek, shartnomaviy munosabatlarni tashkil etish va ularning bajarilishini nazorat qilish, tashkilotning yuridik jihatdan xavfsiz faoliyat yuritishiga

yordam beradi. Bu esa tashkilotning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va bozor sharoitlarida muvaffaqiyatli raqobatlashish imkonini yaratadi.

1. Pul mablag'lari inventarizatsiyasi

Pul mablag'lari tashkilotning kassa va bank hisob raqamlaridagi mavjud mablag'larni o'z ichiga oladi. Ularning inventarizatsiyasi tashkilotning moliyaviy holatini aniqlash, mablag'lar harakatini nazorat qilish va noto'g'ri ishlatilishini oldini olishga xizmat qiladi.

Pul mablag'lari inventarizatsiyasining maqsadi:

- Pul mablag'lari harakatini nazorat qilish: tashkilot tomonidan kiritilgan va chiqarilgan mablag'lar aniq hisobga olinadi.
- Mablag'lar xavfsizligini ta'minlash: kassa yoki bank hisoblaridagi mablag'larning yo'qolishi yoki talon-toroj qilinishining oldini olish.
- Moliyaviy hisobotlarni to'g'ri tuzish: tashkilotning moliyaviy holatini to'liq aks ettiruvchi hisobotlarni tayyorlash.

Inventarizatsiya jarayoni:

- **Kassa mablag'larini tekshirish:** kassa inventarizatsiyasini o'tkazish orqali xodimlarning hisob-kitoblarini solishtirish, mavjud pul mablag'larini aniqlash, kassa va bankdagi mablag'lar o'rtasidagi tafovutni aniqlash.
- **Bank hisob raqamlarini solishtirish:** bankdagi mablag'lar ro'yxati va hisob-kitoblarni solishtirish orqali aniq miqdor belgilanadi.
- **Kassir yoki bank xodimlarining hisobotlari:** barcha hisobot va hujjatlar solishtiriladi, xodimlar tomonidan imzolangan tasdiqnomalar tekshiriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining samarali faoliyat yuritishi uchun hujjatlar yuritish va hisob-kitob ishlarini aniq tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Har bir muassasa o'z faoliyatini tartibga soluvchi normativ hujjatlar asosida ish olib boradi.

Bu hujjatlar orqali bolalarning rivojlanishi, sog'lig'i, qatnashuvi hamda tarbiyaviy ishlari muntazam nazorat qilinadi. Pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun metodik materiallar, tarbiyaviy reja, kundaliklar, sog'liqni kuzatish jurnallari, ovqatlanish menyusi va boshqa zarur hujjatlar yuritiladi.

Hisob-kitob ishlari asosan moliyaviy va moddiy resurslarni boshqarish, oziq-ovqat mahsulotlari, xo‘jalik mollari, xodimlarning ish haqi va boshqa sarf-xarajatlar ustidan nazoratni o‘z ichiga oladi. Bu jarayonlar oshkoralik bilan yuritilishi zarur bo‘lib, har qanday xatolik muassasa faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Maktabgacha ta’limda hujjatlar va hisob-kitoblar:

- kassa inventarizatsiyasi varaqasi.
- bank hisob raqamining chiqim va kirimlar bo‘yicha hisoboti.
- kassir xodimlarining hisobotlari va qoldiqni tasdiqlovchi hujjatlar.

2. Asosiy vositalar inventarizatsiyasi

Asosiy vositalar tashkilotning uzoq muddatli mol-mulki bo‘lib, ular ishlab chiqarishda, xizmat ko‘rsatishda yoki boshqa faoliyat turlarida qo‘llaniladi. Ular er, bino, uskuna, transport vositalari kabi aktivlarni o‘z ichiga oladi.

Inventarizatsiyaning maqsadi:

- asosiy vositalarning holatini baholash: ishlash holati va eskirish darajasi aniqlanadi.
- foydalaniladigan va eskirgan vositalarni ajratish: yaroqsiz asbob-uskunalarini bartaraf etish va ularni yangilash zarurati aniqlanadi.
- asosiy vositalar bo‘yicha xarajatlarni optimallashtirish: inventarizatsiya asosida o‘zgarishlar va ta’mirlash xarajatlari yuzasidan qarorlar qabul qilinadi.

3. Tovar-moddiy zaxiralar inventarizatsiyasi

Tovar-moddiy zaxiralar - bu ishlab chiqarish yoki savdo faoliyatida foydalaniladigan materiallar, xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar, tayyor mahsulotlar va boshqa moddiy resurslardir.

Inventarizatsiyaning maqsadi:

- zaxiralar miqdori va sifatini nazorat qilish: tovarlar va materiallar to‘g‘ri saqlanayotganligini aniqlash.
- mablag‘larning noto‘g‘ri ishlatilishini oldini olish: ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va noaniqliklarni bartaraf etish.
- zaxiralarni boshqarish va tejash: optimal miqdorda saqlanishini, muddatidan o‘tmaganligini ta’minlash.

4. Shartnomaviy munosabatlarni tashkil etish tartibi

Maktabgacha ta'lim tizimida shartnomaviy munosabatlarni tashkil etish jarayoni ota-onalar va ta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro huquq hamda majburiyatlarni aniq belgilab beruvchi muhim huquqiy mexanizmdir. Mazkur jarayon, avvalo, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarining amaldagi qonunchilik talablari asosida faoliyat yuritishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shartnomaviy munosabatlar, odatda, bola maktabgacha ta'lim tashkilotiga qabul qilingan paytda shakllanadi. Shu jarayonda ota-ona yoki bolaning qonuniy vakili bilan ta'lim muassasasi o'rtasida ikki tomonlama shartnoma tuziladi. Ushbu hujjat orqali tomonlarning huquq va majburiyatlari, xizmat ko'rsatish muddati, to'lov tartibi, ta'lim sifati, xavfsizlik masalalari hamda boshqa muhim jihatlar belgilab olinadi.

Bunday yondashuv ota-onalarga ta'lim muassasasining faoliyati va xizmatlari haqida to'liq hamda ishonchli ma'lumot olish imkonini beradi, ta'lim tashkiloti esa o'z xizmatlarini belgilangan me'yorlar va pedagogik standartlar asosida taqdim etish majburiyatini oladi. Shartnoma doirasida bola maktabgacha ta'lim tashkilotida bo'lish vaqti, ovqatlanish tartibi, sog'lig'ini saqlash choralari, pedagogik yondashuvlar hamda tarbiyaviy ishlarning amalga oshirilish jarayoni aniq tartibga solinadi.

Shartnomaviy munosabatlar tizimli va huquqiy asosda yuritilishi zarur. Bu, o'z navbatida, nizoli holatlarning oldini olish, ota-onalar ishonchini mustahkamlash, shaffoflik va adolat tamoyillarini ta'minlash imkonini beradi. Shartnomalar ta'lim tashkilotining ichki tartib-qoidalari, davlat tomonidan belgilangan pedagogik standartlar hamda sanitariya-gigiyena me'yorlariga to'liq mos bo'lishi lozim.

Shuningdek, shartnoma shartlariga kiritiladigan har qanday o'zgarishlar - jumladan, to'lov miqdori, xizmat ko'rsatish muddati yoki mazmuniga doir yangiliklar - faqat ikki tomonning o'zaro roziligi asosida amalga oshirilishi kerak. Bu esa huquqiy barqarorlikni, ishonchli hamkorlikni va ta'lim tashkilotlarida xizmat ko'rsatish sifatining uzluksizligini ta'minlaydi.

Shartnomaviy munosabatlarning maqsadi:

- xavfsizlikni ta'minlash: tomonlar huquq va majburiyatlarini aniq belgilash orqali nizolarning oldini olish.

- shartnoma shartlarini aniqlashtirish: xizmat sifati, narx, to'lov tartibi va muddatlarini ko'rsatish.

- risklarni boshqarish: tashkilotlar o'z xavflarini kamaytirish imkoniga ega bo'ladi.

Jarayon bosqichlari:

1. Shartnoma loyihasini tayyorlash va kelishuv.

2. Shartnoma tasdiqlanishi va imzolanishi.

3. Shartnoma bajarilishini kuzatish.

Zarur hujjatlar:

- shartnoma matni.

- qo'shimcha kelishuvlar yoki protokollar.

- bajarilgan ishlar bo'yicha hisob-kitob hujjatlari.

Pul mablag'lari, asosiy vositalar, tovar-moddiy zaxiralar inventarizatsiyasi hamda shartnomaviy munosabatlarni tashkil etish jarayonlari tashkilotning moliyaviy va operatsion boshqaruvini samarali amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Har bir jarayonni to'g'ri va aniq boshqarish tashkilot faoliyatidagi moliyaviy xavf-xatarlarni kamaytirishga, samaradorlikni oshirishga hamda qaror qabul qilish jarayonini soddalashtirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatida xodimlarning xizmat safarlariga yuborilishi amaliy, tashkiliy va metodik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Xizmat safari, asosan, ta'lim sifatini oshirish, pedagogik salohiyatni rivojlantirish, metodik ko'rsatmalar berish, malaka oshirish, tajriba almashish yoki boshqa hududlardagi ta'lim tashkilotlari faoliyati bilan tanishish maqsadida amalga oshiriladi.

Xodimni xizmat safariga yuborish jarayoni amaldagi normativ-huquqiy asoslar doirasida tartibga solinadi. Asosiy huquqiy manbalar sifatida O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari, Davlat byudjeti to'g'risidagi qonun hamda boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar xizmat safari tartibi, davomiyligi va to'lov turlarini belgilaydi.

Xizmat safariga yuborishdan avval xodimning lavozimi, safarning maqsadi, davomiyligi va boriladigan manzil aniqlanadi. Tashkilot rahbari tomonidan buyruq tayyorlanadi, unda xodimning familiyasi, ismi, lavozimi, xizmat safarining muddati, boriladigan joy, safar maqsadi hamda moliyalashtirish manbai aniq ko'rsatiladi. Buyruq tashkilotning kadrlar moduli orqali rasmiylashtirilib, xodim bilan tanishtiriladi.

Shundan so'ng xodimga xizmat safari varaqasi beriladi, unda safarga ketish vaqti, manzilga yetib borgan sana hamda qaytgan kuni qayd etiladi. Xizmat safari davomida zarur bo'lgan xarajatlar - yo'l haqi, yashash xarajatlari, kunlik to'lov va boshqa tasdiqlangan sarf-harajatlar tashkilot mablag'lari hisobidan qoplanadi.

Safar xarajatlarini amalga oshirishda birinchi navbatda buyruq asosida moliyaviy hujjatlar rasmiylashtiriladi. Xodimga yo'l uchun chipta yoki boshqa transport hujjatlari asosida xarajatlar qoplab beriladi. Kunlik to'lov miqdori O'zbekiston Respublikasi moliya organlari tomonidan tasdiqlangan me'yorlar asosida belgilanadi. Agar xodim yashash joyi uchun mehmonxona yoki boshqa turar joyda to'lov amalga oshirgan bo'lsa, bu xarajatlar tegishli hujjatlar - kvitansiya yoki kvitoklar asosida qoplanadi.

Moliyaviy hujjatlar to'plamiga xizmat safari varaqasi, buyruq nusxasi, to'lov kvitansiyalari, transport chiptalari va boshqa tegishli hujjatlar kiritiladi. Ushbu hujjatlar moliyaviy modul tomonidan tekshiriladi va ular asosli deb topilgach, tegishli to'lovlar amalga oshiriladi.

Xizmat safaridan qaytgach, xodim tomonidan yozma hisobot tayyorlanadi. Hisobotda safarning maqsadi, bajarilgan ishlar, erishilgan natijalar, aniqlangan muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar bayon qilinadi. Ushbu hisobot tashkilot rahbariyati tomonidan ko'rib chiqilib, keyingi faoliyat yo'nalishlari bo'yicha tegishli qarorlar qabul qilinadi. Hisobotga xizmat safari varaqasi hamda moliyaviy hujjatlar ilova qilinadi. Bu esa shaffoflikni ta'minlaydi va xizmat safari amaliyotini tizimli yuritishda muhim o'rin tutadi.

Xizmat safari xarajatlari bo'yicha moliyaviy hisobot alohida ahamiyatga ega. Unda xodim tomonidan amalga oshirilgan barcha xarajatlar turlari bo'yicha batafsil

keltiriladi - masalan, yo‘l haqi, turar joy to‘lovi, kunlik xarajatlar va boshqa sarflar. Hisobotga barcha moliyaviy hujjatlar - kvitansiyalar, chiptalar, rasmiy kvitoklar ilova qilinadi. Moliyaviy modul ushbu hujjatlar asosida xarajatlarni qoplash to‘g‘risida qaror qabul qiladi.

Shunday qilib, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida xizmat safarlarini huquqiy, tashkiliy va moliyaviy jihatdan to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish xodimlarning manfaatlarini himoya qilish, davlat mablag‘larining maqsadli sarflanishini ta’minlash hamda boshqaruv jarayonida shaffoflikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, har bir tashkilot xizmat safari jarayonlarini tartibga soluvchi ichki me’yoriy hujjatlarni ishlab chiqishi, xodimlarni ushbu tartib bilan tanishtirishi va nazorat tizimini yo‘lga qo‘yishi zarurdir.

3. BYUDJET VA BYUDJETDAN TASHQARI MABLAG‘LARNI TOPISH VA RAG‘BATLANTIRISHGA YO‘NALTIRISH

Byudjetdan tashqari mablag‘larni topish va ularni rag‘batlantirish – tashkilotning iqtisodiy mustahkamligini ta’minlash, yangi loyihalarni amalga oshirish yoki mavjudlarini kengaytirishda muhim boshqaruv vositalaridan biridir.

Byudjet mablag‘laridan to‘g‘ri foydalanish va byudjetdan tashqari mablag‘larni jalb etish yo‘llari

Tashkilot faoliyatini samarali tashkil etishda asosiy moliyaviy manba – bu davlat byudjeti hisoblanadi. Byudjet mablag‘laridan oqilona va maqsadli foydalanish, har bir so‘mning belgilangan vazifalarni bajarishga sarflanishini ta’minlash rahbariyat zimmasidagi eng muhim mas’uliyatlardan biridir. Mablag‘larning noto‘g‘ri yoki samarasiz ishlatilishi nafaqat tashkilot faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, balki ishonchni yo‘qotadi hamda moliyaviy muammolarni keltirib chiqaradi.

Byudjet mablag‘larini to‘g‘ri rejalashtirish va sarflash uchun, eng avvalo, aniq moliyaviy reja ishlab chiqish zarur. Har bir xarajat turi asoslantirilgan bo‘lishi, qonunchilik va tegishli normativ hujjatlarga to‘liq mos kelishi lozim. Xarajatlarni rejalashtirishda tashkilot ehtiyojlari, ustuvor yo‘nalishlar, hamda qisqa va uzoq

muddatli maqsadlar inobatga olinadi. Bu jarayonda shaffoflik, nazorat tizimi va muntazam tahlil muhim o‘rin tutadi.

Mavjud imkoniyatlardan foydalangan holda byudjetdan tashqari mablag‘larni jalb etish

Bugungi kunda ko‘plab tashkilotlar o‘z faoliyatini kengaytirish, qo‘shimcha loyihalarni amalga oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun faqat byudjet mablag‘lariga tayanib qolmasdan, byudjetdan tashqari manbalarni ham izlaydilar. Bunda eng samarali yo‘llardan biri – grantlar, loyihalar, homiylik va hamkorlik asosida qo‘shimcha mablag‘larni jalb etishdir.

Byudjetdan tashqari mablag‘larni jalb qilishda tashkilot xodimlarining bilim va malakasi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, loyiha yozish, xalqaro tashkilotlar bilan aloqa o‘rnatish, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va tanlovlarda ishtirok etish bo‘yicha malakali mutaxassislarning mavjudligi samaradorlikni oshiradi. Shu sababli xodimlarning bu yo‘nalishdagi salohiyatini oshirish, malaka oshirish kurslarida qatnashishiga sharoit yaratish muhim hisoblanadi.

Byudjetdan tashqari mablag‘lar tushunchasi

Byudjetdan tashqari mablag‘lar – bu hukumat yoki tashkilotning rasmiy byudjeti orqali ajratilmagan, biroq boshqa manbalar orqali topilgan moliyaviy resurslardir. Ular davlat tomonidan grantlar, xususiy sektordan sarmoyalar, xorijiy yordam, xayriya fondlari yoki boshqa noan‘anaviy manbalar orqali shakllanishi mumkin.

Shuningdek, byudjetdan tashqari mablag‘lar yordamida tashkilotlar yoki davlat organlari o‘z ehtiyojlari uchun zarur bo‘lgan qo‘shimcha moliyaviy resurslarni jalb etish imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa ularning moliyaviy barqarorligini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Byudjetdan tashqari mablag‘larni topish usullari

1. Xususiy sektor bilan hamkorlik. Xususiy kompaniyalar bilan hamkorlik o‘rnatish, investitsiyalar jalb etish yoki tijorat faoliyatini kengaytirish orqali byudjetdan tashqari mablag‘larni topish mumkin. Masalan, yangi biznes loyihalari uchun sarmoyalar topish yoki xususiy sektordan kreditlar olish.

2. Xalqaro grantlar va moliyaviy yordam. Xalqaro tashkilotlar va donor davlatlar tomonidan taqdim etiladigan grantlar ham byudjetdan tashqari mablag‘lar manbaiga kiradi. Davlat va nodavlat tashkilotlar ushbu grantlar orqali yangi loyihalar va dasturlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

3. Xayriya va ijtimoiy yordam. Tashkilotlar ijtimoiy maqsadlar, xayriya tadbirlari orqali ham byudjetdan tashqari mablag‘larni topishlari mumkin. Bunday mablag‘lar yordamida ehtiyojmandlarga yordam ko‘rsatish yoki ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish mumkin.

4. Jamoatchilikni jalb qilish va fond yig‘ish. Jamoatchilikni jalb etish hamda turli aksiyalar, marafonlar orqali mablag‘ yig‘ish, ayniqsa ijtimoiy yoki madaniy loyihalar uchun muhim manba bo‘lishi mumkin. Bu orqali aholining tashabbuslari asosida qo‘shimcha resurslar shakllanadi.

5. Moliyaviy innovatsiyalar va yangi texnologiyalar. Crowdfunding, blockchain kabi innovatsion texnologiyalar yordamida byudjetdan tashqari mablag‘larni topish imkoniyati kengaymoqda. Bunday zamonaviy usullar tashkilotlarga xalqaro va mahalliy sarmoyadorlarni jalb qilishda yordam beradi.

Byudjetdan tashqari mablag‘larni rag‘batlantirish

Byudjetdan tashqari mablag‘larni topish va ulardan samarali foydalanishni rag‘batlantirish uchun quyidagi strategiyalar muhimdir:

1. Xalqaro va xususiy sektordan sarmoyalarni jalb qilish. Tashkilotlar o‘z faoliyatini kengaytirish uchun xalqaro hamkorlar va investorlar bilan ishlashni rag‘batlantirishi kerak. Buning uchun moliyaviy barqarorlik, ishonchli biznes-rejalar va qonuniy muvofiqlik talab etiladi.

2. Innovatsion moliya tarmoqlarini rivojlantirish. Blockchain texnologiyasi, raqamli valyutalar va crowdfunding kabi moliyaviy innovatsiyalarni joriy etish orqali yangi mablag‘ manbalarini yaratish mumkin.

3. Tashabbuskor jamoalar va ijtimoiy loyihalarni qo‘llab-quvvatlash. Aholi ishtirokini kuchaytirish, ijtimoiy mas’uliyatni oshirish va tashabbuskorlikni rag‘batlantirish orqali qo‘shimcha mablag‘lar yig‘ish mumkin.

4. Soliq imtiyozlari va mukofotlar. Xususiy sektor uchun soliqlarni kamaytirish, grantlar yoki mukofotlar joriy etish orqali investitsiyalarni jalb qilish osonlashadi. Soliq imtiyozlari investorlarni byudjetdan tashqari mablag'larni tashkilotga kiritishga undaydi.

Xodimlar tajribasidan samarali foydalanish va jamoani rag'batlantirish

Tashkilot ichidagi inson resurslaridan samarali foydalanish – bu ichki imkoniyatlar orqali rivojlanishning eng muhim omillaridan biridir. Har bir xodimning bilim va ko'nikmalari to'g'ri yo'naltirilsa, tashkilot oldidagi muammolarni hal etish osonlashadi.

Samaradorlikni oshirish uchun jamoaviy ishlashni kuchaytirish, har bir xodimga o'z fikrini bildirish imkonini yaratish va rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish zarur. Rag'bat moddiy yoki ma'naviy shaklda bo'lishi mumkin.

Yaxshi tashkil etilgan motivatsiya tizimi xodimlarning ishga bo'lgan munosabatini ijobiy o'zgartiradi, ularni faolroq, tashabbuskorroq va mas'uliyatliroq qiladi. Masalan, byudjetdan tashqari mablag' jalb qilishda faol ishtirok etgan xodimlarni mukofotlash, ularning faoliyatini e'tirof etish yoki lavozim jihatidan o'sish imkoniyatini berish samarali natijalar beradi.

Homiylik va tashabbuskorlikni rivojlantirish yo'llari

Byudjetdan tashqari mablag'larning muhim manbalaridan biri – bu homiylikdir. Homiylar odatda ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalar va keng jamoatchilik e'tiboridagi tadbirlarga qiziqish bildiradilar. Shu bois tashkilot o'z faoliyati, yutuqlari va rejalarini ochiq tarzda ommaga yetkazib borishi muhimdir.

Homiylikda samarali aloqa, ishbilarmonlik madaniyati va professionallik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Hamkorlik takliflari aniq asoslantirilgan, ikki tomonlama manfaatlar tushunarli ifoda etilgan bo'lishi zarur.

Homiylarni jalb etishda tashabbuskor xodimlar, PR-moduli va tashqi aloqalar bo'yicha mas'ul xodimlarning roli katta.

Tegishli hujjatlar bilan ishlash amaliyoti

Moliyaviy tartib-intizom va shaffoflikni ta'minlashda hujjatlar bilan to'g'ri ishlash amaliyoti alohida o'rin tutadi. Har bir amalga oshirilayotgan loyiha yoki

moliyaviy operatsiya asoslovchi hujjatlar bilan tasdiqlanishi shart. Xususan, byudjet mablag‘lari hisobidan xarajatlarni amalga oshirish jarayonida xarajatlar smetasi, buyurtmalar, shartnomalar, topshiriq xatlari hamda dalolatnomalarning mavjud bo‘lishi majburiydir. Hujjatlar to‘g‘ri yuritilganda tashkilot faoliyati ustidan ichki va tashqi nazoratni samarali tashkil etish imkoniyati ortadi.

Shuningdek, byudjetdan tashqari mablag‘lar asosida moliyalashtirilayotgan tadbirlar va loyihalar bo‘yicha ham alohida hujjatlar majmuasi yuritilishi lozim. Har bir jalb qilingan mablag‘ning manbai, uning sarflanish yo‘nalishlari hamda erishilgan natijalarning hujjatlashtirilishi tashkilotning ishonchliligi, shaffofligi va moliyaviy intizomini mustahkamlaydi.

Byudjet va byudjetdan tashqari mablag‘larni samarali boshqarish - moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, ularni ko‘paytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. Byudjetdan tashqari mablag‘larni shakllantirish, ularni maqsadli yo‘naltirish va rag‘batlantirish mexanizmlarini joriy etish orqali tashkilotning moliyaviy bazasini kengaytirish, yangi manbalarni yaratish hamda qo‘shimcha imkoniyatlardan foydalanish mumkin.

Har bir tashkilot yoki muassasa o‘z moliyaviy faoliyatini rivojlantirish va mustahkamlash maqsadida mavjud resurslardan samarali foydalanishi, yangi moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqishi hamda ularni amaliyotga tatbiq etishi zarur. Bu jarayon nafaqat moliyaviy mustaqillikni, balki iqtisodiy o‘shish va xizmatlar sifatining oshishini ham ta‘minlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tashkilot faoliyatining moliyaviy barqarorligi nafaqat byudjet mablag‘laridan oqilona foydalanishga, balki byudjetdan tashqari manbalarni jalb qilish, xodimlarning kasbiy salohiyatidan to‘liq foydalanish, ularni moddiy va ma‘naviy rag‘batlantirish hamda hujjat ishlarini to‘g‘ri yuritish tizimini yo‘lga qo‘yishga ham bevosita bog‘liqdir.

Agar har bir tashkilot ichki imkoniyatlarini to‘g‘ri baholay olsa va zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini qo‘llasa, moliyaviy mustaqillik, shaffoflik hamda barqaror rivojlanishga erishish imkoniyati sezilarli darajada ortadi.

4. TASHKILOTDA TA'LIM XIZMATLARI MARKETINGI

Marketing so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, "market" – ya'ni "bozor" so'zidan kelib chiqqan. Lug'aviy ma'noda marketing - bu mahsulot yoki xizmatlarni bozorga chiqarish, targ'ib qilish, sotish va iste'molchilarni jalb etish jarayonidir. Marketingning asosiy maqsadi - iste'molchilarni aniqlash, ularning ehtiyojlarini tushunish hamda bu ehtiyojlarni qondirish uchun mos mahsulot yoki xizmatni yaratish va taqdim etishdan iboratdir.

Marketing tushunchasi XIX asr oxiri va XX asr boshlarida sanoat inqilobi davrida shakllana boshlagan. Sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishi natijasida mahsulotlar taklifi oshib, ularni samarali sotish zaruriyati paydo bo'lgan. Shu bois kompaniyalar mahsulotlarini bozorga chiqarish, sotish va iste'molchilar bilan aloqa o'rnatish faoliyatini yo'lga qo'yganlar. "Marketing" atamasi 1900-yillarda akademik adabiyotlarda paydo bo'lgan, 1940-yillarda esa iqtisodiy va ijtimoiy tadqiqotlar sohasida keng qo'llanila boshlagan. 1950-yillardan boshlab marketing korxonalarda mustaqil faoliyat turi sifatida shakllandi.

Marketingning asosiy qoidalari:

1. **Iste'molchi ehtiyojlarini aniqlash** – marketingning birinchi bosqichi bo'lib, iste'molchilarni o'rganish, ularning ehtiyoj va talablarini tushunishdan iborat.

2. **Mahsulot yoki xizmatni yaratish** – iste'molchi ehtiyojlariga mos, ularga qiymat yaratadigan mahsulot yoki xizmat ishlab chiqish.

3. **Targ'ibot (reklama)** – mahsulot yoki xizmatni ommaga tanitish, reklama va kommunikatsion vositalar orqali sotuvni rag'batlantirish.

4. **Tarqatish (distribyutsiya)** – mahsulot yoki xizmatni iste'molchiga qulay tarzda yetkazish, to'g'ri taqsimot kanallarini tanlash.

5. **Narxlash** – mahsulot yoki xizmat uchun bozor talablariga mos, raqobatbardosh narx belgilash.

Bugungi kunda marketing faqat mahsulot va xizmatlarni sotish bilangina cheklanmay, balki brend yaratish, mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlar o'rnatish, onlayn va oflayn kommunikatsiyalarni boshqarishni ham o'z ichiga oladi.

Ta'limda marketing tushunchasi

Ta'limda marketing - bu ta'lim tashkilotlari (maktab, kollej, universitet, maktabgacha ta'lim tashkilotlari) tomonidan o'z xizmatlarini samarali targ'ib qilish, bozorga taqdim etish va mijozlar - tarbiyalanuvchilar, talabalar hamda ularning ota-onalari ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan strategiyalar majmuasidir.

Ta'lim sohasidagi marketingning asosiy maqsadi - ta'lim muassasasining brendini shakllantirish, unga ijobiy imidj berish, ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardoshligini kuchaytirishdan iboratdir.

Maktabgacha ta'lim tizimida marketing - bu muassasa tomonidan taqdim etilayotgan ta'lim dasturlari, pedagogik yondashuvlar va o'qitish metodlarini jamiyatga tanitish, ota-onalar bilan aloqa o'rnatish va ijtimoiy ishonchni oshirish jarayonidir.

Marketing ta'lim sifatini oshirishga, innovatsion yondashuvlarni joriy etishga va jamiyatda ta'limning ahamiyatini keng targ'ib qilishga xizmat qiladi.

Marketing xizmatining asosiy vazifalari

1. **Bozorni o'rganish va tahlil qilish.** Marketing xizmatlari bozorni o'rganadi, tarbiyalanuvchilar va ota-onalar ehtiyojlarini, raqobatchilar faoliyatini tahlil qiladi. Olingan ma'lumotlar asosida strategiyalar ishlab chiqiladi.

2. **Ta'lim xizmatlarini targ'ib qilish va reklama.** Marketing bo'limi ta'lim tashkilotining imkoniyatlarini ijtimoiy tarmoqlar, internet resurslari, bosma OAV va ommaviy tadbirlar orqali keng jamoatchilikka tanitadi.

3. **Brend va imidjni shakllantirish.** Marketing xizmatlari ta'lim muassasasining ijobiy imidjini yaratish, uni bozorda ajratib ko'rsatish bilan shug'ullanadi.

4. **Mijozlar bilan aloqalar.** Marketing ota-onalar va talabalar bilan muntazam muloqotni yo'lga qo'yadi, ularning fikrlarini o'rganadi va xizmat sifatini oshirish choralarini ko'radi.

5. **Innovatsiyalarni joriy etish.** Yangi pedagogik metodlar, raqamli vositalar, o'qitish texnologiyalarini joriy etish orqali ta'lim jarayonini modernizatsiya qiladi.

Maktabgacha ta'limda marketing xizmatlarining o'rni

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida marketing xizmatlari katta ahamiyatga ega. Ushbu muassasalarda marketing nafaqat bolalarning ta'lim-tarbiya jarayonini targ'ib qilish, balki ota-onalar bilan hamkorlikni rivojlantirish, ularning ehtiyojlarini aniqlash hamda har bir bolaga individual yondashuvni ta'minlashni anglatadi. Maktabgacha ta'lim tizimida marketing quyidagi yo'nalishlarda faoliyat yuritadi:

1. **Mijozlarni jalb qilish.** Ota-onalarga ta'lim muassasasining afzalliklarini, dasturlarini va xizmatlarini tanitish orqali ularni jalb etish.

2. **Ota-onalar bilan hamkorlik.** Samarali kommunikatsiya orqali ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish.

3. **Ta'lim sifatini oshirish.** Marketing orqali yangi yondashuvlarni joriy etish, pedagogik xizmatlarni takomillashtirish va ijtimoiy ishonchni mustahkamlash.

Ta'lim tashkilotlarida marketing xizmatini tashkil etish bosqichlari

1. **Bozor tahlili.** Ta'lim xizmatlari bozorini o'rganish, raqobat muhiti va mijoz ehtiyojlarini aniqlash.

2. **Strategiya ishlab chiqish.** Marketing maqsadlari, brend siyosati va aloqa strategiyalarini belgilash.

3. **Reklama kampaniyalarini amalga oshirish.** Tashkilot xizmatlarini keng ommaga targ'ib qilish.

4. **Natijalarni baholash.** Marketing faoliyatining samaradorligini o'lchash, tahlil qilish va zarur hollarda takomillashtirish.

Byudjet va byudjetdan tashqari mablag'larning samaradorligini tahlil qilish

Ta'lim tashkiloti byudjeti - bu muassasaning moliyaviy faoliyatini rejalashtirish va boshqarish tizimining asosi. Byudjetni oqilona boshqarish ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, byudjetdan tashqari mablag'lar - grantlar, homiylik yordamlari va boshqa tashqi resurslar - tashkilot rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Bu mablag'larning samaradorligini tahlil qilish ta'lim tashkilotining moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish uchun investitsiyalar, grantlar va homiylik yordamini jalb qilish

Investitsiyalar ta'lim muassasasining infratuzilmasini yangilash, texnologiyalarni joriy etish, pedagogik jarayonni takomillashtirish uchun zarur. Grantlar - yangi loyihalar va dasturlarni amalga oshirishda moliyaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Homiylik yordami esa ijtimoiy mas'uliyatli tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash, muassasaning ijtimoiy rolini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'limda davlat-xususiy sherikchilikni tashkil etish yo'llari

Maktabgacha ta'limda davlat-xususiy sherikchilik (DXSH) modeli - bu davlat va xususiy sektor o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi mexanizmdir. Mazkur model ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini, zamonaviy infratuzilma yaratishni va xizmatlar ko'lamini kengaytirishni ta'minlaydi.

Davlat-xususiy sherikchilikni tashkil etishning asosiy yo'llari quyidagilardan iborat:

1. Infratuzilmani rivojlantirish. Davlat-xususiy sherikchilik Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, mavjud infratuzilmani yangilash va kengaytirishga yordam beradi. Xususiy sektor investitsiyalar jalb etish orqali yangi binolar qurilishi, mavjudlarini rekonstruksiya qilish va ta'lim muhitini modernizatsiya qilishda faol ishtirok etadi.

2. Pedagogik resurslar va dasturlarni takomillashtirish. Xususiy sektor vakillari zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish, ta'lim dasturlarini takomillashtirish va ilg'or tajribalarni amaliyotga tatbiq etish orqali maktabgacha ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga ko'maklashadi. Shuningdek, ular o'qituvchilarning malakasini oshirish, innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash hamda bolalar rivojlanishiga yo'naltirilgan dasturlarni ishlab chiqishda davlat sektoriga yordam beradi.

3. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash. Xususiy sektor ta'lim tashkilotlarini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlashi, grantlar, subsidiyalar, homiylik mablag'lari hamda sarmoyalar orqali loyihalarni moliyalashtirishda ishtirok etishi mumkin. Bu

esa maktabgacha ta'lim sohasida xizmatlar sifatini oshirish, yangi o'quv maskanlarini yaratish va ularning barqaror faoliyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu tarzda, davlat-xususiy sherikchilik mexanizmlarini to'g'ri yo'lga qo'yish Maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim sifatini yaxshilash hamda bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tashkilotda ta'lim xizmatlari marketingi - bu strategik yondashuvni talab qiluvchi, ta'lim sifati va mijozlar bilan munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan jarayon. Yaxshi ishlab chiqilgan marketing strategiyasi ta'lim muassasasining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga, bozor sharoitida raqobatbardoshligini ta'minlashga va uning ijobiy imidjini mustahkamlashga yordam beradi.

5. MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA MOLİYAVIY HISOBOTLARNI TUZISH VA TAQDIM QILISH TARTIBI

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT) tomonidan moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etish, shuningdek, resurslarni samarali boshqarish hamda moliyaviy operatsiyalarni markazlashtirilgan tartibda amalga oshirish ta'lim tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ushbu ma'ruzada maktabgacha ta'lim tizimidagi moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etish tartibi, moliyaviy resurslardan foydalanish usullari, markazlashtirilgan tizimda ish haqining hisoblanishi, xaridlar, byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar hisobining yuritilishi hamda moliyaviy hisobotlarni elektron tarzda taqdim etish masalalari muhokama qilinadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etish tartibi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida moliyaviy hisobotlar aniq, tizimli va tartibli ravishda tuzilishi kerak. Hisobotlarning to'g'riligini ta'minlash uchun moliyaviy operatsiyalar muntazam qayd etilib, ularning muvofiqlashtirilishi zarur.

Moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etish - ta'lim muassasalarining moliyaviy faoliyatini samarali boshqarish va nazorat qilish uchun zarur jarayondir.

Ushbu hisobotlar orqali maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'z resurslarini qanday ishlatayotgani, byudjet mablag'larini qanday taqsimlayotgani va xarajatlarni qayerga yo'naltirayotgani to'g'risida aniq tasavvur hosil qilinadi.

Moliyaviy hisobotlar ta'lim tizimi faoliyatini baholashda muhim ahamiyatga ega. Ular nafaqat moliyaviy holatni nazorat qilish, balki davlat yoki mahalliy byudjet mablag'larining to'g'ri va oqilona ishlatilishini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, hisobotlar moliyaviy operatsiyalarni nazorat qilish, resurslarni boshqarish va moliyaviy xatarlarni kamaytirish imkonini beradi.

Hisobot tuzish jarayonida, avvalo, muassasa tomonidan olingan daromadlar va amalga oshirilgan xarajatlar bo'yicha to'liq va ishonchli ma'lumotlar yig'ilishi lozim. Hisobotlar quyidagi asosiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- Daromadlar,
- Xarajatlar,
- Balans,
- Naqd pul oqimi,
- va boshqa tegishli ko'rsatkichlar.

Har bir bo'limda moliyaviy holatning to'liq aks etishi va ularning o'zaro bog'liqligi ta'minlanishi kerak.

Moliyaviy hisobotlar muntazam tayyorlanadi va tegishli organlarga taqdim etiladi. Odatda, maktabgacha ta'lim tashkilotlari yillik, choraklik yoki oylik hisobotlarni tuzadilar. Ushbu hisobotlar rahbariyat, moliyaviy nazorat organlari va boshqa manfaatdor tomonlarga taqdim etiladi.

Hisobotlarning o'z vaqtida va to'g'ri taqdim etilishi tizimning shaffofligini oshiradi hamda moliyaviy boshqaruvni takomillashtiradi. Barcha ma'lumotlar aniq, to'liq va yuridik hamda iqtisodiy me'yorlarga mos bo'lishi lozim. Moliyaviy hisobotlar auditorlar tomonidan tekshirilishi va tasdiqlanishi ham mumkin, bu esa tizimga bo'lgan ishonchni yanada kuchaytiradi.

Moliyaviy hisobotlarni tuzish bosqichlari

1. **Hisobotni shakllantirish.** Har bir MTT hisobotni mavjud byudjet mablag‘lari va xarajatlari asosida tuzadi. Hisobotlar daromad va xarajatlar ko‘rsatkichlarini o‘z ichiga oladi.

2. **Hisobotni to‘ldirish.** MTTning moliya moduli orqali barcha moliyaviy operatsiyalar tegishli shakllarga kiritiladi. Ular byudjet mablag‘lari, xarajatlar, olingan tovarlar va xizmatlar bo‘yicha to‘liq ma‘lumotlarni qamrab oladi.

3. **Hisobotni taqdim etish.** Tayyor hisobotlar moliyaviy nazorat organlari yoki yuqori boshqaruv organlariga elektron shaklda yuboriladi.

Misol: Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim vazirligi tomonidan joriy etilgan “UzASBO” dasturiy majmuasi yordamida moliyaviy hisobotlar tizimli ravishda tuziladi va elektron raqamli imzo orqali taqdim etiladi.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida moliyaviy resurslar - bu ta‘lim muassasalarining barqaror faoliyatini ta‘minlash, ta‘lim sifati va samaradorligini oshirish uchun zarur bo‘lgan moliyaviy vositalar hamda mablag‘lardir. Ular o‘z ichiga davlat byudjeti mablag‘lari, xususiy investitsiyalar, homiylik va xayriya mablag‘lari, shuningdek boshqa turli manbalardan jalb qilingan moliyaviy resurslarni oladi.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarining samarali faoliyat yuritishi uchun ushbu moliyaviy resurslarning to‘g‘ri boshqarilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ular ta‘lim dasturlarini amalga oshirish, pedagog va tarbiyachilarning mehnat haqlarini to‘lash, zarur o‘quv-uslubiy materiallar, jihozlar va infratuzilmani ta‘minlash uchun asosiy manba hisoblanadi. Shuningdek, moliyaviy resurslar bolalarning sog‘lom rivojlanishi, ularning ta‘lim va tarbiya olishi uchun qulay sharoitlarni yaratishda hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Maktabgacha ta‘lim tizimida moliyaviy resurslar yetarli miqdorda bo‘lishi va oqilona boshqarilishi natijasida bolalarga sifatli ta‘lim berish imkoniyati kengayadi.

Bu esa, o'z navbatida, jamiyatning kelajakdagi intellektual salohiyatini rivojlantirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun muhim omil sanaladi.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy resurslari nafaqat ta'lim sifati, balki jamiyatning madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy barqarorlik mavjud bo'lgan ta'lim muassasalari bolalar uchun zamonaviy sharoitlar yaratadi, pedagoglar faoliyatini rag'batlantiradi va ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari moliyaviy resurslardan samarali foydalanish orqali ta'lim sifatini yaxshilash, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga intiladi. Bu resurslar, odatda, byudjet mablag'lari **hamda** byudjetdan tashqari moliyaviy manbalar hisobidan shakllanadi.

Moliyaviy resurslardan samarali foydalanish usullari:

1. Byudjet mablag'larini samarali taqsimlash. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining byudjet mablag'lari turli xarajat turlari uchun ajratiladi, jumladan, tarbiyachilarning ish haqlarini to'lash, ta'lim resurslarini yangilash, o'quv-uslubiy materiallar xarid qilish hamda operatsion xarajatlarni qoplash uchun sarflanadi. Byudjet mablag'laridan oqilona foydalanish uchun aniq moliyaviy reja ishlab chiqish, ustuvor yo'nalishlarni belgilash va mablag'larni zarur sohalarga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Tashqi moliyaviy manbalarni jalb qilish. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'z faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash maqsadida xususiy sektor, xalqaro tashkilotlar hamda boshqa tashqi moliyaviy manbalar bilan hamkorlik o'rnatishlari mumkin. Tashqi mablag'lar hisobiga o'quv jarayonini rivojlantirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish, yangi jihozlar va resurslarni xarid qilish imkoniyati yaratiladi.

3. Tejamkorlikni ta'minlash. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tejamkorlikni ta'minlash maqsadida barcha xarajatlarni tahlil qilib, ortiqcha sarf-xarajatlardan voz kechishga intilishlari lozim. Ayniqsa, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, resurslardan maqsadga muvofiq foydalanish, iste'molni

optimallashtirish va chiqindilarni kamaytirish orqali iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin.

Markazlashtirilgan tartibda ish haqining hisoblanishi va to'lanishi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ish haqi markazlashtirilgan tizim orqali hisoblanadi va to'lanadi. Ushbu jarayon quyidagicha amalga oshiriladi:

1. **Ish haqini hisoblash.** Markazlashtirilgan tizimda ish haqi barcha xodimlar uchun yagona me'yorlar asosida belgilanadi. Ish haqi tarbiyachilarning mehnat faoliyati, pedagogik ish samaradorligi, o'quv jarayonidagi natijalar va boshqa ko'rsatkichlar hisobga olinib hisoblanadi.

2. **To'lovlarning amalga oshirilishi.** Ish haqi markazlashtirilgan tizim orqali har oyda belgilangan muddatlarda xodimlarga to'lanadi. Ushbu jarayon odatda avtomatlashtirilgan platformalar orqali amalga oshiriladi, masalan, davlat tomonidan ishlab chiqilgan **“UzASBO”** dasturiy ta'minoti orqali.

Misol: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilarning ish haqi markazlashtirilgan tizim yordamida hisoblanadi va shu tizim orqali to'lanadi. Bu jarayon samarali va oson nazorat qilinadigan tizimni ta'minlaydi.

Tovar, ish va xizmatlarning xarid qilinishi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tovarlar, ishlar va xizmatlarning xarid qilinishi markazlashtirilgan tartibda amalga oshiriladi. Jarayon quyidagicha tashkil etiladi:

1. **Xaridlar rejalashtirilishi.** Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xaridlar yillik yoki choraklik reja asosida amalga oshiriladi. Ushbu reja asosan o'quv jarayonini ta'minlash uchun zarur bo'lgan materiallar va xizmatlarni o'z ichiga oladi.

2. **Tender va tanlovlar o'tkazilishi.** Tovarlar, ishlar va xizmatlar xarid qilinayotganda, odatda, tender yoki tanlovlar o'tkaziladi. Bu jarayon mamlakatimiz qonunchiligiga muvofiq shaffof va raqobatbardosh tarzda amalga oshiriladi.

3. **Nazorat va hisob-kitoblar.** Xaridlar amalga oshirilgandan so'ng moliyaviy nazorat organlari tomonidan tovarlar, ishlar va xizmatlar bilan bog'liq barcha operatsiyalar tahlil qilinadi va nazorat qilinadi.

Byudjet va byudjetdan tashqari mablag‘lar hisobining yuritilishi

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida byudjet va byudjetdan tashqari mablag‘lar hisobining yuritilishi muhim ahamiyatga ega.

- **byudjet mablag‘lari** davlat tomonidan taqdim etilgan moliyaviy yordamni anglatadi.

- **byudjetdan tashqari mablag‘lar** esa qo‘shimcha resurslar bo‘lib, ular aniq hisob-kitoblar va nazorat asosida foydalaniladi.

Misol: “UzASBO” dasturi orqali byudjet mablag‘lari va byudjetdan tashqari mablag‘lar bo‘yicha moliyaviy hisobotlar elektron shaklda taqdim etiladi. Ushbu tizim moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish va shaffoflikni ta’minlashga yordam beradi.

Moliyaviy hisobotlarni elektron tarzda taqdim etish

Moliyaviy hisobotlarni elektron tarzda taqdim etish bir nechta turlarga ega. Ushbu usullar tashkilotlarga vaqtni tejash, resurslarni samarali ishlatish va ma’lumotlarga qulay kirish imkonini yaratadi. Quyidagi asosiy turlarni ajratish mumkin:

1. **Elektron hujjatlarni taqdim etish.** Moliyaviy hisobotlar tashkilotlarning rasmiy saytlari yoki elektron pochta orqali yuborilishi mumkin. Bu usulda hisobotlar PDF yoki Excel formatida taqdim etiladi. Tashkilotlar ma’lumotlarni osonlik bilan tarqatish, arxivlash va zarur bo‘lganda qayta ishlash imkoniga ega bo‘ladi.

2. **Moliyaviy hisobotlarni bulutli xizmatlarda saqlash va taqdim etish.** Bulutli platformalar, masalan, Google Drive, Dropbox yoki boshqa xosting xizmatlari orqali moliyaviy hisobotlar saqlanadi va zarur bo‘lganda barcha manfaatdor tomonlar uchun ulanish imkoniyatlari taqdim etiladi. Bu usul hisobotlarni ko‘rish, tahrirlash va yangilanishlarni tezda amalga oshirishda qulaylik yaratadi.

3. **Elektron platformalar va dasturiy ta’minot orqali taqdim etish.** Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish uchun maxsus dasturiy ta’minotlar (masalan, 1C, SAP, QuickBooks) va onlayn platformalar (ERP tizimlari) ishlatiladi. Ushbu

tizimlar orqali tashkilotlar o'z moliyaviy hisobotlarini real vaqtda yaratish, tahlil qilish va taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, ma'lumotlarning aniqligi va integratsiyasi ta'minlanadi.

4. Onlayn shakllar va tizimlar orqali taqdim etish. Ba'zi tashkilotlar moliyaviy hisobotlarini onlayn shakllarda taqdim etadilar. Bu usulda foydalanuvchilar veb-portal yoki onlayn platforma orqali hisobotlarni to'ldirish, yuborish va ko'rish imkoniga ega bo'ladi. Shuningdek, tizim ko'plab avtomatik hisobot yaratish imkoniyatlarini ham taklif qiladi.

5. Elektron arxivlash tizimlari. Moliyaviy hisobotlar elektron arxivlash tizimlarida saqlanadi. Bu tizimlar ma'lumotlarni xavfsiz saqlash, izlash, boshqarish va qayta ishlash imkoniyatini yaratadi. Shu orqali hujjatlarni huquqiy jihatdan saqlash va ularga kirishning samarali yo'li ta'minlanadi.

Har bir usul o'zining afzalliklari va tashkilotning ehtiyojlariga qarab tanlanadi. Barcha usullar moliyaviy ma'lumotlarga samarali va qulay kirish imkonini beradi.

Bugungi kunda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni elektron tarzda taqdim etishning ahamiyati ortib bormoqda. **“UzASBO”** dasturi yordamida barcha moliyaviy hisobotlar raqamli imzo bilan tasdiqlanib, tegishli organlarga taqdim etiladi. Ushbu tizimning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. Tizimning shaffofligi: Moliyaviy hisobotlarning elektron tarzda taqdim etilishi jarayonning to'g'ri va aniq amalga oshirilishini ta'minlaydi.

2. Vaqtni tejash: Moliyaviy hisobotlarni tez va samarali tayyorlash imkoniyati mavjud.

3. Xatoliklarni kamaytirish: Raqamli tizim orqali xatoliklar kamayadi, chunki barcha ma'lumotlar avtomatik tarzda kiritiladi va tahlil qilinadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida moliyaviy hisobotlarni tuzish, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va markazlashtirilgan tizimda ish haqini hisoblash ta'limning samaradorligini oshiradi. **“UzASBO”** kabi dasturiy majmualar moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish, shaffofligini ta'minlash va hisobotlarni taqdim etishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayonlar Maktabgacha ta'lim tizimini yanada

samarali va zamonaviy qiladi, natijada yuqori sifatli ta'limni ta'minlashga xizmat qiladi.

AMALIY MASHG'ULOTNI TASHKIL ETISH BO'YICHA KEYS TOPSHIRIQLARI

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari moliyaviy munosabatlarining huquqiy asoslari

Keys vaziyat: Bog'cha mudirasi Nodira opa yangi ochilgan nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotini ro'yxatdan o'tkazdi. Endi u moliyaviy faoliyatni boshlash uchun zarur huquqiy hujjatlarni tayyorlashi, shartnomalarni tuzishi va byudjetdan ajratiladigan mablag'lar asosida hisob yuritishni yo'lga qo'ymoqchi.

Vazifa:

- Moliya va soliq organlariga qanday hisobotlarni taqdim etishi lozim?
- Davlat byudjetidan mablag' oluvchi ta'lim tashkiloti sifatida qanday qonuniy talablar unga yuklatiladi?

2. Pul mablag'lari, asosiy vositalar va tovar-moddiy zaxiralar inventarizatsiyasi, shartnomaviy munosabatlarni tashkil etish tartibi

Keys vaziyat: Toshkentdagi 135-sonli davlat bog'chasida taftish komissiyasi kelishi kutilmoqda. Bog'chaning bosh hisobchisi inventarizatsiyani o'tkazish uchun komissiya tashkil etdi. Ammo oxirgi 6 oyda kirim-chiqim hujjatlari to'g'ri yuritilmagan, shartnomalar to'liq emas.

Vazifa:

- Inventarizatsiyani qanday bosqichlarda o'tkazish lozim?
- Asosiy vositalar va tovar-moddiy boyliklar bo'yicha qanday hujjatlar tayyorlanadi?

3. Byudjet va byudjetdan tashqari mablag'larni topish va rag'batlantirishga yo'naltirish

Keys vaziyat: Yakkasaroy tumanidagi 57-sonli bog'cha pedagogik xodimlarining ish samaradorligi pastligi sababli ota-onalardan shikoyatlar ko'paydi.

Bog'cha mudirasi muammo yechimi sifatida rag'batlantirish tizimini kuchaytirish va byudjetdan tashqari mablag'lar topishni maqsad qildi.

Vazifa:

- Tashkilot byudjetdan tashqari mablag'larni qanday manbalar hisobidan topishi mumkin?
- Xodimlarni moddiy rag'batlantirishda qanday huquqiy va moliyaviy cheklovlarga rioya qilinishi kerak?

4. Tashkilotda ta'lim xizmatlari marketingi

Keys vaziyat: Nodavlat maktabgacha ta'lim markazi "SmartKids" yangi filialini ochdi. Raqobat kuchli hududda joylashgan bu filialga hozircha kam sonli ota-onalar murojaat qilmoqda. Tashkilot marketing strategiyasini kuchaytirishni rejalashtirmoqda.

Vazifa:

- Raqobatchilar fonida qanday xizmatlar orqali ustunlikka erishish mumkin?
- Ota-onalarning ishonchini qozonish uchun qanday kommunikatsion strategiyalar samarali bo'ladi?

5. Maktabgacha ta'lim tizimida moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim qilish tartibi

Keys vaziyat: Chilonzor tumanidagi 89-sonli bog'chaning hisobchisi Gulbahor opa yil yakuniy moliyaviy hisobotini tuzishi kerak. Ammo bu yil bir nechta davlat grantlari va homiylik mablag'lari asosida qo'shimcha ta'lim loyihalari amalga oshirilgan. Hisobotda bu mablag'larning hisob-kitobi qanday aks ettirilishini bilmayapti.

Vazifa:

- Yil yakunida qanday moliyaviy hisobotlar tayyorlanadi?
- Davlat mablag'i va homiylik mablag'i bo'yicha hisobot yuritishda qanday farqlar mavjud?

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Ta'lim menejmenti deganda nimani tushunasiz?
2. Ta'lim menejmentining asosiy vazifalarini sanab bering.
3. Strategik rejalashtirish nima va u ta'lim tashkilotida qanday ahamiyatga ega?
4. Ta'lim tashkilotining rivojlanish rejasini tuzishda nimalarga e'tibor berilishi kerak?
5. O'quv-tarbiya jarayonining monitoringini qanday tashkil qilish mumkin?
6. Pedagog va rahbarlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi nima sababdan muhim?
7. Trening va seminarlar pedagogik malakani qanday oshiradi?
8. Inson resurslarini boshqarishda asosiy jarayonlar nimalardan iborat?
9. Xodimlar motivatsiyasini oshirishda qanday vositalar samaraliroq?
10. Ish yuritish tartib-qoidalarining buzilishi qanday salbiy oqibatlarga olib keladi?
11. Ota-onalar bilan samarali aloqa o'rnatishning muhim tamoyillari nimalar?
12. Jamoatchilik bilan hamkorlikda qanday loyihalarni amalga oshirish mumkin?
13. Raqamli texnologiyalar yordamida o'quv jarayonini qanday takomillashtirish mumkin?
14. Onlayn ta'limning ustunliklari va kamchiliklarini solishtiring.
15. Bolalarning sog'ligini saqlash uchun ta'lim tashkilotida qanday choralar ko'riladi?
16. Tibbiy nazorat qanday tartibda olib boriladi?
17. Sog'lom ovqatlanish rejimini qanday tashkil qilish kerak?
18. Sanitariya qoidalariga rioya etmaslik qanday xavflarga olib keladi?
19. Moliyaviy menejmentda byudjetlashtirish qanday amalga oshiriladi?
20. Moliyaviy nazorat jarayoni qanday tashkil qilinadi?
21. Resurslardan samarali foydalanish uchun qanday strategiyalarni qo'llash mumkin?

TEST

1. Ta'lim menejmentining asosiy vazifasi nimadan iborat?

- A) Yangi texnologiyalar ishlab chiqish
- B) Resurslarni rejalashtirish va boshqarish

- C) Faqat ma'ruzalar o'tkazish
- D) Faqat nazoratni tashkil qilish

2. Strategik rejalashtirish bu –

- A) Ish joyini tozalash
- B) Qisqa muddatli rejalarni tuzish
- C) Uzoq muddatli maqsad va yo'nalishlarni belgilash
- D) Tashrif qog'ozlarini tayyorlash

3. Kasbiy rivojlanish deganda nimani tushunasiz?

- A) Faqat diplom olish
- B) Ishdan ketish
- C) Doimiy o'rganish va malaka oshirish
- D) Faqat attestatsiyadan o'tish

4. Motivatsiya bu –

- A) Ishdan ketish sababi
- B) Rasmiy topshiriqlar
- C) Xodimlarni ishga undovchi omillar
- D) Hujjat topshirish tartibi

5. Monitoring nima uchun amalga oshiriladi?

- A) Yillik bayramni o'tkazish uchun
- B) Nazorat va tahlil qilish uchun
- C) Faqat hisob-kitob uchun
- D) Faoliyatni to'xtatish uchun

6. Raqamli ta'limning asosiy afzalligi –

- A) Qog'ozdan foydalanish
- B) Vaqtni tejash va qulaylik

- C) Tarbiyalanuvchilarni sinfga yig'ish
- D) Taom tayyorlash imkoniyati

7. Tibbiy nazorat qanday olib boriladi?

- A) Faqat telefon orqali
- B) Tibbiy ko'rik va kuzatuv orqali
- C) Hisobot yozish orqali
- D) Onlayn test orqali

8. Balansli ovqatlanish deganda –

- A) Shirinliklar iste'moli
- B) Har xil ovqatlar aralashmasi
- C) Kerakli moddalarga ega ovqatlanish tizimi
- D) Faqat go'sht mahsulotlarini iste'mol qilish

9. Hujjatlashtirishning asosiy vazifasi –

- A) Faqat arxiv yaratish
- B) Faoliyatni rasmiy hujjatlar bilan tasdiqlash
- C) Darsliklarni sotish
- D) Kompyuter xarid qilish

10. Ijtimoiy sheriklik deganda nima tushuniladi?

- A) Tarbiyalanuvchilarni jazolash
- B) Jamoatchilik bilan hamkorlik
- C) Hujjat tayyorlash
- D) Kompyuter o'rnatish

11. Arxivlashtirish nima?

- A) Tashkilotni ta'mirlash
- B) Hujjatlarni o'chirish

- C) Muhim hujjatlarni saqlash va tartiblash
- D) Taomlar ro'yxatini yozish

12. Ota-onalar bilan aloqa qanday tarzda olib boriladi?

- A) Suhbatlar, yig'ilishlar, xatlar orqali
- B) Faqat jazolash orqali
- C) Faqat telefon orqali
- D) Hujjatlar topshirish orqali

13. Moliyaviy nazorat nima uchun muhim?

- A) Tarbiyachilarni ishdan bo'shatish uchun
- B) Xarajatlarni nazorat qilish uchun
- C) Darslarni qisqartirish uchun
- D) Ovqat xarid qilish uchun

14. Resurslarni boshqarish nima?

- A) Resurslarni to'plash
- B) Faqat moliyaviy hisob
- C) Resurslardan oqilona foydalanish
- D) Kompyuterlar sonini kamaytirish

15. Raqamlashtirishning maqsadi nima?

- A) Elektr energiyasini tejash
- B) Qog'oz ishlatishni kamaytirish
- C) Jarayonlarni avtomatlashtirish va soddalashtirish
- D) Kitoblarni o'chirish

16. Mentorlik bu –

- A) Yangi tarbiyalanuvchilarga topshiriq berish
- B) Tajribali mutaxassislar tomonidan o'rgatish

- C) Yangi usulda ovqat pishirish
- D) Ustozning ishini baholash

17. Treninglar nimaga xizmat qiladi?

- A) Hujjat tayyorlash
- B) Texnika ta'miri
- C) Malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish
- D) Hisobot topshirish

18. Jamoatchilik bilan hamkorlik nega muhim?

- A) Darslarni to'xtatish uchun
- B) Tarbiyalanuvchilar sonini kamaytirish uchun
- C) Ta'lim sifati va tarbiya samaradorligini oshirish uchun
- D) Hisobotlarni to'plash uchun

19. Gigiyena nima uchun kerak?

- A) Maktabni ta'mirlash uchun
- B) Kasalliklarning oldini olish uchun
- C) Tanaffus qilish uchun
- D) Hisobot tayyorlash uchun

20. Byudjetlashtirishning asosiy maqsadi nima?

- A) Hisobot yozish
- B) Xodimlarni taqdirlash
- C) Mablag'larni oldindan rejalashtirish va taqsimlash
- D) Dars jadvallarini tuzish

ASOSIY TUSHUNCHALARNING IZOHLI LUG'ATI

Menejment – bu tashkilotning maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan resurslar (inson, moliya, vaqt va texnologiya)ni samarali tashkil etish, rejalashtirish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish tizimidir. Ta'lim menejmenti esa aynan ta'lim muassasalarida yuqori sifatli ta'lim berilishini ta'minlashga qaratilgan boshqaruv faoliyatidir.

Strategik rejalashtirish – ta'lim tashkiloti oldiga qo'yilgan uzoq muddatli maqsadlar, vazifalar va rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash va ularga erishish uchun zarur bo'lgan yo'llarni belgilash jarayonidir. Bu jarayon resurslar taqsimoti, faoliyat ustuvorliklari va tashkiliy o'zgarishlarni ham qamrab oladi.

Liderlik – ta'lim rahbarining o'z jamoasi bilan o'zaro ishonchli munosabat o'rnatib, ularni maqsadlarga erishish uchun ruhlantira olishi, yangiliklarga ochiqligi, o'zgarishlarni boshqarish qobiliyatidir. Ta'limdagi samarali liderlik natijadorlik va motivatsiyani oshiradi.

Rivojlanish rejasi – ta'lim tashkiloti faoliyatining sifat jihatdan yaxshilanishi uchun mo'ljallangan, aniq maqsad va vazifalarni o'z ichiga olgan strategik hujjat bo'lib, u o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilish, moddiy-texnik bazani kuchaytirish, kadrlar salohiyatini oshirish kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

Monitoring – bu ta'lim jarayonida qo'yilgan maqsad va natijalarning qanchalik erishilayotganini doimiy kuzatish, tahlil qilish, kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish choralarini ishlab chiqish tizimidir. Monitoring orqali ta'lim sifati va samaradorligi muntazam baholanadi.

Muvofiqlashtirish – bu o'quv, tarbiyaviy va tashkiliy faoliyatlarni bir butunlikda olib borish, barcha ishtirokchilar – pedagoglar, ma'muriyat, tarbiyalanuvchilar va ota-onalar harakatlarini uyg'unlashtirish jarayonidir. Bu uslub boshqaruvni tizimli qiladi.

Kasbiy rivojlanish – pedagog va rahbarlarning zamonaviy metodlar, texnologiyalar, bilimlar bilan tanishib borishi, o'z malakalarini doimiy oshirib

borishi orqali ta'lim sifati va o'z faoliyatining samaradorligini oshirishga qaratilgan uzluksiz o'quv jarayonidir.

Trening – aniq bir mavzu yoki ko'nikmaga yo'naltirilgan qisqa muddatli o'quv mashg'uloti bo'lib, u ishtirokchilarni yangi yondashuv va metodikalar bilan tanishtiradi, amaliy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo'ladi. Treninglar faol metodlarga asoslanadi.

Mentorlik – bu tajribali pedagog yoki rahbar tomonidan yangi xodimlarga yordam ko'rsatish, maslahat berish, yo'l-yo'riq ko'rsatish shaklidir. Mentorlik samarali bilim almashinuvi, o'rgatuvchi va o'rganuvchi o'rtasida yaqin hamkorlikni ta'minlaydi.

Kadrlar siyosati – bu ta'lim tashkilotida xodimlarni jalb qilish, joylashtirish, malakasini oshirish, ish faoliyatini baholash va rag'batlantirish kabi masalalarni o'z ichiga oluvchi umumiy siyosatdir. Mazkur siyosat tashkilotning maqsadlariga erishish uchun professional kadrlar salohiyatini boshqaradi.

Ish faoliyatini baholash – pedagog va boshqa xodimlarning ish jarayonidagi yutuqlari, intizomi, natijadorligi va tashabbuskorligiga asoslangan holda, faoliyatini tizimli tahlil qilish va samarali baholash jarayonidir. Bu o'zgarishlar kiritish va rag'batlantirishga asos bo'ladi.

Motivatsiya – bu xodimlarni yuqori darajadagi mehnat faoliyatiga undovchi ichki va tashqi omillar majmuasi bo'lib, moddiy (maosh, mukofot) va nomoddiy (e'tirof, lavozim o'sishi) shakllarda ifodalanadi. Ta'lim tizimida motivatsiya ta'lim sifatini oshiradi.

Hujjatlashtirish – bu ta'lim tashkilotida amalga oshirilayotgan barcha faoliyatlarni rasmiylashtirish, hujjatlar bilan qayd etish, huquqiy asoslash jarayonidir. Bu tizim tashkiliy-texnik jarayonlarning izchilligini va nazoratini ta'minlaydi.

Hisobot – bu muayyan davrda bajarilgan ishlar, erishilgan natijalar va kamchiliklar haqida rahbarlik yoki yuqori tashkilotlarga taqdim etiladigan rasmiy hujjatdir. Hisobotlar orqali qarorlar qabul qilinadi va faoliyat baholanadi.

Arxivlashtirish – bu hujjatlarni qonuniy saqlash muddatlariga ko‘ra tartiblash, saqlash va kerak bo‘lganda foydalanish imkonini yaratish tizimidir. Arxivlar ta’lim muassasasining tarixiy va yuridik asosini tashkil etadi.

Hamkorlik – ta’lim tashkiloti va jamiyat (ota-onalar, NNTlar, mahalla, homiylar) o‘rtasidagi doimiy, tizimli va maqsadli muloqot hamda sheriklik faoliyatidir. Bu orqali tarbiyalanuvchilar tarbiyasiga ijtimoiy ta’sir kuchayadi.

Ota-onalar bilan aloqa – bu ota-onalar va maktab o‘rtasidagi o‘zaro muloqot, axborot almashinuvi, bolaning rivoji va muammolari bo‘yicha hamkorlikda qarorlar qabul qilish jarayonidir. Ular ishtirokidagi yig‘ilishlar, forumlar, suhbatlar bu aloqani mustahkamlaydi.

Ijtimoiy sheriklik – davlat va nodavlat tashkilotlar, mahalliy jamoalar bilan hamkorlikda ta’lim muammolarini hal qilish, loyihalarni amalga oshirish, ijtimoiy muhitni yaxshilashga qaratilgan faoliyat shaklidir.

Raqamlashtirish – o‘quv jarayonining barcha bosqichlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida yuritish: elektron kundalik, baholash tizimi, onlayn darslar, raqamli platformalar orqali dars tashkil qilish.

Onlayn ta’lim – internet tarmog‘i orqali masofaviy tarzda bilim olish usuli bo‘lib, tarbiyalanuvchilar istalgan joydan, o‘ziga qulay vaqtda ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu uslub ayniqsa pandemiya yoki geografik cheklovlarda samarali bo‘ladi.

Interaktiv platformalar – tarbiyalanuvchilarning dars jarayonida faol ishtirokini ta’minlovchi raqamli muhitlar (Zoom, Google Classroom, Quizizz, Kahoot) bo‘lib

Profilaktika – bu kasalliklarning oldini olishga qaratilgan tibbiy, gigiyenik va psixologik choralar majmuasi bo‘lib, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar sog‘lig‘ini saqlashda muhim o‘rin tutadi. U muntazam tibbiy ko‘rik, emlash va gigiyena madaniyatini o‘z ichiga oladi.

Gigiyena – sog‘lom turmush tarzining asosi bo‘lib, shaxsiy tozalik, kiyim-kechak gigiyenasi, xona va atrof-muhitni toza saqlash qoidalaridan iborat.

Gigiyenaga amal qilish bolalarda infeksiyon kasalliklarning oldini oladi va ularda sog'lom odatlarni shakllantiradi.

Tibbiy nazorat – bu tarbiyalanuvchilarning sog'lig'i holatini muntazam tekshirib borish, jismoniy va ruhiy rivojlanishini baholash, sog'liq holatiga mos sharoit yaratish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Bunda tibbiyot xodimlari faol ishtirok etadi.

Balansli ovqatlanish – bolalar organizmiga kerakli bo'lgan oqsil, yog', uglevod, vitamin va minerallar me'yorida bo'lgan, yosh va jismoniy faollikdan kelib chiqqan holda tuzilgan ovqatlanish tizimidir. Bu bolalarning sog'lom o'sishi va rivojlanishini ta'minlaydi.

Ovqatlanish rejasi – kun davomida ovqatlanish vaqtlari, taomlar miqdori va sifati belgilangan dastur bo'lib, bolalarning energiyaga bo'lgan ehtiyojini qondirish va ovqat hazm qilish tizimini tartibga solishga yordam beradi. Bu rejim qat'iy kuzatilishi zarur.

Sanitariya qoidalari – ovqat tayyorlash, saqlash, tarqatish va iste'mol qilishdagi sanitariya-gigiyena normalari bo'lib, ularni buzish bolalar salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu qoidalar ovqat bloki, oshpazlar va tarbiyachilar tomonidan qat'iy bajarilishi kerak.

Byudjetlashtirish – ta'lim muassasasining kelgusidagi moliyaviy harajatlarini oldindan rejalashtirish va resurslarni maqsadli taqsimlash tizimi bo'lib, u orqali moliyaviy barqarorlik ta'minlanadi. Har bir xarajat aniq maqsadga yo'naltiriladi.

Moliyaviy nazorat – ajratilgan mablag'larning maqsadli va samarali ishlatilishini tekshirish, xarajatlar asosli bo'lishini ta'minlash hamda moliyaviy xatolarni oldini olish jarayonidir. Bu audit, ichki nazorat va hisobot tahlillari orqali amalga oshiriladi.

Resurslarni boshqarish – bu inson, moddiy, texnik va moliyaviy resurslardan oqilona va samarali foydalanish tizimi bo'lib, u ta'lim muassasasining umumiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bunda resurslar isrofgarchiliksiz va natijadorlikka yo'naltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" 595-sonli Qonuni – 2019-yil 16-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF- "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 5198-sonli farmoni–2017-yil 30-sentabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarda maktabgacha va maktab ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi" PQ-362-sonli qarori – 2022-yil 28-iyul.
4. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining "Davlat Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktori lavozimiga nomzodlar uchun menejerlik o'quv kurslarini tashkil etish to'g'risida"gi 290-sonli buyrug'i. –2024-yil 4-sentabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida", PF-79-son Farmoni. -2023-yil 26-may.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni – 2020-yil 23-sentabr.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-sonli Qarori.- 2019-yil 8-may.
8. "Budjet tashkilotlari xarajatlar smetasi va shtatlar jadvalini tuzish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi 2634-sonli Nizom.- 2014-yil 15-dekabr.
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 391-sonli Qarori.- 2019-yil 13-may.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-sonli Qarori.-2020-yil 22-dekabr.

11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sog‘lom ovqatlantirish tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi 626-sonli Qarori.- 2019-yil 25-iyul.

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sog‘lom ovqatlantirish tizimini takomillashtirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 407-sonli Qarori.- 2021-yil 30-iyundagi

13. Abdullaeva, L. Ota-onalar bilan hamkorlikni rivojlantirish. O‘quv qo‘llanma –T.:2021–yil.

14. Abdullayev, K.. Ta’limni boshqarishda samarali yondashuvlar. Darslik. – T.: 2021–yil.

15. Abduganiyev, T. Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish. Ilmiy maqola. –T.: 2021–yil.

16. Azimov, A. Ta’lim tashkilotlarida samarali ish yuritish. O‘quv qo‘llanma – T.: 2018–yil.

17. Bardoshov, A. Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish. Ilmiy maqolalar to‘plami – T.: 2019–yil.

18. Bazarov, R. Ta’lim tashkilotlarida moliyaviy menejment. Darslik – T.: 2020–yil.

19. G‘ulomov, R. Inson resurslarini boshqarish. Darslik – T.: 2019–yil.

20. G‘ulomov, Z. Ta’lim menejmentida innovatsion yondashuvlar. Ilmiy maqola to‘plami – T.: 2021–yil.

21. Husanov, R. Bolalarni sog‘lom ovqatlantirish tizimlari. O‘quv qo‘llanma – T,: 2018–yil.

22. Husanov, Sh. Ta’lim tashkilotlarini rivojlantirish va boshqarish. Darslik – T,: 2018–yil.

23. Ismailov, M. O‘quv jarayonida boshqaruv tizimi. Darslik – T.: 2020–yil.

24. Jalilov, S. Menejmentning asosiy tamoyillari. Darslik – T.: 2020–yil.

25. Kamilov, U. Ta’lim tizimidagi inson resurslarini boshqarish. Ilmiy qo‘llanma – T.: 2021–yil.

26. Karimov, M. Ta’lim tashkilotlarini boshqarish. Darslik – T.: 2020–yil.

27. Mirzaeva, F. Jamoatchilik va ota-onalar bilan ta'lim tizimida hamkorlik. O'quv qo'llanma – T.: 2020–yil.
28. Muradov, K. Pedagogik innovatsiyalar va uzluksiz rivojlanish. Ilmiy aqolalar to'plami – T.: 2020–yil.
29. Musurmanovna Y.N. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari asoslari. Uzbek Scholar Journal, ilmiy maqola, T.: 2023–yil
30. Mustafae, T. O'quv-tarbiya jarayonini boshqarish. Darslik – T.: 2017–yil.
31. Maxmudov I.I. Boshqaruv psixologiyasi. // Toshkent. – “Akademiya”. 2006.
32. Qosimov, J. Raqamli texnologiyalar va ta'lim. Ilmiy maqola– T.: 2020–yil.
33. Rahmonov, N. Pedagogik kadrlarning malakasini oshirish. O'quv o'llanma– T.: 2020–yil.
34. Rashidov, A. Innovatsion texnologiyalar va ta'lim tizimi. – Ilmiy maqolalar to'plami T.: 2021–yil.
35. Saidov, M. Sog'lom ovqatlanish va ta'lim tizimi. O'quv qo'llanma– T.: 2019–yil.
36. Sattarov, I. Hisobot yuritish va tahlil qilish.O'quv qo'llanma – T.: 2020–yil.
37. Sharipov, O. Ta'limda hisobot va monitoring tizimi.O'quv qo'llanma – T.: 2019–yil.
38. Shodmonov, R. Bolalar salomatligi va ta'lim tizimi. Ilmiy maqola – T.: 2020–yil.
39. Sodiqov, M. Bolalar salomatligini yaxshilashda ta'lim tizimining roli. Ilmiy maqola – T.: 2021–yil.
40. Suleymanov, R. Ota-onalar bilan samarali hamkorlik. O'quv qo'llanma– T.: 2021–yil.
41. Sultonov, A. Bolalar salomatligi: Pedagogik nuqtai nazar. Ilmiy konferensiya materiali – T.: 2018–yil.

42. Sultonova, T. Sogʻlom ovqatlanish: Bolalar taʼlimi uchun. Oʻquv qoʻllanma – T.: 2021–yil.
43. Tashkent State Medical University. Bolalar salomatligini taʼminlash va taʼlim. Konferensiya materiallari – T.: 2021–yil.
44. Toʻraqulov, A. Taʼlim menejmenti: Nazariya va amaliyot. Darslik – T.: 2018–yil.
45. Tursunov, B. Taʼlim tashkilotida ish yuritish va hisobot. Oʻquv qoʻllanma – T.: 2021–yil.
46. Vohidov, F. HR menejment va uning taʼlimdagi roli. Darslik – T.: 2017–yil.
47. Xodjayev, A. Taʼlim menejmenti tizimlari. Darslik – T.: 2019–yil.
48. Xolmuhammedov, N. Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik asoslari. Oʻquv qoʻllanma – T.: 2019–yil.
49. Xolmuhammedov, S. Rahbarlarning kasbiy rivojlanishi. Ilmiy maqolalar toʻplami – T.: 2019–yil.
50. Xolmurodov A.Sh. Nodavlat taʼlim tashkilotlarida umumiy oʻrta taʼlim maktablari pedagog kadrlarining malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirish. Ped.fan.dok. diss.-Toshkent – 2023–yil.
51. Xolmurodov A.Sh. Maktabgacha va maktab taʼlimi tizimi rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarining malakasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar. “Mugʻallim ham uzluksiz bilimlendirioʻ” ilmiy-metodik jurnal. Pedagogika fanlari ITI Qoraqalpogʻiston filiali. Nukus 2025. 4-son. B. 356-361.
52. Zokirov, E. Raqamli taʼlim texnologiyalari va oʻqitish. Oʻquv qoʻllanma – T.: 2019–yil.
53. Zaripov, D. Taʼlim menejmenti asoslari. Darslik – T.: 2022–yil.
54. Zubair, S. Bolalar ovqatlanishini tashkil etish va uning ahamiyati. Oʻquv qoʻllanma – T.: 2020–yil.

Internet Resurslari

- Xalq taʼlimi vazirligi (Oʻzbekiston): <http://edu.uz> – Taʼlim tizimidagi yangiliklar, qonunchilik va resurslar.

- Ta'limni rivojlantirish bo'yicha tashkilotlar: <https://www.unesco.org> – UNESCO ta'lim sohasidagi xalqaro ma'lumotlar va tahlillar.

- “Ta'lim menejmenti” tahlillari: <https://www.academia.edu> – Ta'lim menejmenti bo'yicha maqolalar va ilmiy tadqiqotlar.

MUNDARIJA

KIRISH	6
ПРЕДИСЛОВИЕ	
PREFACE	
I Ta'lim menejmenti	8
Управление образованием	
Education Management	
II Ta'lim tashkilotini rivojlantirish va o'quv-tarbiya jarayonini boshqarish	45
Развитие образовательной организаци и управление учебно-воспитательным процессом	
Development of the Educational Institution and Management of the Teaching and Learning Process	
III Rahbar va pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish	88
Непрерывное профессиональное развитие руководителей и педагогов	
Continuous Professional Development of Leaders and Educators	
IV Inson resurslarini boshqarish	116
Управление человеческими ресурсами	
Human Resource Management	
V Ish yuritish va hisobot	137
Делопроизводство и отчетность	
Office Administration and Reporting	
VI Jamoatchilik va ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik	162
Взаимодействие с общественностью и родителями	
Collaboration with the Community and Parents	
VII Raqamli ta'lim texnologiyalardan foydalanish	175
Использование цифровых образовательных технологий	
Use of Digital Educational Technologies	
VIII Bolalar salomatligini ta'minlash	197
Обеспечение здоровья детей	
Ensuring Children's Health	
IX Bolalarni sog'lom ovqatlantirishni tashkil qilish	214
Организация здорового питания детей	
Organization of Healthy Nutrition for Children	
X Moliyaviy menejment	232
Финансовое управление	
Financial Management	
ASOSIY TUSHUNCHALARNING IZOHLI LUG'ATI.....	267
Толковый словарь основных понятий	
Glossary of Key Terms	
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	271
Список использованной литературы	
List of References	

QAYDLAR

